

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 316.356.2: 331.556:46 (478) (043.3)

CORCEVOI MARIA

**MECANISME PSIHOLOGICE DE ATENUARE A
EFECTELOR MIGRAȚIEI ECONOMICE ASUPRA
SISTEMULUI FAMILIAL DIN REPUBLICA MOLDOVA**

511.03 - PSIHOLOGIE SOCIALĂ

Teză de doctor în psihologie

Conducător științific:

Silvia Briceag, doctor în psihologie,
conferențiar universitar

Autor:

Maria Corcevoi

CHIȘINĂU, 2018

© Corcevoi Maria, 2018

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, rusă, engleză)	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. ASPECTE TEORETICE PRIVIND MIGRAȚIA ECONOMICĂ ȘI IMPACTUL EI ASUPRA FUNCȚIONĂRII SISTEMULUI FAMILIAL	16
1.1. Conceptul de familie ca sistem	16
1.2. Mecanisme ale funcționării sistemului familial.....	23
1.3. Cercetări cu privire la familiile marcate de migrația economică	34
1.4. Concluzii la capitolul 1	44
2. METODOLOGIA ȘI REZULTATELE CERCETĂRII EXPERIMENTALE A EFECTELOR MIGRAȚIEI ECONOMICE ASUPRA FUNCȚIONALITĂȚII SISTEMULUI FAMILIAL	46
2.1. Designul cercetării	46
2.2. Analiza comparativă a funcționalității sistemelor familiale marcate și nemarcate de migrația economică	52
2.3. Influența factorilor socio-demografici asupra funcționalității familiilor marcate de migrația economică	73
2.4. Concluzii la capitolul 2	109
3. IMPLEMENTAREA DEMERSULUI EXPERIMENTAL DE ATENUARE A EFECTELOR MIGRAȚIEI ECONOMICE ASUPRA SISTEMULUI FAMILIAL	111
3.1. Metodologia demersului experimental	111
3.2. Descrierea demersului experimental de atenuare a efectelor migrației economice asupra sistemului familial.....	118
3.3. Aplicarea Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial	121
3.4. Impactul Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial	138
3.5. Concluzii la capitolul 3	144
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	145

BIBLIOGRAFIE	148
ANEXE.....	163
Anexa 1. Descrierea Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial	163
Anexa 2. Tabelele cu rezultatele statistice obținute.....	182
Anexa 3. Modelul „circumplex” al evaluării familiale.....	186
Anexa 4. Modelul McMaster al funcționării familiale	188
Anexa 5. Genogramele pentru cele 12 sisteme familiale ale lotului experimental.....	191
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	197
CURRICULUM VITAE	198

ADNOTARE

Corcevoi Maria. Mecanisme psihologice de atenuare a efectelor migrației economice asupra sistemului familial din Republica Moldova. Teză de doctor în psihologie. Chișinău, 2018.

Structura tezei: Teza constă din introducere, 3 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 230 titluri, 5 anexe, 148 pagini text de bază, 56 tabele și 11 figuri. Rezultatele obținute sunt publicate în 17 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: sistem familial, migrația economică, familie transnațională, funcționalitatea sistemului, homeostazie, adaptabilitatea familiei, coeziunea familiei, abordare sistemică de familie, abordare experiențială de familie, consiliere de familie.

Domeniul de studiu: psihologia socială.

Scopul: constă în studierea funcționalității sistemelor familiale marcate de migrația economică și identificarea mecanismelor psihologice de atenuare a efectelor migrației economice asupra familiei structurate în *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Obiectivele cercetării: investigarea aspectelor teoretice cu referire la psihologia familiei, în special, cu referință la abordările sistemice de familie, precizarea prin analiza teoretică și practică a efectelor migrației economice asupra sistemului familial; analiza diferențelor semnificative ale funcționării sistemelor familiale marcate de migrația economică și ale celor nemarcate de acest fenomen, cât și a funcționalității sistemelor familiale marcate de migrația economică, în funcție de o serie de factori socio-demografici; elaborarea și implementarea unui *Model integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Problema științifică soluționată constă în stabilirea modului de funcționare a familiilor marcate de migrația economică și elaborarea, aplicarea și validarea unui model de psihoconsiliere, în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă din impactul situației socio-economice a contextului actual asupra familiei. Este una dintre primele cercetări teoretico-experimentală în psihologia socială autohtonă, care stabilește o analiză comparativă între funcționalitatea familiei marcate de migrația economică și a celei nemarcate de acest fenomen din perspectiva sistemică de familie; stabilește factorii socio-demografici ai familiilor marcate de migrația economică care influențează nivelul ei de funcționare; oferă un *Model integrativ de consiliere a familiei în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Semnificația teoretică a cercetării este susținută de analiza, profilarea, explicarea și demarcarea aspectelor cadrului conceptual al teoriilor sistemice de familie, descrierea mecanismelor funcționalității sistemelor familiale. De asemenea, contribuția teoretică a cercetării rezidă în detalierea impactului migrației economice asupra întregii familii, iar aceste date pot fi folosite drept punct de plecare pentru studierea mai aprofundată a cauzelor și a efectelor disfuncționalității familiilor marcate de migrația economică asupra mezo și macro sistemelor sociale.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în elaborarea și validarea fundamentelor teoretico-aplicative, proiectate în elementele și intervențiile *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, model care poate fi utilizat în procesul de consiliere a familiilor, în activitatea psihologilor școlari, în cadrul serviciului de asistență psihopedagogică, în lucrul centrelor de recuperare și comunitare, care îi au ca beneficiari pe membrii familiilor în care apar diverse disfuncționalități ca rezultat al migrației economice.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute au fost puse în practică în cadrul activităților promovate cu psihologii practicieni din nordul Republicii Moldova în cadrul Proiectului de cercetare științifică aplicativă, finanțat de AȘM cu titlul „*Cercetarea funcționalității familiilor din Republica Moldova și elaborarea mecanismelor de reajustare psiho-socială a acestora în contextul integrării europene*”, activităților de consiliere psihologică oferite prin intermediul site-ului www.psyconsult.usarb.md, predarea la cursuri de formare continuă pentru psihologii școlari, cadre didactice, cât și în predarea disciplinei „Consilierea familială” în cadrul studiilor masterale la specialitatea „Consiliere psihologică în instituții și organizații”, de la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți.

АННОТАЦИЯ

Корчевой Мария. Психологические механизмы снижения последствий экономической миграции на семейную систему Республики Молдова. Диссертация на соискание степени доктора психологии, Кишинёв, 2018.

Структура диссертации: Диссертация состоит из введения, 3 глав, вывода и рекомендаций, библиографии, включающей 230 работы, 5 приложений. Объем работы составляет 148 основных страниц текста, 56 таблиц и 11 рисунков. Полученные результаты опубликованы в 17 научных работах.

Ключевые слова: семейная система, экономическая миграция, транснациональная семья, функциональность системы, гомеостаз, адаптация семьи, сплочённость семьи, системный подход к семье, эмпирический подход к семье, консультирование семьи.

Область исследования: социальная психология.

Цель: состоит в изучении психологических механизмов снижения последствий экономической миграции на семейную систему Республики Молдова, посредством внедрения Модели семейного консультирования.

Задачи исследования: на основе семейной психологии, системного подхода к семье, *уточнить* посредством теоретического и практического анализа последствия экономической миграции на семейную систему; *проанализировать* существование различий в функционировании семейных систем, отмеченных экономической миграцией и не отмеченных данным феноменом; *изучить* функциональность семейных систем с преобладанием экономической миграции и учетом социально-демографических факторов; *разработать и реализовать* Модель психологического семейного консультирования для сокращения последствий экономической миграции на семейную систему.

Важная решенная научная проблема заключается в создании моделей функционирования семей, отмеченных экономической миграцией и психоконсультирования для сокращения последствий экономической миграции на семейную систему.

Научная новизна и оригинальность исследования Это одно из первых теоретико-экспериментальных исследований в области местной социальной психологии, которое устанавливает сравнительный анализ между функциональностью семьи маркированной экономической миграцией и не маркированной с системной перспективой семьи; устанавливает социально-демографические факторы семей маркированных экономической миграцией, которые влияют на уровень её функциональности; разработка Модели семейного консультирования для сокращения последствий экономической миграции на семейную систему.

Теоретическая значимость исследования заключается в анализе, профилировании, объяснении и уточнении аспектов концептуальных, системных теорий семьи, описании механизмов функционирования семейных систем. Исследование описывает воздействие экономической миграции на всю семью, что может быть использовано в качестве отправной точки для более глубокого изучения причин и последствий дисфункционирования семей, отмеченных экономической миграцией на мезо и макро-социальном уровне.

Практическая ценность работы состоит в разработке и проверке аппликативно-теоретических основ, спроектированных на основе разработанной Модели семейного консультирования, которая может быть использована в момент консультирования в деятельности школьных психологов, в рамках психопедагогической службы поддержки семей, в общественных и восстановительных центрах, в которых бенефициарами являются неблагополучные семьи из-за экономической миграции.

Реализация научных результатов: Полученные результаты были применены на практике в рамках работы с психологами-практиками севера Республики Молдова в рамках научного исследовательского проекта, финансируемого Академией Наук Республики Молдова под названием «Исследование функциональности семей Республике Молдова и разработки механизмов их психосоциального преобразования в контексте европейской интеграции»; Психологическое консультирование через сайт www.psyconsult.usarb.md; преподавание на курсах повышения квалификации для школьных психологов, преподавателей, и в преподавании предмета «Семейное консультирование» в рамках магистратуры по специальности «Психологическое консультирование в семье» в университете г. Бэлць.

ANNOTATION

Corcevoi Maria. Psychological mechanisms to mitigate the effects of economic migration on the family system in Moldova. Doctoral dissertation in psychology. Chisinau, 2018.

Thesis structure: The thesis consists of introduction, three chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 230 titles, 5 annexes, 148 pages of basic text, 56 tables and 11 figures. The results are published in 17 scientific papers.

Keywords: Family system, economic migration, system functionality, homeostasis, family adaptability, family cohesion, family systems approach, experiential approach family, family counseling.

Field of study: Social Psychology.

The objective consists in studying the functionality of the family systems marked by economic migration and identifying the psychological mechanisms to mitigate the effects of economic migration on the structured family in the counseling model for mitigating the effects of economic migration on the family system.

Research objectives: Investigating the theory with reference to family psychology, particularly with reference to systemic approach to a family, specifying the theoretical and practical analysis of the effects of economic migration on the family system; important analysis of the differences between family systems marked and unmarked by economic migration, and the functionality of family systems marked by economic migration depending on a number of socio-demographic factors; development and implementation of an experimental model of systemic psychological counseling - to mitigate the effects of economic migration on the family system.

The solved problem lies in establishing the way families marked by economic migration function and in developing a psychological counseling model that would mitigate the effects of economic migration on the family system.

Scientific novelty and originality. It is one of the first theoretical and experimental research in local social psychology providing a comparative analysis between family marked by economic migration and the family unmarked by this phenomenon of systemic family perspective; sets the socio-demographic factors which influence the family marked by economic migration by its level of operation; the development of a model of counseling that would mitigate the effects of economic migration on the family system.

The theoretical significance is supported by the analysis, profiling, explanation and delimitation of the aspects of the conceptual framework of the family's systems of theories, the description of the mechanisms of a functional family system. Moreover, this research brings a plus by describing the impact the economic migration has on the whole family, and this can be used as a starting point in studying in more depth the causes and effects of the dysfunctionality of the families marked by the economic migration on the meso and macro social systems.

The value of the work consists in the elaboration and validation of the theoretical and applicative foundations, projected in the elements and interventions of the Counseling Model to mitigate the effects of the economic migration on the family system, which can be used in a family counseling activity, in the activity of school psychologists, within the psycho-pedagogical assistance service, also in rehabilitation and community centers that have as beneficiaries the members of dysfunctional families as a result of economic migration.

Implementation of scientific results The obtained results were implemented into practice as a part of the promoted activities with the practicing psychologists in the northern part of the Republic of Moldova by means of the Applied Scientific Research Project, financed by the ASM, entitled "Researching the Functionality of Families in the Republic of Moldova and Developing the Mechanisms for their Psycho-Social Redeployment in the Context of European Integration psychological counseling activities offered through the site www.psyconsult.usarb.md; teaching in in-service training for school psychologists and for teachers, as well as teaching the "Family counseling" discipline in the Master's studies in the specialty "Psychological Counseling in Institutions and Organizations", USARB.

LISTA ABREVIERILOR

RM – Republica Moldova

MFM – migrația forței de muncă

OIM - Organizația Internațională pentru Migrație

MGr – Media grupului

BNS- Biroul Național de Statistică

CBGC – Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice

CIDDC - Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului

MMPSF - Ministrul Muncii, Protecției Sociale și Familiei

ANOFM - Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă

ME – migrația economică

GC - grup de control

GE - grup experimental

VI – variabila independentă

VD – variabila dependentă

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. În ultimii ani a crescut vădit interesul față de studierea familiei din partea specialiștilor din diferite domenii de cercetare, interes ce se datorează rolului pe care îl are familia în formarea și dezvoltarea personalității or, anume personalitatea influențează nemijlocit asupra prezentului și viitorului societății noastre. Premisa fundamentală a psihoterapiei de familie stipulează că oamenii sunt produsul contextului lor, dar, deși contextul dat – familia – tinde spre o stabilitate, el rămâne vulnerabil în fața schimbărilor socio-politico-economice, care afectează sistemul relațiilor intrafamiliale. Această vulnerabilitate este demonstrată de o serie de fenomene sociale, cum ar fi traficul de persoane, rata mare a divorțurilor, neglijarea ori abandonul copiilor, adulterul, dezmembrarea temporară a familiilor pentru migrarea la munci peste hotare etc., în timpul tranziției și al crizei unei societăți. Deci, ea, familia, este o realitate vie, care, fără a-și pierde sensul fundamental, sacru, este supusă cu violență dezordinii cotidiene a profanului, traversând o criză fără precedent. Degradare și alienare, mutații și restructurări în stilurile de viață familială, rătăcirii și experimente și – de ce nu – o căutare frenetică și o încercare continuă de re-sacralizare a relației fragile dintre sexe, toate acestea constituie tabloul policrom al familiei contemporane [114, p. 28-29]. Conform studiului „Modelul familiei în tranziție”, realizat în Republica Moldova în anul 2008, printre problemele cu care se confruntă familia actuală se numără situația materială – potrivit respondenților chestionați, acesta este primul motiv de ceartă în familie (29,7%). O asemenea stare de lucruri rezultă și din faptul că familiile nu au resurse suficiente pentru a-și satisface toate necesitățile. Problemele cauzate de lipsa banilor sunt urmate foarte îndeaproape de divergențele de opinie dintre soți, din cauza repartizării rolurilor și responsabilităților în cadrul familiei: 23,4% dintre respondenți spun că au neînțelegeri cu privire la gestionarea treburilor casnice. Un alt motiv frecvent al neînțelegerilor în familie îl constituie consumul de alcool, fumatul și alte vicii (17,4%). Pe lângă problemele tradiționale, specifice dintotdeauna familiilor – insuficiența de resurse financiare și dificultățile cu spațiul locativ – observăm proliferarea unor noi probleme în societatea moldovenească în tranziție, și anume: migrația, dificultăți în întreținerea și susținerea generațiilor în vârstă. Astfel, atmosfera din familie depinde mult de problemele financiare, care determină decizia ca cineva din familie să plece la muncă peste hotare [118, p.39-40].

Tranziția Republicii Moldova spre economia de piață a contribuit la extinderea fenomenului migrației. Principalii factori care determină migrația sunt de ordin economic. Cauzele migrației economice sunt multiple și bine cunoscute, printre acestea numărându-se șomajul, nivelul scăzut de trai, locurile de muncă slab remunerate, sărăcia. Plecarea unor membri ai familiei către alte țări, din rațiuni economice, precum și existența din sursele câștigate de aceștia a devenit un mod normal

de viață pentru multe familii de moldoveni. În ultimii ani, acest fenomen a crescut foarte mult în intensitate, astfel că a apărut o întreagă industrie de perfectare a actelor pentru migrații economice, în vederea plecării lor peste hotare, precum și de transportare a persoanelor și a mărfurilor în și din străinătate [71, p.6]. Conform datelor Biroului Național de Statistică, în trimestrul IV al anului 2012 fiecare a șasea persoană cu vârsta cuprinsă între 15-64 de ani (16,4% din 426,9 mii) a fost afectată de fenomenul migrației. Aproximativ 3 din 5 migranți, atât din rândul femeilor (59%), cât și din rândul bărbaților (56%) sunt persoane căsătorite [141]. Preocuparea față de studierea acestui fenomen se extinde tot mai mult în aria de cercetări științifice, care examinează impactul controversat al emigrării, în special din două unghiuri de vedere: primul este cel de ordin economic-financiar și se referă la impactul remitențelor, adică a resurselor financiare câștigate de migranți și expediate către Moldova, iar al doilea aspect este de natură social-demografică, vizând o serie de probleme legate de forța de muncă, sănătate, soarta copiilor migranților [89, p.5]. Deși, pe de o parte, migrația cu scop economic reduce sărăcia atât în mediul rural, cât și în cel urban, pe de altă parte, ea generează puternice efecte sociale negative asupra celor rămași acasă și, în special, asupra copiilor și bătrânilor. Nu există o cifră exactă a numărului de copii rămași fără grija părintească din cauza migrației or, numărul estimativ al acestora în cadrul cercetărilor variază între 90 și 100 de mii [141, p.170]. Absența părinților din familie lipsește copilul de siguranță, atașament, afecțiune, ajutor, îndrumare și condiționează carențe în formarea identității personale a copilului [29, p.9]. Chiar dacă începând cu anul 2008, Legea cu privire la migrația de munca nr.180-XVI din 10.07.2008 reglementează luarea la evidență a copilului care rămâne în țară prin intermediul certificatelor valabile pe termen de 3 luni de la data eliberării, și MMPSF a elaborat deja formularele pentru înregistrarea copiilor rămași acasă, o bază de date a acestor copii și tineri nu există, iar certificatele sunt eliberate numai dacă părinții pleacă peste hotare prin intermediul Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă. În anul 2010-2011, MMPSF a elaborat și a demarat Planul Național de Acțiuni cu privire la protecția copiilor rămași fără îngrijirea părinților pentru anii 2010-2011, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 450 din 02.06.2010, care a cuprins diverse activități privind îmbunătățirea situației copiilor ai căror părinți sunt plecați peste hotare [apud 175]. Dacă să ne referim la faptul că copilul este produsul contextului în care se dezvoltă, și anume familia, atunci cât de fericit este el, când studiile arată urmări nefaste la dezmembrarea temporară a familiilor în urma migrației economice. Cercetătoarea Cuznețov Larisa, în lucrarea sa *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei* (2008) descrie o serie de consecințe: 1. destrămarea relațiilor conjugale și implicarea în relații extraconjugale; 2. alcoolizarea membrilor familiei, în special a bărbaților rămași acasă; 3. îmbolnăvirea membrilor familiei, în special a celor

plecați (stresul separării de cei dragi se suprapune stresului inadapării la condițiile noi de viață și activitate); 4. distrugerea relației părinți - copii sau distanțarea acestora.

Studiile de caz arată că nici membrii familiei și nici comunitatea nu percep și nu conștientizează la justa valoare riscurile la care sunt supuși copiii lipsiți de grija părintească în urma migrației cu scop economic [98, p 5]. Aceste concluzii pot fi regăsite în studiile autohtone cu privire la persoanele afectate de acest fenomen - migranți, copii, tineri, persoane vârstnice ș.a. [49, 52, 70, 71, 78, 80, 81, 84, 144, 164, 170, 171, etc.].

În lucrările de specialitate se specifică faptul că funcționalitatea optimă a unui sistem familial este asigurată prin distribuirea și exercitarea corespunzătoare a funcțiilor, rolurilor, regulilor specifice la nivelul familiei [146, 160, 169, 180, 184, 181, 185, 187, etc.]. Familia marcată de fenomenul migrației economice este supusă unei schimbări structurale a componenței sale și întâmpină dificultăți, deoarece trebuie să asigure îndeplinirea aceluiași set de cerințe, dar într-un context modificat. Prin plecarea la muncă în străinătate cel puțin a unuia din membrii familiei, se produce un dezechilibru la nivelul sistemului familial în planul exercitării rolurilor, funcțiilor, interrelaționării. Deseori, sistemul familial este incapabil să producă schimbări adaptative, astfel că se conturează seturi comportamentale disfuncționale, ceea ce conduce la apariția evenimentelor traumatizante pentru familie (conflicte, învinuiri, comportamente simptomatice, despărțiri etc.) Din aceste considerente, cunoașterea punctelor slabe ale parametrilor de funcționare a sistemelor familiale marcate de migrația economică constituie un factor de bază al intervenției psihologice preventive.

Conceptul de familie este abordat și definit în multe lucrări din literatura de specialitate, dar o abordare mai semnificativă și amplă din punct de vedere psihologic o consemnăm în studiile semnate de I. Mitrofan, D. Vasile, M. N. Turliuc, M. Voinea, L. Cuznețov etc. Abordarea familiei din perspectiva sistemică este expusă la S. Minunchin, V. Satir, C. Madanes, A. Cernicov, P. Păp, etc. Descrierea consecințelor exercitate de migrația economică asupra familiilor marcate de acest fenomen este expusă în cercetările întreprinse de cercetătoarea L. Cuznețov, V. Gonța, A. Lupu, M. Cojocaru, C. Gavriluc C, G. Toth, A. Toth, etc.

Examinând studiile cu referire la abordarea sistemică a familiilor marcate de migrația economică, constatăm că până în prezent nu sunt realizate cercetări integrale, ce ar aborda impactul migrației economice asupra funcționării și structurii sistemului familial și al activității acestuia în condițiile dezintegrării temporare a membrilor familiei, prin prisma actualelor dificultăți conturate și descrise în prezent. Această situație necesită și determină **problema de cercetare**, care constă în investigarea funcționalității familiei marcate de migrația economică, precum și în elaborarea și validarea fundamentelor teoretice și aplicative ale abordării sistemice

a familiei, pentru a verifica și dovedi capacitatea formativă a modelului de consiliere în cazul familiilor marcate de migrația economică.

Scopul constă în studierea funcționalității sistemelor familiale marcate de migrația economică și identificarea mecanismelor psihologice de atenuare a efectelor migrației economice asupra familiei structurate prin *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Ca **obiective ale cercetării** ne-am propus:

1. Investigarea aspectelor teoretice cu privire la psihologia familiei, în special, cu referință la abordările sistemice din domeniul școlilor strategice, structurale de familie, precizarea prin analiză teoretică și practică a efectelor migrației economice asupra sistemului familial;

2. Analiza diferențelor semnificative la nivelul modelelor de funcționare a sistemelor familiale marcate de migrația economică și a celor nemarcate de acest fenomen; identificarea gradului de vulnerabilitate a familiilor marcate de migrația economică, în funcție de diferite variabile socio-demografice (mediul de trai, studiile absolvite, etapele vieții de familie, membrul familiei care muncește peste hotare și perioada când familia este marcată de migrație);

3. Elaborarea și implementarea *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă din impactul situației socio-economice a contextului actual asupra familiei. Este una dintre primele cercetări teoretico-experimentală în psihologia socială autohtonă, care stabilește o analiză comparativă între funcționalitatea familiei marcate de migrația economică și celei nemarcate de acest fenomen din perspectiva sistemică de familie; stabilește factorii socio-demografici ai familiilor marcate de migrația economică care influențează nivelul ei de funcționare; oferă un *Model integrativ de consiliere a familiei în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Problema științifică soluționată constă în stabilirea modului de funcționare a familiilor marcate de migrația economică și elaborarea unui model de psihoconsiliere în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial.

Importanța teoretică a cercetării este susținută de analiza, profilarea, explicarea și demarcarea aspectelor cadrului conceptual al teoriilor sistemice de familie, descrierea mecanismelor funcționalității sistemelor familiale. De asemenea, cercetarea aduce un plus de relevanță prin descrierea impactului migrației economice asupra întregii familii, iar acestea pot fi folosite drept punct de plecare în studierea mai aprofundată a cauzelor și efectelor

disfuncționalității familiilor marcate de migrația economică asupra mezo și macro sistemelor sociale.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în elaborarea și validarea fundamentelor teoretico-aplicative, proiectate în elementele și intervențiile *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, care poate fi utilizat în activitatea de consiliere a familiilor, în activitatea psihologilor școlari, în cadrul serviciului de asistență psihopedagogică, a centrelor de recuperare și comunitare care au ca beneficiari membrii familiilor disfuncționale în urma migrației economice.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute au fost puse în practică în cadrul activităților promovate cu psihologii practicieni din nordul Republicii Moldova în cadrul Proiectului de cercetare științifică aplicativă, finanțat de AȘM cu titlul „Cercetarea funcționalității familiilor din Republica Moldova și elaborarea mecanismelor de reajustare psiho-socială a acestora în contextul integrării europene”, activităților de consiliere psihologică oferite prin intermediul site-ului www.psyconsult.usarb.md, predarea la cursuri de formare continuă pentru psihologii școlari, cadre didactice, cât și în predarea disciplinei „Consilierea familială” în cadrul studiilor masterale la specialitatea „Consiliere psihologică în instituții și organizații”, de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost discutate și aprobate în cadrul ședințelor Sectorului Asistență Psihologică în Educație al Institutul de Științe ale Educației, Catedrei de psihologie a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți. Aspecte importante ale cercetării au fost prezentate și discutate în cadrul colocviilor științifice, conferințelor științifice naționale și internaționale în comunicările:

Violența domestică și consecințele ei asupra sistemului familial. În: Conf. Șt. Intern. Pledoarie pentru educație – cheia creativității și inovării. 1-2 noiem., 2011, IȘE. Chișinău.

Psihologul ca mediator între școală și familia temporar dezintegrată. În: Conf. Șt. Intern. Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere. 2-3 noiem., 2012, IȘE, Chișinău.

Atributele sistemului familial marcat de migrația economică. În: Conf. Șt. Intern. Educația pentru dezvoltare durabilă: inovație, competitivitate, eficiență. 18-19 oct., 2013, IȘE, Chișinău.

Familia temporar dezintegrată – teren de apariție și menținerea stresului emoțional. În: Conf. Șt. Intern. Fortificarea sănătății angajaților prin suprimarea stresului organizațional. 2014, USARB Bălți,

Funcționalitatea sistemului familial marcat de migrația economică. În: Conf. Șt. Intern. Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. 11-12 decemb., 2014, Chișinău.

Profilul familiei marcate de migrația economică. În: Conf. Șt. Intern. Perspective și tendințe actuale de dezvoltare a învățământului preșcolar și primar. 30-31 oct., 2013, USARB Bălți.

Modelul familiei în tranziție: strategii psihologice de menținere a sistemului familial. În: Conf. Șt. Intern. consacrată aniversării a 55-a de la fondarea Fac. de Științe ale Educației, Psihologie și Arte Tradiții și valori în formarea profesională a cadrelor didactice în învățământul preșcolar și primar. 29 oct., 2015, USARB Bălți.

Migrația economică – factor cu impact perturbator asupra structurii familiale. Studiu de caz. În: Simpozionul național în memoriam Prof.univ. dr. Mariana Caluschi. Kreatikon: creativitate-formare-performanță Ed. a XIII-a. 2017, Iași.

Cercetarea funcționalității familiilor din Republica Moldova și elaborarea mecanismelor de reajustare psiho-socială a acestora. În: Colocviului Șt. Intern Psihologia socială în secolul XXI: provocări, tendințe, perspective. 4-5 mai, 2017, ULIM, Chișinău.

Diagnoza și intervenția structurală a familiilor temporar dezintegrate. În: Conf. Șt. Intern. Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice. 2017, USARB, Bălți.

Impactul tipului de familie asupra percepției ariilor vieții de familie. În: Conf. Șt. Intern. Managementul educațional: realizări și perspective de dezvoltare. 27 aprilie 2017, USARB, Bălți.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza constă din introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie, adnotare (în limba română, rusă și engleză) și 5 anexe. Lucrarea conține 11 figuri și 56 tabele.

În **Introducere** se aduc argumente cu privire la actualitatea și importanța problemei abordate, precum și argumente cu privire la caracterul ei inovator. Sunt expuse reperle conceptuale, se evidențiază scopul, obiectivele și importanța teoretică și aplicativă a lucrării; sunt prezentate modalitățile de aprobare a rezultatelor și sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1 Aspecte teoretice privind migrația economică și impactul ei asupra funcționării sistemului familial include conceptele teoretice referitoare la familie, sistemul familial, familia marcată de migrația economică, dar și la esența migrației economice. Sunt prezentate principalele orientări cu privire la cercetarea sistemică de familie, la mecanismele prin care funcționează un sistem familial. Subcapitolul 3 cuprinde o sinteză a studiilor și cercetărilor care descriu factorii sociali, economici și psihologici, ce determină un părinte să-și dezintegreze temporar sistemul său familial; sunt analizate costurile și beneficiile, vulnerabilitatea copiilor și a

vârșnicilor rămași acasă, pe de o parte, și situația migranților, care duc un mod de viață nesănătos, pe de altă parte.

În capitolul 2 Metodologia și rezultatele cercetării experimentale a efectelor migrației economice asupra funcționalității sistemului familial este descris designul experimental și este prezentată metodologia cercetării, cu parametrii de măsură, aplicați în experimentul de constatare. Sunt analizate rezultatele comparative ale funcționalității familiilor marcate și nemarcate de migrația economică în baza a două modele (McMaster și Circular). Sunt elucidate diferențele în funcționarea sistemelor familiale marcate de migrația economică, conform modelelor McMaster și Circular, în funcție de o serie de factori socio-demografici: genul subiecților, mediu de trai, studiile absolvite, etapele vieții de familie, membrul familiei care muncește peste hotare și perioada în care familia este marcată de migrație.

În capitolul 3 Implementarea demersului experimental de atenuare a efectelor migrației economice asupra sistemului familial sunt descrise scopul, obiectivele și ipotezele demersului experimental de atenuare a efectelor migrației economice asupra sistemului familial, precum și metodologia acestuia. Este prezentată caracteristica generală a experimentului formativ, și anume realizarea președinției inițiale cu familiile marcate de migrația economică, aplicarea modelului propus și încheierea acestuia. Este ilustrată eficiența *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, elaborat și implementat de noi, prin compararea și evidențierea diferențelor obținute în cadrul grupului experimental, pre și post intervenție, cât și a grupului de control.

În Concluzii generale și recomandări sunt sintetizate rezultatele finale ale investigațiilor demersurilor experimentale de constatare, formare și de control, privitoare la funcționarea și ajustarea acestora la sistemele familiale marcate de migrația economică. În temeiul lor sunt oferite sugestii care ar contribui la realizarea eficientă a asistenței psihosociale a familiilor marcate de migrația economică, în vederea optimizării funcționării sistemului familial.

1. ASPECTE TEORETICE PRIVIND MIGRAȚIA ECONOMICĂ ȘI IMPACTUL EI ASUPRA FUNCȚIONĂRII SISTEMULUI FAMILIAL

1.1. Conceptul de familie ca sistem

Familia constituie cea mai veche instituție formată de om de-a lungul istoriei, iar conceptul de familie provine din latinescul *familia* care, inițial, a desemnat proprietatea cuiva, pământul, casa, banii, sclavii etc., ulterior referindu-se și la relațiile de rudenie sau afiliere [165, p. 24]. Din perspectivă sociologică, familia desemnează un grup de persoane unite prin căsătorie, filiație sau rudenie, ce se caracterizează prin comunitate de viață, de sentimente, aspirații și interese. În sens juridic, familia este un grup de persoane, reglementat prin norme legale, între care s-au stabilit drepturi și obligații [173, p.9].

Conform Codului familiei al Republicii Moldova, căsătoria reprezintă o instituție socială deosebită, care sancționează și reglementează relațiile dintre genuri, bărbat și femeie. Aceste raporturi, fiind reglementate de lege, capătă un caracter social, juridic, dar totodată și educativ, foarte important. După esența lor, relațiile familiale cuprind diverse aspecte: personal (intimitate, simpatie, atașament etc.), patrimonial (ce se referă la bunurile materiale, în raport cu care membrii familiei posedă drepturi și obligații) și nepatrimonial (lipsite de conținut economic). Cu alte cuvinte, căsătoria reprezintă un mijloc tradițional de întemeiere și control al familiei, un factor și, în același rând, un instrument de protecție și dezvoltare a societății umane [apud 57, p.41].

Fiecare recensământ al populației, scrie В. И. Зацепин (1991), demonstrează un fenomen social foarte interesant: numărul femeilor căsătorite prevalează asupra numărului bărbaților căsătoriți. Aceasta se întâmplă din cauza că unul și același fenomen, căsătoria, este, de facto, apreciat diferit de bărbați și de către femei. Cercetările realizate au demonstrat că *viața în comun femeile o consideră căsătorie, adică o declară egală cu căsătoria juridică, iar bărbații o consideră concubinaj, apreciindu-se ca persoane libere* [apud 56, p.7].

Căsătoria și familia sunt fenomene și concepte absolut diferite, dar care interrelaționează și interferează permanent. Ca fenomene sociale, căsătoria și familia sunt strâns legate, însă pot fi și separate: familia poate exista în afara căsătoriei, iar căsătoria poate exista fără familie. Prin urmare, căsătoria legitimează crearea familiei, dar nu determină procesul complex de formare a acesteia. Căsătoria reprezintă mecanismul prin care statul fixează raportul soț-soție, însă crearea, menținerea, existența sau, dimpotrivă, destrămarea familiei depinde numai de dorința, competența și conduitele ambilor indivizi [ibidem, p.8].

Din perspectivă psihologică, Iolanda Mitrofan, definește familia ca o formă de comunitate umană alcătuită din doi sau mai mulți indivizi, uniți prin legături de căsătorie și/sau paterne,

realizând, mai mult sau mai puțin, latura biologică și/sau cea psihosocială. Acest lucru presupune că există doi parteneri, cu sau fără copii, sau un partener cu unul sau mai mulți copii proprii. Iar căsătoria înseamnă o „relație psihologică” între doi oameni conștienți, ea fiind „o construcție complicată, alcătuită dintr-o serie întreagă de date subiective și obiective, având indiscutabil o natură foarte eterogenă” [111].

Evenimentele lumii contemporane ne pun în fața unei game orbitoare și stridente de noi opțiuni în materie de relații matrimoniale, diversitatea prezentului impunându-se în fața uniformității trecutului. Astfel, dacă societatea tradițională era relativ rigidă în materie de stabilitate a valorilor, tip de familie sau stil de viață, societatea modernă modifică fundamentul solid al familiei, conferindu-i noi roluri și destinații. Prezentul impune și tinde să generalizeze variate tipuri de relații bărbat-femeie. Putem fi căsătoriți, divorțați, văduvi, celibatari, putem trăi „împreună cu cineva”, „pe lângă cineva” sau „printre relațiile cuiva”, dar toate drumurile individului uman sunt legate de aceste relații familiale, chiar dacă în frecvența și intensitatea acestor legături există diferențe mari. Individul apare, crește și se dezvoltă, în cadrul unei familii, pentru, ca la o anumită vârstă să perpetueze cu o nouă familie, iar aceasta depinde în mare parte de interrelațiile din familia de proveniență [111, p.47; 115, p.126].

Dacă e să facem o retrospectivă asupra realității existente și a definiției familiei, atunci ea ar suna astfel: Familia este un grup social, care poate sau nu să includă adulți de ambele sexe (de exemplu, familiile cu un singur părinte), poate sau nu poate include unul sau mai mulți copii (de exemplu, cuplurile fără copii), care pot sau nu să fie născuți din căsătoria lor (de exemplu, copiii adoptați sau copiii unui partener dintr-o căsnicie anterioară). Relația dintre adulți poate sau nu să aibă originea în căsătorie (de exemplu, cuplurile care coabitează), ei pot sau nu să împartă o locuință comună (de exemplu, cuplurile care fac naveta). Adulții pot sau nu să coabiteze sexual, iar relația poate sau nu să implice sentimente valorizate social, cum sunt: dragostea, atracția, respectul față de părinți și admirația. Aceasta nu este o definiție foarte utilă sau satisfăcătoare, dar este una mai degrabă realistă. Se observă ca familiile variază puternic ca tip și structură. Ele diferă, de asemenea, foarte mult în termenii experiențelor pe care le furnizează membrilor lor, care se întind de la cele mai satisfăcătoare - din punct de vedere emoțional - până la cele mai exploatare, brutale și înfricoșătoare tipuri de interacțiuni [9, p. 14].

Omul este „aruncat” în comunitatea umană primară – familia, pe care nu și-o alege prin naștere, dar prin ea va trăi într-un sistem de relații și va învăța anumite mecanisme, pentru a face față unor situații care îi formează și îi modelează personalitatea. Relațiile familiale dețin primatul în cazurile numite în mod curent „situații de viață”. În procesul devenirii și desăvârșirii de sine, familia este „calea”, „mijlocul” și „șansa”, ca matrice fundamentală a vieții. Acest Eu social nu

gândește prin sine, el doar repetă gândiri, de aceea el va fi inautentic. „Fractura” spirituală, morală, psihologică și alterarea integrității biologice afectează chiar procesul devenirii ființei. Demersul sistemic reprezintă, de fapt, o personalizare a omului. Prin plasarea în convențional și acceptarea neinterogativă a acestuia, omul se vede depersonalizat sau încă nepersonalizat, prins fiind tot timpul și fără a fi conștient de captivitatea sa, într-o plasă sau rețea de relații în care indivizii sunt nodurile rețelei. Dar ceea ce ne interesează nu este ceea ce s-a făcut din om, ci ceea ce face omul din ceea ce s-a făcut din el (Sartre). Aceasta suprapune un drum suprapus sau situat dincolo de drumul educațional primit sau impus în copilărie, unul care asigură o bază necesară, dar nu și suficientă. Suficiența se realizează doar printr-o continuă interogare asupra a ceea ce face omul din ceea ce s-a făcut din el. În și prin familie, omul accede și apoi încorporează, asimilează și participă la valorile spirituale, religioase, culturale, materiale în marea creație universală [85, p.109-112, 115; 112, p. 15]. Astfel omul se naște dintr-o și printr-o relație, iar întreaga lui existență se află sub semnul relațiilor [168, p.103].

În literatura de specialitate găsim o mare varietate de concepte ale noțiunii de familie, în funcție de perspectiva teoretică a cercetătorului. Există o serie întregă de teorii explicative asupra familiei, noi însă, datorită complexității obiectului de studiu, ne vom referi la teoria sistemică de familie.

La sfârșitul anilor 60, începutul anilor 70, în lumea științei se vorbea tot mai des despre revoluția sistemică și abordarea sistemică, ce caracteriza stiluri noi de gândire și noi metodologii de cercetare științifică inginerescă. Conceptul de sistem a fost adus în aria investigațiilor științifice de către biologul austriac Ludwig von Bertalanffy, prin teoria sa, care a căpătat denumirea de teorie generală a sistemelor. Aceasta reflectă un spectru întreg de complexități organizate în baza unor legi și principii sistemice. Autorul deosebește două tipuri de sisteme: *închise* (fizice, chimice etc.) – cele în care componentele studiului se izolează și, respectiv, *deschise* – cele bio-psiho-sociale, bazate pe schimburi de informații, energie și materie cu mediul. Proprietățile sistemelor, după Von Bertalanffy, sunt:

✓ *Totalitatea*: sistemul este compus din numărul total al elementelor plus numărul total al interacțiunilor dintre acestea, cu alte cuvinte, sistemul este mult mai mult decât însumarea elementelor ce îl compun; conceptul de sistem este o unitate complexă, un „tot” care nu se reduce la suma părților sale.

✓ *Non-sumativitatea*: (definiție negativă a totalității): un sistem este mai mult decât suma părților, acestora li se adaugă numărul total al interacțiunilor, ce poate fi foarte mare.

✓ Organizarea în *sisteme/subsisteme*: fiecare sistem este parte a unui sistem mai vast și cuprinzător și cuprinde la rândul său subsisteme.

✓ *Homeostazia*: tendința sistemelor de a ajunge la echilibru; echilibrul este dinamic, păstrând schimburile de substanțe, energie și informație cu mediul printr-o „membrană” permeabilă și selectivă.

✓ *Echifinalitatea*: cauze diferite pot duce la același efect sau aceleași cauze pot produce efecte diferite, ceea ce complică foarte mult *output-urile* corespunzătoare aceluiași *input*, dar și posibilitatea *input-urilor* multiple pentru același *output*.

✓ *Imprevizibilitatea* sistemului căruia nu i se poate prevedea viitorul, după cum din starea prezentă nu poate fi dedus nici trecutul, tocmai datorită echifinalității.

✓ *Circularitatea comunicării* din interiorul sistemului obținută prin mecanismele de reglare secundară (*feed-back*) [85, p.32; 198, p.182; 191, p.143; 189, p.35; 193, p.9; 181, p. 119-123; 187, p.5, apud 178, p. 10].

Scopul acestei teorii este de a descoperi principii, legități, proprietăți, ce sunt specifice sistemelor indiferent de natura elementelor componente acestora. Din această perspectivă teoria sistemelor este utilizată de diferite discipline științifice, ca fizica, matematica, logica, chimia, geografia, pedagogia și nu în ultimul rând, psihologia. Fiecare dintre disciplinele enumerate definește parțial diferit conceptul de sistem, în funcție de domeniul de studiu. Cert este însă că acesta reprezintă o mulțime de elemente aflate într-o interacțiune dinamică organizată, corelând elementele întregului.

Potrivit DEX-ului, sistemul este un ansamblu de elemente (principii, reguli, forțe etc.) dependente între ele și formând un întreg organizat, care pune ordine într-un domeniu de gândire teoretică, reglementează clasificarea materialului într-un domeniu de științe ale naturii sau face ca o activitate practică să funcționeze potrivit scopului urmărit. De aici reiese că sistemul nu poate fi prezentat doar ca un ansamblu de elemente interdependente, lipsit de structură. Or, anume structura prezintă forma de organizare a relațiilor dintre elemente și, tot odată, deduce funcționalitatea dinamică a sistemului. Intervenția asupra unui element din structura dinamică a sistemului se va reflecta asupra celorlalte elemente componente. Toate elementele și relațiile dintre ele sunt reciproc dependente. Prin urmare, înțelegerea unui element se poate realiza prin acționarea întregului sistem. De aici și paradoxul: pe de o parte trebuie să înțelegem întregul, bazându-ne pe elemente, iar elementele pot fi abordate doar din perspectiva întregului.

În perioada anilor 1940-1950 terapeuții clinici au împrumutat teoria generală a sistemelor pentru descrierea familiei. Aceștia rămâneau nesatisfăcuți de tratamentele aplicate, căci, chiar dacă pacientul prezenta o stare de bine în mediul spitalicesc, întorcându-se acasă, simptomele reapăreau. Se putea întâmpla ca după o terapie individuală pacientul se însănătoșea, dar simptomul apărea la un membru din familia sa.

Grupul psihiatrilor din cadrul școlii Palo Alto: M. Selvini- Palazzoli, L. Boscolo, G. Cecchin și G. Prata (1978) au ajuns la concluzia că *sistemul* este o metaforă utilă pentru descrierea unei familii, aceasta având toate caracteristicile unui sistem: întregul este mai mare decât suma părților sale constitutive; componentele unui sistem pot fi înțelese doar în contextul întregului sistem; din moment ce comportamentul uman apare în context social, el poate fi înțeles doar în acest context; schimbarea uneia dintre părțile sistemului social (de ex. a unui membru al familiei) influențează toate celelalte părți ale sistemului, (întreaga familie); intervențiile dintr-o perspectivă sistemică se centrează mai curând pe relațiile din interiorul întregului sistem familial, decât pe unul dintre membrii familiei. Din cele menționate mai sus devine clar că membrii familiei se comportă mai mult ori mai puțin sub influința regulilor de funcționare a sistemului familial și nu sub influința nevoilor și motivelor individuale [93, p. 20; 116, p. 170; 186, p.30; 187, p.6, 85, p.27-30].

Din această perspectivă, individul poate fi înțeles mai bine și nu doar prin prisma problemelor cu care se confruntă, dar și din punct de vedere al întregului, în contextul relațiilor sociale din care acesta face parte. Comportamentul unui om poate părea o abatere de la normă, unul neobișnuit sau chiar ciudat într-o abordare individuală, însă poate avea o anumită logică dacă vom analiza acest comportament ca răspuns la unii factori ai sistemului din care face parte (de exemplu familia) [193, p.15]. Astfel comportamentele oamenilor sunt rar determinate de propriile alegeri ori de mobiluri interne, deoarece acestea sunt elemente structurale ale sistemelor din care fac parte – familie, familie extinsă, grupuri de referință, comunitate, cultură, stat.

Salvator Minuchin (1974) definește structura sistemului familial ca fiind un set invizibil de cerințe funcționale, ce organizează modurile în care interacționează membrii familiei. O familie este un sistem ce operează prin intermediul pattern-urilor tranzacționale. Tranzacțiile repetate stabilesc pattern-uri legate de situațiile care etaleză cum, când și cine relaționează. În concepția lui Murray Bowen familia reprezintă un sistem, o unitate interdependentă emoțional. Familia ca și toate celelalte sisteme (de ex. coloniile de furnici, sistemul solar) este ghidată de o serie de procese comune ce au loc în natură. Astfel există două forțe vitale care contrabalansează și care sunt relevante pentru funcționarea familiei: *individualitatea* - o forță naturală cu rădăcinile într-un instinct de a fi un organism independent, de sine stătător și „*a fi împreună*” – o forță naturală cu rădăcini într-o nevoie instinctuală pentru alții și un simț de a fi conectat la o altă persoană sau la un grup. Jay Haley și Cloe Madanes consideră că familia reprezintă un sistem bine organizat și structurat. Această organizare se reflectă în pattern-uri comportamentale caracteristice cu un înalt grad de predictibilitate. Orice familie dispune de o organizare pe verticală, adică de o ierarhie ce se referă la influența pe care o exercită un membru asupra altuia [apud 116, p.70, p.119, p.143].

La elucidarea semnificației *familiei ca sistem* au contribuit și mecanismele *homeostazia, morfogeneza și circularitatea*.

Una dintre problemele fundamentale ale ciberneticii este legată de modul în care sistemele își mențin stabilitatea (*homeostazia*). În 1954, D. Jackson, unul dintre liderii școlii Palo Alto, a introdus termenul de *homeostază familială*, pentru a se referi la tendința acesteia de a-și păstra structura și identitatea, de a rămâne la fel. Conform teoriei homeostazei familiale, familia acționează pentru a realiza un echilibru în relații. Membrii familiei ajută la păstrarea acestui echilibru în mod deschis sau în mod implicit. Când echilibrul familiei este precar, membrii acesteia depun mult efort pentru a menține acest echilibru. Modalitățile de realizare a echilibrului pot duce la o comunicare și un comportament disfuncțional, ce riscă să dezechilibreze și mai mult sistemul. Astfel apare ca simptom tentativa de corijare a dezechilibrului sistemului, reflectată de schemele, regulile de comportament și tiparele comunicaționale, prin care familia încearcă sa-și păstreze echilibrul.

Soții sunt „arhitecți” ai familiei și odată ce cuplul marital devine obscur, atunci apar tulburări în educația copiilor. Jackson înțelege comportamentul simptomatic al copiilor ca o soluție nereușită a acestora de a readuce echilibrul în familie. În urma certurilor regulate dintre părinți, la copii apar comportamente simptomatice, ceea ce sustrage părinții de la problemele lor către *copilul simptomatic*. Simptomul acestuia este semnalul „SOS” pentru relațiile defectuoase ale părinților săi, cât și pentru apariția dezechilibrului familial [93, p.51; 146, p.20, 198, p. 329; 85, p.80].

Pentru explicarea homeostaziei a fost propusă noțiunea de *feedback*. Aceasta se referă la un proces prin care în sistem sunt reintroduse rezultatele performanțelor sale din trecut. În cazul feedbackului negativ, mecanismul duce la scăderea în intensitate a acestor performanțe, rezultatul fiind menținerea la nivel constant a unei caracteristici a sistemului. În cazul feedbackului pozitiv, reintroducerea în sistem a rezultatelor performanțelor din trecut duce la intensificarea aceluiași performanțe, efectul fiind escaladarea [93, p. 31].

Morfogeneza este tendința sistemului familial de a se transforma, de a se adapta la condițiile externe schimbătoare. În interior, familiile trebuie să se reorganizeze ca răspuns la noile imperative ale dezvoltării membrilor ei și a întregului grup, în decursul ciclului de viață, ori să se adapteze noilor realități ale societății în perioada de tranziție. Sistemul familial trebuie să se formeze și să se termine asemenea omului care se naște și moare. Acest ciclu de viață familială necesită modificări atunci când se trece la o nouă etapă de dezvoltare a familiei. Pentru prima dată etapele vieții de familie au fost descrise de echipa de cercetare format din G. Bateson, V. Satir și J. Haley, descriere care a contribuit la dezvoltarea înțelegerii dinamice a sistemului familial [163, p. 42; 93, p.51; 192, p. 20; 180, p.9].

Cauzalitatea circulară este una dintre ideile de bază ale ciberneticii. Circularitatea reprezintă un mod de gândire alternativ față de cauzalitatea liniară. Liniaritatea explică fenomenele prin identificarea cauzelor și efectelor: fenomenul *A* cauzează fenomenul *B*. Acesta este felul în care suntem obișnuiți să gândim. De exemplu, când lucrurile nu mai merg bine într-o relație, cei mai mulți oameni dau vina pe celălalt: „*Motivul pentru care nu suntem fericiți este că el nu împărtășește aceleași sentimente ca și mine*”. Odată ce ne uităm la lume din interiorul nostru, vedem contribuția celorlalți oameni la problemele noastre, astfel încât iluzia unei influențe unilaterale prevalează. În schimb, o explicație circulară identifică efectele și influențe reciproce. În familie fiecare devine „co-cauză” și „co-efect” în evoluția celuilalt și, respectiv, a celorlalți. Ca și cum se formează un cerc vicios, altfel spus, comportamentul unui membru de familie afectează alți membri ai familiei, fapt ce, la rândul său, are un impact asupra aceluși individ. Ca rezultat, comportamentul fiecărui individ afectează comportamentele celorlalți. *A* cauzează *B* și *B* cauzează *A*, atât *A*, cât și *B* fiind în același timp și cauză, și efect ori, *A* afectează *B* și *C*, precum *B* și *C* îl influențează pe *A* în procesul relațiilor reciproce. Este un cerc fără început și fără sfârșit, căci nu se poate spune care eveniment *A* este primul, respectiv cauza, și care eveniment *B* îi succedă ca efect. Prin gândirea circulară nu se mai poate identifica „*tapul ispășitor*”, ori „*sursa tuturor relelor*”, mai degrabă toți membrii familiei modelează reciproc comportamentele fiecăruia dintre ei. Astfel circularitatea oferă o explicație pentru reapariția anumitor comportamente, care într-o anumită măsură pot fi funcționale sau disfuncționale [93, p. 30; 85, p.34; 198, p. 183; 192, p. 20; 188, p.18; 187, p.7; 112, p. 15].

Variabilele lui Wertheim interacționează cu modul în care un sistem se modifică sau rămâne același pe o perioadă de timp. În articolul său „*Terapia de familie și veridicitatea tipologiilor sistemelor familiale*” se subliniază faptul că mecanismele de schimbare ale unei familii sunt la fel de importante ca și elementele ei structurale. Dacă o familie este dominată de reguli restrictive, fiind rezistentă la schimbare, putem atesta două elemente importante. Unul este tendința familiei spre homeostazie, iar celălalt reprezintă capacitatea membrilor familiei de a-și modifica regulile. Prima dimensiune face distincția între *homeostazia consensuală*, adică existența unui echilibru între scopurile individuale și cele ale grupului și *homeostazia forțată*, ce se regăsește în familiile unde libertatea individuală este îngrădită de reguli stricte, care urmăresc protejarea intereselor familiale. Această situație poate fi asemănată cu o formă democratică de funcționare a familiei versus una totalitară, cu precizarea că în societatea totalitară regulile nu vizează apărarea intereselor cetățenilor. Cea de a doua dimensiune, privind condițiile pentru modificarea regulilor deja existente, face referire la ceea ce numim schimbare de ordinul al doilea.

Dacă o familie are un nivel ridicat al homeostaziei consensuale, Wertheim e de părere că regulile pot fi modificate într-un mod flexibil, dacă circumstanțele sunt favorabile schimbării. Modificarea regulilor depinde de capacitățile reglatorii ale familiei. Dacă într-un moment de criză familia nu găsește mijloacele necesare pentru modificarea regulilor, atunci trebuie să ne orientăm atenția spre analizarea capacității familiei de a accepta schimbarea venită din exterior, din partea comunității sau a familiei extinse. Wertheim a numit această situație morfogeneză indusă. Familiile pot utiliza resursele comunității, pot apela la prieteni, la doctori, terapeuți sau la oameni mai în vârstă din familia extinsă, pentru a fi ajutăți să-și modifice sistemul familial. Pe lângă variabilele de schimbare, Wertheim a mai adăugat în studiul său și unele variabile structurale, care urmăresc crearea unor limite interne și/sau externe. Astfel, putem vorbi despre mai multe variante: sisteme receptive orientate atât spre interior, cât și spre exterior; sisteme închise în interior și exterior; sisteme parțial închise în exterior și deschise în interior și sisteme parțial deschise în interior și deschise total în exterior [203, p. 86-105].

Acest subcapitol a fost dedicat teoriei sistemice, care oferă un fundament practic dar și filosofic în abordarea familiei. Dacă e să ne întrebăm: *ce posibilități ne oferă noțiunea de familie ca sistem?*; *ce oportunități de percepere a problemelor și posibilități de soluționare a acestora ne oferă această viziune?* răspunsul se regăsește în faptul că familia nu reprezintă un grup eterogen de indivizi, ci un tot întreg, care este mai mare decât suma părților sale. Se poate evalua comportamentul individului prin contextul întregului, altfel spus, putem face o deosebire între pădure (dinamica familiei) și arbori (dinamica individului) [192, p.17]. Pentru cercetători obiectul de studiu devine familia ce tinde spre stabilitate (*homeostazia*) în condițiile unei societăți schimbătoare. Pe de altă parte, odată ce Republica Moldova se află într-o perioadă de tranziție, atunci și familia trebuie să-și schimbe structura (*morfogeneza*), dând posibilitatea de dezvoltarea fiecărui individ. Abordarea sistemică a familiei permite o distincție clară între conținut și proces. Conținutul prezintă informația asupra unui anumit subiect pus în discuție, pe când procesul este asociat cu modul în care acest subiect este prezentat în dinamica interacțiunilor familiale. Astfel, familia migrantului devine obiectul de studiu prin care vom analiza tipul și structura sistemului, tendința de a se dezvolta și totodată de a menține echilibrul familiei prin gândirea în cercuri.

1.2. Mecanisme ale funcționării sistemului familial.

Funcționalitatea personalității presupune realizarea diferitor necesități. Unele din ele pot fi satisfăcute individual de o persoană adultă, altele prin coaliție cu cineva. Dacă, istoric, din momentul apariției familiei funcțiile prioritare erau cea economică, cea reproductivă și cea de menaj, atunci la momentul actual prioritare sunt alte funcții, în special cele de susținere emoțională,

de solidaritate, care implică exteriorizarea sentimentelor de iubire, de asistență reciprocă, de încredere. Statisticile prezintă cifre mari ale ratei divorțurilor, creșterea numărului de concubinaj, iar aceasta ne indică o slabă realizare a funcțiilor actuale. Fiecare dintre noi este o personalitate unică și irepetabilă, însă, de partea cealaltă a unicității, stă singurătatea. Conștientizarea individualității stilului de viață și a unicității calităților de personalitate îl face pe om să evite singurătatea. Apare necesitatea de a fi înțeles, acceptat, de a fi cuiva de folos, de a iubi și a fi iubit, realizarea acestora fiind posibilă prin familie [196, p.4].

Normalitatea vieții de familie este o sintagmă care semnifică realizarea deplină a funcțiilor, care conduce spre confortul fiecărui membru în viața socială, dar și spre echilibrul, și coeziunea familială. În literatura de specialitate lipsa de funcționalitate este descrisă prin următoarele caracteristici ale familiei: dezorganizată, carentată, deficitară, dezbinată, descompletată, vulnerabilă, problematică. Dificultățile cu care se confruntă aceste familii se răsfrâng asupra fiecărui individ, dar și asupra familiei acestuia.

După Эйдемиллер Э.Г. numeroase cercetări arată că fiecare familie își dezvoltă diferite strategii pentru a face față situațiilor dificile cu care aceasta se confruntă. Pentru unele dintre acestea urmările influențelor vor conduce spre amplificarea problemelor familiale: creșterea numărului de conflicte, scăderea nivelului de adaptabilitate familială, apariția simptomelor etc. La alte familii, sub influența stresului, se va mări nivelul coeziunii, pentru a putea face față crizei și a menține echilibrul familiei. Nu prezența ori absența factorilor patogeni, fie ei interni ori externi, ne vorbește despre abilitățile familiale de a acționa constructiv și a rezolva problemele, ci tipul de familie: familii funcționale și familii disfuncționale [197, p.7].

Conform școlii sistemice de la Milano în familiile disfuncționale puterea homeostaziei este mai mare decât cea a morfogenezei. Homeostazia familiei este menținută de un comportament simptomatic al unui membru de familie cu un statut psiho-social slab dezvoltat (de obicei copiii), având rolul de „*purător al simptomului*”. Acesta, prin comportamentul său, încearcă să mențină familia în echilibru, să normalizeze relația maritală a părinților. El devine un pilon important al mecanismelor patologice ale sistemului familial. Paradoxul fundamental al sistemului familial disfuncțional: *noi toți nu mai dorim să trăim în modul în care trăim, dar nu putem schimba nimic în viața noastră* - este generat de legea homeostaziei familiale [187, p.9].

Astfel, existența familiei ca sistem depinde de disponibilitatea membrilor ei de a crea noi pattern-uri de interacțiune și de disponibilitatea de a le pune în acțiune. Problema apare atunci când structurile inflexibile ale familiei nu pot să se adapteze în mod corespunzător provocărilor de maturizare sau situaționale. Schimbările adaptative din structură sunt cerute când familia

sau unul din membrii săi se confruntă cu un stres extern și când punctele tranziționale de creștere sunt atinse.

Disfuncția familiei rezultă din combinarea stresului și eșecului, pentru a se concentra să facă față acestora. Cercetările efectuate cu privire la armonizarea relațiilor familiale evidențiază importanța a două variabile familiale: coeziunea și adaptabilitatea grupului familial, ceea ce ne-a condus spre acceptarea și analiza modelului circumplex al sistemelor maritale și familiale, elaborat de D.H. Sprenkle și D.H.Olson (1978) și având legătură cu structura familiei.

Adaptabilitatea exprimă capacitatea sistemului familial de a-și schimba structurile de putere, relațiile de rol și regulile relaționale, în funcție de răspunsul dat la un stres situațional sau de dezvoltare (morfogeneză) și gradul de stabilitate al familiei (morfostază), (în cazul nostru migrația unui membru peste hotarele țării). Funcționarea satisfăcătoare a cuplului marital sau a familiei reclamă ambele elemente: stabilitatea și capacitatea de schimbare. Adaptabilitatea este măsurată prin intermediul următoarelor variabile: disciplină, control, posibilități de afirmare a sinelui, stilul negocierii, complementaritatea rolurilor, regulile relaționale, mecanismele de autoreglare. În funcție de caracteristicile structurii sistemului familial, adaptabilitatea poate varia între patru niveluri: rigid (adaptabilitate foarte scăzută), structurat (adaptabilitatea scăzută spre moderat), flexibil (adaptabilitate moderată spre înaltă) și haotic (adaptabilitate foarte înaltă).

Coeziunea caracterizează legăturile emoționale între membrii unei familii. Este o legătură ce poate fi privită ca un continuum, de la ruptura totală la implicare totală. Ea reprezintă măsura în care membrii unei familii vor și reușesc să stea împreună (de exemplu, să realizeze unele activități comune sau să coopereze pentru atingerea unor scopuri), dar în același timp, să delimiteze și să mențină granițe foarte clare între ei, făcând posibilă funcționalitatea sistemului marital/familial. Coeziunea poate varia între patru niveluri: destrămat (coeziune foarte scăzută), separat (coeziune scăzută spre moderat), legat (coeziune moderată spre înaltă), și dependent (coeziune foarte înaltă.) Coeziunea este definită de Minuchin prin intermediul următoarelor variabile: angajare emoțională, independență, granițe, coaliții, timp, spațiu, prieteni, luarea deciziilor, interese și timp liber.

În funcție de combinarea nivelurilor adaptabilității și coeziunii, rezultă 16 tipuri de sisteme familiale, care au fost redată schematic într-un model circumplex:

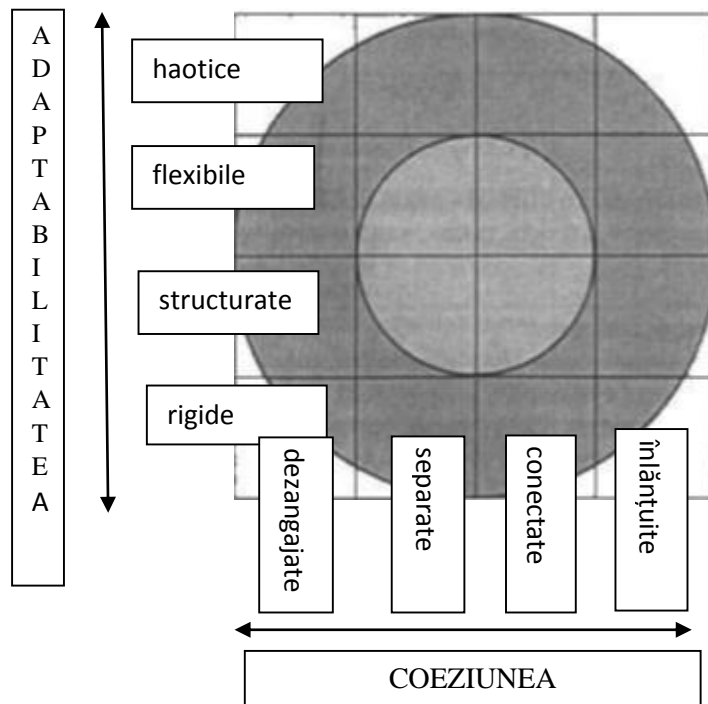

Fig.1.1. Modelul circumplex al evaluării familiale

Din combinarea acestor axe, fiecare cu câte patru trepte, rezultă 16 tipuri posibile de familii. În interiorul pătratului există două cercuri concentrice, care delimitează familiile *deschise* sau *echilibrate* (flexibile-separate, flexibile-conectate, structurate separate și structurate-conectate), de cele *medii* (incluzând opt tipuri distincte) și de cele *extreme* (haotice-dezorganizate, haotice-înlănțuite, rigide-dezangajate și rigide-înlănțuite). Majoritatea familiilor funcționale tind să cadă în zona centrală, a familiilor echilibrate, după cum în cele patru zone marginale (colțuri) se vor afla familiile confruntate cu probleme sau cu membrii simptomatici. Familiile flexibile-dezangajate, haotice-separate, haotice-conectate, flexibile-înlănțuite, haotice-dezangajate și haotice-înlănțuite sunt *mediu deschise*, cele structurate-dezangajate, rigide-separate, rigide-conectate, structurate-înlănțuite, rigide-dezangajate și rigide-înlănțuite sunt *închise* [204; apud, 57, p.82; 165, p.45; 127, p.27; 179, p. 34].

După S. Minuchin, reprezentant al școlii structurale, familia este ca un organism biologic, a cărui supraviețuire depinde de adaptarea eficientă la schimbările mediului. O familie disfuncțională exprimă o structură disfuncțională incapabilă să se adapteze la cerințele schimbătoare ale mediului intern și ale celui extern. Structura poate fi considerată ca un set invizibil de exigențe, ce determină modul în care subsistemele familiei interacționează, adaptându-se la realitatea imediată. Subsistemele familiale sunt formate în baza funcțiilor, generațiilor, sexelor, intereselor. Acestea sunt: 1. *Subsistemul adulților (marital)*, primul subsistem al familiei, care este format din soți, scopul cărora se regăsește în păstrarea intimității și a angajamentului,

fără a compromite satisfacerea nevoilor a două persoane diferite. S. Minuchin este de părere că subsistemul marital va influența dezvoltarea copiilor prin modele de exprimare a emoțiilor, de soluționare a conflictului, asimilate de aceștia pe parcursul vieții. Disfuncționalitatea familiei poate apărea în urma dificultăților de relaționare dintre soți, iar ca rezultat copilul poate fi implicat în coaliții cu un părinte împotriva celuilalt; 2. *Subsistemul parental* se întemeiază odată cu nașterea primului copil prin care soții devin părinți și îndeplinesc funcția de creștere și educare a copiilor. Compoziția acestui subsistem poate varia și poate cuprinde membri din familia extinsă. Subsistemul trebuie să dispună de autoritatea necesară, dar și de flexibilitate și adaptabilitate la nevoile copiilor în diferite etape de dezvoltare. S. Minuchin susține că funcționarea eficientă cere ca părinții și copiii să accepte că folosirea diferențiată a autorității este un ingredient necesar pentru subsistemul parental. Acesta devine un laborator de învățare socială, de care copiii au nevoie pentru a căpăta deprinderi de negociere în situații în care puterea este distribuită inegal. Disfuncționalitatea familiei apare atunci când subsistemul părinților nu negociază cu subsistemul copiilor, ceea ce conduce la neadaptare și la dezechilibrarea sistemului familial; 3. *Subsistemul frațiilor*, care include copiii din familia nucleară. Aceștia învață să colaboreze, să concureze, să ducă tratative de la egal la egal, formându-și propriile stereotipuri de interacțiune. Funcționalitatea fiecărei familii poate fi determinată de granițele ce diferențiază sistemul și protejează structura și funcțiile acestuia. Granițele pot fi: 1. clare – care permit o comunicare eficientă între subsisteme și păstrarea intimității acestora; 2. rigide – care distanțează membrii familiei, cât și familia de la mediu, prin lipsa relaționării între subsisteme și în interiorul lor; 3. difuze – care provoacă interacțiuni la maxim și intimitate la minim și în care membrii familiei sunt influențați mereu unul de celălalt [165, p.43; 116, p 73-76; 183, p.59; 182, p. 174-178].

Structurile familiale disfuncționale pot fi: 1. Subsisteme suprapuse (prin împletire) – când granițele dintre subsisteme sunt prea permeabile; 2. Subsisteme separate (prin detașare) – când granițele sunt prea rigide; 3. Coaliții trans-generaționale. Haley spune că disfuncționalitatea în familie apare atunci când sunt create coaliții la toate nivelurile ierarhice, mai ales când acestea sunt ascunse. Autoritatea unui părinte este subminată de modul în care doi membri coalizează contra acestuia. De exemplu, un părinte coalizează cu copilul său împotriva părintelui distant. Copilul, aflându-se în această coaliție stabilă și având suportul părintelui poate alege să se conformeze ori nu cerințelor părintelui distant. Un alt caz ar fi atunci când bunica formează coaliție cu nepotul împotriva măsurilor educative ale mamei. Formarea triunghiurilor familiale poate avea drept motiv dorința unui membru de familie (de exemplu a copilului) de a optimiza relația celorlalți doi membri (de exemplu, a părinților). Deseori se întâmplă că informația transmisă în cadrul cuplului marital (de la soție către soț) să fie transferată elementului al treilea (asupra fiului). Scenariul

clasic al formării triunghiului familial este atunci când relaționarea unu la unu din cadrul unui subsistem devine neclară și defectuoasă, mesajele transferându-se astfel către membrul familiei din cadrul altui subsistem [93, p. 30; 165, p.44; 192, p.27; 182, p.177-178].

În Canada și SUA, grupul McMaster, format din Epstein, Bishop și Levin (1978) a elaborat un model al dezvoltării familiale, care ia în considerare șase aspecte ale funcționării familiale: rezolvarea problemelor; comunicarea; rolurile; receptivitatea afectivă (*affective responsiveness*); implicarea afectivă; controlul comportamental [200; apud 181, p. 30].

1. Rezolvarea problemelor. Această dimensiune vizează modul în care familia face față problemelor suficient de serioase pentru a amenința integritatea și funcționalitatea ei. Problemele sunt împărțite în două categorii: instrumentale și afective. Cele *instrumentale* includ aspecte precum: cumpărarea hranei, asigurarea unei locuințe și a hainelor, asigurarea stabilității financiare etc. Problemele *afective* privesc sentimentele, cum ar fi afectele puternice de ostilitate sau neîncredere dintre membrii familiei. Unele problemele includ atât aspecte instrumentale, cât și afective. Atunci când apar probleme instrumentale, aproape întotdeauna apar și probleme afective, nu și invers. Autorii modelului McMaster prezintă o serie de etape în rezolvarea problemelor:

- Problema trebuie mai întâi *identificată*; existența ei trebuie *comunicată* tuturor celor care trebuie să cunoască acest lucru, din interiorul sau din afara familiei;

- Trebuie luate în considerare *mai multe* planuri de acțiune;

- Una dintre alternative trebuie *selectată*, iar apoi se *ia decizia* implementării ei;

- *Acțiunea* adecvată de implementare;

- Acțiunea trebuie *monitorizată*, pentru a ne asigura că decizia luată este urmată adecvat;

- În fine, se face o evaluare finală pentru a se vedea cât de eficientă este soluția aleasă.

La rezolvarea problemelor, după Virginia Satir în triunghiul familial funcțional partenerii sunt încrezători în propria lor relație maritală și deci sunt capabili să aibă în vedere frica copilului de a nu fi lăsat deoparte. Amândoi parteneri îi arată cât se poate de clar copilului că el niciodată nu va putea fi inclus în relația lor de parteneri. În triunghiul familial disfuncțional, partenerii nu sunt siguri de propria lor relație maritală. Fiecare se simte deja neglijat de către celălalt. Ambii parteneri așteaptă de la copil să le satisfacă dorințele neîmplinite în relația maritală, cerându-i copilului să fie de partea lor (împotriva celuilalt părinte). Deoarece amândoi partenerii dintr-o familie disfuncțională sunt în mod particular sensibili față de excludere, copilul, de fapt, sfârșește prin a-l pierde pe unul dintre părinți, dacă nu poate să-i reasigure pe ambii părinți, mergând pe o frânghie precară între ei [146, p.112-114]. Guerin a făcut distincție între „triunghiuri” ca o structură stabilă de relații și „triunghiulare” ca proces reactiv. În procesul triunghiularii, o a treia persoană, care este sensibilă la anxietatea dintr-un cuplu, se implică pentru a oferi reasigurarea sau pentru a

calma lucrurile. De exemplu, o fiică mai mare poate încerca să reducă conflictul marital intens, vorbind cu fiecare părinte în parte sau cu părintele asupra căruia ea are cea mai mare influență. În același timp, fratele ei mai mic poate absorbi tensiunea părinților săi sau o manevrează prin exteriorizarea într-un mod antisocial [apud 131, p.139]

2. *Comunicarea.* Jay Haley reprezentantul școlii strategice, consideră că o familie este funcțională dacă ea prezintă un sistem deschis având granițe bine conturate, clare și permite o comunicare corespunzătoare și predictibilă. Astfel, „o problemă de familie este definită ca fiind un tip de comportament care este parte dintr-o secvență de interacțiune dintre mai multe persoane”. Simptomele de „depresie” sau de „fobie” sunt interpretate ca fiind contracte între oameni, deci adaptabile la relațiile dintre ei. Se presupune că o problemă la un copil sau un simptom la un adult reprezintă felul său de a comunica cu o altă persoană. În cazul unui depresiv, care nu dorește să lucreze, putem presupune că aceasta este modul său de a comunica cu soția (și/sau mama, tata, copiii, sau alții) în privința unor anumite probleme, cum ar fi faptul că soția lui nu apreciază munca sa sau dorințele mamei lui sau orice altceva [184, p.43-44.]. Virginia Satir înțelege comunicarea ca făcând referire atât la comportamentul nonverbal, cât și la cel verbal într-un context social. Astfel, „comunicarea” poate însemna „interacțiune” sau „tranzacție” [146, p. 121]. Cloe Madanes face o paralelă între comunicare și comportamentul simptomatic, acestea fiind privite din două puncte de vedere: analogic și digital. În comunicarea digitală, fiecare mesaj are o singură semnificație logică, care nu are legătură cu obiectul real pe care-l desemnează. De exemplu, prin cuvântul „scaun” se înțelege o anumită piesă de mobilier; durerea de stomac face referire doar la o suferință fizică în zona abdomenului. În comunicarea analogică, cuvintele au mai mult de o semnificație; aceste semnificații au puncte comune cu obiectele reale. Un pumn încleștat reflectă nu numai un anumit tip de comportament, ci și un exemplu specific aceluia tip de comportament. Spre deosebire de comunicarea digitală, comunicarea analogică are diferite trepte de intensitate. De exemplu, plânsul, sfâșierea hainelor, tragerea de păr sau lovirea de perete a capului sunt acțiuni care în cadrul unei culturi exprimă din punct de vedere analogic diferite trepte ale disperării. Astfel, durerea de stomac nu este doar o suferință fizică; ea poate exprima neplăcerea, dezgustul, o modalitate de a evita îndeplinirea unei sarcini sau o cerere de afecțiune/atenție. Semnificația oricărui mesaj va fi stabilită în funcție de contextul în care este întâlnit [184, p.27, 43]. Comunicarea are un dublu aspect, anume cel de *conținut* și de *relație*: primul ține de informația care se transmite, pe când secundul este o informație despre conținutul comunicării prin care aflăm cum să înțelegem sau să decodăm mesajul primit (s-a vorbit serios, ori a fost o glumă, o justificare etc.). Aspectul *relație* este, deci, o comunicare despre comunicare, adică o metacomunicare, care dă sens pragmatic unei informații. Semanticii conținutului i se adaugă pragmatica relației, ce

devine astfel coprezentă și inclusă în actul comunicării. Chiar dacă conținutul pare a fi foarte important (și de cele mai multe ori suntem atenți, în mod conștient, numai la acesta), aspectul primar – având un caracter mai degrabă subliminal, subînțeles – este relația. Ea definește cadrul, statuând poziția și legătura dintre protagoniștii comunicării. Relația fiind primordială, rezultă că informația (partea de conținut) este secundară. Pentru a transmite în mod optim un conținut, este necesară mai întâi stabilirea unei relații adecvate cu receptorul, relație care să-l facă să se deschidă pentru informația ce urmează să fie transmisă [85, p.47; 132, p. 4]. Orientarea sistemică descrie comunicarea disfuncțională prin: mesaje confuze, discordanță între verbal și nonverbal, conflictul este trăit ca negativ, lipsește capacitatea de a găsi strategii de negociere, definiția relației în sistem este neclară, incongruența comunicării între membrii familiei [178, p.152]. Deseori, se ignoră faptul că bărbatul și femeia au un fel diferit de a comunica, nu numai în relațiile funcționale, dar și în cele intime. De exemplu, în timp ce femeia consideră întrebările ca un mijloc de a menține vie conversația, aceleași întrebări sunt, pentru bărbat, cereri de informații. Frecvent, membrii familiei vorbesc foarte mult între ei, dar aproape că nu comunică. Paradoxal, deși cantitatea informațiilor schimbate poate fi foarte mare, calitatea acestora lasă de dorit. Rareori ne exprimăm neliniștile sau nemulțumirile față de anumite atitudini sau comportamente ale partenerului, din teama că am genera certuri sau discuții care nu și-ar avea rostul. Acumularea în timp a acestor nemulțumiri creează terenul unor disensiuni mult mai grave, ce ar fi putut fi evitate dacă neliniștile respective ar fi fost discutate la timp, și care uneori pot duce chiar la distrugerea și încheierea relației [3, p.8].

Modelul McMaster ia în considerare doar schimburile verbale, în principal schimburile de informații digitale. Deși au înțeles marea importanță a comunicării nonverbale, autorii nu au introdus-o în model datorită dificultăților practice de măsurare și colectare a conținuturilor nonverbale. Exemple de itemi prin care a fost operaționalizat aspectul comunicării în familie sunt: „*Când cineva este supărat, ceilalți știu de ce*”, „*Nu poți să îți dai seama ce simte o persoană din ceea ce ea spune*”, „*Toată lumea se exprimă și spune lucrurilor pe nume, în loc să facă aluzie la ele*”, etc.

3. *Rolurile*. Acestea sunt pattern-uri de comportament pe care membrii familiei le pun în scenă și prin care sunt realizate diferitele funcții ale familiei. Rolurile familiale prezintă o serie de aspecte instrumentale și afective. Funcțiile familiale sunt clasificate în:

- *Funcții necesare*, ceea ce înseamnă roluri ce trebuie performate pentru funcționarea sănătoasă a familiei: asigurarea proviziilor și resurselor materiale (o funcție instrumentală), grija și sprijinul acordat membrilor familiei și recompensarea sexuală a partenerului (funcții afective), dezvoltarea deprinderilor pentru viață, menținerea și managementul sistemului familial (care au

aspecte instrumentale și afective). „Deprinderile de viață” se referă la aspecte precum susținerea copiilor în activitatea lor școlară, ajutarea adulților să obțină și să-și mențină slujba, susținerea dezvoltării lor personale. „Menținerea și managementul sistemului” se referă la *leadership*-ul familial, la procesul luării deciziilor, la menținerea granițelor familiale, la stabilirea și menținerea standardelor sale.

- *Alte funcții familiale* sunt cele specifice fiecărei familii, cum ar fi cea de „țap ispășitor” sau de idealizare a unui membru al familiei. Alte aspecte ale rolurilor familiale sunt: *alocarea rolului* sau desemnarea responsabilității anumitor funcții familiale unui anumit membru al familiei și *responsabilitatea rolului*, care reprezintă procesul menținerii responsabilității membrilor față de anumite funcții care le-au fost alocate.

Conflictele pe tema rolurilor din familie – cine ce face, de ce face, când face, și unde face – afectează un număr din ce în ce mai mare de familii [129, p. 180]. Cercetări diverse au încercat să surprindă în ce măsură structura tradițională de rol conjugal suferă modificări mai mult sau mai puțin profunde, în condițiile în care intervin și alte variabile. S-a constatat că cu cât statutul individului sau al membrilor cuplului este mai scăzut, cu atât rolurile sunt mai rigide și mai puternic diferențiate. Soții cu un statut înalt acordă mai multă valoare activităților în comun și ajutorului reciproc [apud 112, p.314]. După apariția unui copil, soții se concentrează mai degrabă asupra sarcinilor instrumentale și mai puțin asupra menținerii legăturii emoționale [ibidem, p.312]. G. Lipovetsky (1997) apreciază că participarea bărbaților la activitățile gospodărești este punctuală, și nu structurală, fiind mai degrabă auxiliară decât permanentă sau stabilă. Autorul consideră că între parteneri nu s-a schimbat nimic în logica diviziunii sexuale a rolurilor, ci doar a crescut colaborarea masculină în cadrul tradițional al preponderenței feminine. J. Scanzoni și G. Fox (1980), recenzând literatura în domeniu, formulează următoarele concluzii: soțiile continuă să aibă principala responsabilitate pentru organizarea și funcționarea familiei; statutul de angajat al soțiilor afectează într-o mică măsură participarea soților la muncile casnice. În general, bărbații efectuează munci casnice nerutinare, iar femeile îndeplinesc sarcini zilnice repetitive. Când ajută la treburile casnice, bărbații sunt dispuși să gătească sau să îngrijească copilul. Anchetele efectuate în Europa arată că printre sarcinile pe care le îndeplinesc în mod obișnuit bărbații se numără cumpărăturile, vesela, transportul copiilor la școală [apud 112, p. 314].

Cele mai dificile etape în care membrii familiei trebuie să își renegocieze rolurile au fost descrise de Haley (1973) ca fiind următoarele: (1) Perioada de curtare; (2) Căsătoria timpurie; (3) Nașterea copilului și contactul cu copilul mic; (4) Căsătoria în perioada de mijloc; (5) Părinții după ce copiii pleacă/devin maturi și independenți; (6) Perioada de pensie și bătrânețe. Disfuncționalitatea familiei poate fi interpretată ca având originea într-o etapă sau mai multe, în

care au existat un sistem de reguli care necesita reorganizări [184, p.43]. Între aceste etape există perioade de tranziție, în care membrii familiei trebuie să-și reorganizeze interacțiunile în cadrul sistemului. Pentru a trece la o nouă etapă, familia trebuie să-și modifice structura organizațională, să adapteze regulile de funcționare a familiei la noile condiții. Familiile disfuncționale prezintă o rigiditate și obstinațiune în restabilirea și schimbarea setului de reguli, atunci când familia traversează de la o etapă la alta în ciclul ei de dezvoltare. Fiecare etapă presupune trăirea unei perioade stresante. Dacă fiecare membru va aplica aceleași mecanisme de coping pentru menținerea homeostaziei, familia se va împietri [179, p.12-13].

4. *Reactivitatea afectivă.* Aceasta se referă la capacitatea membrilor familiei de a răspunde la stimulii de natură emoțională cu sentimente adecvate calitativ și ca intensitate. Se face distincție între două tipuri de răspunsuri, ce pot fi identificate în sistemul familial: sentimentele de satisfacție (fericire, bunăstare, prosperitate) și cele de nesiguranță (critice, de nefericire). Sentimentele de satisfacție includ: iubirea, tandrețea, fericirea și bucuria. Cele de nesiguranță includ: teama, furia, tristețea, dezamăgirea, depresia și alte emoții corelate. Familiile pot răspunde fie prin sentimente de satisfacție, fie prin cele de nesiguranță. În plus, sentimentele pot fi sau nu adecvate ca tip și intensitate. Reactivitatea emoțională este una dintre caracteristicile care, mai mult decât altele, pot varia de la o cultură la alta – fapt ce nu trebuie pierdut din vedere în evaluarea familială.

Berne vorbește despre „*sentimentul racket*” ca o emoție familiară, învățată și consolidată în familie, experimentată în situații stresante variate și dezadaptată în procesul rezolvării problemelor (de ex., unui copil i se interzice exprimarea furiei, pe care acesta, de regulă, o înlocuiește cu tristețea, care este sentiment racket) [apud 168, p.220-221]. În familiile ce prezintă disfuncționalitate la această variabilă sentimentele parazite apar din combinarea stărilor afective: mânia și tristețea sunt frecvent înlocuite cu culpabilitate sau suferință, plăcerea de a aprecia complimentele este înlocuită cu umorul ironic, plăcerea sexuală este înlocuită cu stări de culpabilitate sau rușine. Neputându-se exprima, sentimentele adecvate duc la acumularea unei tensiuni psihice, care echivalează cu lipirea unui „timbru” pe aparatul psihic. Acumulându-se, aceste timbre conduc spre o răbufnire nervoasă disproporționată [ibidem, p.220-221].

5. *Implicarea afectivă* se referă la gradul în care membrii familiei sunt implicați și își valorizează interesele și activitățile. Există anumite grade de implicare, printre care diverși autori enumeră:

- Lipsa implicării – aceasta înseamnă ca membri familiei trăiesc mai degrabă ca niște străini, ei sunt frecvent alienați și se simt neîmpliniți;

- Implicare în lipsa sentimentelor – aceasta înseamnă ca implicarea membrilor familiei unul pentru celălalt pare să țină mai de grabă de un simț al datoriei, de o nevoie a unui membru de a-i controla pe ceilalți, ori de curiozitate;

- Implicare narcisiacă – acest tip de implicare se realizează în scopul (principal) al satisfacerii nevoilor de stimă de sine ridicată a subiectului, a sentimentelor sale de autoprețuire, mai degrabă decât să exprime o reală preocupare pentru cealaltă persoană;

- Implicarea empatică – aceasta se bazează pe o înțelegere realistă a nevoilor altor persoane cu care subiectul este implicat într-o relație;

- Supraimplicarea și implicarea simbiotică, observabilă doar în cele mai perturbate relații.

Legăturile și implicările afective reprezintă forțele cele mai puternice la scara familiei nucleare, mai ales când copiii sunt încă mici. Senzația de a fi iubit și dorit în familie este fundamentală pentru toți membrii (intimitatea sexuală fiind rezervată cuplului parental), iar experiența afectivă trăită în sânul familiei va fi determinantă pentru copii în relațiile lor din afara familiei de origine.

6. *Controlul comportamentului* constă în influența pe care membri familiei o au unii asupra altora. Modelul McMaster ia în considerare modalitățile în care familia se comportă în trei tipuri de situații: situațiile de pericol fizic; atunci când nevoile și necesitățile psihobiologice sunt nesatisfăcute – este vorba aici de controlul unor comportamente, cum ar fi cele de mâncare, dormit, eliminare, sexuale, sau agresiune; atunci când există o nevoie de control a conduitei sociale a membrilor familiei sau între aceștia și cei din afara sistemului familial.

Modelul McMaster identifică patru stiluri ale comportamentului de control:

1. *rigid*, atunci când are o ridicată predictibilitate, dar este la un nivel scăzut în ceea ce privește constructivitatea și adaptabilitatea. Poate fi potrivit/bun pentru o funcționare de menținere (performarea rolurilor și sarcinilor cotidiene), dar este mai puțin eficient în adaptarea la schimbare, incluzând sarcinile de dezvoltare cu care familia trebuie să se confrunte;

2. *flexibil*, atunci când este predictibil, dar și constructiv și poate să se adapteze corespunzător la schimbarea circumstanțelor. Conform unei formulări ce aparține lui Steinhauer „el (stilul flexibil) ajută la îndeplinirea sarcinilor pentru că tonul său suportiv și educațional încurajează membrii familiei să participe și să se identifice cu idealurile și regulile familiei”;

3. *laissez-faire*, atunci când este în bună măsură predictibil, dar puțin constructiv. În familia în care se manifestă controlul „laissez-fair”, se poate întâmpla orice. Inerția și indecizia sunt cuvintele de ordine, mai degrabă decât organizarea și acțiunea. Îndeplinirea sarcinilor tinde să fie săracă și apar astfel probleme de comunicare și de alocare de roluri. Copiii care cresc în asemenea familii lipsite de organizare sunt deseori nesiguri și, prin comportamentul lor,

solicită/caută atenție, exprimă interes puțin pentru control sau autodisciplină. Intrarea în școală poate fi dificilă pentru acești copii, pentru că acolo anumite standarde de comportament sunt așezate.;

4. *haotic*, caz în care stilul de control este scăzut în privința predictibilității și a constructivismului. Acest stil este impredictibil, trecând de la rigid la flexibil și la laissez-fair, de aceea nimeni din familie nu știe la ce să se aștepte. Schimbările apar mai mult în legătură cu stări, capricii ale membrilor familiei, decât pe baza schimbărilor din situațiile și nevoile lor. Instabilitatea și inconsistența ce caracterizează aceste familii, rezultă deseori într-o funcționare slabă și la alți parametri.

Familia funcțională are patru caracteristici sistematice și anume: interdependența familială, menținerea unor legături selective, adaptabilitatea la inițierea schimbărilor și performanțele familiei. Familia asigură necesitățile fizice, emoționale și spirituale ale membrilor săi, are responsabilitatea îngrijirii copiilor, favorizează comunicarea între membri săi, dar, totodată, trebuie să fie capabilă să asigure și relații sociale în afara familiei, relații responsabile cu comunitatea, capacitatea de a se ajuta pe sine, dar și de a accepta ajutorul celorlalți, flexibilitate în distribuirea rolurilor și a funcțiilor, respectul mutual pentru individualitatea fiecărui membru, loialitate, spirit de cooperare în cadrul familiei și în afara ei, flexibilitate, adaptabilitate în situații de criză și o coeziune funcțională [33, p.104-105].

În finalul acestui paragraf rezumăm că este dificil de făcut o departajare strictă a sistemelor familiilor funcționale și disfuncționale, dar putem afirma cu certitudine că familiile funcționale sunt capabile să-și modifice structura, pentru a se acomoda mediului schimbător, pe când familiile disfuncționale amplifică modelul rigid al structurii, ceea ce împiedică adaptarea la noile condiții.

1.3. Cercetări cu privire la familiile marcate de migrația economică

Familia este asemenea unei „cutii de rezonanță”, în care se resimt toate armoniile sau dizarmoniile societății, asemenea unui organism viu. Ea se află în legătură directă cu societatea. De aceea, mutațiile sociale profunde care au în vedere economia, cultura, spațiul urban au repercusiuni imediate asupra vieții cotidiene a indivizilor care se manifestă în cadrul unui grup de persoane legate prin sânge și/sau alianță. Ea nu este doar asemenea unei simple cutii de rezonanță a acestor transformări, ci participă la acestea într-o manieră activă. Cum istoria înseamnă schimbare, există perioade istorice cristalizate, cărora le corespund anumite tipuri de organizare familială: familia țărănească din societățile agrare, familia burgheză a capitalismului incipient, familia proletară a marii industrializări [apud 151 p.13; 173, p.103]. Dar o observație de bun-simț relevă faptul că în nici o altă perioadă istorică ori socială nu s-au înregistrat schimbări atât de

radicale în ceea ce privește valorile familiale, ca în ultimul deceniu. Ritmul de viață trepidant, stresul de suprasolicitare, nevoia de adaptare la nou, mirajul modelelor extravagante, alienarea spirituală, problemele existențiale grave, eul individual și colectiv, din ce în ce mai depersonalizat, au modificat fundamentul solid al familiei, conferindu-i noi roluri și destinații. Deci, ea, familia este o realitate vie, care, fără a-și pierde sensul fundamental sacru, este supusă cu violență dezordinii cotidiene a profanului, traversând o criză fără precedent [112, p. 28-29].

La rândul său, și criza psihosocială a familiei reflectă, fără îndoială, criza morală (și nu numai) a societății. Ea poate deveni un motor în menținerea și agravarea crizei structurilor și funcționalității sociale. Infidelitatea, disfuncțiile sexual-afective, alcoolismul, violența domestică nu sunt cauze primordiale ale divorțurilor (deși ele apar consemnate ca atare în documentele legale), ci sunt consecințe ale unui proces intens de incompetență maritală și inadaptare la condițiile socio-economice ale contextului actual [ibidem, p.361-362].

Actualmente, în Republica Moldova există puține studii care își propun să elucideze fenomenul migrației adulților, acestea punând accent pe statistici. Deși uneori contradictorii, datele oficiale și cele din cercetări arată că numărul persoanelor plecate la muncă în străinătate este alarmant de mare [73, p.19]. Conform datelor Biroului Național de Statistică, în trimestrul IV al anului 2012 fiecare a șasea persoană cu vârsta cuprinsă între 15-64 de ani (16,4% din 426,9 mii) a fost afectată de fenomenul migrației. Aproximativ 3 din 5 migranți, atât din rândul femeilor (59%), cât și din rândul bărbaților (56%) sunt persoane căsătorite. Pentru femei este caracteristică o tendință puternică de migrație pe termen lung, în timp ce migrația forței de muncă pentru o angajare temporară este caracteristică pentru bărbați. Principalele motive ale emigrării, invocate de migranți au fost: necesitatea de a câștiga mai mulți bani peste hotare, de a îmbunătăți condițiile de trai ale familiei, de a cumpăra o casă/apartament pentru familie/copii; dorința de a obține o experiență nouă, calificări noi, și de a accesa cele mai bune servicii și tehnologii; nevoia de a plăti studiile copiilor. De asemenea, mulți se referă la situația economică, politică și socială precară din Moldova, din care cauză nu văd niciun viitor în Moldova, nici pentru sine, nici pentru copiii lor [141, p.159; 110].

Preocuparea față de studierea acestui fenomen se extinde tot mai mult în aria de cercetări științifice, care examinează impactul controversat al emigrării, în special din două unghiuri de vedere: primul este cel de ordin economic-financiar și se referă la impactul remitențelor, adică a resurselor financiare câștigate de migranți și expediate către Moldova, iar al doilea aspect este de natură social-demografică, vizând o serie de probleme legate de forța de muncă, sănătate, soarta copiilor migranților. Conform OIM, în Moldova remitențele constituie o sursă importantă de venit pentru cetățeni, întrucât 22% din populație fac parte din gospodării care beneficiază de remitențe.

Aceste resurse constituie aproximativ 57% din venitul gospodăriilor care le primesc, iar în mediul rural ponderea remitențelor este și mai mare, constituind 60%. Deși migrația reduce sărăcia atât în mediul rural, cât și în cel urban, ea mai generează puternice efecte sociale negative asupra celor rămași acasă și, în special, asupra copiilor și bătrânilor. Nu există o cifră exactă a numărului de copii rămași fără grija părintească din cauza migrației, or, numărul estimativ al acestora în cadrul cercetărilor variază între 90 și 100 de mii [141, p.170].

Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei pune accentul pe importanța dezvoltării cadrului național pentru promovarea revenirii și reintegrării migranților, pe crearea oportunităților pentru dezvoltarea antreprenoriatului în rândul migranților, precum și pe combaterea, reducerea și prevenirea exodului de intelect [220]. E cunoscut faptul că locul de muncă al părinților are un impact enorm asupra funcționalității familiei. Familia și nevoile ei sunt în discordanță (adesea) cu sarcinile la care părinții trebuie să facă față la locul de muncă. Munca peste hotarele țării a unuia dintre soți tulbură interacțiunile între cei doi parteneri dar și tulbură relațiile sexuale ale lor. Dacă se recurge la soluția ca mama să stea acasă și doar un părinte să practice muncile peste hotare, se restructurează rolurile familiei, mama preia sarcinile de conducere. Tatăl care lipsește mult de acasă pentru a câștiga suplimentar, lipsește mult de la interacțiunile din cadrul familiei, nu se mai implică în îngrijirea copiilor sau în treburile casnice, are tendința să devină infidel. Se ajunge la situația în care mama și copiii alcătuiesc un bloc, în timp ce tatăl se află de partea cealaltă a baricadei [33, p.106].

Acest aranjament al sistemului familial este denumit în sociologia migrației ca o familie transnațională. Conceptul de transnaționalism poate fi definit ca „procesul prin care oamenii stabilesc și mențin relații socioculturale care transcend granițele sociopolitice”. O familie este transnațională dacă părinții sunt căsătoriți însă membrii familiei sunt separați unii de alții datorită migrației economice [49].

Migrația este un fenomen ce constă în deplasarea unor mulțimi de persoane dintr-o arie teritorială în alta, urmată de schimbarea domiciliului sau de încadrarea într-o formă de activitate în zona de sosire. Pot fi menționate două forme de migrație: imigrație - ansamblul intrărilor și emigrație- ansamblul ieșirilor; în fapt, orice act migratoriu este, în același timp, o imigrație și o emigrație [225, p.33]. Definirea migrației este dificilă, dată fiind natura complexă a fenomenului. Astfel se introduc mai multe distincții de spațiu, distanță, durata șederii sau de scop și circumstanțe [133].

Migrația de muncă este deplasarea benevolă a cetățenilor Republicii Moldova peste hotare, precum și sosirea benevolă a străinilor pe teritoriul Republicii Moldova, în scopul desfășurării

unor activități provizorii de muncă (conform articolului 1 din legea cu privire la migrația de muncă).

Migrantul este persoana care trece printr-o schimbare (semi-) permanentă de rezidență care implică o schimbare a mediului său social, economic și/sau cultural.

Termenul **migrant economic** (*economic migrant*) este folosit uneori pentru a specifica motivul migrației, și anume oportunitățile economice, de angajare sau muncă. În funcție de context, această utilizare a termenului poate deveni simplificatoare, dacă se neglijează importanța altor factori care intervin în decizia de migrație sau a altor aspecte ale activității sau contribuției migrantului [ibidem]. De la acest termen provine și noțiunea de **migrație economică** (*economic migration*), care e definită ca o alegere a migranților, pentru a avansa în îmbunătățirea nivelului de trai prin obținerea unui loc de muncă mai bine plătit peste hotarele țării.

Migrația forței de muncă din Republica Moldova a crescut brusc pe parcursul ultimelor două decenii. Potrivit opiniei unui grup de cercetători autohtoni: Moșneaga V., Rusnac Gh., Țurcan V. migrația forței de muncă din Republica Moldova a devenit posibilă odată cu liberalizarea politicilor de intrare și ieșire, înlăturarea restricțiilor cu privire la ieșirea cetățenilor moldoveni din țară. Destrămarea unui stat mare, cu o economie centralizată și militarizată, bazată pe un sistem administrativ de comandă și tranziția la economia de piață au generat șomajul structural. Ineficiența reformelor economice și sociale, realizate pe parcursul ultimilor 10 ani, a înrăutățit starea materială a oamenilor. A scăzut nivelul de trai al populației, a crescut șomajul. Un alt factor, care a determinat populația să caute posibilități de angajare peste hotarele țării, l-au reprezentat salariile mici și veniturile reduse. PIB-ul Republicii Moldova a scăzut cu 33 procente din volumul înregistrat în 1990; protecția socială și sprijinul populației s-a redus considerabil, ajungând la zero (19% ale nivelului de trai al populației, înregistrat în 1990) și oamenii s-au pomenit în condițiile de trai de tipul „salvează-te pe tine însuși”. Astfel, situația generală a economiei a favorizat refluxul masiv al forței de muncă din Republica Moldova. Democratizarea țării, liberalizarea regimului de ieșire / intrare a consolidat spiritul integrării europene. Intențiile puternice de a deveni parte a acestei integrări, precum și alte schimbări dramatice în comportamentul public au acreditat ideea de a lăsa țara la îndemâna aproape a fiecărui individ. Chiar dacă emigrarea permanentă nu atrage fiecare persoană, angajarea temporară peste hotare este un scop pentru aproape întreaga populație. Democratizarea și transformările structurale ale economiei au influențat asupra mobilității populației. În afara factorilor care stimulează emigrația din Republica Moldova, factorii de încurajare a imigrației în țările de destinație (precum cererea forței de muncă ieftină și, nu în ultimul rând, cererea de femei tinere în industria sexului), constituie, la fel, cauze foarte importante, care stau la baza migrațiunii forței de muncă din Republica Moldova [123].

După Mohammadifard C. asupra migrației au acționat în acest sens nu numai condiționările negative, ci și alte procese de natură pozitivă, asociate cu schimbările tranziției postcomuniste. În primul rând, informația mediatică, care a provocat un adevărat șoc mediatic, prin raportarea la starea de izolare, care constituia punctul de plecare al anilor '90. Efecte ale globalizării au fost resimțite direct la nivelul fenomenelor de migrație internațională: companiile multinaționale, ONG-urile de inspirație sau cu fundamentare occidentală, noile oportunități educaționale în spațiile occidentale, multiple misiuni de evaluare și negociere ale organismelor financiare internaționale, penetrarea Internetului au constituit tot atâtea canale de favorizare a contactelor umane. Astfel, se extind și motivele migrației, strategiile aplicate de migranți: numai muncă, muncă și turism, muncă și educație, numai educație, turism și educație, comerț, afaceri. Preponderentă este motivația muncă, care specifică vacuumul social-economic în care se află Republica Moldova, pe când celelalte motivații cunosc o ușoară intensitate în ordine crescândă. Migrația este un proces normal și firesc de funcționare a societății umane. Fenomenul dat reprezintă mobilitatea populației, în special a forței de muncă, propriu-zis o caracteristică a societății moldovenești în condițiile în care datele statistice, fie cele oficiale, fie cele neoficiale, atestă sute de mii de cetățeni ai republicii, plecați în străinătate pentru a munci [121, p.51].

Impactul emigrării este discutat în controversă, în special din două perspective – una de natură social-demografică, vizând aspecte ca forță de muncă, familie, sănătate, soarta copiilor migranților, și alta de ordin financiar-economic, în acest sens discutându-se impactul remitențelor, adică a resurselor financiare câștigate de migranți și expediate către Moldova [89].

În continuare ne vom referi la prima perspectivă de abordare a fenomenului migraționist.

Țurcan V. a realizat un studiu cu referire la procesele migraționale, în care a constatat că la nivel local se manifestă o diversificare a fluxurilor migraționiste reprezentate de bărbați și femei. În diverse localități cuprinse de procesele migraționiste se observă clar prevalarea semnificativă a migranților de un anumit sex. În unele localități bărbații constituie cea mai mare parte a migranților, în altele – femeile. Cel mai probabil, o astfel de orientare este legată de doi factori: profesional și comunitar. În primul caz, bărbații, în mare parte constructori, pleacă în Rusia, iar femeile rămân „în gospodărie”. În alte localități, femeile care se angajează în domeniul serviciilor, pleacă preponderent în țările unde această sferă este mai dezvoltată și mai bine plătită. În acest caz, bărbații rămân „în gospodărie”. În același timp s-a format o orientare gender constantă în ceea ce privește migrația rezidenților anumitor localități nu doar către o țară concretă, ci și către un punct concret de angajare ulterioară. «Majoritatea din sat pleacă, femeile în Grecia, Italia, Portugalia, Cehia, bărbații majoritatea pleacă la Moscova». Chiar dacă în unele cazuri există un oarecare echilibru gender în procesul de migrare, conform aprecierilor făcute de respondenți, în

volumul general al migranților predomină femeile. Munca femeilor s-a dovedit a fi mai solicitată pe piața muncii, deoarece are un caracter necalificat. De aceea, chiar și în cazurile când migrează în căutarea unui loc de muncă ambii soți, cel mai des ei muncesc în diferite țări, sau chiar fiind într-o țară, locuiesc și muncesc în diferite localități [121, p.254].

Cercetătoarea Cuznețov Larisa, în lucrarea sa *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei* (2008) descrie rezultatele investigațiilor efectuate privind familia temporar dezintegrată care au permis evidențierea a 12 domenii ale vieții de familie influențate de lipsa părinților și anume: **Modul de viață al familiei** – 27% din copiii intervievați consideră că modul lor de viață nu s-a schimbat; 47% susțin că nu sunt satisfăcuți de modul lor de viață în lipsa părinților, 17% opinează că persoanele în grija cărora au rămas nu sunt în stare să organizeze și să dirijeze un mod normal de viață și numai 9% au menționat că modul lor de viață s-a ameliorat, este interesant, corespunde vârstei lor și normelor igienice și culturale. **Volumul și distribuirea responsabilităților familiale** - în 7 din 10 familii în dificultate sarcinile și responsabilitățile membrilor sunt dezechilibrate. Responsabilitățile privind susținerea, supravegherea și asistarea copilului în pregătirea lecțiilor le revin deseori fraților mai mari, altelei bunicilor sau persoanelor ce suplinesc părinții, în localitățile rurale copiii le revin responsabilități exagerate de realizare a treburilor în gospodărie; în cele urbane - ce țin de menajul casnic sau ajutarea persoanelor care îi îngrijesc. **Ritmul și orarul familiei** se schimbă în funcție de posibilitățile și activitatea adulților (supraveghetorilor), de orarul copilului. Doar 11% din copiii chestionați au menționat că au un ritm de viață stabil și un orar/regim bine chibzuit. **Bugetul familiei** suferă și el modificări, observându-se două extreme: a) bugetul este flexibil, fără limite raționale, satisface orice dorință a copilului (29%); b) bugetul devine mult mai restrâns (38%). Numai în 33% de familii bugetul rămâne stabil, este corelat cu necesitățile acesteia. **Supravegherea și controlul conduitei copilului** - controlul din partea adulților, susțin 38% din copiii participanți la sondaj, este dur, lipsit de cordialitate, axat pe constrângere și chiar pe violență; 27% îl socot prea liberal, permisiv, episodic, și numai 35% îl consideră adecvat și normal. **Conținutul educației familiale** – în acest context, 74% din copii menționează că părinții reușeau să se ocupe de educația lor mult mai bine decât persoanele care-i înlocuiesc. **Valorizarea copiilor** rezidă în crearea condițiilor favorabile pentru antrenarea lor treptată în toate evenimentele și acțiunile familiei, în îmbinare cu obligațiunea directă - de a învăța eficient, a utiliza optimal timpul liber. **Climatul emoțional și moral al familiei** depinde de un șir de condiții: vârsta copiilor și a persoanelor care au rămas cu ei, starea sănătății, aptitudinile de comunicare etc.; nivelul de cultură al membrilor acesteia; starea financiară; particularitățile individuale ale persoanelor ce conviețuiesc împreună. Este extrem de importantă starea morală a părintelui ce rămâne cu copiii (tații deseori fac abuz de alcool, sunt violenți etc.,

iar mamele, suprasolicitate în gospodărie, oboresc și devin nervoase, suspicioase ș.a.). În familiile în dificultate se observă deseori un climat rece, distant sau invers, o înclinare spre hipertutelă, exces de atenție, alintare). **Comunicarea și relațiile familiale** suferă cel mai mult. Comunicarea este superficială, de scurtă durată, "telegrafică", foarte concisă și nu satisface nici necesitățile copilului, nici pe cele ale părintelui. De aceea, intervin schimbări și în raporturile familiale, care devin instabile, se depersonalizează. Adultul plecat se acomodează treptat la un alt mod de viață, își formează noi relații, se distanțează de propria familie. **Perceperea și imaginea familiei** – s-a stabilit că o parte din copiii mai mari trăiesc la început o stare de euforie, mândrie că părinții lor au plecat peste hotare (38%). Alții (56%) consideră că părinții nu trebuiau să plece și se vor întoarce repede (doresc acest lucru) și numai 6% au calificat plecarea părinților drept unica posibilitate de îmbunătățire a situației financiare. **Orientarea profesională a copiilor** poate suferi schimbări la diferite niveluri. Unii încep a învăța mai slab, deoarece contează pe studii în bază de contract, mulți se văd plecați din țară (39%). Alți copii depun efort și învață bine, se străduiesc să nu-și dezamăgească părinții. **Integrarea în comunitate** depinde de imaginea copilului și a familiei, de un șir de condiții sociale: cultură, economie, mediu (urban/rural), rețeaua educativă și efortul propriu al copilului. În realitatea noastră ar fi normal ca parteneriatul socio-educativ să nu fie doar „proclamat”, ci și implementat. Aici mari posibilități au școala, biserica, ONG-urile, justiția etc. [57, p.356-360].

Conform analizelor și constatărilor proiectului *Sănătatea migranților moldoveni. Impactul situației social-economice* majoritatea migranților recunosc că nu duc un mod de viață sănătos. Percepția modului de viață sănătos este diferită, însă poate fi sintetizată în următorii indicatori: **Starea fiziologică a organismului** – care, în viziunea celor intervievați, presupune, în primul rând, o alimentație adecvată, respectarea normelor de igienă personală, odihnă, practicarea activităților sportive, controlul medical profilactic etc., precum și evitarea unor practici nocive, cum ar fi consumul excesiv de alcool, fumatul etc. Este de remarcat faptul că cei mai defavorizați în acest sens sunt migranții care muncesc în țările CSI, în special în Moscova. Aceștia, pentru a economisi bani, locuiesc în aceleași încăperi pe care le construiesc sau le repară, în condiții nefaste pentru sănătate. Unii dintre ei nu au nici măcar condiții pentru igiena zilnică (duș), deși muncesc fizic. **Condițiile de muncă** ce presupun: existența unui loc de muncă; munca fizică să nu fie prea extenuantă; igiena la locul de muncă; respectarea zilei de muncă de 8 ore și faptul de a beneficia cel puțin de o zi liberă în săptămână. Migranții însă sunt constrânși de situație să muncească cel mai adesea în condiții precare, mai mult de 8 ore pe zi. Unele femei care îngrijesc persoane sunt antrenate în muncă 24 din 24 de ore, 7 zile pe săptămână, adică tot timpul. **Aspectul psihologic** - acesta vizează, în primul rând, stresul ce îi afectează în mod deosebit pe migranți. Procesul de

emigrare a constituit un stres enorm pentru mulți dintre cei plecați la muncă peste hotare. Emoțiile aflării într-o țară străină, departe de cei dragi și dorul de copii reprezintă factori extrem de stresanți pentru migranți. Din punct de vedere psihologic, cetățenii Republicii Moldova se simt inferiori în raport cu cetățenii nativi ai țărilor gazdă. Totodată, migranții îndeplinesc muncile cele mai de jos, deși mulți dintre ei au studii superioare și au avut în Republica Moldova un anumit statut social, au lucrat ca medici, profesori etc., au deținut funcții de conducere. *Aspectul cultural-moral* se referă la relațiile interumane, bazate pe respect și afecțiune, precum și la consumul cultural, la posibilitatea de a merge la teatru, cinema, concerte. De asemenea, este vizat accesul la o educație de calitate, la servicii de recreere și agrement, turism etc. [149, p.16-17].

Nu în ultimul rând, migrația influențează dezvoltarea psiho-emoțională a copiilor care rămân fără îngrijire părintească, sănătatea, educația și socializarea lor, conform datelor proiectului de cercetare [29, p.28, 29]. Constatările realizate de CIDDC la studiul *Situația copiilor lăsați fără îngrijire părintească în urma migrației* au scos în evidență că, mai mult de un sfert (27,6%) dintre copiii anchetați au afirmat că au unul dintre părinți este plecat peste hotare. În cazul a 9,3% din copii au migrat ambii părinți. Deși condițiile de trai ale copiilor ai căror părinți sunt plecați peste hotare se îmbunătățesc, ei se confruntă cu stări emoționale dificile și neplăcute. Dorul, tristețea, singurătatea și sentimentele de insecuritate sunt complementate de lipsa abilităților de a-și controla și exprima neagresiv emoțiile în diferite situații. Copiii se simt mai afectați în prima perioadă după plecarea părinților sau la prima experiență de acest gen. Plecarea părinților peste hotare a modificat mult sfera relațională a copiilor, determinând schimbări importante în volumul și calitatea comunicării. În majoritatea cazurilor relațiile copiilor cu părinții plecați se răcesc în timp, această caracteristică menținându-se chiar și după revenirea părinților. Copiii rămași fără îngrijirea părinților preferă comunicarea în grupuri mici de semeni, de obicei, având aceeași experiență de despărțire de părinți. Ei sunt preocupați de găsirea unor persoane de încredere, cu care ar putea discuta diverse lucruri care îi interesează, inclusiv subiecte intime. Copiii care au părinți plecați nu sunt incluși într-un proces de pregătire pentru viața independentă și de dezvoltare a abilităților de autogestionare, management al resurselor și practicare a unui mod sănătos de viață. Opinia copiilor mai mari contează mai mult în familie, chiar dacă, în general, copiii participă rar la luarea deciziilor legate de plecarea părinților. Rolurile în gospodărie și lipsa încurajării adulților determină o implicare mai puțin activă a copiilor cu părinți plecați peste hotare în activitățile școlare și comunitare. Majoritatea copiilor ai căror părinți sunt plecați își asociază viitorul cu viața împreună cu familia peste hotarele țării. Optimismul lor în legătură cu continuarea studiilor la instituțiile de învățământ superior este determinat mai mult de posibilitățile financiare ale părinților decât de aspirațiile și capacitățile proprii [73].

Plecarea mamei este resimțită mult mai dureros de copii decât plecarea tatălui, ceea ce se explică prin legătura spirituală specială dintre copil și mamă, inclusiv în cazul băieților. Datele colectate indică faptul că acei copii, a căror mamă este plecată peste hotare, sunt mai închiși, mai nostalgici, cu greu își stăpânesc lacrimile, comparativ cu cazurile în care este plecat tatăl. Această situație este cauzată atât de lipsa pilonului emoțional din cadrul familiei, cât și de multitudinea de sarcini care cad pe umerii copiilor (situație caracteristică mai ales fetelor), în urma plecării mamei. Atunci când copiii află că părinții lor întâmpină anumite dificultăți, mulți dintre ei au tendința de a se considera responsabili de situația creată. Posibil că acest fapt este amplificat în mod neintenționat de părinți, care menționează că au plecat pentru binele copiilor, precum și de îngrijitori, care le amintesc frecvent acest lucru. Însă, în astfel de situații, gradul de auto-culpabilizare al copilului crește, determinând apariția anxietății. Stegar I. în studiului *Efectele emigrării părinților în opinia adolescenților*, descrie motivele expuse de copiii lipsiți de grija părintească a cel puțin unuia dintre părinți; motive valide pentru care revederea este atât de greu de realizat: 34% apreciază că părintele nu poate lipsi de la muncă, un sfert acuză lipsa posibilităților financiare (costul drumului), 20% sunt de părere că părinții preferă să economisească banii pentru întoarcerea definitivă în țară, 16% acceptă ideea că părintele va rămâne în străinătate și revederea se va face acolo.

În familia afectată de migrație, nici membrii familiei și nici comunitatea nu percep și nu conștientizează în deplină măsură riscurile care vizează copiii lipsiți de grija părintească în urma migrației. Conform studiului *Moldovenii în federația rusă: profilul socioeconomic și provocările de politici* participanții la sondajul din Republica Moldova, în proporție de 68,7 %, sunt mulțumiți de faptul că un membru al familiei lucrează în străinătate (19,9% „pe deplin mulțumit” și 48,7% „mulțumit”), față de 28,1% care nu sunt mulțumiți (20,2% „nemulțumit” și 7,9% „pe deplin nemulțumit”). Migranții sunt mai satisfăcuți de procesul migraționist, în comparație cu alți membri ai gospodăriei [228, p.63-65]. Mai puțin mulțumite sunt persoanele căsătorite, care au copii și sunt nevoite să-i lase în grija bunelor. Deși prezența și suplینirea de către persoanele în etate a atribuțiilor părinților atenuază puțin problema afectului psihologic asupra copiilor ce au părinți migranți, lipsa părinților schimbă comportamentul copiilor: deseori ei devin neascultători, brutali, nervoși. În același timp, copiii din familia afectată de migrație rămân deseori fără asistența unui adult în mai multe aspecte. Copiii au nevoie de ajutor la pregătirea temelor pentru acasă, la respectarea igienei, la vizitarea unui medic sau, pur și simplu, trebuie să discute cu un adult despre viața lor și problemele cu care se confruntă [98, p.5].

Constatările studiului CBS AXA indică faptul că în familiile în care migrează mama, rolul ei este preluat de tată. În familiile fără migranți, de exemplu, tata acorda pregătirii mâncării doar

1% din timpul său, în timp ce în familiile unde mama a migrat, 41% din tați petreceau o bună parte din timp la bucătărie. Studiul efectuat de CIDDC relevă că unii copii sunt nevoiți să preia responsabilitățile părinților migranți, iar aceasta nu le lasă timp pentru joacă sau pentru interacțiunea cu semenii lor. Se întâmplă ca unele roluri de familie să nu fie preluate deloc, după ce un membru sau mai mulți pleacă, în special, dacă persoana migrantă este mama. În 14% din familiile în care a migrat mama, copiii au simțit că nimeni nu are grijă de ei. Aceeași realitate este prezentă în doar 3% din familiile în care tatăl este cel care a plecat la muncă peste hotare [224, p.16].

Efectul cel mai puternic al migrației externe se manifestă asupra familiei prin câteva fenomene deja vizibile:

- neînțelegeri, tensiuni intra-familiale;
- sub-controlul copiilor, devianță juvenilă;
- incapacitatea celui rămas acasă de a supraveghea copiii;
- situația bunicilor fără autoritate sau cu „prea multă dragoste”;
- absenteismul și eșecul școlar, alcoolul, fumatul, drogurile.
- destrămarea familiilor, divorțul [225, p.6].

În finalul acestui paragraf rezumăm că migrația economică are efecte directe și indirecte asupra fiecărui om și asupra sistemului familial din care face parte. Deși majoritatea indivizilor nu conștientizează toate urmările, acestea nu pot fi trecute cu vederea de oamenii de știință, pentru a preîntâmpina traumele familiale. Realizarea funcției economice de către părinți în familie preia poziția de bază și prevalează asupra celorlalte funcții, ceea ce conduce la imposibilitatea de satisfacere suficientă a necesităților individuale. Studiile efectuate în Republica Moldova relevă vulnerabilitatea copiilor și a vârstnicilor rămași acasă, pe de o parte, și a migranților care duc un mod de viață nesănătos, pe de altă parte. Examinând studiile cu referire la abordarea sistemică a familiilor marcate de migrația economică, constatăm că până în prezent nu sunt realizate cercetări complexe, ce ar aborda impactul migrației economice asupra funcționării și structurii sistemului familial și al activității acestuia în condițiile dezintegrării temporare a membrilor familiei prin prisma actualelor dificultăți conturate și descrise de cercetările prezente. Această situație necesită și determină **problema de cercetare**, care constă în investigația funcționalității familiei marcate de migrația economică cât și în elaborarea și validarea fundamentelor teoretice și aplicative ale abordării sistemice de familie pentru a verifica și dovedi capacitatea formativă a modelului de consiliere pentru familiile marcate de migrația economică în vederea atenuării efectelor migrației.

1.4. Concluzii la capitolul 1

1. Din perspectiva sistemică, familia este mai mult decât un grup de indivizi: ea este o rețea de relații, ceea ce înseamnă schimbarea atenției de la indivizi la patternurile relației acestora. În conformitate cu teoria sistemică, proprietățile esențiale ale unui organism sau sistem viu sunt proprietățile întregului, pe care nu le are nici o parte a acestuia. Ele apar din interacțiunile și relațiile dintre părți. Aceste proprietăți sunt distruse atunci când sistemul este redus la elemente izolate. Întregul este întotdeauna mai mare decât suma părților acestuia.

2. Cauzalitatea circulară oferă o explicație pentru repetiția anumitor comportamente care, într-o anumită măsură, pot fi funcționale sau disfuncționale. În familiile disfuncționale puterea homeostaziei este mai mare decât a morfogenezei. Pe de o parte, conform *teoriei homeostaziei*, familia acționează pentru a realiza un echilibru în relații. Membrii familiei se ajută la păstrarea acestui echilibru în mod deschis sau în mod implicit. Când echilibrul familiei este precar, membrii acesteia fac mult efort pentru a menține acest echilibru. Pe de altă parte, conform *teoriei morfogenezei*, familia acționează pentru a realiza unele transformări și pentru a se adapta la condițiile externe schimbătoare. În interior, familiile trebuie să se reorganizeze, ca răspuns la noile imperative ale dezvoltării membrilor ei și a întregului grup, în decursul ciclului de viață, ori să se adapteze noilor realități ale societății în perioada de tranziție.

3. Structura familiei poate fi concepută ca un set invizibil de exigențe, ce organizează modul în care subsistemele familiei (subsistemul adulților, subsistemul parental, subsistemul frațiilor) interacționează în mod flexibil, adaptându-se la realitatea imediată. Aceste exigențe sunt determinate de granițele ce diferențiază subsistemele și sistemul familial, prin care se protejează structura și funcțiile. De structura familiei se mai leagă două concepte: 1. *coeziunea* ce se caracterizează prin legăturile emoționale între membrii unei familii; 2. *adaptabilitatea* care exprimă capacitatea sistemului familial de a-și schimba structurile de putere, relațiile de rol și regulile relaționale, ca răspuns la o presiune situațională sau ca urmare a impactului dezvoltării. Structurile familiale disfuncționale se referă la: 1. Subsisteme suprapuse (prin împletire) – când granițele dintre subsisteme sunt prea permeabile; 2. Subsisteme separate (prin detașare) – când granițele sunt prea rigide; 3. Apariția coaliție trans-generațională.

4. Reprezentanții școlii strategice consideră funcțională o familie, dacă ea prezintă un sistem deschis, ce permite o comunicare corespunzătoare și predictibilă. Dar pe lângă indicatorul comunicare mai sunt și alți indicatori care la fel au un rol important în funcționalitatea sistemului familial, și anume: rezolvarea problemelor; comunicarea; rolurile; receptivitatea afectivă; implicarea afectivă; controlul comportamental. Există o paralelă între comportamentul simptomatic al unui membru de familie cu acești indici, orice comportament deranjant (teamă,

probleme psihosomatice, acte antisociale) reprezintă o expresie metaforică a dificultăților existente în viața de familie prin prisma acestora.

5. Mecanismele funcționalității sistemului familial pot fi evaluate prin intermediul a 6 arii: Structura sistemului familial; Flexibilitatea sistemului familial; Reactivitatea emoțională a sistemului familial care răsfrânge sensibilitatea la nevoile fiecărui membru; Contextul vieții familiei; Etapa de dezvoltare în care se află familia și ce mecanisme folosește pentru a depăși stresul specific perioadei de dezvoltare; Prezența comportamentului simptomatic în familie și rolul acestuia pentru menținerea homeostaziei.

6. Studiile efectuate în Republica Moldova relevă vulnerabilitatea copiilor și a vârstnicilor rămași acasă, pe de o parte, și a migranților care duc un mod de viață nesănătos, pe de altă parte. Efectul migrației economice asupra familiei se manifestă prin neînțelegeri, tensiuni intra-familiale, sub-controlul copiilor, devianță juvenilă, destrămarea familiilor, divorțul.

Problema cercetării este reprezentată de faptul că, în condițiile actuale ale schimbărilor politico-economice și sociale prin care trece Republica Moldova, se atestă tot mai mult fenomenul migrației, prin care membrii familiei se dezintegrează temporar. Devine astfel necesară determinarea funcționalității întregului sistem familial marcat de migrația economică și identificarea mecanismelor psihologice de atenuare a efectelor migrației asupra sistemului familial.

În contextul celor expuse, am realizat cercetarea experimentală **având drept scop** studierea funcționalității sistemelor familiale marcate de migrația economică și identificarea mecanismelor psihologice de atenuare a efectelor migrației economice asupra familiei structurate în *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

În calitate de **obiective** ne-am propus:

1. investigarea aspectelor teoretice cu privire la psihologia familiei, în special, cu referință la abordările sistemice din domeniul școlilor strategice, structurale de familie, precizarea prin analiză teoretică și practică a efectelor migrației economice asupra sistemului familial;

2. analiza diferențelor semnificative la nivelul modelelor de funcționare a sistemelor familiale marcate de migrația economică și a celor nemarcate de acest fenomen; identificarea gradului de vulnerabilitate a familiilor marcate de migrația economică, în funcție de diferite variabile sociodemografice (mediul de trai, studiile absolvite, etapele vieții de familie, membrul familiei care muncește peste hotare și perioada de când familia este marcată de migrație);

3. elaborarea și implementarea *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

2. METODOLOGIA ȘI REZULTATELE CERCETĂRII EXPERIMENTALE A EFECTELOR MIGRAȚIEI ECONOMICE ASUPRA FUNCȚIONALITĂȚII SISTEMULUI FAMILIAL

2.1. Designul cercetării

În investigarea efectelor migrației economice asupra familiei am pornit de la faptul că familia reprezintă un sistem alcătuit din mai mulți indivizi, ce au statute diferite și joacă simultan anumite roluri, formând o structură familială, care organizează interacțiunile dintre aceștia. Ca orice sistem social, familia are o structură, o funcționalitate și o serie de proprietăți și caracteristici. Din perspectiva structurii, paradigma sistemică se concentrează asupra caracteristicilor comportamentale ale fiecărui partener în asumarea sex-rolului, scopului și intereselor comune, în stabilirea modalităților de comunicare și relaționale dintre membrii sistemului familial. Din perspectiva funcționalității, paradigma sistemică are în vedere efectele comunicării și metodele de soluționare a problemelor, competența maritală/parentală a fiecăruia și a cuplului, calitatea și stabilitatea relației maritale [36, p.70].

Conform modelului interacțional MRI, ai cărui autori sunt Gregory Bateson, Dan Jackson, Jay Haley, Virginia Satir, John Weakland, Jules Riskin, Paul Watzlawick și Richard Fisch, familia se află într-un continuu schimb de mesaje/interacțiuni, ce definesc relațiile familiale. Modelul de comunicare simetric este unul democrat și deschis, contrar modelului complementar. Acesta din urmă descrie un model disfuncțional prin accentuarea prezenței unei lupte pentru putere și control dintre doi indivizi, situație în care unul își asumă o poziție superioară vizavi de celălalt, care preia o poziție inferioară. Conform lui Haley această tendință este prezentă în toate interrelațiile sistemului familial, doar că în familiile disfuncționale membrii recurg la metode subtile, indirecte (prin intermediul simptomului) de deținere a controlului [163].

Conform modelului structural al lui Minuchin, familia care este expusă stărilor de stres își dezvoltă reacții disfuncționale, pe care le utilizează ori de câte ori se confruntă cu probleme. Pentru a restructura sistemul, se cere mai întâi identificarea regulilor ineficiente și schimbarea celor bazate pe comportamente indezirabile. Regulile care reglementează schimburile dintre membrii familiei sunt descrise prin granițele emoționale, în funcție de gradul lor de permeabilitate, și acestea pot fi rigide, clare și difuze. Conceptul de granițe poate fi relaționat cu variabila „coeziune” a sistemului familial. Coeziunea reprezintă măsura în care membrii unui sistem vor și reușesc să stea împreună, dar, în același timp, doresc să delimiteze și să mențină clar granițele între ei. Restructurarea sistemului poate fi atribuită, la rândul său, variabilei adaptabilitatea, ce măsoară nivelul schimbării structurii de rol al deținerii puterii și regulilor, în funcție de diverse situații stresante [ibidem].

Acest model a fost completat de D.H.Olson, J.Portner și Y.Lavee care, începând din anul 1970, au dezvoltat modelul circumplex al adaptabilității și coeziunii unui sistem familial (FACES), susținut de numeroase dovezi empirice (Burr și Lowe, 1987; Grey Smith,1996, Olson,2001, Olson și Gorall, 2003) [127].

Conform modelelor teoretice expuse mai sus, experimentul de constatare a avut drept scop evidențierea percepțiilor membrilor familiilor marcate și nemarcate de migrația economică, cu referire la aspectele funcționalității familiilor lor. Variabilele care permit diferențierea din punct de vedere sistemic a familiilor funcționale față de cele cu deficit în funcționare, conform modelului „Circumplex” și a modelului McMaster sunt: *adaptabilitatea, coeziunea, abilitatea de rezolvare a problemelor, comunicarea familială, rolurile, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental.*

Ipotezele cercetării:

a) Presupunem că sistemele familiale marcate de migrația economică au o funcționalitate mai joasă decât sistemele familiale nemarcate de migrația economică.

b) Presupunem că prin intermediul *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, vom obține o creștere a nivelului de funcționalitate a familiilor marcate de migrația economică.

Studiul nostru a fost împărțit în câteva etape, conform modelelor de evaluare a funcționalității familiale, formulându-se și *ipotezele de lucru*:

1. *Conform modelului „Circumplex” al evaluării sistemice de familie, funcționarea satisfăcătoare a acesteia depinde de stabilitatea și de capacitatea ei de schimbare, **definite prin adaptabilitatea și coeziunea familială**, astfel încât ne așteptăm ca familiile marcate de migrația economică să demonstreze scoruri mici la aceste două aspecte, ceea ce reprezintă o funcționare semnificativ mai joasă decât la familiile nemarcate de migrație.*

2. *Conform modelului McMaster al evaluării sistemice de familie, funcționarea satisfăcătoare a acesteia depinde de șase aspecte: **rezolvarea problemelor, comunicarea, rolurile, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental**, astfel încât ne așteptăm ca familiile marcate de migrația economică să prezinte scoruri mici la aceste aspecte, ceea ce le reprezintă cu o funcționare semnificativ mai joasă decât familiile nemarcate de migrație.*

Experimentul de constatare a inclus următoarele faze:

1. *În prima fază* am avut ca sarcină selectarea instrumentarului metodic, orientat spre studierea funcționalității sistemului familial, precum și formarea eșantionului de cercetare;

2. La cea de-a a doua fază am colectat date experimentale, am realizat analiza calitativă și cantitativă, care ne-a permis să determinăm particularitățile și dimensiunile funcționării sistemelor familiale ale eșantionului marcat de migrația economică, față de cel nemarcat de acest fenomen.

3. La cea de-a a treia fază am colectat mai multe date experimentale, ceea ce ne-a permis să examinăm perceperea dimensiunilor de funcționare a familiilor marcate de migrația economică, în funcție de diverși factori socio-demografici specifici subiecților (*genul subiecților, mediul de trai, studiile absolvite, etapele vieții de familie, cine din membrul familiei muncește peste hotare și perioada de timp în care familia este marcată de migrație*);

4. La cea de-a a patra etapă am formulat concluziile în contextul confirmării ipotezei (a), după care am trecut la investigarea ipotezei (b) elaborând, aplicând și verificând efectul *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Descrierea metodelor aplicate în cercetare. În cadrul investigațiilor au fost utilizate mai multe tehnici psihologice de studiu, care vor fi descrise în continuare. Datele experimentale obținute au fost supuse prelucrării statistice pentru interpretarea și explicarea rezultatelor. Dintre *metodele matematice de prelucrare statistică* utilizate fac parte: compararea mediilor prin determinarea coeficienților t-Student și Mann-Whitney, corelarea datelor prin calcularea coeficientului Spearman, stabilirea cotelor procentuale, a valorilor medii. Investigarea variabilelor s-a realizat prin metoda psihometrică, aceasta măsurând, în general, anumite dimensiuni sau caracteristici ale funcționalității familiei prin chestionarele:

Modelul „Circumplex” al evaluării familiale FACES III (Family Adaptability Cohesion Evaluation Scale, D.H. Olson, J.Portner, Y. Lavee, 1985).

Scala a fost aplicată pe 2453 de adulți de diferite vârste și pe 412 adolescenți, existând norme distincte pentru familiile fără copii, pentru cele cu copii mici și pentru adolescenți. De asemenea, etaloanele includ valorile pentru structurile rigide sau haotice, înlănțuite sau dezangajate. Scala FACES III are o consistență internă relativ scăzută, coeficientul Alpha Cronbach fiind de doar 0,68 pe ansamblul instrumentului, de 0,77 pentru subscala coeziunii și de 0,62 pentru adaptabilitate. Fidelitatea test-retest nu a fost calculată, dar pentru FACES II la o distanță de 4-5 săptămâni, coeficientul de corelație a fost de 0,83 pentru coeziune și de 0,80 pentru adaptabilitate (cf. Corcoran și Fischer, 2000).

Modelul McMaster al funcționării familiale

Scala evaluează funcționarea familială cu ajutorul a 60 de itemi, structurați pe 6 scale, plus o a șaptea, vizând funcționarea familială generală.

Fidelitatea calculată prin coeficientul de consistență internă alpha Cronbach este ridicată, ea variind între 0,72 și 0,92 pentru subscalele instrumentului. Validitatea: atunci când este eliminată scala funcționalității generale, cele 6 subscale apar ca independente. Corelații moderate au fost obținute cu Scala satisfacției maritale a lui Locke și Wallace.

Modelul McMaster ia în considerare șase aspecte ale funcționării familiale: rezolvarea problemelor; comunicarea; rolurile; receptivitatea afectivă; implicarea afectivă; controlul comportamental.

Această schemă vizează funcționarea curentă a familiei și nu dezvoltările sale în decursul timpului.

Lotul experimental și caracteristicile generale ale subiecților

Cercetarea experimentală de constatare s-a desfășurat în perioada anilor 2012-2014. Baza de date cu care am lucrat a inclus chestionare cu răspunsurile valide ale unui număr de 344 de adulți, cu vârste cuprinse între 20 și 50 de ani. 202 subiecți aparțineau familiilor marcate de migrația economică, 142 de subiecți proveneau din familii nemarcate de acest fenomen. Subiecții care provin din familiile ai căror membri locuiesc împreună, soții nu sunt divorțați ori decedați și nu au avut experiența plecării la munci peste hotare au raportat familia nemarcată de migrație. Atunci când subiectul provenea dintr-o familie în care unul din soți era ori a fost plecat la muncă în străinătate (fie soția, fie soțul ori ambii practică munci peste hotare) am considerat că acesta raportează familia marcată de migrația economică. Prezența soților a fost înregistrată prin cei doi itemi de la datele demografice:

Soția este plecată la munci peste hotare: DA ___ NU___ De _____ ani.

Soțul este plecată la munci peste hotare: DA ___ NU___ De _____ ani

Tabelele de mai jos prezintă repartiția participanților la studiu, în funcție de alte caracteristici socio-demografice.

Tabelul 2.1. Repartiția participanților la studiu în funcție de gen

Tipul familiei de proveniență				
	familie marcată de migrație		familie nemarcată de migrație	
	Frecvența	%	Frecvența	%
masculin	92	45,5	62	43,7
feminin	110	54,5	80	56,3
Total	202	100,0	142	100,0

Tabelul 2.2. Repartiția participanților la studiu în funcție de mediul de trai

Tipul familiei de proveniență				
familie marcata de migrație			familie nemarcata de migrație	
	Frecvența	%	Frecvența	%
urban	92	45,5	46	32,4
rural	110	54,5	96	67,6
Total	202	100,0	142	100,0

Tabelul 2.3. Repartiția participanților la sondaj în funcție de studiile absolvite

Tipul familiei de proveniență:				
familie marcata de migrație			familie nemarcata de migrație	
	Frecvența	%	Frecvența	%
generale	36	17,8	34	23,9
medii	78	38,6	50	35,2
superioare	88	43,6	58	40,8
Total	202	100,0	142	100,0

Tabelul 2.4. Repartiția participanților în funcție de etapele vieții de familie

Tipul familiei de proveniență:				
familie marcata de migrație			familie nemarcata de migrație	
	Frecvența	%	Frecvența	%
cuplu	54	26,7	14	9,9
familii cu copii mici	68	33,7	38	26,8
familii cu copii școlari și adolescenți	52	25,7	62	43,7
familii cu copii adulți	28	13,9	28	19,7
Total	202	100,0	142	100,0

Tabelul 2.5. Repartiția participanților la studiu în funcție de membrul care practică muncile
peste hotarele țării

		Frecvența	Procentajul	Procentajul cumulat
Valid	niciunul	142	41,3	41,3
	soț	122	35,5	76,7
	soție	56	16,3	93,0
	ambii soți	24	7,0	100,0
	Total	344	100,0	

Tabelul 2.6. Repartiția participanților la studiu în funcție de perioada marcării familiei de migrația economică

		Frecvența	Procentajul	Procentajul cumulat
Valid	0	142	41,3	41,3
	1	48	14,0	55,2
	2	48	14,0	69,2
	3	32	9,3	78,5
	4	24	7,0	85,5
	5	20	5,8	91,3
	6	8	2,3	93,6
	7	6	1,7	95,3
	9	2	0,6	95,9
	10	6	1,7	97,7
	11	2	0,6	98,3
	12	2	0,6	98,8
	15	4	1,2	100,0
	Total	344	100,0	

Procedura de lucru. Administrarea chestionarelor a început în iarna anului 2012 încheindu-se în octombrie 2014, când s-a considerat că au fost aplicate la un număr dezirabil de subiecți, ce au format un eșantion de peste 200 de cazuri. Această cifră este considerată în literatura de specialitate ca un eșantion mare. Recrutarea subiecților a fost făcută astfel încât aceștia să fie angajați într-o relație maritală oficială (de o perioadă minimă de un an), să cuprindă vârste între 20 – 60 de ani, să cunoască bine limba română, pentru a putea completa chestionarele, să fie relativ echilibrați în ceea ce privește genul subiecților, iar cu referire la tipul familiei (marcat ori nemarcat de migrația economică) am înclinat mai mult spre un număr mai mare al familiilor marcate de migrație, pentru a putea identifica și alți factori socio-demografici care influențează asupra funcționalității familiilor. Aceste criterii de selecție ne-au oferit un nivel relativ omogen al lotului de subiecți, pornind de la premisa că generalizarea rezultatelor studiului nu putea fi realizată pentru toate categoriile de vârstă, tipuri de familii, etnii ș.a. Participanții au fost apelați individual sau colectiv, cerându-li-se acordul de a participa la studiul dat.

Chestionarele cu răspunsurile valide au fost codificate și introduse într-o bază de date construită în aplicația *SPSS for Windows*.

2.2. Analiza comparativă a funcționalității sistemelor familiale marcate și nemarcate de migrația economică

Școala de la Palo Alto a scos în evidență dinamica sistemului familial prin două forțe antagonice și anume: *forța centripetă* exercitată de sistem asupra individului și *forța centrifugă*, prin care individul caută să transgreseze regulile sistemului devenite, pentru el, prea strâmte. În contextul familial, forța centripetă face posibilă și menține coeziunea grupului, asigurând educația, dar ea are un pregnant caracter conservator și inertial, cerând obediență, supunere și dependență. Forța centrifugă face ca individul să-și caute independența, autonomia și libertatea; prin aceasta el va „trăda” inevitabil grupul familial devenind „infidel” pentru a-și vedea de propria lui viață. Aceste două forțe sunt însă inseparabile, datorită complementarității și co-dependenței lor, ambele manifestate în cadrul aceluiași sistem. Tendința centrifugă nu acționează decât în virtutea sau de pe urma unei forțe centripete, pe care o presupune și care-i dă o „rampă de lansare”. La fel cum tendința centripetă se va manifesta accentuat doar în virtutea unor tendințe centrifuge, ce tind să dezmembreze sau să destabilizeze un echilibru habitual și firesc/cotidian [85, p.8-9]. Acțiunea umană este intențională și funcționează în interiorul unui sistem ce amprentează specificitățile individuale. Intenționalitatea va fi deci a sistemului, dacă individul este prins în el, captiv al forțelor centripete și al homeostaziei, și va fi a individului în măsura în care el se eliberează de acestea în virtutea forțelor centrifuge, realizându-și astfel autonomia și independența [apud 170, p.18].

După Salvador Minuchin familia funcțională are capacitatea de a genera pattern-uri relaționale, pentru a răspunde nevoilor de adaptare. Granițele sunt clare, dar în același timp rigide sau difuze pentru a permite sistemului reajustarea, când condițiile o impun [160, p.21].

Disfuncțiile familiale sunt întâlnite mai des în așa numitele familii „în tranzacție psihotică”, în care granițele sunt difuze între generații și între diverși membri. Absența unei delimitări clare a spațiilor respective creează crize dramatice în momentul separărilor naturale (adolescență, emancipare la vârsta adultă, absența temporară a unuia dintre membrii familiei în urma migrației economice, etc.). Frecvent, unul sau mai mulți membri devin simptomatici, neavând decât o percepție fragmentată și insuficientă a identității lor [67, p. 51].

Modelul „Circumplex” al evaluării sistemice de familie are în vizor aceste două tendințe contradictorii de stabilitate și capacitatea schimbării *prin adaptabilitatea și coeziunea familială*, astfel încât ne așteptăm *ca familiile marcate de migrația economică să prezinte scoruri mici la aceste două aspecte, ceea ce le reprezintă cu o funcționare semnificativ mai joasă decât familiile nemarcate de migrație* (ipoteza de lucru 1).

Analiza influenței variabilei independente (VI) – tipul familiei care presupune eșantioane independente de subiecți: 1. familii marcate de migrație; 2. familii nemarcate de migrație asupra variabilei dependente (VD) – funcționalitatea familiei configurate prin coeziune și adaptabilitate (conform modelului circumplex).

Operaționalizarea variabilei dependente (VD) funcționalitatea familiei reclamă două elemente: adaptabilitatea (VD1) și coeziunea (VD2).

Strategia utilizată pentru testarea, din punct de vedere statistic, a diferenței dintre familiile marcate și nemarcate de migrația economică, în ceea ce privește dimensiunile funcționalității familiilor, a fost Testul *t*. Conform acestei măsurări, vom determina dacă există o legătură adevărată între aceste două variabile sau este rodul șansei. Dacă diferența se dovedește ca fiind mică din punct de vedere matematic, atât de mică încât doar hazardul ar putea fi explicația probabilă pentru această diferență, ipoteza nulă nu va putea fi respinsă. Dar dacă testul *t*, va indica faptul că diferența este destul de mare, ca ea să nu fie explicată doar prin jocul șansei, atunci vom fi abilitați să respingem ipoteza nulă și să concluzionăm că diferența observată în eșantion este într-adevăr o reflectare a unei diferențe reale în cadrul populației. Trebuie amintit că ipoteza nulă este consistentă în raport cu șansa. Ea susține că două variabile sunt nelegate, chiar dacă ele par a fi legate într-un set de date. Ea continuă să susțină că doar fluctuația normală a șansei, sub forma erorilor de eșantionare, este cea mai potrivită explicație pentru aparenta legătură dintre două variabile. Pentru a confirma că două variabile sunt legate, trebuie să atestăm mai întâi că ele nu sunt legate. Altfel spus, trebuie să demonstrăm că șansa (ca expresie a ipotezei nule) nu este o explicație fericită a legăturii aparente [128, p.78, 79, 96].

Adaptabilitatea în familiile marcate și nemarcate de fenomenul migrației economice.

Variabila adaptabilitate, conform modelului Circumplex de funcționare a familiei, este descrisă de flexibilitatea de schimbare în conducere și flexibilitatea relațiilor între roluri și regulile familiei. Acestea sunt prezentate prin 4 moduri, și anume:

✓ Rigid: conducere autoritară, disciplină strictă, rolurile se schimbă rar, prea puține schimbări.

✓ Structurat: conducerea este uneori împărțită, disciplina e oarecum democratică, rolurile stabile, se modifică atunci când se cere.

✓ Flexibil: conducere comună, disciplină democratică, schimbarea rolurilor se modifică atunci când este necesar.

✓ Haotic: lipsa de conducere, schimbări dramatice de roluri, disciplina este neregulată, se schimbă prea mult.

Exemple de itemi prin care a fost operaționalizată percepția pe care subiecții participanți la studiu o aveau despre adaptabilitatea familiei sunt: „În rezolvarea problemelor, se ține cont de sugestiile copiilor”, „Familia noastră își modifică felul de a face față sarcinilor”, „În familia noastră regulile se schimbă” sau „Părinții și copiii discută împreună despre modalitățile de sancționare”.

Pentru a vedea influența variabilei independente (VI) *tipul familiei (cu eșantioane independente de subiecți: 1. familii marcate de migrație; 2. familii nemarcate de migrație)* asupra variabilei dependente *adaptabilitatea* (VD1) am formulat:

Ipoteza de lucru 1 care susține că subiecții ce provin din familii marcate de migrația economică vor avea un nivel diferit de percepție a adaptabilității față de subiecții din familii nemarcate de migrația economică; ne așteptăm ca scorurile adaptabilității familiale la familiile marcate de migrație să fie mai mici față de scorurile celor nemarcate de migrație.

Ipoteza de nul 1: nu vor exista diferențe la nivelul percepției adaptabilității familiale la participanții studiului. În continuare prezentăm rezultatele obținute în urma analizei:

Tabelul 2.7. Mediile scorurilor la adaptabilitate

	tipul familiei	N	Media
adaptabilitatea	familie marcată de migrație	202	20,19
	familie nemarcată de migrație	142	23,75

Tabelul 2.8. Rezultatele la testul t de comparare a mediilor la adaptabilitate la subiecții ce provin din familii marcate și nemarcate de migrația economică

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Diferența dintre medii	Eroare standard	Intervalul de încredere 95%	
								Limita inferioară	Limita superioară
adaptabilitatea	1,145	,285	4,566	342	,000	-3,558	,779	-5,091	-2,025

Mediile: subiecții ce provin din familii marcate de migrația economică- Mgr1=20,19; subiecții ce provin din familii nemarcate de migrația economică – Mgr2=23,75.

Testul Levene are valoarea $F=1,1$, $p=0,28$; constatăm că $t(342)=4,56$, cu pragul de semnificație $<0,001$, ceea ce înseamnă că acceptăm ipoteza de lucru și respingem ipoteza de nul, astfel încât există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de

migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mici la percepția adaptabilității familiale, comparativ cu cei proveniți din familii nemarcate de acest fenomen.

Adaptabilitatea variază de-a lungul unei axe: de la rigiditate la haos și, în funcție de gradul de adaptabilitate, se face distincție între următoarele tipuri de familii sau niveluri funcționale familiale: rigide, structurate, flexibile și haotice. Pentru aceasta a fost necesar ca scorurile brute obținute de subiecți să fie recodificate, astfel obținând o variabilă calitativ nouă, și anume „nivelul adaptabilității” cu patru grade de intensitate: 1. rigid; 2. structurat; 3. flexibil; 4. haotic.

Analiza de frecvență a nivelurilor adaptabilității a scos în evidență numărul participanților care percep adaptabilitatea familiei ca: foarte scăzută, scăzută spre moderat, moderată spre înaltă și înaltă, obținând următoarele rezultate: Pentru subiecții ce provin din familiile marcate de migrația economică:

Tabelul 2.9. Analiza de frecvență a nivelurilor adaptabilității la subiecții din familii marcate de migrație

Adaptabilitate	Frecvența	%	Procentajul cumulat
Rigid (nivel foarte scăzut)	106	52,5	52,5
Structurat (nivel scăzut spre moderat)	50	24,8	77,2
Flexibil (nivel moderat spre înalt)	20	9,9	87,1
Haotic (nivel înalt)	26	12,9	100,0
Total	202	100,0	

Pentru subiecții ce provin din familiile nemarcate de migrația economică am obținut:

Tabelul 2.10. Analiza de frecvență a nivelurilor adaptabilității la subiecții din familii nemarcate de migrație

Adaptabilitate	Frecvența	%	Procentajul cumulat
Rigid (nivel foarte scăzut)	26	18,3	18,3
Structurat (nivel scăzut spre moderat)	50	35,2	53,5
Flexibil (nivel moderat spre înaltă)	54	38,0	91,5
Haotic (nivel înalt)	12	8,5	100,0
Total	142	100,0	

Datele prezentate de procentajul cumulat indică faptul că 77,5% din familiile marcate de migrația economică prezintă un nivel scăzut și scăzut spre moderat al adaptabilității față de familiile nemarcate de migrația economică (53,5%).

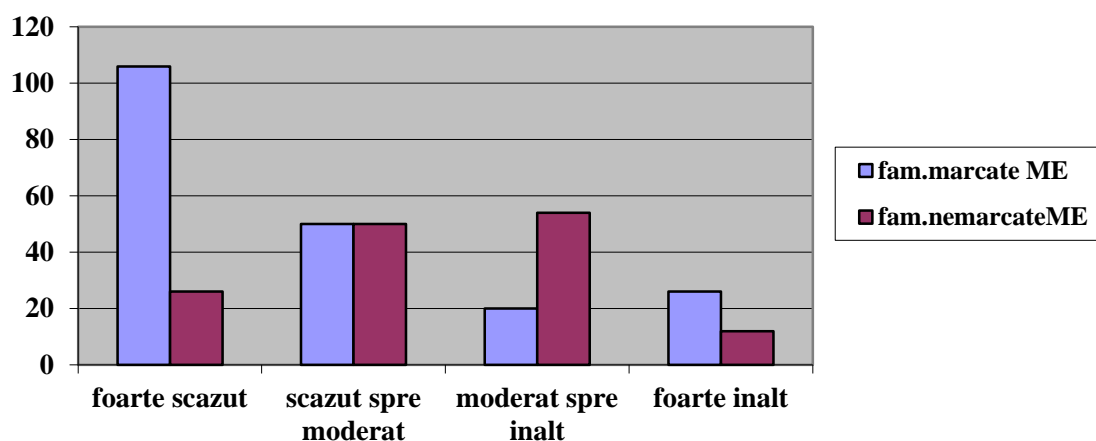

Fig. 2.1. Reprezentarea grafică a frecvenței scorurilor la adaptabilitate pe niveluri

Conform modelului „circumplex”, funcționarea sistemului familial se datorează nivelurilor echilibrate ale adaptabilității (structurat și flexibil), iar nivelurile extreme (rigid și haotic) descriu o funcționare deficitară. Recodificând din nou variabila calitativă a scorurilor obținute la adaptabilitate într-o variabilă calitativă „tipul nivelurilor adaptabilității” cu două niveluri (adaptabilitate echilibrată, adaptabilitate neechilibrată), am obținut următoarele:

Tabelul 2.11. Analiza frecvenței tipurilor adaptabilității pentru participanții la studiu

Adaptabilitate	Familii marcate de migrație		Familii nemarcate de migrație	
	Frecvența	%	Frecvența	%
echilibrată	70	34,7	104	73,2
neechilibrată	132	65,3	38	26,8
Total	202	100	142	100

65,3% din familiile marcate de migrație prezintă niveluri extreme (neechilibrate) de adaptabilitate, acestea fiind cele mai problematice, față de 26,8% familii nemarcate de migrația economică. Nivelul central ori echilibrat al adaptabilității se constată mult mai des întâlnit la familiile nemarcate de migrația economică, în comparație cu cele marcate, cu un raport de 73,2% față de 34,7%.

În continuare ne-am propus să căutăm o asociere între variabila dependentă (VD1) *tipul nivelurilor adaptabilității* (cu două grade de intensitate: echilibrată, neechilibrată) și variabila independentă (VI) *tipul familiei* (cu două grade de intensitate: marcate ori nemarcate de migrația economică). Asocierea încearcă să determine dacă există o legătură adevărată între aceste variabile, examinând în ce măsură valorile specifice VI sunt asociate cu valorile specifice ale VD, într-un grad de probabilitate suficient de mare, ca aceasta să nu fie doar efectul erorii de eșantionare. Ipoteza nulă spune că nu există nicio legătură între aceste două variabile.

Pentru a calcula statistic coeficientul de corelație am utilizat măsurarea non-parametrică a corelației Spearman, prin care am obținut o asociere pozitivă ($r=0,38$). Legătura este una medie (valoarea lui r este cuprinsă între 0,30-0,50) și semnificativă având un $p<0,001$. Putem respinge ipoteza de nul și constata că apare o asociere pozitivă între variabila independentă (VI) și variabila dependente (VD1).

Tabelul 2.12. Rezultatele coeficientului de corelație Sperman

		tipul familiei	niv_adaptabilitate
Spearman's rho	tipul familiei	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	,380**
		N	344

Aceasta semnifică faptul că subiecților proveniți din familii marcate de migrația economică li se asociază un tip de adaptabilitate neechilibrat și celor din familii nemarcate de migrație li se asociază tipul echilibrat al adaptabilității.

Plecarea la munci peste hotarele țării a membrului de familie este un indicator al unei flexibilități disfuncționale, și anume rigide, unde predomină o conducere strictă-autoritară ce împiedică adaptarea acesteia la noile cerințe. Capacitatea adaptativă a familiilor marcate de migrația economică se datorează sistemului de reguli ce guvernează în familie. Cu cât regulile familiei sunt mai rigide, cu atât scade capacitatea adaptativă și invers. Regulile corespund imperativului „trebuie”, ele reglementează repartizarea sarcinilor în gospodărie, modul în care se monitorizează cu banii, modul în care sunt sancționate încălcările regulilor. Pe lângă acestea, există și reguli ascunse, ce prezintă o influență covârșitoare, care influențează viața fiecărui membru al familiei. Putem concluziona, conform rezultatelor obținute la nivelul rigid al adaptabilității, că mai mult de jumătate (52,5%) din familiile ce se confruntă cu fenomenul migrației economice devin prizoniere al unui mod de organizare rigid, cu o capacitate redusă de schimbare a regulilor și ritualurilor familiale. Deși sunt supuse unor transformări de structură familială, ele tind să manifeste aceeași disciplină strictă și rigiditate față de aceste modificări, păstrându-și relația dintre putere și control.

În acest context, pentru o bună funcționare a familiilor, este necesar ca regulile să fie identificate, clarificate, interpretate corect, iar cele injuste să fie înlocuite cu altele adaptative, ce vor conduce la creșterea flexibilității familiei, la restructurarea generată de plecarea ori venirea temporară a unui membru în sistem.

Coeziune în familiile marcate și nemarcate de fenomenul migrației economice. Coeziunea, conform modelului Circumplex de funcționare a familiei, este definită ca legătura emoțională pe care membrii familiei o au unul față de altul, manifestată în patru forme:

- ✓ *Destrămată*: eu, puțină apropiere, puțină loialitate, independență mare;
- ✓ *Separată*: eu - noi, apropierea moderată, puțină loialitate, interdependență (mai multă independență decât dependență);
- ✓ *Legată*: eu - noi, apropiere moderată spre mare, loialitate ridicată, interdependență (mai mult dependența decât independență);
- ✓ *Dependentă*: eu - noi, apropiere foarte mare, loialitate foarte mare, dependența ridicată.

Exemple de itemi prin care a fost operaționalizată percepția pe care subiecții participanți la studiu o aveau despre coeziunea familiei sunt: „*Ne place să facem diverse lucruri împreună doar cu membrii familiei noastre restrânse*”, „*Membrii familiei se simt foarte apropiați unii față de alții*”, „*Membrii familiei îi consultă pe ceilalți atunci când iau o decizie*” sau „*Suntem de acord cu prietenii fiecărui membru al familiei*”.

Pentru a vedea influența variabilei independente (VI) *tipul familiei (cu eșantioane independente de subiecți: 1.familii marcate de migrație; 2. familii nemarcate de migrație)* asupra variabilei dependente (VD2)-*coeziunea* am formulat:

Ipoteza de lucru 2 care susține că: subiecții ce provin din familii marcate de migrația economică vor avea un nivel diferit de percepție a coeziunii familiei, față de subiecții din familii nemarcate de migrația economică; ne așteptăm ca scorurile la coeziunea familială la familiile marcate de migrație să fie mai mici față de scorurile celor nemarcate de migrație.

Ipoteza de nul 2: nu vor exista diferențe la nivelul percepției coeziunii familiale la participanții studiului.

Tabelul 2.13. Mediile scorurilor la coeziune

	tipul familiei	N	Media
coeziunea	familie marcata de migratie	202	29,04
	familie nemarcata de migratie	142	33,86

Tabelul 2.14. Rezultatele la testul t de comparare a mediilor la coeziune la subiecții ce provin din familii marcate și nemarcate de migrația economică

	F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)	Diferența dintre medii	Eroare standard	Intervalul de încredere 95%	
								Limita inferioară	Limita superioară
Coeziune	1,474	,226	3,58	342	,000	-4,815	1,342	-7,455	-2,175

Mediile celor două grupe: Mgr1=29,04, Mgr2=33,86

Testul LEVENE (F=1,4, p=0,2) denotă că $t(342)=3,58$, pragul de semnificație este $<0,001$, ceea ce înseamnă că există un *efect principal semnificativ statistic* al variabilei independente VI asupra variabilei dependente VD2, astfel, acceptăm ipoteza de lucru și respingem ipoteza de nul: există diferențe semnificative între mediile obținute de subiecții care provin din familii marcate de migrația economică, în comparație cu cei proveniți din familii nemarcate de acest fenomen, având în medie scoruri semnificativ mai mici la percepția coeziunii familiale.

Coeziunea variază de-a lungul unei axe: de la destrămate, la dependente ceea ce permite distingerea a 4 tipuri de coeziune familială: destrămat, separat, legat și dependent. Pentru aceasta a fost necesar ca scorurile brute obținute de subiecți să fie recodificate, astfel obținând dintr-o variabilă cantitativă o variabilă calitativ nouă, și anume „nivelul coeziunii” cu 4 grade de intensitate (1. destrămat, 2. separat, 3. legat, 4. dependent).

Analiza de frecvență a nivelurilor coeziunii a scos în evidență numărul participanților care percep coeziunea familiei ca: foarte scăzută, scăzută spre moderat, moderată spre înaltă și înaltă, obținând următoarele rezultate:

Pentru subiecții ce provin din familiile marcate de migrația economică:

Tabelul 2.15. Analiza de frecvență a nivelurilor coeziunii la subiecții din familii marcate de migrație

Coeziune	Frecvența	%	Procentajul cumulat
Destrămat (nivel foarte scăzut)	120	59,4	59,4
Separat (nivel scăzut spre moderat)	34	16,8	76,2
Legat (nivel moderat spre înalt)	30	14,9	91,1
Dependent (nivel înalt)	18	8,9	100,0
Total	202	100,0	

Pentru subiecții ce provin din familiile nemarcate de migrația economică:

Tabelul 2.16. Analiza de frecvență a nivelurilor coeziunii la subiecții din familii nemarcate de migrație

Coeziune	Frecvența	%	Procentajul cumulat
Destrămat (nivel foarte scăzut)	36	25,4	25,4
Separat (nivel scăzut spre moderat)	54	38,0	63,4
Legat (nivel moderat spre înalt)	28	19,7	83,1
Dependent (nivel înalt)	24	16,9	100,0
Total	142	100,0	

Din compararea procentelor cumulate constatăm că mai des se întâlnește nivelul scăzut și scăzut spre moderat al coeziunii la familiile marcate de migrația economică (76,2%), decât la cele nemarcate de acest fenomen (63,4%). Perceperea coeziunii destrămate (nivelul cel mai mic al

coeziunii) se întâlnește la 59,4% de subiecți ce provin din familii marcate de migrație, ceea ce corespunde unor relații intrafamiliale distanțate, cu o independență mare. În acest context S. Minuchin descrie familia „dezangajată” ca având granițe rigide între subsisteme, membrii familiei au un grad ridicat de autonomie, dar sentimentul de apartenență este redus, comunicarea este dificilă, funcția protectoare a familiei este rareori exercitată, nu are ego familial sau acesta este foarte slab [178, p.33].

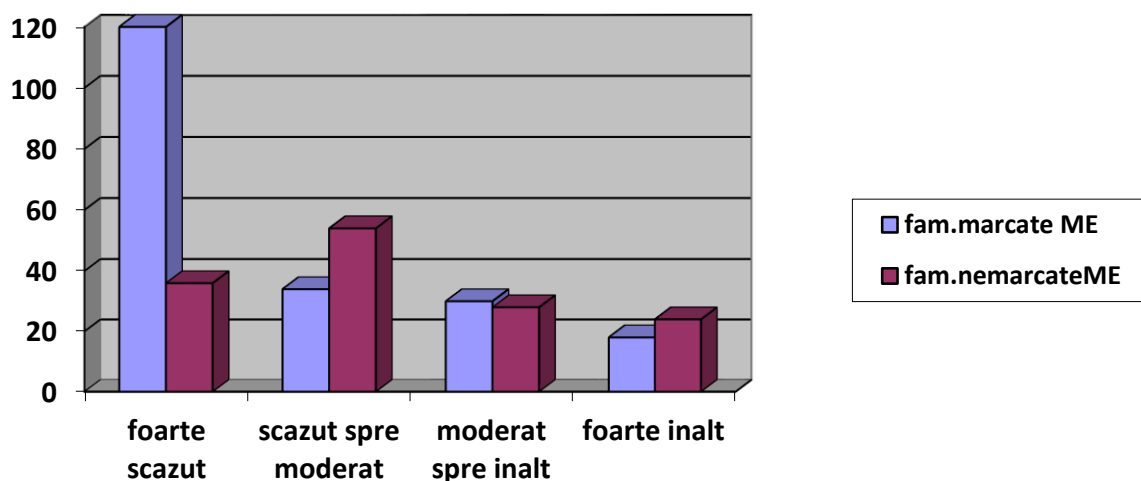

Fig. 2.2. Reprezentarea grafică a frecvenței scorurilor la coeziune pe niveluri

Conform modelului „circumplex”, funcționarea sistemului familial se datorează nivelurilor echilibrate ale coeziunii (separat și legat), iar nivelurile extreme (destrămat și dependent) descriu o funcționare deficitară. Recodificând variabila calitativă a scorurilor obținute la coeziune într-o variabilă calitativă *tipul nivelurilor coeziunii (cu două grade de intensitate: 1. coeziune echilibrată, 2. coeziune neechilibrată)*, am obținut următoarele rezultate:

Tabelul 2.17. Analiza frecvenței tipurilor adaptabilității pentru participanții la studiu

Coeziune	Familii marcate de migrație		Familii nemarcate de migrație	
	Frecvența	%	Frecvența	%
echilibrată	64	31,7	82	57,7
neechilibrată	138	68,3	60	42,3
Total	202	100,0	142	100,0

68,3% dintre familiile marcate de migrația economică prezintă un nivel neechilibrat de coeziune, față de 42,3% de familii nemarcate de migrația economică. Nivelul central ori echilibrat al coeziunii este mult mai întâlnit la familiile nemarcate de migrația economică, față de cele marcate, prezentând un raport de 57,7% față de 31,7%.

Pentru a găsi o asociație între variabila *tipul nivelurilor coeziunii (VD2)* și variabila independentă (VI) *tipul familiei (cu două grade de intensitate: marcate ori nemarcate de migrația economică)*, am utilizat măsurarea non-parametrică a corelației Spearman, prin care am obținut:

Tabelul 2.18. Rezultatele analizei statistice a coeficientului de corelație Spearman
Am obținut o asociere pozitivă semnificativă. Aceasta indică faptul că subiecții proveniți din

		tipul familiei	niv_coeziune
Spearman's rho	tipul familiei	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	,260**
		N	,000
			344
			344

familii marcate de migrația economică li se asociază un tip de coeziune neechilibrat și celor din familii nemarcate de migrație li se asociază tipul echilibrat al coeziunii. *Constatăm că variabila independentă (VI) tipul familiei are un efect semnificativ asupra variabilei dependente coeziunea (VD2).*

Nancy L. Van Pelt descrie despărțirile temporare ale soților ca un factor ce slăbește legătura prin singurătate. O persoană singură este vulnerabilă din punct de vedere emoțional, atunci când intră în contact cu alte persoane. Orice contact prelungit al privirilor, o conversație sau o ușoară atingere întâmplătoare cu o cunoștință poate declanșa o reacție în lanț a circumstanțelor, ce pot conduce la adulter. O persoană singură, marcată de absența temporară a soțului, este vulnerabilă și la stres. Oboseala extremă, cauzată de stres poate diminua dorința sexuală, ceea ce slăbește implicit legătura emoțională dintre soți [129, p.56-57].

Deși majoritatea copiilor comunică relativ frecvent cu părinții plecați, de obicei, în discuții nu este abordată starea lor sufletească sau grijile și dificultățile cotidiene, cărora trebuie să le facă față. Din diverse motive, cum ar fi costul convorbirilor telefonice, dorința copiilor de a asigura părinții că se descurcă independent, dificultatea de a aborda subiecte mai sensibile etc., comunicarea prin telefon se limitează la următoarele: gospodăria și capacitatea copiilor de a realiza diverse sarcini, reușita școlară, necesitățile de bani și diferite obiecte. Deoarece părinții au stabilit înainte de a pleca unele aspecte generale referitor la viitorul mod de viață al copiilor, comunicarea cu aceștia și cu persoanele în grija cărora au rămas ei, se limitează la „verificarea” dacă totul decurge conform planului. Pentru o parte din copii, convorbirile telefonice se realizează la anumite intervale de timp sau în cazuri speciale. Aceste circumstanțe fac dificilă pentru ei abordarea grijilor cotidiene, a unor evenimente sau situații care îi interesează, adresarea de întrebări pe care le-ar putea discuta doar cu persoane apropiate etc. [73, p.35].

Teoria atașamentului arată că acei copii care au o bună relație cu părinții se simt în siguranță din punct de vedere emoțional, percep relațiile interpersonale într-o manieră pozitivă, au încredere în oameni, spre deosebire de copiii care au o relație distantă sau chiar ostilă cu părinții, și, în consecință, se simt nesiguri din punct de vedere emoțional și au dificultăți când depind de alți oameni [apud 49].

Analiza influenței variabilei independente (VI) tipul familiei asupra variabilei dependente (VD) – funcționalitatea familiei

Pentru o bună funcționare a familiei în cazul ambelor aspecte (adaptabilitate (VD1) și coeziune (VD2)) trebuie să existe un echilibru între cele două extreme (ridicată și scăzută). Scorurile care prezentau extremele la coeziune și adaptabilitate denotă o slabă funcționare a familiei, iar scorurile din mijloc descriu o bună funcționare.

Pentru a putea evalua funcționalitatea familiilor (VD), am transformat scorurile brute la adaptabilitate și coeziune în scoruri standard, ca să putem compara familiile marcate și nemarcate de migrația economică, astfel încât am obținut:

Tabelul 2. 19. Distribuția gradelor evaluării pentru nivelurile de adaptabilitate și coeziune

	Adaptabilitate	Gr.adaptabilitate (VD1)	Coeziune	Gr.coeziune(VD2)
Niv. disfuncțional	Rigide 10-19	1	Destrămate 10-31	1
Niv. funcțional	Structurate 20-24	3	Separate 32-37	3
Niv. funcțional	Flexibile 25-29	4	Legate 38-43	4
Niv. disfuncțional	Haotice 30-50	2	Dependente 44-50	2

Din combinarea acestor forme de funcționare a familiilor la nivel de adaptabilitate și coeziune, cât și a gradelor acestora, obținem 16 tipuri de familii care sunt structurate în 3 niveluri de funcționare:

Tabelul 2.20. Distribuția nivelurilor de funcționare a familiilor pentru tipurile respective

VD	Tipuri de familie	
Familii echilibrate (1)	Structurate – separate	3 - 3
	Structurate – conectate	3 – 4
	Flexibile – separate	4 – 3
	Flexibile - conectate	4 – 4
Familii cu funcționare medie (2)	Rigide – separate	1 – 3
	Rigide – conectate	1 – 4
	Haotice – separate	2 – 3
	Haotice – conectate	2 – 4
	Structurate – dezangajate	3 – 1
	Structurate – înlănțuite	3 – 2
	Flexibile – dezangajate	4 – 1
	Flexibile - înlănțuite	4 – 2
Familii dezechilibrate (3)	Rigide – dezangajate	1 – 1
	Rigide înlănțuite	1 – 2
	Haotice – dezangajate	2 – 1
	Haotice - înlănțuite	2 – 2

În urma analizei frecvențelor dintre nivelurile de funcționare ale familiilor marcate și nemarcate de migrația economică am obținut:

Tabelul 2.21. Rezultatele analizei de frecvență a nivelurilor de funcționare în raport cu variabila tip familie

Familii marcate de migrația economică			Niveluri	Familii nemarcate de migrația economică		
Frecvența	%	Procente cumulate		Frecvența	%	Procente cumulate
88	43,6	43,6	disfuncționale	4	2,8	2,8
94	46,5	90,1	mediu funcț.	88	62,0	64,8
20	9,9	100,0	funcționale	50	35,2	100,0
202	100,0		Total	142	100,0	

Prezentăm în continuare graficul comparativ al nivelurilor de funcționare a familiilor evaluate în cadrul studiului:

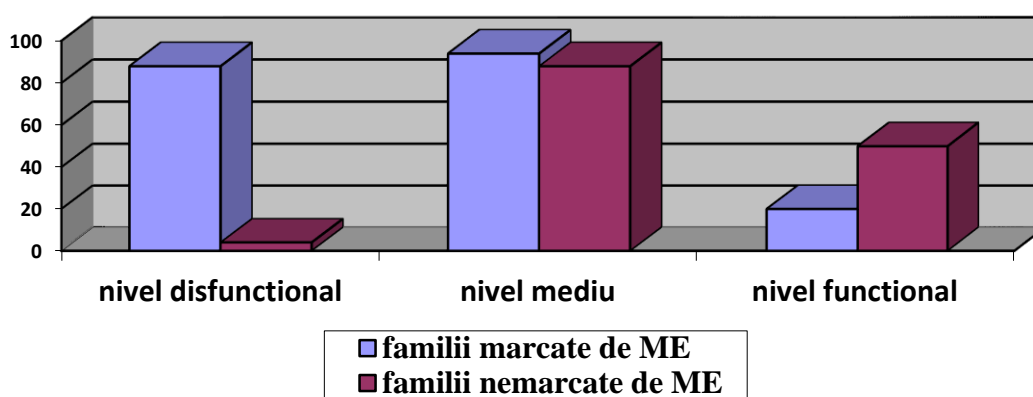

Fig.2.3. Graficul comparativ al nivelurilor de funcționare a familiilor evaluate în cadrul studiului

Pentru a stabili dacă diferența este una semnificativă statistic, am utilizat testul neparametric Two independent samples:

Ipoteza de lucru 3: afirmă că va exista o asociere pozitivă între variabila independentă (VI) tipul familiilor (cu două grade de intensitate: marcate ori nemarcate de migrația economică) și variabila dependentă (VD) tip funcționalitate (cu 3 grade de intensitate 1.nivel disfuncțional, 2. nivel mediu de funcționare, 3. nivel funcțional)

Ipoteza de nul 3 : afirmă că nu va exista o asociere între cele două variabile.

Tabelul 2.22. Rezultatele testul neparametric Two independent samples

	tipul familiei	N	Mean Rank
tip_funcționalitate	familie marcată de migrație	202	136,29
	familie nemarcată de migrație	142	224,01
	Total	344	
	tip_functionalitate		
Mann-Whitney U	7028,000		
Wilcoxon W	27531,000		
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000		

Astfel, rangul mediu pentru subiecții ce aparțin familiilor marcate de migrația economică are valoarea 136,29, pentru cei ce aparțin familiilor nemarcate de migrația economică are valoarea de 224,01. Valoarea pragului de semnificație este $\leq 0,001$, deci putem trage concluzia că funcționalitatea familiilor diferă semnificativ în ceea ce privește efectul migrației economice.

Sistemele familiale marcate de migrația economică prezintă o funcționalitate mai slabă decât sistemele familiale nemarcate de acest fenomen. Funcționalitatea depinde de capacitatea familiilor de a face față stresului familial prin disponibilitatea membrilor familiei de a crea noi pattern-uri de interacțiune și de disponibilitatea de a le pune în acțiune. Rezultatele unor cercetări realizate de noi prezintă diferențe semnificative la nivelul stresului. Membrii care provin din familii marcate de migrația economică prezintă o vulnerabilitate în plan psihic la acțiunea stresorilor tradiționali, fiind mai predispuși la apariția stresului, și că capacitatea sistemului de a face față situațiilor stresante este mai mică la menținerea sistemului familial, modificarea rolurilor, reducerea tensiunii [46; 20]. Se scoate în evidență nevoia de a modifica structura sistemului familial marcat de migrația economică și de a crește capacitatea de elaborare a rețelei de alternative.

J.Kellerhals (1987) în descrierea funcționalității familiale utiliza două dimensiuni (coeziunea internă/integrarea externă), astfel încât identifica patru tipuri de familii:

1. Familii de tip paralel, caracterizate prin autonomie și închidere. Se evită contactul cu exteriorul, rolurile sunt foarte diferențiate.

2. Familii de tip bastion, caracterizate prin fuziune și închidere. Contactele cu exteriorul sunt considerate frustrante și periculoase, satisfacțiile personale sunt definite prin ceilalți.

3. Familii de tip tovarășie, caracterizate prin fuziune și deschidere. Deschiderea către exterior este considerabilă, dar este făcută în interesul familiei. În interior domină consensul și spiritul comunitar.

4. Familii de tip asociație, caracterizate prin autonomie și deschidere. Pun accent pe independența individului al cărui destin nu este subordonat familiei. Relațiile cu exteriorul nu mai sunt raportate la nevoile grupului.

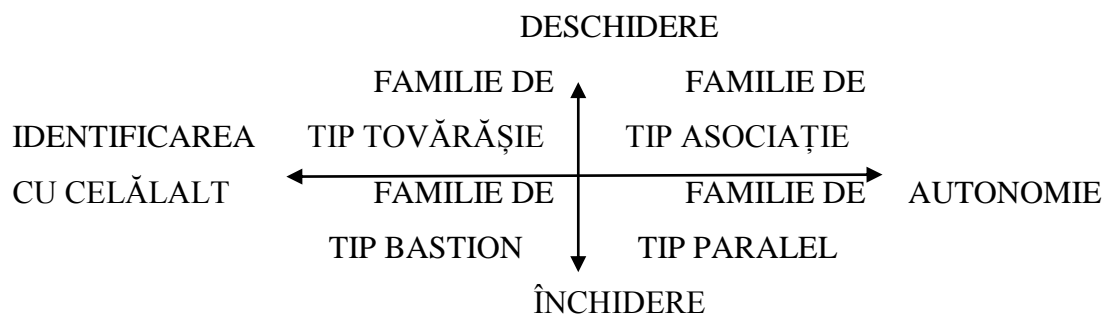

Fig. 2.4. Tipologia familiilor după J. Kellerhals

Putem considera că majoritatea semnificativă a familiilor marcate de migrația economică este de tipul paralel (adică cu un nivel mic de coeziune și adaptabilitate), iar conform autorilor I.Mitrofan și C. Ciupercă, acest tip corespunde familiei tradiționale cu o slabă deschidere către exterior și cu diferențierea puternică a rolurilor [112, p.303; 36, p. 61].

Verificarea statistică a analizei comparative a funcționalității familiilor marcate și nemarcate de migrația economică după modelul „Circular” ne-a permis să constatăm că:

Pentru adaptabilitate

- 77,5% din familiile marcate de migrația economică prezintă un nivel scăzut și scăzut spre moderat al adaptabilității, față de familiile nemarcate de migrația economică (53,5%);

- 65,3% din familiile marcate de migrație prezintă niveluri extreme (neechilibrate) de adaptabilitate, acestea fiind cele mai problematice față de 26,8% de familii nemarcate de migrația economică. Nivelul central ori echilibrat al adaptabilității se constată mult mai des întâlnit la familiile nemarcate de migrația economică, față de cele marcate, cu un raport de 73,2% față de 34,7%;

- Corelând tipul adaptabilității (echilibrată ori neechilibrată) cu tipul familiei, am constatat că familiilor marcate de migrația economică li se asociază un tip de adaptabilitate neechilibrat și celor din familiile nemarcate de migrație li se asociază tipul echilibrat al adaptabilității.

Plecarea la munci peste hotarele țării a membrului de familie este un indicator al unei flexibilități disfuncționale, și anume rigide, unde predomină o conducere strictă-autoritară, ce împiedică adaptarea acesteia la noile cerințe. Conform rezultatelor obținute la nivelul rigid al adaptabilității, putem concluziona că mai mult de jumătate (52,5%) din familiile ce se confruntă cu fenomenul migrației economice devin prizoniere al unui mod de organizare rigid, cu o capacitate redusă de schimbare a regulilor și ritualurilor familiale. Deși sunt supuse unor transformări de structură familială, ele tind să manifeste aceeași disciplină strictă și rigiditate față de aceste modificări, păstrându-și relația dintre putere și control.

Pentru coeziune:

- Mai des se întâlnește nivelul scăzut și scăzut spre moderat al coeziunii la familiile marcate de migrația economică (76,2%), decât la cele nemarcate de acest fenomen (63,4%); perceperea coeziunii destrămate (nivelul cel mai mic al coeziunii) se întâlnește la 59,4% dintre subiecții ce provin din familii marcate de migrație, ceea ce denotă relații intrafamiliale distanțate, cu o independență mare.

- 68,3% din familiile marcate de migrația economică prezintă un nivel neechilibrat de coeziune, față de 42,3% din familiile nemarcate de migrația economică. Nivelul central ori echilibrat al coeziunii este mult mai des întâlnit la familiile nemarcate de migrația economică, în comparație cele marcate, cu un raport de 57,7% față de 31,7%.

- Corelând tipul coeziunii (echilibrată ori neechilibrată) cu tipul familiei, am constatat că subiecților proveniți din familii marcate de migrația economică li se asociază un tip de coeziune neechilibrat și celor din familii nemarcate de migrație li se asociază tipul echilibrat al coeziunii. Fapt confirmat la copiii proveniți din familii marcate de migrația economică prin studiul *Situația copiilor rămași fără îngrijirea părintească în urma migrației*, unde sa constatat că plecarea părinților peste hotare a modificat mult sfera relațională a copiilor, determinând schimbări importante în volumul și calitatea comunicării. În majoritatea cazurilor relațiile copiilor cu părinții plecați se răcesc în timp, această caracteristică menținându-se chiar și după revenirea părinților. Caracteristicile atribuite familiei de copiii care locuiesc împreună cu părinții pot sugera anumite aspecte de privare pe care le trăiesc copiii ai căror părinți sunt plecați în străinătate. Pentru primii, familia constituie un mediu care le oferă dragoste și căldură. Relațiile dintre membrii familiei sunt descrise prin coeziune, cooperare, înțelegere, suport reciproc, prietenie. Toate acestea le conferă copiilor și tinerilor un sentiment de siguranță și protecție. Felul în care copiii descriu familiile lor de până la plecarea părinților, sugerează că unii dintre ei traversează un proces de reevaluare a atitudinilor față de părinți, a relațiilor cu aceștia, a comportamentului propriu. Pe de o parte, lipsa afecțiunii părintești, pe de altă parte, exercitarea unor activități care erau cândva în responsabilitatea unuia dintre părinți, i-au determinat să aprecieze mai mult tot ce le oferea viața în familie [73].

- ipoteza de lucru 1 s-a confirmat, astfel dovedindu-se că familiile marcate de migrația economică ajung să prezinte scoruri mici la aceste două aspecte, ceea ce le reprezintă cu o funcționare semnificativ mai joasă decât la familiile nemarcate de migrație.

Funcționalitatea familiilor după modelul „Circumplex” diferă semnificativ în ceea ce privește efectul migrației economice. Sistemele familiale marcate de migrația economică prezintă o funcționalitate mai slabă decât sistemele familiale nemarcate de acest fenomen.

Drept dovadă acestor rezultate vin și rezultatele constatate de noi în studiul *Impactul tipului de familie asupra percepției ariilor vieții de familie*, unde am identificat câteva ierarhii:

✓ o ierarhie pe axa percepției nefericirii în care pe primul loc se situează familia monoparentală după care familia temporar dezintegrată și pe ultimul loc familia completă la următoarele arii de familie: *căsnicia, relația cu soțul, așteptările pe viitor, sexul, timpul liber, viața socială, independența personală, satisfacția vieții*.

✓ o alta ierarhie statistic semnificativă pe axa percepției nefericirii în care pe primul loc se situează familia temporar dezintegrată după care familia monoparentală și pe ultimul loc familia completă la următoarele arii de familie: *treburile casnice, educația*.

✓ o alta ierarhie statistic semnificativă pe axa percepției nefericirii în care pe primul loc se situează familia monoparentală după care familia completă și pe ultimul loc familia temporar dezintegrată la aria: *situația financiară*.

Analizând aceste ierarhii pe axa fericirii putem constata că membrii familiei monoparentale se percep cel mai des nefericiți în o parte mare de arii ale vieții de familie, după care urmează membrii familiilor temporar dezintegrate. Mai puțin nefericiți se percep membrii familiilor complete, cedând doar la aspectul financiar membrilor familiilor temporar dezintegrate.

O altă constatare pe care am realizat-o este asemănarea percepțiilor membrilor de familie asupra unor arii deși au avut experiențe diferite:

✓ la familiile temporar dezintegrate și monoparentale nu s-a constatat o diferență semnificativă în percepția nivelului de nefericire la următoarele arii: *sexul, timpul liber, viața socială, independența personală, satisfacția vieții, așteptările pe viitor* în care ambele tipuri de familii percep un nivel al nefericirii mai mare decât familia completă. Analizând aceste asemănări putem constata că familiile temporar dezintegrate, unde unul dintre soți este absent în structura familie și își exercită parțial rolul conjugal-parental, conduce membrii familiei spre a percepe familia ca pe un tip monoparental. Confruntată cu fenomenul migrației, familia suferă schimbări structurale și întâmpină dificultăți, deoarece trebuie să asigure îndeplinirea aceluiași set de nevoi, dar într-un context fundamental modificat. Prin plecarea la muncă în străinătate, membrii familiei temporar dezintegrate percep multe arii familiale la fel ca și membrii familiilor monoparentale, iar acest fapt duce la schimbări în porturile dintre părinți și copii [24].

În concluzie: Absența temporară a unui membru de familie generează o adaptare slabă a familiei, cât și un nivel mic de coeziune între membrii acesteia. Familia marcată de migrația economică nu posedă resursele necesare pentru o bună funcționare. Distanța îl împiedică pe membrul plecat la munci peste hotare să-și mai poată realiza responsabilitățile și funcțiile pe care le deține în familie. În această situație ambiguă, cauzată de lipsa și, concomitent, de prezența

virtuală a membrului în sistem, responsabilitățile nu se redistribuie clar asupra celorlalți membri. Este o provocare la care familia trebuie să se adapteze ori de câte ori membrul pleacă ori revine acasă. Situația în care se află această familie o definește ca „morfostatică” după Wertheim. Ea tinde să mențină în mod rigid echilibrul și structura sa, deoarece are dificultăți uriașe în adaptarea la situații noi.

Analiza comparativă a funcționalității familiilor marcate și nemarcate de migrația economică după modelul „McMaster”

Pentru validarea ipotezei a doua de lucru (*Conform modelului McMaster al evaluării sistemice de familie, funcționarea satisfăcătoare a acesteia depinde de șase dimensiuni: rezolvarea problemelor, comunicarea, rolurile, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental, astfel încât ne așteptăm ca familiile marcate de migrația economică să prezinte scoruri mici la aceste dimensiuni, ceea ce le reprezintă cu o funcționare semnificativ mai joasă decât a familiilor nemarcate de migrație*) am urmat:

1. Analiza influenței variabilei independente (VI) – tipul familiei care presupune eșantioane independente de subiecți: 1. familii marcate de migrație; 2. familii nemarcate de migrație asupra variabilei dependente (VD) – funcționalitatea familiei configurate prin dimensiunile: abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, rolurile familiale, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental (conform modelului McMaster).

Propunându-ne să vedem dacă există similarități între evaluarea făcută de subiecții care aparțineau familiilor marcate de migrație și cea făcută de cei ce aparțineau familiilor nemarcate de acest fenomen, am utilizat testul t, care presupune eșantioane independente de subiecți. Pentru a vedea influența variabilei independente (VI) tipul familiei, asupra variabilei dependente (VD) am formulat:

Ipoteza de lucru 1 care susține că: subiecții ce provin din familii marcate de migrația economică vor evalua diferit, față de subiecții din familii nemarcate de migrația economică, următoarele aspecte ale sistemului familial: abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, rolurile familiale, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental și funcționarea; ne așteptăm ca subiecții ce provin din familii marcate de migrație să prezinte scoruri mai mari la aceste aspecte, ceea ce denotă, o disfuncționalitate mai mare față de subiecții ce provin din familii nemarcate de migrația economică.

Ipoteza de nul 1: nu vor exista diferențe la nivelul evaluării funcționării familiale la participanții studiului.

În continuare prezentăm rezultatele obținute de grupurile supuse investigației, descriind numărul participanților, media și abaterea standard pentru cele două eșantioane la aspectele funcționării familiale:

Tabelul 2.23. Mediile obținute de către subiecții ce aparțin familiilor marcate de migrație și subiecții ce aparțin familiilor nemarcate de ME după modelul McMaster

	tipul familiei	N	Mean	Std. Deviation	Media subscalelor
abilitatea de rezolvare a problemelor	familie marcată de migrație	202	14,01	3,913	2,80
	familie nemarcată de migrație	142	9,51	3,235	1,90
nivelul comunicării familiale	familie marcată de migrație	202	16,98	6,176	2,83
	familie nemarcată de migrație	142	10,34	3,022	1,72
rolurile familiale	familie marcată de migrație	202	19,47	6,900	2,43
	familie nemarcată de migrație	142	14,24	4,332	1,78
reactivitatea afectivă	familie marcată de migrație	202	15,91	3,887	2,65
	familie nemarcată de migrație	142	12,14	3,437	2,02
implicarea afectivă	familie marcată de migrație	202	19,19	4,798	2,74
	familie nemarcată de migrație	142	13,04	4,100	1,86
controlul comportamental	familie marcată de migrație	202	22,76	6,689	2,52
	familie nemarcată de migrație	142	16,80	4,072	1,86
funcționarea generală	familie marcată de migrație	202	30,47	9,121	2,53
	familie nemarcată de migrație	142	20,56	6,009	1,71

Amintim că scorurile înalte prezintă o disfuncționalitate mai mare.

- Rezultatele testului Levene pentru variabila *abilitatea de rezolvare a problemelor* sunt: $F=11,1$, $p=0,001$. Constatăm că $t(342)=11,64$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mari la abilitatea de rezolvare a problemelor, față de cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică. În același tabel sunt prezentate diferența dintre medii (4,50), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

- Rezultatele testului Levene pentru variabila *nivelul comunicării familiale* sunt: $F=88,5$, $p<0,001$. Constatăm că $t(342)=13,2$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mari la nivelul comunicării familiale, decât cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică. Diferența dintre medii (6,64), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență sunt prezentate în același tabel.

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *rolurile familiale* sunt: $F=86,3$, $p<0,001$. Constatăm că $t(342)=8,61$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mari la sistemul de reguli, față de cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică. În același tabel sunt prezentate diferența dintre medii (5,22), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *reactivitatea afectivă* sunt: $F=8,31$, $p<0,001$. Constatăm că $t(342)=9,48$, $p=0,004$, $p<0,050$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mari la reactivitatea afectivă cu cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică. Diferența dintre medii (3,77), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *implicarea afectivă* sunt: $F=13,00$, $p<0,001$. Constatăm că $t(342)=12,75$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mari la implicarea afectivă, față de cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică. Diferența dintre medii (6,14), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *controlul comportamental* sunt: $F=65,62$, $p<0,001$. Constatăm că $t(342)=10,24$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mari la controlul comportamental, față de cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică. Diferența dintre medii (5,96), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *funcționarea generală* sunt: $F=70,97$, $p<0,001$. Constatăm că $t(342)=12,13$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții care provin din familii marcate de migrația economică având în medie scoruri semnificativ mai mari la funcționarea generală, față de cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică. Diferența dintre medii (9,90), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

Tabelul 2.24. Rezultatele la testul t de comparare a mediilor la modelul McMaster pentru subiecții ce aparțin familiilor marcate și nemarcate de migrație

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Diferență a dintre medii	Eroare standard	Intervalul de încredere 95%	
								Limita inferioară	Limita superioară
rezolvarea problemelor	11,106	,001	11,646	342	,000	4,503	,387	3,742	5,263
comunicarea familială	88,537	,000	11,853	342	,000	6,642	,560	5,540	7,744
rolurile familiale	86,330	,000	8,616	342	,000	5,226	,607	4,033	6,419
reactivitatea afectivă	8,310	,004	9,486	342	,000	3,770	,397	2,988	4,552
implicarea afectivă	13,004	,000	12,751	342	,000	6,146	,482	5,198	7,094
controlul comportamental	65,624	,000	10,247	342	,000	5,960	,582	4,815	7,104
funcționarea generală	70,971	,000	12,132	342	,000	9,902	,816	8,297	11,507

Analiza statistică realizată a permis identificarea diferențelor semnificative la toate aspectele de funcționare a sistemului familial după modelul McMaster, și anume: abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, rolurile familiale, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental și, în final, funcționarea generală.

Distanțarea fizică a membrilor familiei marcate de migrația economică obligă la identificarea unor opțiuni de păstrare a relației dintre ei. Ea este realizată prin intermediul tehnologiilor informaționale. Conform studiului *Profilul familiei marcate de migrația economică* membrii familiei rămași în țară încearcă să mențină cât mai mult legătura cu cei plecați la muncă, prin intermediul mijloacelor de comunicare, și anume s-a dovedit că primul mijloc este telefonul (67%), după care urmează rețelele de internet. Telefonul ca mijloc de comunicare este folosit mai mult în mediul rural, aproape de doua ori mai des (46%) decât în mediul urban (21%). Frecvența convorbirilor cu membrii ce nu sunt alături de familie este de 45% - zilnic și de cel puțin o dată pe săptămână - 55% [45]. Din punct de vedere cantitativ se impune un bun rezultat al numărului de convorbiri pe săptămână, dar din punct de vedere calitativ studiul „*Comunicarea virtuală vs comunicare reală în familia marcată de migrația economică*” a constatat că funcționalitatea interrelaționării membrilor din familii marcate de migrația economică este semnificativ mai slabă decât a familiilor integrate. Nivelul de comunicare afectiv-instrumentală prin internet este mai jos, neacoperind toate aspectele funcționale ale familiei [22].

Astfel, putem respinge ipoteza de nul și accepta ipoteza de lucru 2. Deci, ***apar diferențe semnificative la aspectele de funcționare familială (conform modelului McMaster) dintre familiile marcate și nemarcate de migrația economică; migrația are un efect semnificativ asupra funcționalității familiilor din Republica Moldova.***

În concluzie putem menționa că nivelurile neechilibrate ale adaptabilității și coeziunii sistemelor familiale marcate de migrația economică se răsfrâng nemijlocit asupra altor capacități familiale, și anume afectează abilitățile de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, rolurile familiale, reactivitatea și implicarea afectivă, precum și controlul comportamental.

Drept dovadă a incapacității unei bune funcționări a sistemului familial este și nivelul înalt al nefericirii membrilor familiilor marcate de migrația economică, conform studiului *Migrația economică și impactul ei asupra calității vieții de familie*. Există diferențe semnificative între mediile subiecților care provin din familii marcate de migrația economică, având în medie scoruri semnificativ mai mari la nivelul nefericirii, față de cei proveniți din familii nemarcate de migrația economică la următoarele arii ale vieții, și anume: căsnicia, sex, relația cu soțul, relația cu copii, treburile casnice, viața socială, independența personală, timpul liber, așteptări de viitor. Ariile de viață care au prezentat un indice mai scăzut al nefericirii membrilor familiilor marcate de migrația economică au fost: situația financiară, slujba și rolul alcoolului [19].

Analiza pieței din Moldova IASCI/CIVIS DEVINPRO, 2010 prin cercetarea gospodăriilor casnice atestă o corelație pozitivă între primirea fluxurilor financiare legate de migrație și percepția unei persoane de a fi capabilă să-și acopere necesitățile de bază. Venitul familiilor cu migranți, care trimit bani acasă, este aproximativ de două ori mai mare decât al familiilor care nu primesc remitențe. Comparativ cu familiile fără fluxuri financiare de peste hotare, aceste familii aloacă mai mulți bani din bugetul lor pentru procurarea bunurilor de consum (cum ar fi produsele alimentare și hainele), achitarea datoriilor și reparația sau construcția caselor [215]. Odată ce migranții au o slujbă și o satisfacție mai bună la nivel financiar și nu se ciocnesc cu probleme legate de alcool, respectiv ei prezintă un grad mai mic al nefericirii, față de cei ce nu au cunoscut fenomenul migrației, lucrând, activând în condițiile actuale ale țării. Aceștia din urmă, nemulțumiți de condițiile cotidiene și salariile pe care le primesc se refugiază în consumul de alcool, provocând insatisfacție întregului sistem familial.

Migrația economică are un impact semnificativ asupra stării emoționale din viața familiei, afectând direct starea fizică și psihică a tuturor membrilor familiei. Odată ce membrii familiei nu pot să-și ofere intimitatea și distanța de care au nevoie în momente diferite și în grade diferite, aceste probleme pot conduce la o înstrăinare permanentă. Incapacitatea de a tolera schimbarea și dezvoltarea inegală a partenerilor poate produce un divorț emoțional, fie că este sau nu însoțit de un divorț legal [168, p.57]. Bauman (2005) vorbește despre „sindromul turistului, care ar caracteriza viața individului în contemporaneitate: acesta are relații diversificate, în spații sociale, culturale, geografice diverse, în lumea reală sau virtuală, își schimbă adesea locul de muncă, rezidența, prietenii, partenerul de viață, fiind un „turist” prin propria viață. „Sindromul turistului”

este o metaforă a vieții contemporane, ce face trimitere la detașarea pe care o simte un călător într-o locație de care nu aparține, tradusă în instabilitatea locului de muncă și mergând până la instabilitatea relației cu partenerul de viață și familia sa. [apud 138, p. 41]. Având domiciliile separate, un asemenea aranjament temporar ar putea duce la riscul ca unul sau ambii parteneri să se implice într-o relație romantică, ce mărește excitația și diminuează dorința de a cheltui efort pentru a îmbunătăți relația la distanță cu soțul. Probabil riscul unor acțiuni dăunătoare ireparabile este mai mare în timpul unei separări, decât dacă partenerii ar rămâne angajați pentru a rezolva problemele lor împreună.

2.3. Influența factorilor socio-demografici asupra funcționalității familiilor marcate de migrația economică

În prima parte a capitolul 2 am realizat o analiză comparativă a funcționalității familiilor marcate și nemarcate de migrația economică, prin care am constatat un nivel deficitar de funcționare la familiile marcate de migrația economică. În partea a doua a acestui capitol sunt analizate familiile marcate de migrația economică pe criterii socio-demografice (*gen, mediu de trai, studii, etapa vieții de familie, membru care practică munci peste hotare și perioada în care familia este marcată de migrație*). Am recurs la această analiza detaliată a funcționării acestor familii cu scopul de a găsi unele posibile diferențe ale vulnerabilității familiilor marcate de migrația economică.

Adaptabilitatea în familiile marcate de fenomenul migrației economice în funcție de diverși factori socio-demografici. Pentru a identifica particularitățile familiilor marcate de migrația economică, și anume cele care ar putea influența nivelul de adaptabilitate familială, ne-am propus să analizăm legătura dintre variabila *adaptabilitate* (VD1) și variabilele independente (VI), ce descriu diferite date demografice ale subiecților ce provin din familiile marcate de migrație: *genul subiecților* (VI1), *mediul de trai* (VI2), *studiile absolvite* (VI3), *etapele vieții de familie* (VI4), *membrul plecat* (VI5) și *perioada în care familia este marcată de migrație* (VI6). Ne așteptăm ca acești factori să influențeze scorurile la adaptabilitate.

Pentru a analiza influența variabilelor independente cu două grade de intensitate *genul subiecților* (masculin, feminin) (VI1) și *mediul* (urban, rural) (VI2), care presupun eșantioane independente de subiecți, am folosit testul t. Ne așteptăm ca:

Ipoteza de lucru 1.1: subiecții de sex masculin și feminin să aibă percepții diferite despre adaptabilitatea familiilor lor.

Ipoteza de lucru 1.2: subiecții din mediul urban și subiecții din mediul rural să aibă percepții diferite despre adaptabilitatea familiilor lor.

Tabelul 2.25. Mediile variabilelor independente genul subiecților și mediul de trai la adaptabilitate

	Gen (VI)	N	Media	Mediu (VI)	N	Mean
Adaptabilitatea (VD)	masculin	92	20,33	urban	92	20,09
	feminin	110	20,07	rural	110	20,27

Tabelul 2.26. Rezultatele testului t pentru adaptabilitate

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Diferența dintre medii	Eroare standard	Intervalul de încredere 95%	
								Limita inferioară	Limita superioară
T-Test grups = gen	5,834	,017					,972	-1,663	2,169
T-Test grups = mediu	,891	,346	,187	200	,852	-,186	,994	-2,146	1,774

Mediile: subiecții de gen masculin – Mgr1=20,33, subiecții de gen feminin – Mgr2=20,07

Rezultatele Testului Levene pentru variabila adaptabilitate are valoarea $F=5,8$, $p=0,01$, constatăm că $t(200)=0,26$, $p=0,795$. Valoarea lui t este nesemnificativă (am greși în 79% din cazuri, dacă am respinge ipoteza de nul și am accepta ipoteza de cercetare). Deci nu apar diferențe semnificative în ceea ce privește percepția adaptabilității familiale între subiecții de gen masculin și cei de gen feminin, care provin din familiile marcate de migrația economică.

Mediile: subiecții din mediul urban – Mgr1=20,09, subiecții din mediul rural – Mgr2=20,27

Rezultatele Testului Levene pentru variabila adaptabilitate sunt $F=0,89$, $p=0,34$. Constatăm că $t(200)=0,18$, $p=0,85$, astfel încât nu există un efect al variabilei *mediul de trai* al subiecților asupra percepției adaptabilității familiilor marcate de migrația economică (nu putem respinge ipoteza de nul, pentru că am greși în 85% din cazuri).

Deci adaptabilitatea familială este percepută aproximativ la fel, indiferent de mediul de trai, ori de genul subiecților care provin din familii marcate de migrația economică.

Pentru a analiza efectul variabilei independente *studiile* (VI3) și *etapele vieții de familie al subiecților ce provin din familiile marcate de migrația economică* (VI4), cât și *membrul familiei plecat la munci peste hotare* (VI5), având mai mult de 2 niveluri asupra variabilei dependente adaptabilitatea (VD), am folosit ANOVA unifactorial. Ne așteptăm ca:

Ipoteza de lucru 1.3: subiecții având un nivel de studii diferit vor avea percepții diferite despre adaptabilitatea familiilor lor.

Ipoteza de lucru 1.4: subiecții aparținând diferitelor etape de viață ale familiilor vor percepe diferit nivelul adaptabilității familiei marcate de migrația economică.

Ipoteza de lucru 1.5: subiecții aparținând diferitelor familii, în care soțul/tata, soția/mama, ori ambii practică munci peste hotare, lipsind temporar din sistemul familial, vor avea percepții diferite despre adaptabilitatea familiilor lor.

Pentru *ipoteza 1.3:* prelucrând datele statistice, am obținut următoarele medii: Media subiecților cu studii generale (36 la număr)=19,83; media subiecților cu studii medii (78 la număr)=18,87; subiecții cu studii superioare (88)=21,50

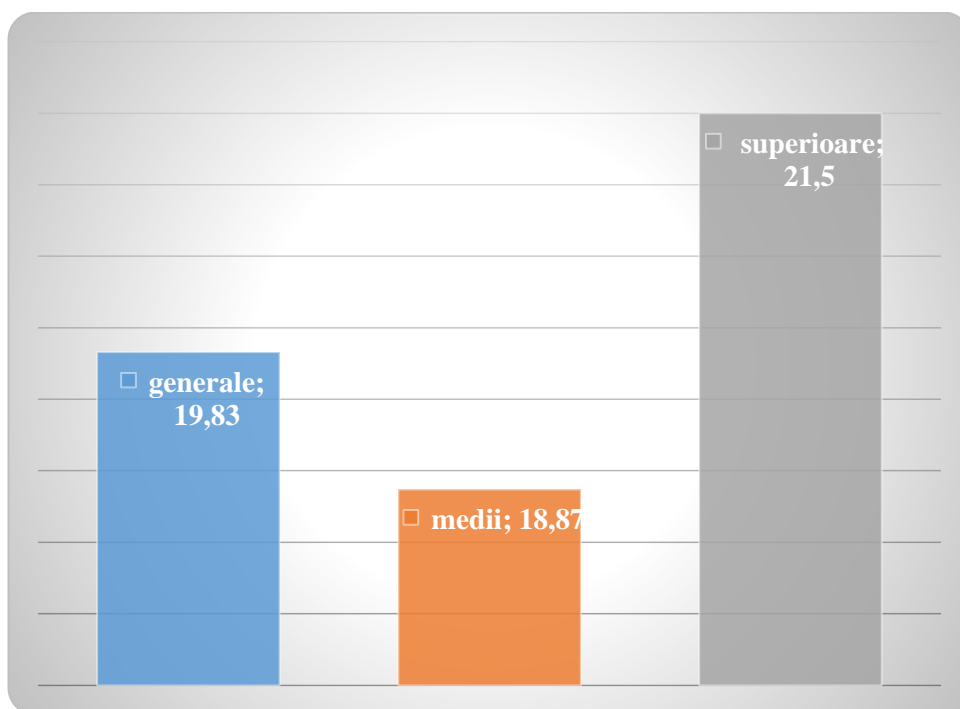

Fig. 2.5. Mediile la adaptabilitate a subiecților care provin din familii marcate de migrația economică în funcție de studii.

Tabelul 2.27. Diferențele dintre grupuri de subiecți cu diferit nivel de studii la adaptabilitate

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	291,134	2	145,567	3,014	,051
Within Groups	9611,718	199	48,300		
Total	9902,851	201			

Din tabelul Test of Between-Subjects Effects observăm că: F este semnificativ, $F(2,199)=3,01$, $p=0,05$, $p \leq 0,05$, ceea ce indică faptul că doar pe ansamblu studiile subiecților influențează percepția adaptabilității familiei. Pentru a preciza grupele între care apar diferențe semnificative, analizăm rezultatele din tabelul POST HOC TEST:

Tabelul 2.28. Diferențele între medii la adaptabilitate la subiecții cu nivel diferit de studii

(I) studii	(J) studii	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
generale	medii	,962	1,400	1,000
	superioare	-1,667	1,375	,681
medii	generale	-,962	1,400	1,000
	superioare	-2,628*	1,081	,048
superioare	generale	1,667	1,375	,681
	medii	2,628*	1,081	,048

Testul dat semnaleză că nu între toate grupele apar diferențe semnificative. Cea mai mare valoare a percepției adaptabilității familiei o au subiecții cu studii superioare, indicele este semnificativ mai mare, comparativ cu subiecții ce au studii medii și nesemnificativ mai mare, față de subiecții cu studii generale. Acceptăm parțial ipoteza de lucru și respingem ipoteza de nul, astfel încât se constată: subiecții având nivel de studii diferit vor avea percepții diferite despre adaptabilitatea familiilor lor.

Referitor la percepția adaptabilității subiecților din familii cu diferite etape ale vieții de familie (VI4) (ipoteza 1.4), am obținut următoarele medii:

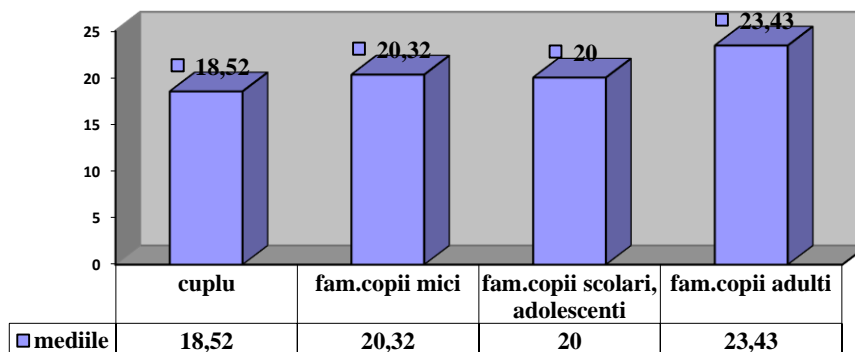

Fig.2.6. Mediile adaptabilității subiecților din familii cu diferite etape ale vieții de familie

Din datele de la la Test of Between-Subects Efects am obținut $F(3,198)=3,12$, $p=0,02$, $p<0,05$. Putem concluziona că, per ansamblu, ciclul de viață influențează adaptabilitatea.

Tabelul 2.29. Testul diferențelor dintre subiecți din diferite etape ale vieții de familie la adaptabilitate

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	447,631	3	149,210	3,125	,027
Within Groups	9455,221	198	47,754		
Total	9902,851	201			

Datele tabelului POST HOC TEST ne vorbesc despre diferențele dintre grupuri, obținând următoarele rezultate:

Tabelul 2.30. Diferențele între medii la adaptabilitate la subiecții ce provin din familii cu cicluri diferite de viață

(I) ciclul vietii de familie	(J) ciclul vietii de familie	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Cuplu	familii cu copii mici	-1,805	1,260	,921
	familii cu copii școlari si adolescenți	-1,481	1,343	1,000
	familii cu copii adulți	-4,910*	1,609	,016
familii cu copii mici	cuplu	1,805	1,260	,921
	familii cu copii școlari si adolescenți	,324	1,273	1,000
	familii cu copii adulți	-3,105	1,552	,281
familii cu copii școlari si adolescenți	cuplu	1,481	1,343	1,000
	familii cu copii mici	-,324	1,273	1,000
	familii cu copii adulți	-3,429	1,620	,213
familii cu copii adulți	cuplu	4,910*	1,609	,016
	familii cu copii mici	3,105	1,552	,281
	familii cu copii școlari si adolescenți	3,429	1,620	,213

Mgr1(cuplu)-Mgr2(familii cu copii mici)= -1,805,p=0,9

Mgr1(cuplu)-Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= -1,481, p=1

Mgr1(cuplu)-Mgr4(familii cu copii adulți)= -4,910, p=0,016

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)=0,324, p=1

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= -3,105, p=0,28

Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)- Mgr4(familii cu copii adulți)= -3,429,p=0,21

Cea mai mare valoare a adaptabilității o au familiile la etapa a 4-a ciclului vieții de familie, iar cea mai mica este la etapa de cuplu. Între toate grupele apar diferențe nesemnificative, în afară de membrii cuplului marital cu cei din familii ce au copii adulți. Această ordine se relevă și în studiile realizate pe mai mult de șapte sute de cupluri de Robert O. Blood Jr. și Donald M. Wolfe, prin care se arată că frecvența conflictelor și cauzele acestora nu rămân constante de-a lungul anilor. Tinerii căsătoriți au tendința de a intra în conflict în special din cauza deosebirilor de personalitate – anumite comportări iritante, la care le este greu să se adapteze. În faza aceasta, cuplurile se mai ceartă și cu privire la modul în care urmează să-și petreacă timpul liber. Cuplurile de vârstă mijlocie se ceartă mai mult din cauza banilor, dar acest gen de conflicte se diminuează cu timpul. Cele mai puține conflicte le descoperim în rândul cuplurilor în vârstă [129, p.179-180]. Atestăm că și la familiile marcate de migrația economică nivelul adaptabilității e diferit, în funcție de etapa ciclului de viață. Acceptăm parțial ipoteza de lucru și respingem ipoteza de nul, astfel

încât: subiecții aparținând diferitelor etape de viață a familiilor vor percepe diferit nivelul adaptabilității familiei marcate de migrația economică, aceasta fiind cea mai mică la etapa de cuplu marital și cea mai mare la etapa familiei cu copii adulți.

Pentru confirmarea (VI5) *ipotezei 1.5*. Tabelul Descriptive Statistic prezintă mediile și abaterile standard la cele 3 niveluri ale variabilei independente (VI) *membru lipsă*:

Tabelul 2.31. Mediile și abaterile standard la variabila (VI) membru lipsă

	N	Mean	Std. Deviation
Soț	122	21,62	7,002
soție	56	18,86	7,139
ambii soți	24	16,00	4,149
Total	202	20,19	7,019

Din datele obținute la Test of Between-Subjects Effects am obținut $F(2,199) = 8,405$, $p < 0,001$, putem concluziona că, per ansamblu, asupra adaptabilității influențează lipsa unuia dintre membrii familiei.

Tabelul 2.32. Testul diferențelor la adaptabilitate dintre subiecți din diverse familii, în care lipsesc diferiți membri de familie

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	771,339	2	385,669	8,405	,000
Within Groups	9131,513	199	45,887		
Total	9902,851	201			

Tabelul POST HOC TEST descrie diferențele dintre grupuri, obținând următoarele rezultate:

Tabelul 2.33. Diferențele între medii la adaptabilitate la subiecții ce provin din familii cu membru lipsă

(I) membru_plecat	(J) membru_plecat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Soț	Soție	2,766*	1,093	,037
	ambii soți	5,623*	1,513	,001
Soție	Soț	-2,766*	1,093	,037
	ambii soți	2,857	1,653	,256

$M_{gr1}(\text{mb. Plecat: soțul}) - M_{gr2}(\text{mb. Plecat: soția}) = 2,76$, $p = 0,03$, $p < 0,05$

$M_{gr1}(\text{mb. Plecat: soțul}) - M_{gr3}(\text{mb. Plecat: ambii}) = 5,62$, $p = 0,001$, $p < 0,05$

$M_{gr2}(\text{mb. Plecat: soția}) - M_{gr3}(\text{mb. Plecat: ambii}) = 2,85$, $p = 0,2$, $p \geq 0,05$

Constatăm că nivelul adaptabilității este mai mare acolo unde din sistemul familial lipsește soțul, față de familiile în care lipsește mama ori ambii părinți (indicele este semnificativ mai mare, comparativ cu celelalte două cazuri). Adaptabilitatea are un grad mai mic în cazul când din familie

pleacă mama și devine și mai mic în cazul când ambii părinți muncesc peste hotarele țării (diferența dintre medii este ne semnificativă).

Diferențierea sexelor, de obicei, conferă bărbatului un rol de tip „instrumental” (gestiunea relațiilor între familie și mediul exterior), iar femeii un rol de tip „expresiv” (încadrarea relațiilor afective și satisfacerea nevoilor legate de dezvoltarea biopsihologică a copiilor), ceea ce explică nivelul diferit al adaptabilității familiale. Această repartitie a rolurilor nu este rigidă, la nevoie ea poate să devină interșanjabilă (în realitate, identitatea sexuală nu semnifică aici decât un fel de motivare biologică ancestrală). O diferențiere de acest tip necesită în fiecare moment o colaborare fondată pe complementaritatea rolurilor [67, p.41].

În analiza variabilei independente (VI6) *perioada marcării migrației economice asupra familiei* asupra variabilei dependente (VD) *adaptabilitatea*, am formulat:

Ipoteză de lucru 1.6: va exista o legătură dintre perioada de timp a familiei dezmembrate temporar și adaptabilitate, cu cât perioada dezmembrării familiei este mai mare, cu atât și nivelul adaptabilității va fi mai mare.

Ipoteza de null 1.6. nu va exista o legătură între perioada de timp a familiei dezmembrate temporar și adaptabilitate.

Pentru a calcula această relație, am utilizat corelația Pearson.

Tabelul 2.34. Coeficientul corelației Pearson la adaptabilitate și perioada marcării familiei de migrația economică

		Perioada marcării	Adaptabilitatea
Perioada marcării familiei de migrația economică	Pearson Correlation	1	,289**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	202	202
Adaptabilitatea	Pearson Correlation	,289**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	202	202

Am obținut un $r=0,28$, $p<0,001$, semnul corelației fiind pozitiv, rezultă că perioadei mici de marcare a migrației economice îi corespunde un nivel mic al adaptabilității, perioadei medii îi revine un nivel mediu al adaptabilității și perioadei mari a marcării migrației asupra familiei îi corespunde un nivel mare al adaptabilității familiei. Trăinicia legăturii care apare între aceste două variabile este mică (r nu depășește 0,30) și semnificativă, pragul de semnificație fiind mai mic de 0,05.

Concluzii:

✓ Adaptabilitatea familială este percepută aproximativ la fel, indiferent de mediul ori genul subiecților care provin din familii marcate de migrația economică.

✓ Cea mai mare valoare a percepției adaptabilității familiei o au subiecții cu studii superioare, indicele este semnificativ mai mare, comparativ cu subiecții ce au studii medii și nesemnificativ mai mare, față de subiecții cu studii generale.

✓ Subiecții aparținând diferitelor etape de viață a familiilor percep diferit nivelul adaptabilității familiei marcate de migrația economică, aceasta fiind cea mai mică la etapa de cuplu marital și cea mai mare la etapa familiei cu copii adulți.

✓ Nivelul adaptabilității este mai mare acolo unde din sistemul familial lipsește soțul, față de familiile în care lipsește mama ori ambii părinți (indicele este semnificativ mai mare comparativ cu celelalte două cazuri). Adaptabilitatea are un grad mai mic în cazul când din familie pleacă mama și devine și mai mic în cazul când ambii părinți muncesc peste hotarele țării (diferența dintre medii este nesemnificativă).

✓ Perioadei mici de marcare a migrației economice asupra familiei îi corespunde un nivel mic al adaptabilității, perioadei medii îi revine un nivel mediu al adaptabilității și perioadei mari a marcării migrației asupra familiei îi corespunde un nivel mare al adaptabilității familiei.

Ființa umană este dotată natural cu un instinct de adaptare, care îi ajută la menținerea echilibrului, a stării sale de bine. Adaptarea la evenimentele adverse prin care trece o persoană reprezintă principalul scop al eforturilor sale conștiente și inconștiente. Există două tendințe de a interpreta acest fapt și anume: prima este aceea că experiențele traumatizante trecute vulnerabilizează omul; a doua se referă la posibilitatea ca persoana să învețe din experiența trecută, astfel încât să fie mai rezistentă la traumele ulterioare [168, p.91]. Făcând o paralelă între sistemul uman și sistemul familial marcat de migrația economică, bulversat de restructurări odată cu revenirea ori ieșirea temporară a membrilor familiei, acest sistem, pe de o parte, devine vulnerabil, iar pe altă parte, se face mai rezistent în timp la modificările sistemului.

Conform studiului calitativ „*Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați la muncă peste hotare*” acceptarea migrației generează sentimente de separare între părinți și copii, acestea reprezentând, în esență, o modalitate de adaptare la realitatea dură. Cu cât este mai mare perioada de lipsă a părinților și cu cât mai des aceștia pleacă la muncă peste hotare, cu atât mai mare este riscul înstrăinării lor de copii, apare obișnuința de a trăi într-un nou tip de familie (familie cu unul sau ambii părinți lipsă) [29, p.26-28].

Coeziunea în familiile marcate de fenomenul migrației economice în funcție de diferite date socio-demografice.

În continuare ne-am propus să diferențiem familiile marcate de migrația economică în funcție de mai multe variabile independente (VI) - *date socio-demografice* (*genul subiecților* (VII), *mediul de trai* (VI2), *studiile absolvite* (VI3), *etapele vieții de familie* (VI4), *membrul plecat* (VI5) și *perioada când familia este marcată de migrație* (VI6) cu variabila dependent (VD) *coeziunea*. Aceasta ne va permite să identificăm factorii care contribuie la coeziunea familiei marcate de migrația economică. Ne așteptăm ca acestea să influențeze scorurile la coeziune.

Pentru a analiza influența variabilelor independente cu două grade de intensitate *genul* (masculin, feminin) și *mediul* (urban, rural) care presupun eșantioane independente de subiecți am folosit testul t.

Ipoteza de lucru 2.1: subiecții de sex masculin și feminin vor avea percepții diferite despre coeziunea familiilor lor.

Ipoteza de lucru 2.2: subiecții din mediul urban și subiecții din mediul rural vor avea percepții diferite despre coeziunea familiilor lor.

Tabelul 2.35. Mediile variabilelor independente genul subiecților și mediu de trai la adaptabilitate

	Gen (VI)	N	Media	Mediu (VI)	N	Mean
Coeziunea (VD)	masculin	92	28,80	Urban	92	29,02
	feminin	110	29,24	Rural	110	29,05

Tabelul 2.36. Rezultatele analizei statistice la testul t pentru coeziune

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Diferența dintre medii	Eroare standard	Intervalul de încredere 95%	
								Limita inferioară	Limita superioară
T-Test grups = gen	12,391	,001	,251	200	,802	-,432	1,718	-3,822	2,958
T-Test grups = mediu	,069	,794	,019	200	,985	-,033	1,696	-3,376	3,311

Mediile: subiecții de gen masculin – Mgr1=28,80, subiecții de gen feminin – Mgr2=29,24

Rezultatele Testului Levene pentru variabila coeziune are valoarea $F=12,3$, $p=0,001$, constatăm că $t(200)=0,25$, $p=0,8$. Pentru a respinge ipoteza de nul, pragul de semnificație trebuie să fie cel mult egal cu 0,05. În cazul nostru valoarea lui t este nesemnificativă, astfel că acceptăm ipoteza de nul și respingem ipoteza de lucru. Deci nu apar diferențe semnificative în percepția coeziunii familiale între subiecții de gen masculin și feminin, care provin din familiile marcate de migrația economică.

Mediile: subiecții din mediul urban – $M_{gr1}=29,02$, subiecții din mediul rural – $M_{gr2}=29,05$.

Rezultatele Testului Levene pentru variabila coeziune sunt $F=0,06$, $p=0,7$. Constatăm că $t(200)=0,019$, $p=0,98$, astfel încât nu există un efect al variabilei mediul de trai al subiecților asupra percepției coeziunii familiilor marcate de migrația economică (nu putem respinge ipoteza de nul, pentru că am greși în 98% din cazuri).

Deci coeziunea este aproximativ aceeași la familiile marcate de migrația economică, indiferent de mediul ori genul subiecților care au evaluat-o. Prin urmare, constatăm ca nivelul coeziunii familiei marcate de migrația economică nu depinde de mediul de trai al acesteia, ori de genul subiecților care au evaluat-o.

Pentru a analiza efectul variabilei independente *studiile* (VI3) și *etapele vieții de familie al subiecților ce provin din familiile marcate de migrația economică* (VI4), cât și *membrul familiei plecat la munci peste hotare* (VI5), având mai mult de 2 niveluri asupra variabilei dependente coeziunea (VD), am folosit ANOVA unifactorial.

Ipoteza de lucru 2.3: subiecții având un nivel de studii diferit, vor avea percepții diferite despre coeziunea familiilor lor.

Ipoteza de lucru 2.4: subiecții aparținând diferitor etape de viață a familiilor, vor percepe diferit nivelul coeziunii familiei marcate de migrația economică.

Ipoteza de lucru 2.5: subiecții aparținând diferitor familii, în care soțul/tata, soția/mama, ori ambii practică munci peste hotare, lipsind temporar din sistemul familial, vor avea percepții diferite despre coeziunea familiilor lor.

Pentru *ipoteza 2.1*, prelucrând statistic datele, am obținut următoarele medii: Media subiecților cu studii generale (36 la număr)= 29,83; media subiecților cu studii medii (78 la număr)= 25,85; subiecții cu studii superioare (88)= 31,56

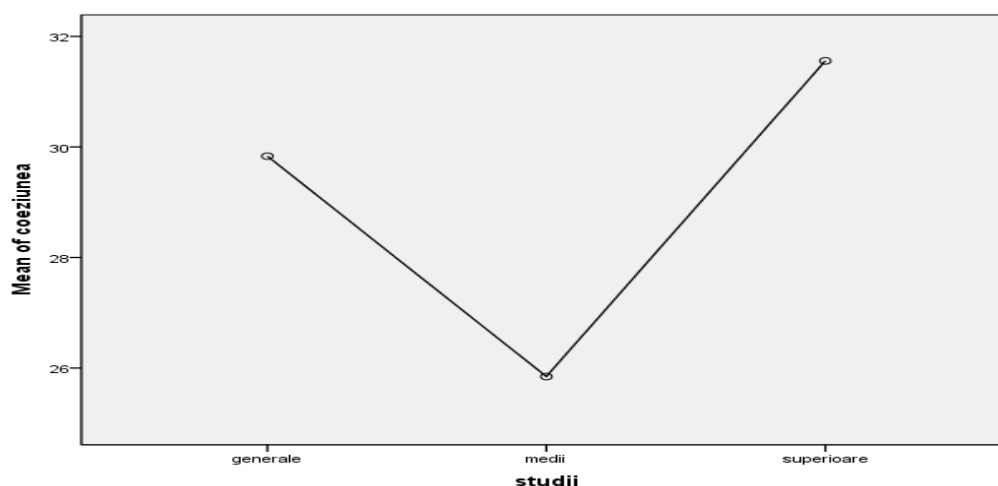

Fig. 2.7. Mediile coeziunii la subiecții care provin din familii marcate de migrația economică în funcție de studii

Tabelul 2.37. Diferențele între medii la adaptabilitate ale subiecților cu diferit nivel de studii

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1375,729	2	687,865	4,908	,008
Within Groups	27888,870	199	140,145		
Total	29264,599	201			

Din tabelul Test of Between-Subjects Effects observăm că: F este semnificativ, $F(2,199)=4,908$, $p=0,008$, $p \leq 0,05$, ceea ce indică faptul că doar per ansamblu studiile subiecților influențează percepția coeziunii familiei. Pentru a preciza grupele între care apar diferențe semnificative, analizăm rezultatele din tabelul POST HOC TEST:

Tabelul 2.38. Diferențele între medii la adaptabilitate la subiecții cu nivel de studii diferit

(I) studii	(J) studii	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
generale	medii	3,987	2,385	,289
	superioare	-1,723	2,342	1,000
medii	generale	-3,987	2,385	,289
	superioare	-5,711*	1,841	,007
superioare	generale	1,723	2,342	1,000
	medii	5,711*	1,841	,007

Testul dat semnaleză că nu între toate grupele apar diferențe semnificative. Cea mai mare valoare a percepției coeziunii familiei o au subiecții cu studii superioare, indiciile este semnificativ mai mare, comparativ cu subiecții cu studii medii, și nesemnificativ mai mare față de subiecții cu studii generale. Acceptăm ipoteza de lucru și respingem ipoteza de nul, astfel încât: subiecții având nivel de studii diferit vor avea percepții diferite despre coeziunea familiilor lor.

În privința condițiilor pentru o căsătorie fericită, conform Barometrului de opinie publică „Viața în cuplu”, Soros 2007, atât pe ansamblul populației, cât și la nivelul celor mai importante categorii sociodemografice, s-a constatat că pe primul loc stă iubirea, considerată esențială pentru ca o căsătorie să fie fericită, la o diferență considerabilă de restul opțiunilor (condiții bune de locuit, sprijin reciproc, încredere reciprocă etc.) Pe criterii sociodemografice, și anume în funcție de educație, s-au obținut diferențe semnificative statistic. Astfel încât – iubirea este cea mai importantă pentru cei cu studii medii, resursele materiale sunt mai importante pentru cei cu educație elementară, iar solidaritatea partenerilor este mai importantă pentru cei cu studii superioare, care atribuie o importanță mai mare încrederii, respectului și sprijinului reciproc, precum și fidelității. S-a identificat, așadar, prin aceasta o diminuare a importanței aspectelor materiale și o creștere a importanței aspectelor „imateriale”, odată cu creșterea nivelului de educație [138, p.57-58].

Referitor la percepția coeziunii subiecților din familii cu diferite etape ale vieții de familie, am obținut următoarele medii:

	N	Media
Cuplu	54	30,76
familii cu copii mici	68	27,62
familii cu copii școlari și adolescenți	52	27,87
familii cu copii adulți	28	31,39
Total	202	29,04

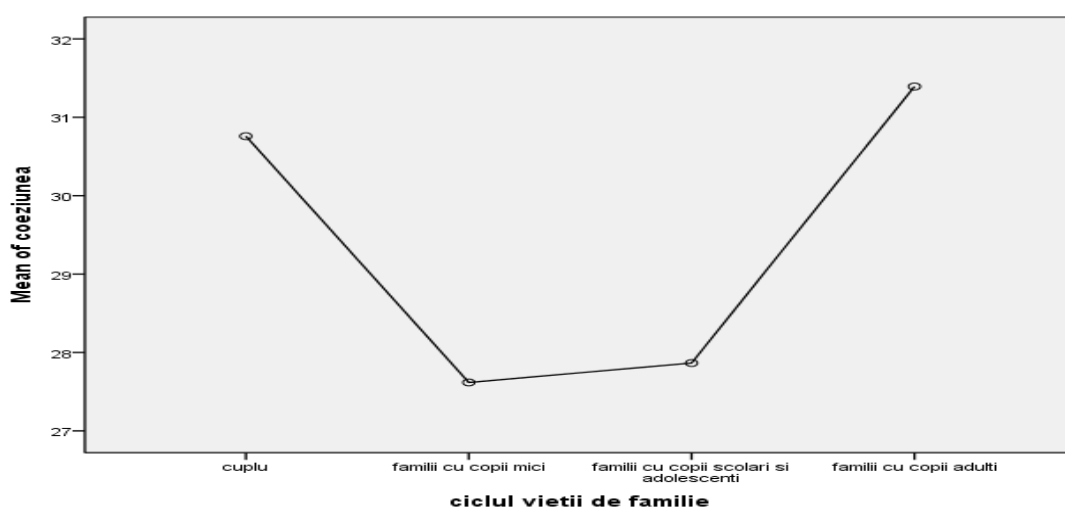

Fig. 2.8. Mediile coeziunii la subiecții care provin din familii marcate de migrația economică în funcție de diferite etape ale vieții de familie

Din datele de la Test of Between-Subjects Effects am obținut $F(3,198)= 1,20, p=0,31$, pragul de semnificație fiind mai mare de 0,05. Respingem ipoteza de lucru și acceptăm ipoteza de nul. Deci nu apar diferențe semnificative între coeziune și etapele vieții de familie.

Tabelul 2.39. Testul diferențelor dintre subiecți din diferite etape ale vieții de familie la coeziune

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	523,934	3	174,645	1,203	,310
Within Groups	28740,665	198	145,155		
Total	29264,599	201			

Pentru confirmarea ipotezei 2.5. testul Descriptive Statistic prezintă mediile și abaterile standard la cele 3 niveluri ale variabilei independente (VI) *membru lipsă pentru coeziune*:

Tabelul 2.40. Mediile și abaterile standard la variabila coeziune în funcție de membru lipsă

	N	Mean	Std. Deviation
Soț	122	28,46	10,728
soție	56	24,30	12,870
ambii soți	24	43,08	2,933
Total	202	29,04	12,066

Din datele de la Test of Between-Subjects Effects am obținut $F(2,199)= 8,405, p<0,001$ și putem concluziona că, per ansamblu, influențează asupra a coeziunii lipsa unuia din membrii familiei.

Tabelul 2.41. Testul diferențelor dintre subiecți la coeziune

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	6030,631	2	3015,316	25,826	,000
Within Groups	23233,968	199	116,754		
Total	29264,599	201			

Tabelul POST HOC TEST descrie diferențele dintre grupuri, obținându-se următoarele rezultate:

Tabelul 2.42. Diferențele între medii la adaptabilitate la subiecții ce provin din familii ai căror membru este lipsă

(I) membru_plecat	(J) membru_plecat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Soț	Soție	4,155	1,744	,054
	ambii soți	-14,624*	2,413	,000
Soție	Soț	-4,155	1,744	,054
	ambii soți	-18,780*	2,636	,000

$M_{gr1}(\text{mb. Plecat: so\ul}) - M_{gr2}(\text{mb. Plecat: so\ia}) = 4,15, p=0,05, p \leq 0,05$

$M_{gr1}(\text{mb. Plecat: so\ul}) - M_{gr3}(\text{mb. Plecat: ambii}) = -14,62, p < 0,001,$

$M_{gr2}(\text{mb. Plecat: so\ia}) - M_{gr3}(\text{mb. Plecat: ambii}) = -18,78, p < 0,001$

Constatăm că între toate grupele apar diferențe semnificative, cea mai mare valoare a coeziunii o are familia în care soțul este plecat (indicele este semnificativ mai mare comparativ cu celelalte două situații), urmează situația când din familie lipsește soția (indicele este semnificativ mai mare decât cel în cazul familiei în care ambii soți sunt plecați la munci peste hotare). Pe ultimul loc, se plasează familia în care ambii soți practică munci peste hotare cu cel mai mic scor la coeziune (semnificativ mai mic decât în celelalte două situații). În imaginea de mai jos efectul dat este reprezentat grafic.

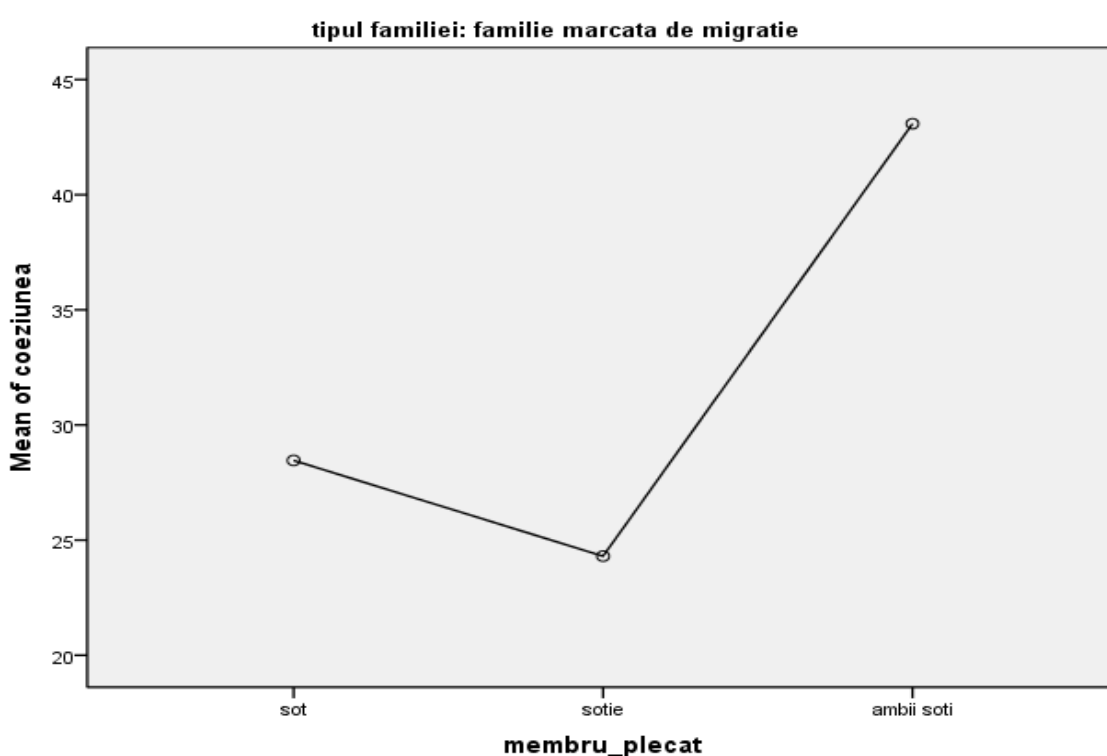

Fig. 2.9. Mediile coeziunii la subiecții care provin din familii marcate de migrația economică în funcție de membru lipsă

În analiza variabilei independente (VI 6) *perioada de timp când familia este marcată de migrația economică* asupra variabilei dependente (DV) *coeziunea*, am formulat următoarea ipoteză de lucru 1.6.: legătura dintre perioada de timp a familiei dezmembrate temporar și coeziune este una pozitivă, cu cât perioada dezmembrării familiei este mai mare, cu atât și nivelul coeziunii va fi mai mare. Pentru a calcula statistic această relație, am utilizat corelația Pearson.

Tabel 2.43. Coeficientul corelației Pearson la coeziune și perioada când familia este marcată de migrația economică

		Perioada marcării	Adaptabilitatea
Perioada când familia este marcată de migrația economică	Pearson Correlation	1	,085
	Sig. (2-tailed)		,230
	N	202	202

În urma corelării, am obținut un $r=0,08$, $p=0,2$, ceea ce demonstrează că nu există o legătură statistică semnificativă între nivelul de coeziune și perioada marcării familiei de migrația economică, pragul de semnificație fiind mai mare de 0,050.

Concluzii:

✓ Nivelul coeziunii familiei marcate de migrația economică nu depinde de mediul de trai al acesteia, ori de genul subiecților care au evaluat-o;

✓ Cea mai mare valoare a percepției coeziunii familiei o au subiecții cu studii superioare, indiciile este semnificativ mai mare, comparativ cu subiecții cu studii medii și nesemnificativ mai mare, față de subiecții cu studii generale;

✓ Nu apar diferențe semnificative între coeziune și etapele vieții de familie.

✓ Cea mai mare valoare a coeziunii are familia în care soțul este plecat, urmează situația când din familie lipsește soția. Pe ultimul loc se plasează familia în care ambii soți practică munci peste hotare, cu cel mai mic scor la coeziune. Membrii familiei devin reci, cu granițe interpersonale rigide, acceptând și acomodându-se cu tipul de familie cu ambii părinți lipsă.

✓ Nu există o legătură statistic semnificativă între nivelul de coeziune și perioada marcării familiei de migrația economică.

Famiiliile marcate de migrația economică întâmpină mult mai multe dificultăți, decât cele nemarcate de acest fenomen. Studiile arată că familiile răspund diferit provocărilor în prevenirea efectelor adverse. În unele cazuri, dificultățile conduc la mobilizarea sistemului familial, dar poate fi și invers, când are loc aprofundarea contradicțiilor dintre membrii sistemului. Aceasta depinde de nivelul de adaptare și coeziune.

În literatura de specialitate este descris faptul că bărbații suportă rănille sufletești mult mai greu decât femeile. Ei înclină mai degrabă să-și descarce durerea sufletească în agresivități împotriva altor oameni. Femeile își îndreaptă deseori agresivitatea spre ele însele, uneori și

spre alții, spre cei care sunt mai slabi, de exemplu, împotriva copiilor lor. Între soți există atracție sexuală reciprocă, dar cât timp după un contact sexual pot rămâne împreună, dacă pot să se iubească și să se accepte în diversitatea lor – toate acestea țin de disponibilitatea lor de a crește sufletește împreună. Pentru ca o relație de cuplu să se dezvolte în sensul unui atașament stabil și afectuos, este necesară o disponibilitate de adaptare persistentă [143, p. 73-74]. Parrenas (2001) analizează impactul emoțional al distanței din perspectiva copiilor. Aceștia simt în conflict cu părinții pe trei planuri: copiii nu sunt de acord că bunurile materiale ar înlocui dragostea, au impresia că părinții nu simt conștienți de eforturile depuse de ei pentru a menține integritatea familiei și le reproșează mamelor vizitele prea rare (petrec împreună cam două luni la patru ani). Unii copii prețuiesc apropierea de mama lor mai mult decât beneficiile materiale, și le privesc ca excluzându-se reciproc [apud 49].

Analiza comparativă a dimensiunilor funcționalității familiilor marcate de migrația economică (conform modelului McMaster), în funcție de unele date socio-demografice. În continuare ne-am propus să analizăm influența unor factori socio-demografici ai familiilor marcate de migrația economică asupra nivelului de funcționare familială după modelul McMaster de evaluare familială.

Pentru analiza variabilelor independente (VI): *genul subiecților (VII)*, *mediul de trai (VI2)*, *studiile absolvite (VI3)*, *etapele vieții de familie (VI4)*, *membrul plecat (VI5)* și *perioada când familia este marcată de migrație (VI6)* asupra variabilei dependente (VD)–*funcționalitatea familiei marcate de migrația economică* configurată de abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, sistemul de reguli, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental, am comparat mediile obținute de cei 202 subiecți ce aparțin tipului de familie marcate de migrația economică.

Pentru a analiza influența variabilelor independente cu două grade de intensitate *genul (VII)* (masculin, feminin) și *mediul (VI2)* (urban, rural) și care presupun eșantioane independente de subiecți, am folosit testul t.

Ipoteza de lucru 2.1 susține că: subiecții de sex masculin și feminin din familii marcate de migrația economică vor prezenta scoruri diferite la următoarele aspecte ale sistemului familial: abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, sistemul de reguli, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental și funcționarea.

În continuare prezentăm rezultatele obținute de grupurile supuse investigației în urma analizei, descriind numărul participanților, media și abatere standard pentru cele două eșantioane la aspectele funcționării familiale după modelul McMaster:

Tabelul 2.44. Mediile obținute de către subiecții de gen masculin și feminin la modelul McMaster

	gen	N	Mean	Std. Deviation
abilitatea de rezolvare a problemelor	masculin	92	14,80	3,835
	feminin	110	13,35	3,870
nivelul comunicării familiale	masculin	92	17,30	6,176
	feminin	110	16,71	6,192
rolurile familiale	masculin	92	19,35	7,254
	feminin	110	19,56	6,622
reactivitatea afectivă	masculin	92	16,48	4,015
	feminin	110	15,44	3,728
implicarea afectivă	masculin	92	19,46	4,991
	feminin	110	18,96	4,641
controlul comportamental	masculin	92	23,07	6,750
	feminin	110	22,51	6,658
funcționarea generală	masculin	92	31,57	9,659
	feminin	110	29,55	8,582

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *abilitatea de rezolvarea problemelor* sunt: $F=0,36$, $p=0,54$. Constatăm că $t(200)=2,67$, $p=0,008$ $p<0,050$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții de sex masculin având în medie scoruri semnificativ mai mari la percepția abilității de rezolvare a problemelor din familia lor, față de subiecții de gen feminin. În același tabel sunt prezentate diferența dintre medii (1,45), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere, cu o probabilitate de 95%, în care se încadrează această diferență.

Majoritatea bărbaților și a femeilor sunt conștienți că, atunci când nu sunt de acord între ei cu privire la o problemă anume, abordează soluții după niște metode foarte diferite, metode care se află în strânsă legătură cu sistemul lor personal de valori. Se pare că fiecare sex și-a construit un anumit cod, care îi determină comportamentul în timpul conflictelor sau al negocierilor [129, p.184]. Conform rezultatelor studiilor efectuate de Robert Levenson, bărbații sunt mai înclinați să evite o ceartă decât femeile – și aceasta nu dintr-un motiv fiziologic, ci din unul psihologic. După cum arată Levenson, care a studiat reacțiile cuplurilor în timp ce acestea discutau probleme din propria căsnicie, ca urmare a stresului provocat de discuția contradictorie, bărbaților li s-a accelerat pulsul mai mult decât femeilor [ibidem, p.183]. Evitarea conflictelor nu prevede și confruntarea acestora. Tot ce este amânat pe mai târziu poate răbufni într-o formă mult mai violentă asupra

membrilor familiei. Nu în zădar statisticile vorbesc de fenomenul violenței domestice, care este manifestată de bărbați mult mai frecvent decât de femei.

- Rezultatele testului Levene pentru variabila *nivelul comunicării familiale* sunt: $F=0,249$, $p=0,61$. Constatăm că $t(200)=0,68$, $p\geq 0,050$, ceea ce înseamnă că nu există diferențe semnificative între medii, subiecții de sex masculin având în medie scoruri nesemnificativ mai mari la percepția *nivelul comunicării familiale* față de subiecții de gen feminin. Avem diferența dintre medii (0,59), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

- Rezultatele testului Levene pentru variabila *rolurile familiale* sunt: $F=6,495$, $p=0,01$. Constatăm că $t(200)=0,21$, $p\geq 0,050$, ceea ce înseamnă că nu există diferențe semnificative între medii, subiecții de sex masculin având în medie scoruri nesemnificativ mai mici la percepția *sistemului de reguli familiale*, față de subiecții de gen feminin. Se constată diferența dintre medii (0,2), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

- Rezultatele testului Levene pentru variabila *reactivitatea afectivă* sunt: $F=2,14$, $p=0,14$. Constatăm că $t(200)=1,91$, $p=0,05$, $p=0,050$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții de sex masculin având în medie scoruri semnificativ mai mari la percepția *reactivității afective* familiale față de subiecții de gen feminin. Se atestă diferența dintre medii (1,04), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

- Rezultatele testului Levene pentru variabila *implicarea afectivă* sunt: $F=0,12$, $p=0,72$. Constatăm că $t(200)=0,72$, $p\geq 0,050$, ceea ce înseamnă că nu există diferențe semnificative între medii, subiecții de sex masculin având în medie scoruri nesemnificativ mai mari la percepția *implicării afective* familiale față de subiecții de gen feminin. Atestăm diferența dintre medii (0,49), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

- Rezultatele testului Levene pentru variabila *controlul comportamental* sunt: $F=0,68$, $p=0,40$. Constatăm că $t(200)=0,58$, $p\geq 0,050$, ceea ce înseamnă că nu există diferențe semnificative între medii, subiecții de sex masculin având în medie scoruri nesemnificativ mai mari la percepția *controlului comportamental* al familiei față de subiecții de gen feminin. Se constată diferența dintre medii (0,55), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *funcționarea generală* sunt: $F= 5,12$, $p=0,02$. Constatăm că $t(200)= 1,55$, $p=0,12$, $p \geq 0,050$, ceea ce înseamnă că nu există diferențe semnificative între medii, subiecții de sex masculin având în medie scoruri nesemnificativ mai mari la percepția *funcționării generale* a familiei față de subiecții de gen feminin. Atestăm diferența dintre medii (2,02), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

Tabelul 2.45. Rezultatele la testul t de comparare a mediilor modelul McMaster pentru subiecții de gen masculin și feminin

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Diferența dintre medii	Eroare standard	Intervalul de încredere 95%	
								Limita inferioară	Limita superioară
abilitatea de rezolvare a problemelor	,362	,548	2,679	200	,008	1,459	,545	,385	2,533
nivelul comunicării familiale	,249	,618	,681	200	,497	,595	,874	-1,128	2,318
rolurile familiale	6,495	,012	-,219	200	,827	-,216	,985	-2,159	1,728
reactivitatea afectivă	2,145	,145	1,910	200	,058	1,042	,546	-,034	2,118
implicarea afectivă	,125	,724	,726	200	,469	,493	,679	-,845	1,831
controlul comportamental	,686	,409	,588	200	,558	,556	,947	-1,310	2,423
funcționarea generală	5,120	,025	1,557	200	,121	2,020	1,298	-,540	4,580

Analiza statistică realizată a permis identificarea unor diferențe semnificative a percepției funcționalității familiale la bărbați și femei doar la aspectele de rezolvare a problemelor și la reactivitatea afectivă. În rest nu există diferențe semnificative a percepțiilor funcționalității familiale de către participanții la studiul dat. Astfel încât putem respinge parțial ipoteza de lucru și accepta ipoteza de nul. Deci, nu apar diferențe semnificative la percepția aspectelor de funcționare familială (conform modelului McMaster) între participanții la studiu, de gen masculin și de gen feminin. Putem astfel concluziona că percepția este aceeași și la subiecții de gen feminin și la cei de gen masculin cu referire la funcționarea familiilor marcate de migrația economică, în afară de dimensiunea *rezolvarea problemelor* și *reactivitatea afectivă*.

Ipoteza de lucru 2.2: subiecții din mediul urban și subiecții din mediul rural vor prezenta rezultate diferite ale funcționării familiale conform modelului McMaster.

Tabelul 2.46. Mediile obținute de către subiecții din mediul urban și rural, ce aparțin familiilor marcate de migrație, la modelul de funcționare a familiei după McMaster

	mediu	N	Media	Abaterea standart
abilitatea de rezolvare a problemelor	urban	92	12,83	4,542
	rural	110	15,00	2,974
nivelul comunicării familiale	urban	92	14,24	4,443
	rural	110	19,27	6,498
rolurile familiale	urban	92	18,00	6,580
	rural	110	20,69	6,952
reactivitatea afectivă	urban	92	15,50	4,311
	rural	110	16,25	3,476
implicarea afectivă	urban	92	19,00	4,903
	rural	110	19,35	4,724
controlul comportamental	urban	92	21,04	6,258
	rural	110	24,20	6,725
funcționarea generală	urban	92	28,26	9,304
	rural	110	32,31	8,580

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *abilitatea de rezolvare a problemelor* sunt: $F= 35,92$, $p<0,001$. Constatăm că $t(200)= 3,93$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții din mediul rural având în medie scoruri semnificativ mai mari la percepția abilității de rezolvare a problemelor din familia lor față de subiecții proveniți din mediul urban. În același tabel sunt prezentate diferența dintre medii (2,17), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

• Rezultatele testului Levene pentru variabila *nivelul comunicării familiale* sunt: $F=13,71$, $p<0,001$. Constatăm că $t(200)=6,50$, $p<0,001$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții din mediul rural având în medie scoruri semnificativ mai mari la percepția nivelului de comunicare familială față de subiecții din mediul urban. Atestăm diferența dintre medii (5,03), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

•Rezultatele testului Levene pentru variabila *rolurile familiale* sunt: $F=1,56$, $p=0,21$. Constatăm că $t(200)=2,80$, $p=0,005$, $p<0,050$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții din mediul rural având în medie scoruri semnificativ mai mari la percepția *sistemului de reguli familiale*, față de subiecții din mediul urban. Constatăm diferența dintre medii (2,69), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

•Rezultatele testului Levene pentru variabila *reactivitatea afectivă* sunt: $F=10,43$, $p=0,001$. Constatăm că $t(200)=1,35$, $p=0,17$, $p\geq 0,050$, ceea ce înseamnă că nu există diferențe semnificative între medii, subiecții din mediul rural având în medie scoruri ne semnificativ mai mari la percepția *reactivității afective familiale*, față de subiecții din mediul urban. Se constată diferența dintre medii (0,75), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

•Rezultatele testului Levene pentru variabila *implicarea afectivă* sunt: $F=0,004$, $p=0,94$. Constatăm că $t(200)=0,50$, $p=0,61$, $p\geq 0,050$, ceea ce înseamnă că nu există diferențe semnificative între medii, subiecții din mediul rural având în medie scoruri ne semnificativ mai mari la percepția *implicării afective familiale*, față de subiecții din mediul urban. Se atestă diferența dintre medii (0,34), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

•Rezultatele testului Levene pentru variabila *controlul comportamental* sunt: $F=0,34$, $p=0,18$. Constatăm că $t(200)=3,42$, $p=0,001$, $p\leq 0,050$ ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții din mediul rural având în medie scoruri semnificativ mai mari la percepția *controlului comportamental al familiei*, față de subiecții din mediul urban. Constatăm diferența dintre medii (3,15), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

•Rezultatele testului Levene pentru variabila *funcționarea generală* sunt: $F=0,15$, $p=0,69$. Constatăm că $t(200)=3,21$, $p=0,002$, $p\leq 0,050$, ceea ce înseamnă că există diferențe semnificative între medii, subiecții din mediul rural având în medie scoruri semnificativ mai mari la percepția *funcționării generale a familiei* față de subiecții din mediul urban. Atestăm diferența dintre medii (4,04), eroarea standard a diferenței și intervalul de încredere cu o probabilitate de 95% în care se încadrează această diferență.

Tabelul 2.47. Rezultatele la testul t de comparare a mediilor la funcționarea familiilor marcate de migrația economică conform modelului McMaster a subiecților proveniți din mediul urban și din mediul rural

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Diferența dintre medii	Eroare standard	Intervalul de încredere 95%	
								Limita inferioară	Limita superioară
abilitatea de rez. probl.	35,925	,000	-3,939	200	,000	-2,174	,552	-3,264	-1,083
niv. comunicării familiale	13,711	,000	-6,507	200	,000	-5,034	,774	-6,559	-3,508
rolurile familiale	1,564	,213	-2,807	200	,005	-2,691	,959	-4,581	-,801
reactivitatea afectivă	10,431	,001	-1,351	200	,178	-,755	,558	-1,857	,348
implicarea afectivă	,004	,949	-,509	200	,612	-,345	,679	-1,685	,994
controlul comportamental	1,769	,185	-3,428	200	,001	-3,157	,921	-4,972	-1,341
funcționarea generală	,157	,693	-3,214	200	,002	-4,048	1,260	-6,532	-1,564

Pe baza rezultatelor prezentate anterior putem afirma că familiile marcate de migrația economică din mediul rural prezintă scoruri semnificativ mai mari (ceea ce înseamnă o disfuncționalitate mai mare) la aspectele de funcționare familială, conform modelului McMaster și anume: abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, sistemul de reguli, controlul comportamental, funcționarea generală, față de familiile marcate de migrația economică din mediul urban. Există similarități sau, mai bine spus, nu există diferențe semnificative între mediile scorurilor obținute în urma evaluării la aspectele reactivitatea afectivă și implicarea afectivă la familiile marcate de migrație din mediul urban și rural. Putem accepta parțial ipoteza de lucru și respinge parțial ipoteza de nul. Prin urmare, subiecții din mediul urban și subiecții din mediul rural prezintă rezultate diferite ale funcționării familiale conform modelului McMaster, unde familiile din mediul rural prezintă o funcționare semnificativ mai slabă decât familiile din mediul urban. Nesemnificativ sânt diferențele doar la aspectele de implicare afectivă și reactivitatea afectivă a membrilor familiilor marcate de migrația economică.

Pentru a analiza efectul variabilei independente (VI), studiile membrul lipsă și etapele vieții de familie al subiecților ce provin din familiile marcate de migrația economică, având mai mult de 2 niveluri asupra variabilei dependente (VD) funcționalitatea familiei, după modelul McMasster descrise de 6 aspecte, am folosit ANOVA unifactorial.

Ipoteza de lucru 2.3: subiecții care aparțin familiilor marcate de migrația economică având diferit nivel de studii vor prezinta și scoruri diferite la evaluarea funcționalității familiilor după modelul McMasster .

Ipoteza de lucru 2.4: subiecții care aparțin familiilor marcate de migrația economică proveniți din diverse etape de viață a familiilor vor evalua diferit funcționalitatea familiilor lor conform modelul McMasster.

Ipoteza de lucru 2.5: subiecții care aparțin familiilor marcate de migrația economică, în care soțul, soția, ori ambii practică munci peste hotare, lipsind temporar din sistemul familial, vor evalua diferit funcționalitatea familiilor conform modelul McMasster.

Ipoteză de lucru 2.6.: legătura dintre perioada de timp a familiei dezmembrate temporar și dimensiunile disfuncționalității familiilor conform modelului McMaster este una negativă, cu cât perioada dezmembrării familiei este mai mică, cu atât și nivelul dimensiunilor disfuncționalității va fi mai mare.

Pentru *ipoteza 2.3*, după prelucrarea statistică a datelor, am obținut următoarele rezultate, descriind numărul participanților, media și rezultatele la testul Anova pentru subiecții cu diferit nivel de studii la aspectele funcționării familiale după modelul McMaster, unde scorurile mici prezintă o funcționare mai bună (vezi Anexa 2 Tab.A2.1): Din datele pe care le-am obținut până acum, putem spune că studiile influențează următoarele aspecte ale funcționalității familiei la dimensiunile: reactivitatea afectivă ($F(2,199)= 9,37, p<0,001$), controlul comportamental ($F(2,199)= 4,91, p=0,008$) și funcționarea generală a familiei ($F(2,199)= 4,02, p=0,01$). Pentru a preciza grupele între care apar diferențe semnificative, extragem din tabelul POST HOC TEST doar rezultatele la aspectele mai sus enunțate:

Tabelul 2.48. Diferențele între medii la dimensiunile funcționării familiei după modelul McMaster la subiecții cu nivel de studii diferit

Dependent Variable	(I) studii	(J) studii	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
reactivitatea afectivă	generale	medii	1,793	,752	,054
		superioare	3,143*	,739	,000
	medii	generale	-1,793	,752	,054
		superioare	1,350	,581	,063
	superioare	generale	-3,143*	,739	,000
		medii	-1,350	,581	,063
controlul comportamental	generale	medii	1,645	1,322	,644
		superioare	3,806*	1,298	,011
	medii	generale	-1,645	1,322	,644
		superioare	2,160	1,020	,107
	superioare	generale	-3,806*	1,298	,011
		medii	-2,160	1,020	,107
funcționarea generală	generale	medii	2,344	1,811	,591
		superioare	4,824*	1,778	,022
	medii	generale	-2,344	1,811	,591
		superioare	2,480	1,398	,232
	superioare	generale	-4,824*	1,778	,022
		medii	-2,480	1,398	,232

Testul dat semnaleză că nu între toate grupele apar diferențe semnificative.

La dimensiunea funcționării familiei *reactivitatea afectivă* diferențele dintre mediile subiecților cu un nivel diferit al studiilor, care aparțin familiilor marcate de migrația economică, sunt următoarele:

$$\text{Mgr1(st.generale)} - \text{Mgr2(st.medii)} = 1,79, p=0,05, p \leq 0,05$$

$$\text{Mgr1(st.generale)} - \text{Mgr3(st.superioare)} = -3,14, p < 0,001,$$

$$\text{Mgr2(st.medii)} - \text{Mgr3(st.superioare)} = -1,35, p \geq 0,05$$

Constatăm că subiecții cu studii superioare au raportat un rezultat semnificativ mai bun la nivelul reactivității afective față de subiecții cu studii generale și nesemnificativ față de subiecții cu studii medii. Respectiv și subiecții cu studii medii prezintă scoruri semnificativ mai bune față de cei cu studii generale. Reamintim că scorurile mici descriu o funcționare mai bună. Putem constata că cu cât nivelul studiilor este mai înalt, cu atât și funcționarea la nivelul reactivității afective a membrilor familiilor marcate de migrația economică este mai bună.

La dimensiunea funcționării familiei *controlul comportamentului*, diferențele dintre mediile subiecților cu nivel diferit al studiilor, care aparțin familiilor marcate de migrația economică, sunt următoarele:

$$\text{Mgr1(st.generale)} - \text{Mgr2(st.medii)} = 1,64, p=0,64, \text{ unde } p \geq 0,05$$

$$\text{Mgr1(st.generale)} - \text{Mgr3(st.superioare)} = 3,80, p=0,01, \text{ unde } p < 0,05$$

$$\text{Mgr2(st.medii)} - \text{Mgr3(st.superioare)} = 2,16, p=0,10, \text{ unde } p \geq 0,05$$

Apar diferențe semnificative la dimensiunea funcționării familiei *controlul comportamental* între subiecții cu studii superioare față de cei cu studii generale și nesemnificative între subiecții cu studii medii. Rămâne și la acest aspect o corespondență parțial semnificativă între subiecții cu studii înalte, aceștia având rezultate mai bune la nivelul controlului comportamental față de subiecții cu studii medii și generale.

La aspectul *funcționării generale* diferențele dintre mediile subiecților cu nivel diferit al studiilor, care aparțin familiilor marcate de migrația economică, sunt următoarele:

$$\text{Mgr1(st.generale)} - \text{Mgr2(st.medii)} = 2,34, p=0,59, \text{ unde } p \geq 0,05$$

$$\text{Mgr1(st.generale)} - \text{Mgr3(st.superioare)} = 4,82, p=0,02, \text{ unde } p < 0,05$$

$$\text{Mgr2(st.medii)} - \text{Mgr3(st.superioare)} = 2,48, p=0,23, \text{ unde } p \geq 0,05$$

Constatăm că mediile la aspectul funcționării generale a familiei la subiecții cu studii superioare este semnificativ mai mare față de subiecții cu studii generale și nesemnificativ mai mare față de subiecții cu studii medii. Subiecții cu studii medii au medii mai mari, dar nesemnificative față de subiecții cu studii generale.

Rezultatele obținute pun în evidență că variabila independentă nivelul de studii (VI) are o influență semnificativă asupra funcționalității familiei descrise de modelul McMaster la

dimensiunile *reactivitatea afectivă, controlul comportamental și a funcționarea generală*, unde subiecții cu studii superioare prezintă o funcționare mai bună față de cei cu studii medii și generale și ne semnificativă la aspectele *abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale, sistemul de reguli, implicarea afectivă*.

Pentru ipoteza 2.4 (*subiecții care aparțin familiilor marcate de migrația economică, proveniți din diverse etape de viață a familiilor, vor evalua diferit funcționalitatea familiilor lor conform modelul McMasster*). După prelucrarea statistică a datelor, am obținut următoarele rezultate, descriind numărul participanților, media și rezultatele la testul Anova pentru subiecții care provin din diferite etape ale ciclului vieții de familie, la dimensiunile funcționării familiale, după modelul McMaster. Amintim că la acest model scorurile mici prezintă o funcționare mai bună (vezi Anexa 2 Tabelul A2.2):

Din datele pe care le-am obținut până acum, putem concluziona că etapele vieții de familie ale subiecților proveniți din familiile marcate de migrația economică (VI) influențează funcționalitatea familiei la toate dimensiunile ei, conform modelului McMaster (VD), și anume:

1. La abilitatea de rezolvare a problemelor am obținut un $F(3,198)= 8,374$, $p<0,001$;
2. La nivelul comunicării familiale am obținut un $F(3,198)= 12,24$ $p<0,001$;
3. La rolurile familiale am obținut $F(3,198)=3,48$, $p=0,01$, $p\leq 0,050$;
4. La reactivitatea afectivă am obținut $F(3,198)=2,72$, $p=0,04$, $p\leq 0,050$;
5. La implicarea afectivă am obținut $F(3,198)=7,93$, $p<0,001$;
6. La controlul comportamental am obținut $F(3,198)=7,38$, $p<0,001$;
7. La funcționarea generală am obținut $F(3,198)= 4,12$, $p=0,007$, $p\leq 0,050$.

Pentru a preciza grupele între care apar diferențe semnificative, extragem diferențele dintre medii și valoarea pragului de semnificație din POST HOC TEST (vezi Anexa A2.3.), obținând următoarele:

1. La dimensiunea funcționării familiei *abilitatea de rezolvare a problemelor* am obținut:

Mgr1(cuplu) - Mgr2(familii cu copii mici)= 2,03, $p=0,01$

Mgr1(cuplu) – Mgr3(familii cu copii școlari și adolescenți)= 3,51, $p<0,001$

Mgr1(cuplu) – Mgr4(familii cu copii adulți)= 1,02, $p=1,0$, diferență ne semnificativă

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari și adolescenți)= 1,47, $p=0,19$

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= -1,0, $p=1,0$ diferență ne semnificativă.

Mgr3(familii cu copii școlari și adolescenți)-Mgr4(familii cu copii adulți)= -2,48, $p=0,02$

Analizând datele obținute, reiese că la aspectul rezolvării problemelor familiile care sunt marcate de migrația economică, aflându-se în ciclul vieții cu copii mici și cu copii școlari și adolescenți, fac față semnificativ mai bine decât cuplurile și familiile cu copii adulți.

Salvador Minuchin descrie aceste 2 cicluri ale vieții de familie ca pe niște etape prin care se negociază granițele familiale. În primul caz este vorba de interacțiunea cu părinții/socrii și în cazul familiilor cu copii adulți redefinirea relației părinte-copil în una de tipul adult - adult. Astfel, diadele maritale, ca și sistemele familiale cu copii adulți, afectate de migrația economică, aflându-se la etapa de reconciliere a stilurilor de viață, îi împiedică pe membrii familiei să rezolve problemele gospodărești [174, p.40]. Aceștia nu reușesc să discute asupra soluției identificate, ori să identifice mai multe alternative la problemele cu care se confruntă, fie ele de ordin gospodăresc, ori de ordin afectiv, datorită dezmembrării temporare a membrilor și nedeterminării redefinirii relațiilor dintre ei.

2. La dimensiunea funcționării familiei *comunicarea familială* am obținut:

Mgr1(cuplu) - Mgr2(familii cu copii mici)= 4,95, $p < 0,001$

Mgr1(cuplu) – Mgr3(familii cu copii școlari și adolescenți)= 6,19, $p < 0,001$

Mgr1(cuplu) – Mgr4(familii cu copii adulți)= 4,92, $p = 0,002$, $p \leq 0,050$

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari și adolescenți)= 1,24, $p = 1,0$

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= -0,02, $p = 1,0$

Mgr3(familii cu copii școlari și adolescenți)-Mgr4(familii cu copii adulți)= -1,26, $p = 1,0$

Nu se atestă diferențe semnificative între etapele de viață ale familiilor marcate de migrația economică cu copii mici, școlari/ adolescenți și copii adulți. Doar diadele maritale marcate de migrația economică prezintă un scor semnificativ mai mare la nivelul comunicării față de celelalte etape ale vieții de familie, ceea ce înseamnă o mai mare disfuncționalitate la această dimensiune. În perioada inițială a relației de parteneriat, așteptările noastre sunt întunecate de entuziasm, de excitare și/sau romantism. Cu cât împărtășim mai mult viața de toate zilele, cu atât ies la suprafață ideile divergente despre felul de a iubi și de a fi împreună, de a fi soț/soție [3, p.9]. Iolanda Mitrofan [115, p.76] descrie etapă vieții de cuplu ca un „antrenament psihologic” de conviețuire, nelipsit de satisfacții și insatisfacții, oscilând mereu între fuziune și autonomie, între alternativa admirației și a dezvoltării mutuale, între „capcana identificării” și distanța psihologică, impusă de granițele personalității. Această tumultoasă adaptare vizează mai întâi o conviețuire împreună, o comunicare nemijlocită, prin care se restructurează rolurile maritale. În cazul cuplurilor temporar dezmembrate, se atestă un nivel slab al interacționării dintre ei. Față de membrii celorlalte etape ale vieții familiale, lipsa abilităților de comunicare îi conduce pe tineri, spre neînțelegerea motivelor supărării, decodificarea greșită a mesajelor verbale, rigidizarea granițelor personale.

3. La dimensiunea funcționării familiei *rolurile familiale* am obținut:

Mgr1(cuplu) - Mgr2(familii cu copii mici)= 0,96, p=1,0

Mgr1(cuplu) – Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 1,42, p=1,0

Mgr1(cuplu) – Mgr4(familii cu copii adulți)= 4,99, p=0,01, p≤0,050

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 0,45, p=1,0

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= 4,02, p=0,053

Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)-Mgr4(familii cu copii adulți)= 3,56, p=0,15

Există similarități între mediile mari ale scorurilor obținute (ceea ce reprezintă o disfuncționalitate mare) la rolurile familiale pentru subiecții ce aparțin familiilor marcate de migrația economică, care fac parte din ciclul vieții de cuplu, familie cu copii mici și școlari/adolescenți. Aceste sisteme familiale nu au stabilit exact setul de reguli și nici nu și-au format competențele necesare pentru realizarea rolurilor în familie, ceea ce se răsfrânge asupra îndeplinirii funcțiilor. Confruntându-se cu redistribuirea de roluri odată cu plecarea ori venirea membrului familiei de la munci peste hotarele țării, aceștia nu au clar împărțite sarcinile familiei, nu discută despre treburile gospodărești, rămân nesatisfăcuți de îndatoririle familiale care li se atribuie. Rezultatele obținute la diferența dintre medii, obținute de subiecții din ciclul vieții de cuplu și familiei cu copii adulți, relevă un rezultat semnificativ. Familiile care se află în ultimul stadiu al ciclurilor de viață, deși se confruntă cu fenomenul migrației, nu întâmpină atât de des dificultăți la îndeplinirea rolurilor, în comparație cu membrii familiilor marcate de migrația economică, aflate în celelalte trei cicluri de viață familială.

4. La dimensiunea funcționării familiei *reactivitatea afectivă* am obținut:

Mgr1(cuplu) - Mgr2(familii cu copii mici)= -1,23, p=0,47

Mgr1(cuplu) – Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= -1,20, p=0,64

Mgr1(cuplu) – Mgr4(familii cu copii adulți)= 0,79, p=1,0

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 0,02, p=1,0

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= 2,02, p=0,11

Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)-Mgr4(familii cu copii adulți)= 2,00, p=0,16

Diferențele nesemnificative între membrii familiilor în a oferi sentimente adecvate la mesaje emoționale, semnaleză faptul că migrația economică se răsfrânge negativ asupra capacității membrilor familiei marcate de migrația economică, care aparțin diferitor etape ale ciclurilor de viață. Indiferent de etapele vieții de familie, aceștia nu își exprimă sentimentele unii față de alții, nu reacționează emoțional în măsura în care o fac membrii familiilor nemarcate de migrația economică.

5. La dimensiunea funcționării familiei *implicarea afectivă* am obținut:

Mgr1(cuplu) - Mgr2(familii cu copii mici)= 0,93, p=1,0

Mgr1(cuplu) – Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 4,08, p<0,001

Mgr1(cuplu) – Mgr4(familii cu copii adulți)= 1,06, p=1,0

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 3,14, p=0,001

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= 0,12, p=1,0

Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)-Mgr4(familii cu copii adulți)= -3,02, p=0,03

Se constată statistic că membrii familiilor marcate de migrația economică sunt implicați mai des în etapele vieții de familie cu copii școlari și adolescenți, față de celelalte etape de dezvoltare a sistemului familial.

6. La dimensiunea funcționării familiei *controlul comportamentului* am obținut:

Mgr1(cuplu) - Mgr2(familii cu copii mici)= -2,19, p=0,36

Mgr1(cuplu) – Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 2,15, p=0,50

Mgr1(cuplu) – Mgr4(familii cu copii adulți)= 3,57, p=0,10

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 4,34, p=0,002

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= 5,76, p=0,001

Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)-Mgr4(familii cu copii adulți)= 1,42, p=1,0

Apare un nivel semnificativ statistic mai funcțional al controlului comportamentului la familiile marcate de migrația economică în etapele vieții de familie cu copii adulți. În restul etapelor de viață familială, membrii confrunțați cu fenomenul migrației economice întâmpină greutăți la identificarea unei soluții; când apare o urgență, scapă ușor, fără să suporte consecințe dacă încalcă regulile; ei nu au așteptări clare în privința deprinderilor de igienă personală, deseori nu respectă regulile și standardele familiei, iar dacă acestea se încalcă, nu știu la ce să se aștepte.

7. La funcționarea generală am obținut:

Mgr1(cuplu) - Mgr2(familii cu copii mici)= 3,15, p=0,32

Mgr1(cuplu) – Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 4,59, p=,052

Mgr1(cuplu) – Mgr4(familii cu copii adulți)= 6,63, p=0,01

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)= 1,43, p=1,0

Mgr2(familii cu copii mici)- Mgr4(familii cu copii adulți)= 3,47, p=0,50

Mgr3(familii cu copii școlari si adolescenți)-Mgr4(familii cu copii adulți)= 2,03, p=1,0

Se constată o funcționare semnificativ mai bună a familiilor marcate de migrația economică în ultimul ciclu de viață de familie, față de primul ciclu de viață familială. Pentru celelalte etape există diferențe ne semnificative în funcționare.

În vederea validării *ipotezei de lucru 2.5* (subiecții care aparțin familiilor marcate de migrația economică, în care soțul, soția, ori ambii practică munci peste hotare lipsind temporar din sistemul familial, vor evalua diferit funcționalitatea familiilor conform modelul McMasster), am obținut următoarele rezultate, descriind numărul participanților, media și rezultatele la testul Anova pentru subiecții cu diferit nivel de studii la aspectele funcționării familiale după modelul McMaster. Amintim că scorurile mici prezintă o funcționare mai bună (vezi Anexa2.3 Tabelul A2.5.) Din datele pe care le-am obținut reiese că per ansamblu funcționalitatea și cele 6 aspecte de analiză a sistemului familial marcat de migrația economică sunt influențate de variabila independentă *membrul familiei care practică muncile peste hotare* cu trei niveluri (*soțul, soția, ambii soți*).

Pentru a preciza grupele între care apar diferențe semnificative, extragem din tabelul POST HOC TEST rezultatele:

Tabelul 2.49. Diferențele între medii la aspectele funcționării familiei

Dependent Variable	(I) membru_plecat	(J) membru_plecat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
abilitatea de rezolvare a problemelor	soț	soție	-2,648*	,589	,000
		ambii soți	-3,564*	,815	,000
	ambii soți	soție	,917	,891	,914
nivelul comunicării familiale	soț	soție	-1,794	,906	,147
		ambii soți	-8,342*	1,253	,000
	ambii soți	soție	6,548*	1,369	,000
rolurile	soț	soție	-4,941*	1,060	,000
		ambii soți	-3,012	1,467	,124
	ambii soți	soție	-1,929	1,603	,691
reactivitatea afectivă	soț	soție	-2,076*	,613	,003
		ambii soți	-,754	,848	1,000
	ambii soți	soție	-1,321	,927	,466
implicarea afectivă	soț	soție	-2,005*	,754	,025
		ambii soți	1,852	1,043	,232
	ambii soți	soție	-3,857*	1,140	,003
controlul comportamental	soț	soție	-3,656*	1,043	,002
		ambii soți	1,701	1,443	,720
	ambii soți	soție	-5,357*	1,576	,002
funcționarea generală	soț	soție	-5,473*	1,399	,000
		ambii soți	-7,152*	1,935	,001
	ambii soți	soție	1,679	2,115	1,000

1. La dimensiunea funcționării familiei *abilitatea de rezolvare a problemelor*, diferențele dintre mediile subiecților care aparțin familiilor marcate de migrația economică sunt următoarele:

$$Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr2(mb.pl.soția) = -2,64, p < 0,001,$$

$Mgr1(\text{mb.pl.so}\text{\u0219}) - Mgr3(\text{mb.pl.ambii so}\text{\u0219i}) = -3,56, p < 0,001,$

$Mgr3(\text{mb.pl.ambii so}\text{\u0219i}) - Mgr2(\text{mb.pl.so}\text{\u0219ia}) = 0,91, p = 0,91$

Constatăm c\u0103 cea mai mare valoare a disfunc\u021bionalit\u0103\u021bi familiei marcate de migra\u021bia economic\u0103, la nivel de rezolvare a problemelor, apare \u00een cazul c\u00e2nd ambii so\u0219i practic\u0103 munci peste hotarele \u0219\u0103rii (semnificativ mai mare dec\u00e2t \u00een cazul c\u00e2nd doar so\u0219ul este absent \u0219i nesemnificativ mai mare c\u00e2nd so\u0219ia este plecat\u0103 la munci \u00een afara \u0219\u0103rii.)

2. La dimensiunea func\u021bion\u0103rii familiei *comunicarea familiale* am ob\u021binut:

$Mgr1(\text{mb.pl.so}\text{\u0219}) - Mgr2(\text{mb.pl.so}\text{\u0219ia}) = -1,79, p = 0,14$

$Mgr1(\text{mb.pl.so}\text{\u0219}) - Mgr3(\text{mb.pl.ambii so}\text{\u0219i}) = -8,34, p < 0,001$

$Mgr3(\text{mb.pl.ambii so}\text{\u0219i}) - Mgr2(\text{mb.pl.so}\text{\u0219ia}) = 6,54, p < 0,001$

Conchidem c\u0103 cea mai mare valoare a disfunc\u021bionalit\u0103\u021bi familiei marcate de migra\u021bia economic\u0103, la nivelul comunic\u0103rii familiale, se constata\u0219 \u00een cazul c\u00e2nd ambii so\u0219i practic\u0103 munci peste hotarele \u0219\u0103rii (semnificativ mai mare fa\u0219\u0103 de cazul c\u00e2nd so\u0219ul ori so\u0219ia este plecat\u0103 \u00een afara \u0219\u0103rii); urmeaz\u0103 cazul c\u00e2nd dintre so\u0219i lipse\u0219te din sistemul familial so\u0219ia (diferen\u0219\u0103 nesemnificativ\u0103 a func\u021bionalit\u0103\u021bi la nivel de comunicare familial\u0103, fa\u0219\u0103 de situa\u021bia c\u00e2nd lipse\u0219te so\u0219ul).

3. La dimensiunea func\u021bion\u0103rii familiei *roluri* am ob\u021binut:

$Mgr1(\text{mb.pl.so}\text{\u0219}) - Mgr2(\text{mb.pl.so}\text{\u0219ia}) = -4,94, p < 0,001$

$Mgr1(\text{mb.pl.so}\text{\u0219}) - Mgr3(\text{mb.pl.ambii so}\text{\u0219i}) = -3,01, p = 0,12$

$Mgr3(\text{mb.pl.ambii so}\text{\u0219i}) - Mgr2(\text{mb.pl.so}\text{\u0219ia}) = -1,92, p = 0,69$

Se atest\u0103 c\u0103 cea mai mare valoare a disfunc\u021bionalit\u0103\u021bi familiei marcate de migra\u021bia economic\u0103 la dimensiunea dat\u0103 \u00een cazul c\u00e2nd so\u0219ia practic\u0103 munci peste hotarele \u0219\u0103rii (semnificativ mai mare fa\u0219\u0103 de cazul c\u00e2nd este plecat \u00een afara \u0219\u0103rii so\u0219ul \u0219i nesemnificativ mai mare c\u00e2nd lipsesc ambii so\u0219i).

Conform studiului *Profilul familiei marcate de migra\u021bia economic\u0103* intervieva\u021bi au men\u021bionat c\u0103 responsabilit\u0103\u021bile persoanei plecate i-au revenit partenerului r\u0103mas acas\u0103. A\u0219a au r\u0103spuns 82% din responden\u021bi, pe c\u00e2nd 28% au r\u0103spuns c\u0103 responsabilit\u0103\u021bile revin rudei apropiate. La \u00e2ntrebarea dac\u0103 exist\u0103 munci pur b\u0103rb\u0103te\u0219ti \u0219i pur femeie\u0219ti am ob\u021binut aproape dou\u0103 tabere egale de r\u0103spunsuri. Astfel, 52% din subiec\u021bi chestiona\u021bi consider\u0103 c\u0103 exist\u0103 munci care trebuie \u00e2ndeplinite numai de b\u0103rba\u021bi, ori numai de femei, fa\u0219\u0103 de 48% care nu fac diferen\u0219ierea sarcinilor gospod\u0103re\u0219ti. Acest rezultat ne ofer\u0103 informa\u021bii c\u0103 la 52% din membrii r\u0103ma\u0219i acas\u0103, pe l\u00e2ng\u0103 restructurarea familiei ce provoac\u0103 \u00een sine un stres, se mai adaug\u0103 \u0219i disconfortul psihic \u00een \u00e2ndeplinirea sarcinilor preluate de la membrul familiei plecat. Tocmai pentru c\u0103 rolul de p\u0103rinte, temporar singur, nu este tocmai confortabil \u0219i u\u0219or de realizat, apar modific\u0103ri ale regulilor. 28% din membrii familiei temporar dezintegrate apeleaz\u0103 la persoane din familia extins\u0103 (bunici, alte

rude, etc). Există însă o diferență între mamele singure și tații singuri. Mamele singure tind să nu apeleze la fel de mult la alte persoane pentru ajutor, ajungând de aceea la suprasolicitare și tensiuni interioare, care se pot transforma în simptome, atât la ele, cât și la copii. De asemenea, ele tind să preia și rolul tatălui, ceea ce se întâmplă foarte rar în cazul bărbaților părinți singuri [45].

4. La dimensiunea funcționării familiei *reactivitatea afectivă* am obținut:

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr2(mb.pl.soția)} = -2,07, p=0,003$$

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr3(mb.pl.ambii soți)} = -0,75, p=1$$

$$\text{Mgr3(mb.pl.ambii soți)-Mgr2(mb.pl.soția)} = -1,32, p=0,46$$

Deducem că cea mai mare valoare a disfuncționalității familiilor marcate de migrația economică la dimensiunea *reactivitatea afectivă* se constată în cazul când soția practică munci peste hotarele țării (semnificativ mai mare față de cazul când soțul este plecat în afara țării și ne semnificativ mai mare când lipsesc ambii soți).

5. La dimensiunea funcționării familiei *implicarea afectivă* am obținut:

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr2(mb.pl.soția)} = -2,00, p=0,02$$

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr3(mb.pl.ambii soți)} = 1,85, p=0,23$$

$$\text{Mgr3(mb.pl.ambii soți)-Mgr2(mb.pl.soția)} = -3,85, p=0,003$$

Constatăm că cea mai mare valoare a disfuncționalității familiilor marcate de migrația economică la dimensiunea *implicarea afectivă* se atestă în cazul când soția practică munci peste hotarele țării (semnificativ mai mare față de cazul când soțul ori ambii soți practică munci în afara țării, acestea din urmă având între ele o diferență ne semnificativă).

6. La dimensiunea funcționării familiei *controlul comportamental* am obținut:

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr2(mb.pl.soția)} = -3,65, p=0,002$$

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr3(mb.pl.ambii soți)} = 1,70, p=0,72$$

$$\text{Mgr3(mb.pl.ambii soți)-Mgr2(mb.pl.soția)} = -5,35, p=0,002$$

Se relevă că cea mai mare valoare a disfuncționalității familiilor marcate de migrația economică la dimensiunea *controlul comportamental* apare în cazul când soția practică munci peste hotarele țării (semnificativ mai mare față de cazul când soțul ori ambii soți practică munci în afara țării, acestea din urmă având între ele o diferență ne semnificativă).

7. La variabila *funcționarea generală* a familiei am obținut:

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr2(mb.pl.soția)} = -5,47, p<0,001$$

$$\text{Mgr1(mb.pl.soț) - Mgr3(mb.pl.ambii soți)} = -7,15, p=0,001$$

$$\text{Mgr3(mb.pl.ambii soți)-Mgr2(mb.pl.soția)} = 1,67, p=1,0$$

Constatăm că cea mai mare valoare a disfuncționalității familiilor marcate de migrația economică se atestă în cazul când ambii soți practică munci peste hotarele țării (semnificativ mai

mare decât în cazul când doar soțul este absent și nesemnificativ mai mare când soția este plecată la munci în afara țării.)

Menționăm faptul că ne aflăm în contextul confirmării *ipotezei de lucru 2.5*. Analiza datelor a demonstrat că subiecții care aparțin familiilor marcate de migrația economică, în care soțul, soția, ori ambii practică munci peste hotare, lipsind temporar din sistemul familial, vor evalua diferit funcționalitatea familiilor, conform modelul McMasster, astfel încât atunci când ambii soți practică munci peste hotarele țării, ori când lipsește soția, se atestă niveluri semnificativ mai înalte la toate dimensiunile disfuncționalității familiilor, față de situația când lipsește temporar din sistem soțul. Aceasta se explică prin diversitatea funcțiilor pe care le dețin soțiile în familii și, odată cu absența lor, aceste funcții devin mai greu de gestionat la distanță, ori sunt mai slab îndeplinite de către alți membri ai sistemului.

În general, rezultatele cercetării noastre confirmă rezultatele altor studii:

În una din cercetările noastre *Familia temporar dezintegrată – teren de apariție și menținere a stresului emoțional* am constatat că un nivel de stres mai mare este prezent la membrii de sex feminin al familiilor marcate de migrația economică indiferent de mediul de trai al acestora. Subiecții care aparțin familiilor cu un număr mare al membrilor prezintă un nivel mai mic al stresului decât cei ce provin din familii cu un număr mic de membri. Cuplurile dezintegrate temporar, fără copii, prezintă un scor semnificativ mai mare la stres decât familiile cu copii școlari și adulți. Cu cât perioada de dezintegrare temporară este mai mică, cu atât mai mult membrii familiei prezintă un nivel al stresului mai mare față de membrii familiei în care perioada dezintegrării temporare a familiei este mai mare [23].

Toth și Toth (2007) în cercetările realizate în ceea ce privește efectul plecării părinților asupra sănătății psihice spune că „copiii cu ambii părinți plecați sau doar cu mama plecată au raportat în mai mare măsură prezența frecventă a unor sentimente de deprimare”, deci absența mamei creează mai multe probleme decât cea a tatălui [apud 49]. John Bowlby (1998) a cercetat sentimentele copiilor despărțiți pe o perioadă mai lungă de mama, descriind următoarea succesiune a sentimentelor: 1. *Frica și panica*: frica este pentru copil sentimentul primar după o despărțire și pierderea amenințătoare a atașamentului față de mamă, de aceea el plânge și strigă, în speranța de a-și recăpăta astfel mama. Este o frică profundă, abisală, care seamănă cu frica de moarte – este ceea ce simte copilul lăsat singur. 2. *Furie și supărare*: a doua reacție a copilului la o despărțire este protestul împotriva faptului că a fost lăsat singur. Furia și supărarea conferă cererii sale ca mama să se întoarcă intensitatea corespunzătoare. Dar dacă mama nu se întoarce, acest protest este zadarnic. După un anumit timp, el încetează de la sine. 3. *Disperare și apatie*: în cea de-a treia fază, copilul este epuizat din cauza eforturilor de a recăpăta contactul cu mama lui. El se

lamentează până când, în durerea sa provocată de despărțire, în cele din urmă se retrage în sine. Apoi reacționează tot mai puțin la lumea din jur. În această situație, pericolul stingerii voinței de a trai este mare. Tensiunea sufletească trece într-o tensiune corporală, astfel încât durerea sufletească este împinsă în corp, devenind mai puțin simțită [143, p.51-52]. Studiul realizat de Leah Schmalzbauer (2004) desfășurat pe parcursul a doi ani a arătat că acei copii care rămân acasă în urma mamelor migrante sunt îngrijiți de alte femei care joacă rolul de mame ale comunității, mai degrabă decât de tații lor [apud 49].

În analiza variabilei independente (VI6) *perioada de timp a marcării migrației economice asupra familiei* asupra variabilei dependente (DV) *funcționarea familiei*, conform modelului McMaster, am formulat următoarea *ipoteză de lucru 1.6.*: legătura dintre perioada de timp a familiei dezmembrate temporar și dimensiunile disfuncționalității familiilor, conform modelului McMaster, este una negativă, cu cât perioada dezmembrării familiei este mai mică, cu atât și nivelul dimensiunilor disfuncționalității va fi mai mare. Pentru a calcula statistic această relație, am utilizat corelația Pearson.

Tabelul 2.50. Coeficientul corelației Pearson la dimensiunile funcționalității familiale după modelul McMaster și perioada marcării familiei de migrația economică

		1	2	3	4	5	6	7
perioada absenței membrului din familie	Pearson Correlation	-,230**	-,282**	-,378**	-,314**	-,215**	-,340**	-,326**
	Sig. (2-tailed)	,001	,000	,000	,000	,002	,000	,000
	N	202	202	202	202	202	202	202

În urma corelării, am obținut pentru cele 6 dimensiuni ale funcționalității familiei (*rezolvarea problemelor, nivelul comunicării familiale, rolurile familiale, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental*) și funcționarea generală a familiei un r cu un prag semnificativ ($p < 0,001$) și cu semnul corelației negativ, ceea ce înseamnă că perioadei mici de marcare a migrației economice îi corespunde un nivel mare al dimensiunilor ce descriu disfuncționalitatea familiei; perioadei medii îi revine un nivel mediu al dimensiunilor funcționalității familiilor marcate de migrația economică și perioadei mari a influenței migrației asupra familiei îi corespunde un nivel mic al dimensiunilor disfuncționalității. Menționăm faptul că ne aflăm în contextul confirmării ipotezei de lucru 2.6.

Rezultatele studiului *Situația copiilor rămași fără îngrijirea părintească în urma migrației* au demonstrat că timpul are o semnificație mare și la copii. S-a constatat că trăirile emoționale ale copiilor, provocate de despărțirea de părinți variază în timp. De obicei, copiii se simt mai afectați imediat după plecarea părinților, prima perioadă fiind considerată de ei cea mai dificilă. Cu trecerea timpului, ei aparent se adaptează la noile circumstanțe. Aproape toți îngrijitorii au

confirmat că prima perioadă de la despărțire sau prima experiență de acest gen este suportată mai dificil de copii [73].

Concluzii:

✓ În analiza influenței genului subiecților participanți la studiu vizavi de funcționalitatea familiilor marcate de migrația economică după modelul McMaster, am obținut diferențe ne semnificative, în afară de dimensiunea *rezolvarea problemelor* (unde subiecții de sex masculin au avut în medie scoruri semnificativ mai mari, față de subiecții de gen feminin) și *reactivitatea afectivă* (unde, la fel, subiecții de sex masculin au demonstrat în medie scoruri semnificativ mai mari, față de subiecții de gen feminin).

✓ Subiecții din mediul urban și subiecții din mediul rural prezintă rezultate diferite ale funcționării familiale, conform modelului McMaster, unde familiile din mediul rural etalează o funcționare semnificativ mai slabă decât familiile din mediul urban. Diferențele sunt ne semnificative doar la aspectele *implicarea afectivă* și *reactivitatea afectivă* a membrilor familiilor marcate de migrația economică.

✓ Nivelul de studii al subiecților are o influență semnificativă asupra funcționalității familiei descrise de modelul McMaster la dimensiunile *reactivitatea afectivă*, *controlul comportamental* și *funcționarea generală*, când subiecții cu studii superioare prezintă o funcționare familială mai înaltă, față de cei cu studii medii și generale, și ne semnificativă la aspectele *abilitatea de rezolvare a problemelor*, *nivelul comunicării familiale*, *sistemul de reguli*, *implicarea afectivă*.

✓ Când ambii soți practică munci peste hotarele țării, ori când lipsește soția, se atestă niveluri semnificativ mai înalte la toate dimensiunile disfuncționalității familiilor, față de situația când din sistem lipsește temporar soțul.

✓ Perioadei mici de marcare prin migrația economică îi corespunde un nivel mare al dimensiunilor disfuncționalității familiei, perioadei medii îi revine un nivel mediu al dimensiunilor funcționalității familiilor marcate de migrația economică, iar perioadei mari în care familia este marcată de migrație îi corespunde un nivel mic al dimensiunilor disfuncționalității familiilor marcate de migrația economică.

✓ Se constată o funcționare semnificativ mai slabă în primul ciclu de viață familială (de cuplu), față de familiile marcate de migrația economică în ultimul ciclu de viață (familie cu copii adulți). Pentru celelalte etape există diferențe ne semnificative în funcționare.

Cuplurile marcate de migrația economică se confruntă cu cele mai multe provocări. Aflându-se în etapa de stabilire a echilibrului optim, când se negociază ierarhiile, zonele de responsabilitate și granițele sistemului, aceștia acționează prin intermediul comunicării virtuale. Implicarea

părinților în cuplul temporar dezintegrat este una mare, datorită împărțirii spațiului locativ comun. Odată cu revenirea acasă a soților, acordurile privind aspectele vieții de familie, valorile, ritualurile deseori rămân aceleași. Soții realizează că există o incongruență de roluri și funcții, ce conduc spre tensiuni și insatisfacții, dar care nu vor fi discutate, pentru a evita controversele și rănirea sentimentelor partenerilor. În timp, aceste conflicte ascunse se amplifică și conduc spre izbucniri violente și insatisfacție maritală. Soții ajung la concluzia că sunt foarte diferiți, iar diferențele conștientizate provoacă stres. Pentru menținerea cuplului, aceștia tind să revină la homeostazia anterioară, în care contactele erau minimalizate datorită distanței mari dintre soți.

Etapă familiei cu copii mici, precum și etapa familiei cu copii școlari și adolescenți este orientată spre creșterea și educația copiilor. În sistemele familiale marcate de migrația economică sarcina dată îi revine unuia dintre soți, cel mai des soției. Aceasta devine deprimată de activitățile extrafamiliale, fapt care provoacă creșterea sentimentului de nemulțumire și de gelozie față de viața activă a soțului ei. Familia preia o structură, în care soția rămâne distantă față de soțul ei și învață să caute suportul psihologic în afara sistemului, cel mai des ea se orientează spre propriii părinți, stabilind astfel un patern ce se perpetuează în timp. Odată cu creșterea copiilor, părintele, în grija căruia rămân aceștia, devin tot mai implicați, petrecându-și tot mai mult timpul cu ei. Cu toate acestea, copiii devin dependenți, stabilind granițe difuze cu părintele rămas acasă și, de regulă, granițe rigide cu cel plecat la munci peste hotarele țării. La fel și părintele aflat la distanță de casă își dezvoltă involuntar un grad de distanțare față de structura familiei. Nevoile membrilor familiei rămân nesatisfăcute tot mai mult, din cauza habitatului la distanță. Când cel plecat revenind acasă, subsistemul marital este bulversat prin faptul că soții trebuie să se obișnuiască din nou unul cu necesitățile celuilalt, pentru o interacțiune complementară de oferire a sprijinului reciproc. Concomitent, se redefinesc patternurile și în subsistemul parental, prin care unele funcții educative sunt preluate temporar de soții reveniți acasă. Conform studiului *Situația copiilor lăsați singuri acasă* unii adolescenți au relatat experiențe deosebite în încercarea de a se adapta la viața în lipsa părinților. Ei au menționat că li se întâmplă să aștepte cu nerăbdare revenirea părinților, vizitele lor, iar după o săptămână de trai împreună, să-și dorească ca ei să plece înapoi. Despărțirea de unul și cu atât mai mult de ambii părinți, de cele mai multe ori, îi bulversează pe copii. Treptat, ei „se obișnuiesc” să se descurce singuri, își formează un anumit mod de viață, în care trăiesc conform regulilor lor. Aceste reguli ar putea include lucruri aparent ne semnificative, legate de stilul vestimentar, regimul alimentar, maniera de realizare a activităților menajere etc. În cazurile când părinții reveniți le sugerează copiilor să-și revadă comportamentul, ultimilor le este destul de dificil să opereze schimbări în regimul propriu. Indiferent de modul în care am aprecia eficiența noului stil adoptat, acesta i-a ajutat pe copii să depășească dificultățile pe care le-au întâlnit [73].

În cazul în care ambii părinți lipsesc temporar din sistemul familial, la copii se formează o graniță rigidă cu subsistemul parental, astfel încât suferă mult sfera relațională a copiilor. Drept dovadă sunt relatările copiilor care au apreciat sărăcirea comunicării drept una dintre cele mai importante schimbări care s-au produs cu ei în perioada despărțirii de părinți. Copiii au menționat că s-a modificat nu doar volumul, dar și calitatea relațiilor lor [ibidem, p.33].

Disfuncția familiei marcate de migrația economică rezultă din combinarea stresului și a eșecului ce survine în mobilizarea structurii și adaptarea temporară la împrejurările schimbate. Expresia cea mai comună de teamă a schimbării este cea de evitare a conflictului, când membrii familiei se sperie de abordarea dezacordurilor dintre ei, pentru a se proteja ei înșiși de teama de a se confrunta cu adevărurile dure. Soțul neimplicat evită conflictul prin ocolirea contactului. Conflictele nerezolvate dintre soți deplasează focusul asupra unuia dintre copii, victimizându-l, ori folosindu-l ca sursă a conflictului. Astfel, o mare parte a patternurilor comportamentale ale membrilor familiei marcate de migrația economică, prezintă următoarea formă de interacțiune: *tatăl spune mamei că este prea permisivă; ea spune că el este prea strict. El poate să se retragă, provocând-o pe ea să critice lipsa lui de interes, care produce în schimb altă retragere. Mama implicată răspunde la nevoile copilului cu o implicare deosebită. Tatăl neimplicat tinde apoi să nu răspundă, chiar și atunci când un răspuns este necesar. Ambii soți pot fi critici cu ceea ce face celălalt, dar ambii perpetuează comportamentul celuilalt prin propriul lor comportament. Rezultatul ia forma unei coaliții transgeneraționale între mamă și copil, coaliție care-l exclude pe tată* [131, p.208].

Odată ce subsistemul marital se confruntă cu o „distanțare temporară”, în care soții nu își împărtășesc nici satisfacțiile, nici încercările, ei devin rivali în obținerea compensatorie a afecțiunii din partea copiilor, și aceștia pot forma o coaliție cu unul dintre părinți. Totuși, partenerii nu sunt cu adevărat nici victimă, nici călău unul cu celălalt. Fără să fie neapărat conștient, fiecare face jocul celuilalt, confirmând-l în comportamentul său. Familia plătește atunci un tribut greu, deoarece asemenea conflicte nu sunt numai patologice, ci și patogene pentru copii, prin insuficiența încadrării afective și educative, care rezultă din coalițiile ce se conturează, prin implicarea copiilor în conflict etc. Nu mai există o alianță parentală funcțională, granițele subsistemului parental sunt agresate, copiii sunt utilizați ca intermediari, ca tampon sau chiar ca țapi ispășitori [67, p. 57].

Când soția/mama practică munci în afara țării, „părăsind” în mod sistematic familia, se declanșează o disfuncționalitate mai vădită a sistemului, decât în cazul când pleacă soțul/tatăl. Copiii trăiesc un sentiment de „abandon temporar”, simțindu-se lipsiți de sprijinul matern. Efectul asupra psihicului unui copil este catastrofal, dacă această nevoie de atașament sincer și stabil nu

este împlinită tocmai de mama. În acest caz, el se orientează instinctiv către tatăl său și încearcă să obțină de la el iubirea, securitatea și căldura, pe care nu le primește stabil de la mamă. Totuși, atașamentul patern niciodată nu îl poate înlocui pe deplin pe cel matern [143, p. 178-181].

În cazul când ambii părinți practică munci peste hotarele țării, în structura ierarhică a familiei intră alte persoane, de obicei din familia extinsă. Adesea, aceștia devin atât de profund responsabilizați de rol, încât la reîntoarcerea părinților își mențin autoritatea și nu renunță la regulile stabilite de ei. Apare o competiție pentru obținerea poziției de supremație, care se soldează cu formarea unor triade patologice în sistem.

2.4. Concluzii la capitolul 2

Având în vedere că concluziile detaliate au fost expuse la finele fiecărui paragraf al acestui capitol, vom evidenția doar concluziile de bază, privind realizarea experimentului de constatare.

- Datele experimentale demonstrează elocvent că se confirmă ipoteza lansată la începutul demersului experimental; conform acesteia, sistemele familiale marcate de migrația economică prezintă o disfuncționalitate mai mare decât sistemele familiale nemarcate de migrația economică.

- Analiza comparativă a familiilor marcate și nemarcate de fenomenul migrației, după modelul „McMaster” și după cel „circular”, a scos în evidență că sistemele marcate de migrația economică prezintă o funcționalitate mai slabă la dimensiunile: coeziunea și adaptabilitatea familială, abilitatea de rezolvare a problemelor, nivelul comunicării familiale și a controlului comportamental, rolurile familiale, reactivitatea și implicarea afectivă, și, în final, la funcționarea generală.

- Cele mai scăzute niveluri de disfuncționalitate familială în sistemele marcate de migrația economică (după modelul circular și McMaster) sunt cauzate de următorii factori sociodemografici: etapa ciclului de viață a familiei, cele mai vulnerabile fiind cuplurile, după care urmează familiile cu copii mici; sistemele familiale în care ambii părinți, ori numai mama practică munci peste hotare; perioada mică de marcare a migrației economice aduce bulversări mai mari ale sistemului, care caută să-și mențină homeostazia și manifestă rezistență la restructurare.

- Unele date sociodemografice au un impact semnificativ doar asupra unor dimensiuni ale disfuncționalității sistemelor familiale marcate de migrația economică, și anume:

- ✓ Genul subiecților – bărbații manifestă abilități semnificativ mai scăzute față de femei în rezolvarea problemelor, la reactivitățile afective și realizarea rolurilor familiale;

✓ Mediul de trai – familiile din mediul rural prezintă o disfuncționalitate mai mare față de cele din mediul urban la rezolvarea problemelor, comunicare, îndeplinirea rolurilor familiale, controlul comportamental;

✓ Nivelul de studii – studiile generale ale părinților prezintă o disfuncționalitate mai mare față de cele medii și superioare la adaptabilitatea și coeziunea familială, precum și la reactivitatea afectivă, la controlul comportamental.

3. IMPLEMENTAREA DEMERSULUI EXPERIMENTAL DE ATENUARE A EFECTELOR MIGRAȚIEI ECONOMICE ASUPRA SISTEMULUI FAMILIAL

3.1. Metodologia demersului experimental

Nu putem ignora faptul că o familie „bolnavă” din punct de vedere interpersonal, generează în perspectivă o societate fragilă din punct de vedere psihosocial. Ea distorsionează profund rolurile, scopurile, aspirațiile și comportamentele membrilor săi, periclitează – în consecință – nu numai eficiența și stabilitatea socială a acestora, ci și eficiența, coerența și echilibrul psihomoral al societății ca întreg [112, p. 362]. Convingerea că cercetările psihosociale pot veni în sprijinul familiilor ce se confruntă cu situații de criză a fost pe larg împărtășită și promovată. „Un rol vital revine acestora, dacă nu în schimbarea familiei, măcar în predicția trendurilor semnificative și în soluționarea eficientă a problemelor. Cu acest suport, vom putea vedea familia supraviețuind în epoca tehnologiilor, a urbanizării, a mobilității sociale cu mai puține cicatrici și cu vitalitate” [apud 138, p. 19]. Burgess (1973) consideră că indivizii nu își pot reconstrui viața de familie singuri, utilizând numai resursele lor limitate și că cercetarea științifică poate juca un rol important în acest sens. Intervenția practică a specialiștilor are un rol hotărâtor în societatea modernă, prin intermediul unor instrumente precum consilierea maritală, servicii de orientare a copilului, psihologia clinică etc. [138, p. 33].

Rezultatele și constatările atestate în urma demersului diagnostic ne-au permis să concluzionăm ca odată ce familia este marcată de migrația economică, ea începe să funcționeze mai slab. Migrația economică exercită presiune asupra structurii sistemului familial și aceasta conduce la scăderea coeziunii și adaptabilității familiale, la amplificarea conflictelor și nesoluționarea acestora; iar pe de altă parte, multiplicarea eforturilor membrilor familiei pentru menținerea homeostaziei, ceea ce conduce spre creșterea rezistenței acestora spre schimbare. În legătură cu toate acestea, facem trimitere la Turliuc Maria Nicoleta, care reformulează întrebarea fundamentală „*cum să stopăm schimbările survenite în contextele familiale?*” în „*cum să gestionăm schimbările familiale în vederea minimalizării erupției lor în grupurile potențial vulnerabile?*” [165, p. 55]. Acest lucru ne permite să trecem la încercarea de a răspunde la întrebarea „*cum să gestionăm schimbările în sistemele familiilor marcate de migrația economică?*”.

Obiectivul general al experimentului formativ al cercetării l-a constituit optimizarea capacității de funcționare a sistemelor familiale în condițiile schimbărilor survenite ca rezultat al migrației economice.

Obiectivele specifice ale acestui experiment au fost:

1. Realizarea unui *Model integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, fundamentat pe conceptele terapiei sistemice de familie. Data întrunirii cu familia era decisă de membrii acesteia, în funcție de necesitățile și posibilitățile lor, respectiv și ale noastre, și mai ales, de disponibilitatea legăturii online cu membrul plecat la munci peste hotare.

2. Recrutarea familiilor marcate de migrația economică s-a realizat prin interviul inițial, care a avut drept scop diminuarea rezistenței familiilor la schimbare, motivarea membrilor familiilor marcate de acest fenomen să participe și la demersul experimental. În calitate de criteriu de selecție a fost acceptarea participării familiei cu un nivel slab de funcționalitate la demersul experimental formativ. Pentru familiile în care un soț/părinte lucrează peste hotarele țării am cerut de la acesta acceptarea și disponibilitatea pentru ședințele online.

3. Stabilirea lotului experimental, format din familiile marcate de migrația economică, ce și-au dat acordul și disponibilitatea de a participa la toate activitățile pe care le implică programul.

4. Aplicarea *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, care va schimba sistemul relațional familial prin reechilibrarea și optimizarea rolurilor, granițelor intrasistemice și a relațiilor (emoționale, sexuale, comunicaționale, cognitive, decizionale etc.); va activa mecanismele din interiorul sistemului familial care-i conservă homeostazia.

5. Verificarea eficienței *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, prin măsurarea variabilelor, ce descriu funcționalitatea sistemului familial în baza modelelor Circumplex și McMaster.

Ipoteza cercetării.

b) Presupunem că *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial* în care vor fi antrenate familiile marcate de migrația economică va diminua disfuncționalitatea acestora.

Lotul experimental. Pentru selecția familiilor participante, am realizat o primă întâlnire cu 30 de familii marcate de migrația economică, ce prezentau un nivel scăzut de funcționare familială și al cărui membru a relatat în experimentul de constatare că familia sa ar fi disponibilă să participe la experimentul formativ. Acestea reprezintă sisteme în care ori mama/soția, ori tatăl/soțul practica(ă) muncile peste hotare și provin atât din mediul rural, cât și din mediul urban, fiind familii din diferite cicluri de viață familială și din diferite perioade când au fost marcate de migrația economică. Având contactele acestor subiecți le-am cerut, telefonic, acordul de a-i vizita pentru un interviu de inițiere în demersul pe care noi ne-am propus să-l realizăm.

După primul contact cu cele 30 de familii selectate inițial, 18 familii nu au dat curs invitației de a participa la experiment, manifestând rezistență și o slabă motivație pentru schimbarea lucrurilor în familie, având și frica de stigmatizare. Iolanda Mitrofan a semnalat ca o particularitate de reacție generală a familiei românești aflate în impas (de la cel mai puțin sever la cel mai sever) este rezistența semnificativ crescută a întregii familii, majoritatea membrilor ei refuzând să se implice în terapie și preferând sau solicitând, în mod presant, psihoterapie sau farmacoterapie exclusivă pentru unul dintre membrii-simptom, considerat ca fiind singurul „bolnav”, „răspunzător” sau „țap ispășitor” al tuturor problemelor din familie. Într-o familie în care apare antimotivația pentru schimbare, deci și pentru psihointervenție, șansele de remediere sunt limitate [112, p.365-366].

Lotul de studiu a cuprins 12 sisteme familiale marcate de migrația economică (44 subiecți), 8 din mediul urban și 4 din mediul rural (Anexa 6). Pe parcursul demersului experimental 5 sisteme familiale aveau un membru plecat la munci peste hotare și 7 sisteme familiale în care soții erau acasă temporar, dar în așteptarea actelor, oportunităților pentru a pleca din nou la munci peste hotarele țării. Alte date demografice ale sistemelor familiale marcate de migrația economică participante la studiu sunt următoarele:

Tabelul 3.1. Repartiția familiilor la experimentul formativ în funcție de etapa vieții de familie

<i>Etapele vieții de familie (după S. Minuchin):</i>	Frecvența familiilor
cuplu	2
familii cu copii mici	4
familii cu copii școlari și adolescenți	3
familii cu copii adulți	3
Total	12

Tabelul 3.2. Repartiția familiilor la experimentul formativ în funcție de membrul care practică munci peste hotarele țării

Membrul care practică munci peste hotarele țării:	Frecvența familiilor
soț	6
soție	5
ambii soți	1
Total	12

Tabelul 3.3. Repartiția familiilor la experimentul formativ în funcție de perioada când familia este marcată de migrația economică

Perioada marcării familiei de migrația economică, până la:	
1 an	2
2 ani	3
3 ani	2
4 ani	1
5 ani	1
9 ani	2
12 ani	1
Total familii	12

Variabilele cercetării:

Variabila independentă (VI) a demersului experimentului este *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*.

Variabila dependentă (VD) a demersului experimentului este nivelul funcționalității sistemului familial în baza modelelor Circumplex și McMaster cu două niveluri: funcționalitatea preintervenție (VD1) și funcționalitatea post intervenție (VD2).

Principii și strategiile de lucru folosite. A accepta familia ca un tot întreg înseamnă a folosi o strategie generală de lucru cu familia, ca și cum ea ar fi un organism viu, în cadrul căruia fiecare membru reprezintă o parte esențială, o resursă și de aceea fiind hotărâtoare pentru o funcționare satisfăcătoare a întregului organism. Conceptele abordărilor sistemice de familie sunt: orientarea dominantă asupra sistemului familial mai mult decât asupra indivizilor; comportamentele individuale se schimbă ca urmare a schimbării contextului familial; sistemele familiale sunt ierarhic guvernate de reguli; observă configurația familială focalizându-se pe structura familiei și pe relațiile membrilor acesteia, pentru a putea schimba patternurile comportamentale; pun accent asupra prezentului și mai puțin asupra trecutului; intervenția tinde să fie scurtă [apud 160].

Cu referire la consilierul eficient în lucru cu familia, Cercetătoarea Cuznețov Larisa identifică o serie de cerințe, și anume: gândește pozitiv și abordează clientul și problemele acestuia cu atenție, răbdare, binevoitor; empatizează cu clientul; face evaluări psihologice ale copilului și părintelui, în scopul adaptării demersului de consiliere la particularitățile acestuia și la cazul concret; se străduie să cunoască și să înțeleagă modul în care gândește, simte și acționează, adică se comportă beneficiarul; anticipează reacțiile părintelui la auto/conștientizarea și auto/dezvăluirea gândurilor, sentimentelor copilului său etc.; se angajează să sprijine și să îndrumeze beneficiarul în procesul schimbării evolutive a acestuia [50, p.44].

Strategiile selectate au fost adaptate unei viziuni sistemice de familie potrivite studiului nostru, și anume la conducerea membrilor familiei spre procesul schimbării (și mai puțin pe modalitățile de menținere a homeostaziei) prin: renegocierea regulilor sistemului familial marcat de migrația economică; promovarea relațiilor adecvate rolurilor fiecărui membru al familiei, dar și dezvoltarea flexibilității rolurilor în familiile marcate de migrația economică; creșterea libertății și deschiderii interacțiunilor spre reducerea sau rezolvarea conflictelor dintre membrii familiilor marcate de migrația economică; focalizarea atenției asupra nevoilor emoționale și a creșterii gradului de securitate al fiecărui membru al familiei marcate de migrația economică; creșterea coeziunii familiale prin eliberarea de inhibiții a membrilor familiei marcate de migrația economică.

Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial, a avut ca fundament următoarele **principii** în dirijarea ședințelor:

1. **Centrarea dominantă asupra sistemului familial ca pe o unitate, mai mult decât asupra unui membru de familie,** prin care se are în vedere că în centrul atenției se află procesele de relaționare din interiorul familiei, iar simptomul e perceput ca o anumită funcție în sistemul familial, și anume cea de a menține homeostazia. Pentru a produce o îmbunătățire a funcționalității sistemului familial, la intervenție trebuie să se întâlnească întreaga familie. Acest fapt îi va permite psihologului să sesizeze pattern-urile comportamentale, structura familiei și implicarea fiecărui membru, să aibă control asupra procesului terapeutic, să implice toți membrii familiei și să definească problema ca aparținând întregului sistem familial, și nu doar a unui singur membru [116, p.149].

2. **Neutralitatea,** care constă în adoptarea unei poziții libere de orice prejudecăți morale și o distanță psihologică egală față de fiecare membru de familie. Acest principiu este cu atât mai greu de menținut, cu cât este mai mare dorința de a intra într-o legătură mai puternică cu familia, pentru a o ajuta. Dacă după ședințe membrii familiilor marcate de migrația economică nu au putut să răspundă la întrebarea „de partea cui a fost psihologul?”, înseamnă că am respectat principiul neutralității [116, p. 178; 93, p.63].

3. **Explorarea tiparului de interacțiune în jurul problemei.** Deși membrii unei familii tind să-și descrie experiența în termenii cauzalității liniare, noi am promovat circularitatea și reciprocitatea interacțiunilor, astfel încât descrierea să includă toți membrii sistemului [93, p.156-157].

4. **Trăirea experienței de familie în prezent,** care promovează conștientizarea faptului „acum și aici”, spontaneitatea, creativitatea și autenticitatea, ca resurse de vindecare și de transformare a propriei individualități, dar și a sistemului familial.

5. **Circularitatea**, care se referă la centrarea pe relațiile existente în interiorul sistemului familial, mai ales pe faptul că ele sânt percepute diferit de fiecare dintre membrii familiei. Aceasta presupune chestionarea unui membru al familiei cu referire la modul în care el percepe relația dintre alți membri ai familiei, utilizând întrebările circulare. Efectul general al circularității este subminarea sistemului de convingeri, care stă la baza povestirii problematice prezentate de familie, astfel încât membrii familiei vor fi nevoiți să construiască un nou sistem de idei, mai coerent și mai eficient [116, p. 180; 93, p.63; 131, p.121].

Modelul integrativ de consiliere în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial, a inclus și următoarele **strategii**:

1. **Sumarea și reformularea.** Aceste strategii contribuie la sentimentul clientului de a fi auzit și înțeles și ne permite să verificăm dacă modul în care noi am înțeles mesajul membrilor de familie se potrivește intenției. Ne oferă posibilitatea să reformulăm cele auzite, să introducem un vocabular diferit, o metaforă sau o reîncadrare [93, p.156-157].

2. **Aducerea la lumină mesajelor ascunse.** Potrivit teoreticienilor comunicării, toate evenimentele și acțiunile au proprietăți comunicante. Strategiile de comunicare pe care le folosesc oamenii pot fi văzute ca indicatori fiabili ai funcționării interpersonale. Simptomele pot fi considerate ca mesaje ascunse, care informează asupra relațiilor disfuncționale familiale. Făcând mesajul deschis, se elimină nevoia de simptom, altfel zis, transformând acest mesaj într-unul deschis, simptomul nu mai apare. Potrivit acestei strategii, schimbarea nu vine însă din interiorul sistemului, ci din exterior, terapeutul fiind o persoană din afara familiei. De pe această poziție, exterioară familiei, el are două posibilități: aceea de a releva anumite secvențe problematice sau de a le manipula, pentru a provoca o schimbare terapeutică. În primul caz, strategia se bazează pe puterea interiorului, depinzând de nivelul de cooperare și de dorința de schimbare. În cea de a doua variantă, strategia constă în a “învinge” familiile cu propriile lor jocuri interacționale, cu sau fără cooperarea acestora. Aceste aspecte manipulative au format baza strategică a terapiei de familie, care este un produs al teoriei comunicaționale [116, p.8-9; 146, p. 121].

3. **Jocul de rol.** Este strategia prin care noi, asemenea unui scenograf, construim un scenariu cu tranzacții disfuncționale și cerem membrilor familiei să-l joace. S. Minuchin, C. H. Fishman (1982) au descris această strategie ca pe una ce acționează asupra structurii sistemului familial în mod indirect, punând în discuție viziunea despre familie a membrilor ei, adevăruri universale, imperative morale, tradiții culturale; toate pot fi punctul de pornire al intervenției și servesc la obținerea unor alternative și direcții de schimbare. Această strategie se desfășoară în trei etape: 1. Psihologul observă tranzacțiile spontane ale familiei și decide asupra căror aspecte disfuncționale să se oprească; 2. Organizează un scenariu în care membrii familiei interacționează

ca de obicei, disfuncțional, în prezența sa; 3. Psihologul sugerează tranzacții alternative, în felul acesta oferind familiei oportunități și speranță [160, p. 85-87]. Când membrii familiei marcate de migrația economică puneau în scenă o anumită situație aceasta oferea setul de reguli care le controlează comportamentul disfuncțional, cât și intensitatea afectivă, deoarece felul în care sunt jucate este similar conduitelor care se adoptă în mod obișnuit acasă. După aceasta membrii au fost implicați și puși să interacționeze în contexte noi, experimentând astfel alternative pentru noi reguli și noi conduite.

4. **Utilizarea paradoxului**, care după Peggy Papp se bazează pe înțelegerea a trei concepte: conceptul de familie ca și sistem autoreglator, conceptul de simptom ca mecanism de autoreglare și conceptul de rezistență sistemică la schimbare, care rezultă din cele două de mai sus. (Exemplul tipic este cel al părinților care direcționează conflictul prin intermediul unui copil văzut ca simptom). Utilizarea acestei strategii este prescrisă pentru a combate rezistența și pentru a prilejui apariția unei lupte pentru putere între familie și psiholog. Intervențiile pot fi: directe sau bazate pe complianță, făcând referire la așteptările psihologului ca familia să fie compliantă; paradoxale sau bazate pe sfidare cu referire la expectanțele psihologului că familia îl va sfida.

Intervenții directe. Prin intervenții directe se înțeleg sfaturi, explicații, sugestii, interpretări și sarcini. Acestea sunt destinate pentru a schimba direct regulile și rolurile familiale. Ele includ antrenarea părinților în a învăța cum să controleze copiii, redistribuirea sarcinilor în rândul membrilor familiei, stabilirea de reguli disciplinare, reglarea intimității, stabilirea ierarhiei de vârstă și oferirea de informații care îi lipsesc familiei. Includ, de asemenea, promovarea comunicării libere, exteriorizării sentimentelor, oferirea de feedback personal familiei și interpretarea interacțiunilor familiei. Intervențiile directe sunt oferite cu așteptarea ca ele să fie urmate, de aceea sunt folosite când există siguranța că familia va răspunde la ele.

Intervenții paradoxale sau bazate pe sfidare. O intervenție paradoxală este cea care, dacă este urmată, realizează tocmai contrariul la ceea ce pare a intenționa să realizeze. Succesul ei depinde de sfidarea de către familie a instrucțiunilor psihologului sau de urmarea lor până în punctul absurdității. Membrii familiei marcate de migrația economică, opunând rezistență solicitărilor noastre de a nu se schimba, își rezolvau problemele [184; 185].

Concluzii: Este deosebit de important ca psihologul în consilierea cu membrii familiei marcate de migrația economică să se simtă confortabil la orice nivel de implicare personală în acest sistem. Orice strategie poate fi utilă, totul depinde de membrii familiei, de experiența psihologului, precum și de momentul în care aceasta este utilizată. Uneori ne-am detașat de sistemul familial prin adoptarea unei poziții de expert și prin conlucrarea cu o echipă de psihologi (modelul de la Milano). Alteori, am adoptat o poziție de mijloc, ca un coordonator expert (modelul

Bowen). Dar au fost și cazuri când ne-am implicat foarte mult, preluând chiar locul unui membru al familiei și ne-am reglat comportamentul în funcție de regulile familiei. Implicarea noastră a depins de particularitățile fiecărui sistem familial marcat de migrația economică.

3.2. Descrierea demersului experimental de atenuare a efectelor migrației economice asupra sistemului familial

Demersul experimental a cuprins două etape:

1. Realizarea unei ședințe de inițiere cu scopul de a reduce din rezistență la schimbare și a motiva familiile marcate de migrația economică cu disfuncționalitate crescută spre psihointervenție;
2. Aplicarea modelului integrativ de consiliere de familie spre atenuarea efectelor migrației economice și Încheierea modelului.

Realizarea ședinței de inițiere. Având în vedere una din caracteristicile sistemului familial, și anume *homeostază familială*, care este o tendință a familiei de a-și păstra structura și identitatea, de a rămâne la fel, membrii sistemului familial marcat de migrația economică depun mult efort pentru a menține acest echilibru precar. Modalitățile găsite de ei pentru realizarea acestui echilibrului pot duce la o comunicare și un comportament și mai disfuncțional, ce riscă să dezechilibreze și mai mult sistemul. Astfel apare ca simptom rezistența familiei la schimbare, la intervenția psihologică, la tentativa de corijare a dezechilibrului sistemului. Un mecanism psihologic spre atenuarea efectelor migrației economice este scăderea rezistenței membrilor familiei la schimbarea propusă. Pornind de la schema lui Fisher (1992) unde este clar evidențiată relațiile dintre informație, motivație și competențe comportamentale, care demonstrează că lipsa unei componente nu permite schimbarea comportamentului individului [apud 5 p.14].

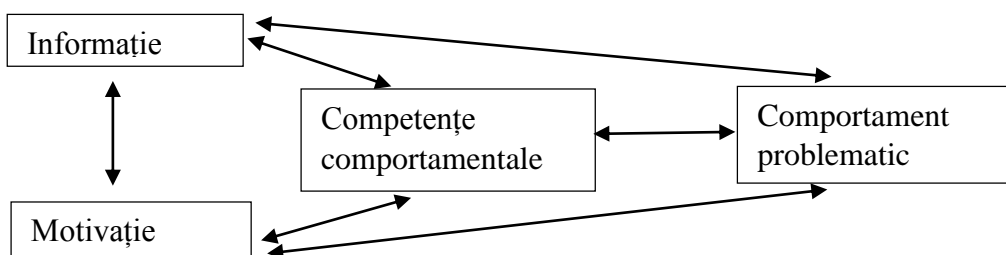

Fig. 3.1. Relația dintre informare, motivație și schimbare

Un alt mecanism psihologic la schimbarea funcționalității sistemului familial marcat de migrația economică este motivației membrilor pentru aceasta. Motivația ține de informațiile pe care le dețin membrii familiei. Astfel, la o primă întâlnire cu potențialii subiecți ai experimentului formativ ne-am propus să aflăm ce cunosc ei despre o bună funcționare a familiei și să aducem la cunoștință cu modelul de intervenție pe care îl propunem noi spre îmbunătățirea relaționării

membrilor familiei. Noile cunoștințe pot stimula membrii familiei să-și formeze noi competențe și/sau să renunțe la unele conduite care mențin problemele în familie.

Ședința de inițiere s-a realizat cu un număr de 30 de familii marcate de migrația economică, în care unul din membrii familiei a relatat, în experimentul de constatare, că familia sa ar fi disponibilă să participe la experimentul formativ. Având contactele acestor subiecți, le-am cerut, telefonic, acordul să îi vizităm pentru un interviu de inițiere în demersul pe care ne-am propus să-l realizăm și de a crește motivația membrilor familiei marcate de migrația economică spre schimbarea lucrurilor, spre rezolvarea situațiilor cu care se confruntă. Drept explicație a necesității acestui interviu a fost și particularitatea pe care I. Mitrofan a semnalat-o la familiile românești aflate în impas, și anume, rezistența semnificativ crescută a întregii familii, majoritatea membrilor ei refuzând să se implice în terapie și preferând sau solicitând consiliere exclusivă pentru unul dintre membrii-simptom, considerat de ei ca fiind singurul „bolnav”, „răspunzător” sau „țap ispășitor” al tuturor problemelor din familie [112, p.365-366].

Ședința de inițiere cu scop de motivare și combaterea rezistenței familiei marcate de migrația economică la consiliere a avut ca obiective:

1. *Formarea unui context agreabil și pozitiv*, reducând astfel frica și promovând o dezvoltare timpurie a alianței terapeutice. Am oferit explicații bine formulate despre: 1. Scopul studiului; 2. Durata participării la studiu; 3. Descrierea obiectivelor programului psiho-corecțional; 4. Beneficiile participării la studiu.

2. *Implicarea membrului plecat la munci peste hotare* s-a realizat prin antrenarea partenerului prezent, ca acesta să ceară soțului/soției, într-o manieră pozitivă, neamenințătoare, să participe la ședințe prin internet. În cazul când partenerul respectiv rămânea reticent (mai des au adoptat o asemenea poziție bărbații), cu permisiunea partenerului prezent, am luat noi direct legătura, pentru a explica faptul că consilierea nu este un tratament pentru oameni „bolnavi” sau „nevrotici”, ci o experiență educațională, care are ca scop îmbunătățirea relațiilor dintre membrii familiilor marcate de migrația economică.

3. *Evaluarea motivației*. Acest lucru l-am realizat cerând fiecărui partener să evalueze dorința de a îmbunătăți funcționalitatea familiei pe o scală de la 0 (nicio dorință) la 10 (dorință puternică). Evaluarea motivației a fost realizată în format unu la unu, din cauza că poate fi devastator pentru un soț să audă că pe o scală de la 0 la 10 soția sa își poziționează motivația la nivelul 5, când el presupunea că acesta va fi de 9 sau 10, și viceversa. Această informație a fost utilă, deoarece cu cât motivația este mai mare, cu atât membrul familiei marcate de migrația economică este mai dispus la schimbările comportamentale.

4. *Ventilarea sentimentelor* prin care am încurajat ca fiecare membru să exploreze și ventileze durerile, sentimentele rănite, furia și învinuirile acumulate. Catharsisul le-a permis membrilor familiei marcate de migrația economică să se elibereze de sentimentele negative și să se simtă bine, cel puțin temporar, astfel cimentând relația terapeutică. Membrii familiilor au simțit că noi empatizăm cu situația lor, că ne-am implicat fără rezerve în înțelegerea profunzimii rănilor și dezamăgirilor lor emoționale și că avem un interes autentic pentru ființa lor totală. Adesea clienții au nevoie de a-și ventila sentimentele, înainte de a-și exprima dorințele, necesitățile. Ventilarea sentimentelor s-a realizat individual cu fiecare membru al familiei, deoarece acest tip de „descărcare”, deși poate fi folositor ca modalitate de a scăpa de ostilitate, poate direcționa furia pe partener, luând forma unui atac contra acestuia, dacă nu le-am format abilități de comunicare. Am acordat suficient timp pentru ventilare, astfel încât participanții să depășească situația de dezgropă trecutul, și pentru a trece la acțiune în vederea formării aptitudinilor de interrelaționare în prezent. Este imposibil să se stabilească o regulă solidă de a rămâne în prezent cu orientarea conștientă spre viitor, dacă nu există timp suficient pentru eliberarea cathartica (*țipete, lacrimi și bătutul cu pumnii în piept*).

5. *Combaterea rezistenței* împotriva consilierii. Una dintre primele întrebări adresate soților a fost: „Ce nerealizări ați avut în viață, care vă provoacă sentimente de vină?”, „Regrețați pentru ceva în viață?”. Și soții deseori răspundeau: „Da, am pentru ce regreta. Regret că nu am fost destul de sinceră cu partenerul meu și multe lucruri nu le-am realizat împreună”. Continuând acest contact soții au fost întrebați: „Dar dacă ați fi acum și aici sincer(ă) cu partenerul vostru, ce i-ați spune, ce ați face?”. Ideea despre regretele avute în viață este productivă în relațiile familiale. După ce soții marcați de migrația economică răspund cu referire la scăpările, insuccesele, regretele avute în cuplu, li se oferă o altă întrebare, și anume: „Imaginați-vă că peste un an-doi ne întâlnim împreună cu dvs. Care vor fi noile regrete pe care le veți acumula?”

6. *Stabilirea acestui program ca metodă distinctă*, diferita față de alte metode ce au eșuat în trecut. Familiile marcate de migrația economică au încercat o varietate de tehnici și metode, spre a-și rezolva problemele. Ele au recurs la soluții simple, cum ar fi sfaturi de la familie ori prieteni sau citind site-uri ori cărți și recomandări de tipul „7 pași pentru a avea o familie cu succes”. Într-un fel sau altul, aceste metode pot satisface familia numai pe perioade mici de timp. Dacă percepția soților asupra obiectivelor generale ale programului psihocorecțional se aseamănă într-o oarecare măsură cu cele încercate anterior, unul dintre parteneri poate trage concluzia: „eu am mai încercat asta înainte și nu a funcționat”. Astfel, noi am intervenit asupra acestei cogniții de rezistență prin a cere familiei să ne arate cum au încercat ei să implementeze metoda pe care ei o consideră similară, dar care nu a funcționat. Experiențele arată ca aproape orice familie ce a

încercat ceva similar strategiilor propuse de noi, a tratat lucrurile fie într-un mod inconsistent, impropriu, fie strategiile respective au fost aplicate pe perioade foarte scurte de timp.

3.3. Aplicarea Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial

Am primit acordul de participare la demersul experimental de la 12 familii marcate de migrația economică, 8 provenind din mediul urban și 4 din mediul rural. Pe parcursul demersului experimental 10 familii aveau un membru plecat la munci peste hotare, iar în 2 familii soții erau temporar acasă, dar în așteptare de acte, pentru a pleca din nou la munci peste hotarele țării.

Ziua întâlnirii era flexibilă pe parcursul lunii, fiind stabilită, în funcție de nevoile și posibilitățile de întâlnire ale membrilor familiilor și, mai ales, de disponibilitatea legăturii online pentru ședință cu membrul plecat la munci peste hotare.

Obiectivele modelului integrativ sunt: Renegocierea regulilor sistemului familial marcat de migrația economică; Promovarea relațiilor adecvate rolurilor fiecărui membru al familiei, dar și dezvoltarea flexibilității rolurilor în familiile marcate de migrația economică; Creșterea libertății și deschiderii interacțiunilor spre reducerea sau rezolvarea conflictelor dintre membrii familiilor marcate de migrația economică; Focalizarea atenției asupra nevoilor emoționale și a creșterii gradului de securitate al fiecărui membru al familiei marcate de migrația economică; Creșterea coeziunii familiale prin eliberarea de inhibiții a membrilor familiei marcate de migrația economică.

Diagnoza structurală a lotului experimental.

Unul din cele mai importante indicii ale unei familii este compoziția acesteia. Compoziția familiei oferă domenii de exploatare cu privire la posibilele probleme care pot să existe în cadrul acesteia. În sistemele familiale temporar dezintegrate, unde unul dintre părinți este plecat la muncă peste hotare pentru multă vreme, cel care rămâne acasă trebuie să preia toate funcțiile, astfel încât copii să aibă parte de tot ceea ce au nevoie.

Am supus lotul experimental la ceea ce Minuchin denumește „diagnoză structurală“, adică un proces continuu, evolutiv, bazat pe informații provenite din 6 arii majore [apud 116]:

1. Structura familiei, incluzând pattern-urile tranzacționale utilizate, dar și cele alternative disponibile.
2. Flexibilitatea sistemului familial, capacitatea lui de a se modifica și restructura.
3. Rezonanța sistemului familial, reflectând sensibilitatea lui la nevoile fiecărui membru.
4. Contextul vieții de familie, factorii de stres actuali și suportul pe care îl are/nu îl are familia.
5. Stagiul de dezvoltare în care se află familia și eficiența ei în rezolvarea sarcinilor specifice acestui stagiou.

6. Simptomele identificate ale clientului (un membru al familiei) și maniera în care ele sunt folosite pentru a menține tranzacțiile familiale.

Informațiile obținute le-am descris grafic, denumite ca hărți terapeutice. Mai jos vom descrie simbolurile și terminologia utilizată pentru construirea hărților terapeutice structurale:

----- graniță clară;
..... graniță difuză;
- - - - - graniță rigidă;
____] [____ conflict;
_ _ _ _ _ # deturnare;
} coaliție; = afiliere;

M Mama; T tata; F fata; B băiatul.

Vom descrie drept model doar câteva hărți structurale:

1. Familia 1.

Structura: Este o familie cu o structură în care părinții sunt în conflict de 5 ani, tatăl practică munci peste hotare de 7 ani. Au granițe rigide între subsistemul parental și cel al frațiilor. Iar în subsistemul frațiilor granițele sunt difuze.

M] [T

- - - - -

B : F

Flexibilitatea sistemului familial: rigid (nivel foarte scăzut).

Rezonanța sistemului familial: separată (eu - noi, apropierea moderată, puțină loialitate, interdependență (mai multă independență decât dependență));

Contextul vieții de familie: familie din mediul urban, cu factorii de stres datorati conflictelor între părinți și mai ales la întoarcerea tatălui acasă; acesta deturnează conflictul spre copii, atacându-i și pe ei, cu sau fără motiv. Copiii au făcut o alianță între ei ca reacție de apărare. O altă sursă de stres a fost perioada de tranziție din familie, și anume tranziția copilului mai mare spre adolescență.

Stagiul de dezvoltare: cuplul cu copii școlari, iar cel mare adolescent, unde în relația cu părinții se cere o modificare, acum adolescentul având nevoie de mai multă autonomie și responsabilitate.

Simptomele: Copilul cel mare este depresiv.

2. Familia 2.

Structura: Familia în care tata practică munci peste hotare de 2 ani, se atestă o coaliție între Mama, fiica și bunica contra tatălui. În subsistemul adulților granițele fiind rigide.

T

— — — —

M : F : B

Flexibilitatea sistemului familial: structurat (nivel scăzut spre moderat)

Rezonanța sistemului familial: dependentă (eu - noi, apropiere foarte mare, loialitate foarte mare, dependența ridicată).

Contextul vieții de familie: familie din mediul rural care se confruntă cu șomajul mamei, locuind în casa bunicii și cu tatăl plecat în străinătate. Dependenți de venitul tatălui care este instabil și de mica pensie a bunicii. Mecanismele de rezistență ale familiei sunt amenințate semnificativ de sărăcie și de discriminare.

Stagiul de dezvoltare: cuplul cu copil școlar.

Simptomele: lipsa de încredere a fiicei

3. Familia 3.

Structura: Familia temporar dezintegrată, unde Mama practică munci peste hotare în Italia, are granițe rigide în relația cu soțul și fiica, aceștia din urmă având granițe difuze. Fiica s-a parentificat în lipsa mamei devenind un „partener” pentru tata și preluând rolurile mamei în casă.

T / F

— # — —

M

Flexibilitatea sistemului familial: structurat (nivel scăzut spre moderat)

Rezonanța sistemului familial: destrămată (eu, puțină apropiere, puțină loialitate, independență mare)

Contextul vieții de familie: Familie din mediul rural cu fiica adolescentă și tata lucrător de sezon care deseori consumă alcool. Stresul în mare parte este cauzat de problemele idiosincratice ce supraîncarcă familia, resursele și mecanismele ei de rezistență, deoarece funcțiile respective ale mamei plecate trebuie preluate de alți membrii ai familiei.

Stagiul de dezvoltare: cuplul cu copil școlar-adolescent.

Simptomele: Conflict în relații

Realizând diagnoza structurală la sistemele familiale participante la studiu, am constatat mai des prezența patologiei alianțelor și a triunghiurilor. Aceasta ne vorbește despre prezența cel puțin a unei forme de violență, și anume cea psihologică. De regulă, modelul disfuncțional al interacțiunilor familiale în astfel de cazuri este următorul: atunci când într-un subsistem apare o relație violentă, nivelul de tensiune depășește limita, apare în contact al treilea membru din subsistemul copiilor. Astfel se formează un triunghi. Inclusiv un membru al triadei poate începe

difuzarea violenței împotriva subsistemului întreg, sau să coaleză cu un alt membru al familiei pentru a întări violența. Când în triadă apare un nivel crescut al stresului, în acest triunghi este inclus un nou membru al familiei. Astfel, putem spune ca fiecare parte dintr-un triunghi formează un triunghi nou cu alți membri ai familiei, respectiv se transferă tensiunea violentă de la inițiator la noi actori și viceversa [95, p.182].

Un alt aspect pe care l-am constatat în structurile familiilor participante la studiu sunt copiii parentalizați. Ei preiau funcția de creștere a fraților lor, ca și cum ei ar fi părinții acestora. Copilul parentalizat este pus într-o astfel de poziție, încât el este exclus din sistemul fraților săi și trimis în sistemul părinților. Această poziție ar părea să aibă niște trăsături de dorit, din moment ce copilul are acces direct în sistemul părinților, fapt ce poate conduce și la dezvoltarea mai rapidă a abilităților sale executive. Astfel de relații au funcționat de când lumea. Dar în acest punct structura unei familii se poate frânge și consilierul trebuie să fie conștient de aceasta. Există posibilitatea ca astfel de copii să devină problematici, atunci când ei primesc responsabilități pe care nu le pot îndeplini. Copiii parentalizați sunt prin definiție prinși la mijloc. Ei se simt excluși din sistemul fraților lor, dar nici nu se simt pe deplin acceptați în sistemul părinților. Astfel, sistemul copiilor și socializarea acestora este afectată. De asemenea, îndeplinirea necesităților copiilor de către părinți poate fi blocată, tocmai datorită poziției copilului parentalizat [43].

Începutul modelului integrativ de consiliere. *Scopul primei întâlniri este construirea alianței cu familia și dezvoltarea unei ipoteze cu privire la factorii ce mențin problema existentă.* O primă ipoteză a fost formulată chiar după contactul inițial și care va fi verificată la prima ședință de consiliere. Trebuie însă să rămânem deschiși și la alte ipoteze de lucru, să fim capabili să renunțăm la ipotezele care sunt infirmate de datele obținute în prima ședință.

Obiectivele primei ședințe:

1. *Studierea contextului interpersonal.* Premisa fundamentală a psihointervenției cu familia este că oamenii sunt produsul contextului lor. Familiile din care provin soții reprezintă adesea contextul cel mai relevant pentru înțelegerea comportamentelor acestora. Fiecare partener a adus în căsnicia sa un set de așteptări cu privire la un anumit rol, care este un rezultat al experiențelor acumulate anterior, ce se datorează mediului de proveniență, normelor culturale și modelelor parentale. Astfel, ca obiectiv al programului a fost să cunoaștem modul în care fiecare partener își amintește și simte rolul propriilor părinți. Modelele semnificative de rol parental nu sunt neapărat cele ale propriilor părinți. Participanții s-au identificat și cu un bunic, cu un părinte vitreg, cu un părinte adoptiv, cu părintele unui prieten sau cu un părinte imaginar. Deseori, fără a fi conștienți de asta, aceștia au făcut eforturi pentru a transforma căsnicia lor într-o copie fidelă a căsniciei propriilor părinți, iar în cazul unei atitudini negative cu privire la căsnicia părinților, în opusul

acesteia. Aceasta se explică prin faptul că soții și soțiile au roluri reale și idealizate în ariile responsabilității, afecțiunii și puterii, care derivă din experiențele avute în copilăria lor. Aceste așteptări de rol implică comportamente concrete, ca de exemplu, cine se ocupă de grădina, cine inițiază sexul și afecțiunea, cine se ocupă de bani, cine duce gunoiul, cine le citește copiilor, cine conduce mașina, cât de des se discută și cine răspunde la telefon etc. În cazul familiei marcate de migrația economică, codificată cu numărul 4, una din problemele lor era lipsa de disciplină a copilului. Soțul muncește în Rusia de 9 ani împreună cu tatăl și cumnații săi. Acesta a fost crescut în mediul în care s-a consolidat ideea că doar muncind în străinătate poți să obții ceva. Așteptările față de rolul soției au cuprins în totalitate modelul mamei soțului, care s-a dedicat totalmente gospodăriei și educației copiilor. Pe când propria sa soție a fost crescută într-o manieră complementară, unde părinții se influențau reciproc în toate ariile vieții de familie, inclusiv în gospodărie și, mai ales, în educația copiilor. Unul dintre motivele toleranței limitate a soțului față de creșterea și educația copilului era faptul că el se baza pe o asociere cu modelul propriei familii. Un progres real al psihointervenției se reflectă în acțiunea de a-i ajuta pe soți să privească cu atenție în trecut, pentru a vedea ce anume le-a format atitudinile. Drept urmare, cei doi au fost invitați să-și împărtășească informațiile cu privire la fundalul familial.

2. *Identificarea patternurilor disfuncționale de interacțiune.* Familiile marcate de migrația economică au descris obiceiurile, dinamica și distribuția interacțiunilor sociale în ariile majore ale vieții de familie. Studiul comparativ realizat pe familiile marcate și nemarcate de migrația economică a scos în evidență sferile vieții de familie, care necesită o intervenție pentru a reduce nivelul de nefericire al soților marcați de migrația economică, și anume pe următoarele arii: căsnicie, sex, relația cu soțul, relația cu copii, treburile casnice, planificarea și petrecerea timpului liber, independența personală, așteptările de viitor [24]. Modalitatea prin care am obținut acest gen de informații a fost observarea directă a comportamentului membrilor de familie, și anume cine spune primul povestea și cum reacționează celălalt. Ne-am îndreptat atenția asupra modului în care sunt exprimate neînțelegerile. Am sesizat cum sunt descrise conflictele, pe măsură ce participanții ne-au răspuns la întrebările: *Se ascultă unul pe celălalt? Comunicarea este directă sau există mesaje duble, scopuri ascunse sau se caută un țap ispășitor? Unul dintre soți tinde să fie agresiv, invitându-l astfel pe celălalt să fie pasiv? Pare să fie o relație de luptă pentru putere? Cum este împărțită puterea de luare a deciziilor? A existat violență sau există un tip subtil de exploatare? Dacă da, cum este provocat sau întărit de către victimă? Care sunt amenințările? Care sunt punctele forte ale părinților? Membrii familiei stau aproape unul de celălalt? Copiii își zâmbesc? Sunt momente de înțelegere reciprocă sau intimitate? Sunt folosiți copiii ca pioni sau sunt antrenați în a lua partea cuiva? Sunt banii folosiți pentru a stabili raportul de putere sau este*

folosit sexul ca o armă? Care sunt patternurile disfuncționale? Cine cedează? Cum sunt rezolvate certurile? Este interiorizată furia și produce această probleme, cum ar fi depresia? Există relații de tipul „bărbatul are întotdeauna dreptate” și „femeia trebuie să fie casnică” sau invers? Ce fel de jocuri avem? Care este statutul economiei emoționale a familiei și ce s-a întâmplat acum, ce a deranjat acest echilibru? Ce așteaptă fiecare partener să obțină după psihointervenție? Prin observarea sensibilă a interacțiunilor verbale și nonverbale, am identificat patternuri de interacțiune, care sunt reflecții importante a ceea ce se întâmplă acasă. La majoritatea familiilor participante la studiu am identificat o problemă tipică, reprezentată de insuficiența unui schimb reciproc de feedback pozitiv și îndeplinirea dorințelor, ceea ce a confirmat rezultatele obținute la capitolul 2. Este situația în care un partener satisface mai multe dorințe decât recompensele primite în schimb. Acest lucru este interpretat în sensul „tu crezi că totul este de-a gata” mai des de către partenerul care muncește peste hotarele țării și care nu primește destulă recunoștință. Aceștia deseori își controlează membrii de familie prin amenințări de tipul „nu am să-ți mai dau bani”. Așa-numitele certuri din senin, despre care au vorbit participanții la studiu, au fost monitorizate prin intermediul jurnalelor zilnice, prin care s-au constatat antecedente și consecințe care dezminț presupusa lor spontaneitate. La majoritatea familiilor ele aveau loc invariabil atunci când era vorba de îndeplinirea funcțiilor și rolurilor casnice. De multe ori conexiunile dintre problemele comportamentale, cele emoționale și antecedentele existente cu consecințele lor nu sunt evidente pentru membrii familiei și cer o examinare mai amănunțită.

3. Evaluarea capacității de a se adapta și de a înțelege nevoile și sentimentele altor membri, utilizând „jocuri diagnostice”. Prin intermediul acestor exerciții, membrii familiilor marcate de migrație au învățat să abordeze lucrurile plăcute și neplăcute, cu conștientizarea dorințelor și exprimarea acestora într-un mod specific. Pentru modelarea cererii pozitive a unui lucru, i-am rugat pe membrii familiilor să își spună unul celuilalt: „Îmi place când tu... pentru că asta mă face să mă simt...”. Acest exercițiu l-am folosit repetat în programul nostru, cu scopul de a dezvolta abilitățile de comunicare, care, la rândul lor, au dezvoltat gradul de empatie. Am mai utilizat și alte tehnici similare, ca de exemplu: membrii familiei trebuiau să identifice unul la altul resurse și valori pozitive, ori să identifice o necesitate, o așteptare a unui membru de familie și să spună ce ar putea face mai mult, pentru a duce la realizare acele așteptări, după care rolurile se inversau.

Un alt exercițiu diagnostic utilizat de noi este cel în care partenerii au fost rugați să numească trei lucruri pe care membrii familiilor lor le apreciază la ei și trei lucruri pe care nu le apreciază. Apoi membrii au oferit feedback unul altuia în legătura cu cele enunțate. Uneori toate cele șase răspunsuri au fost corecte. De exemplu, „Lui îi place cum gătesc, cum mă îmbrac, felul cum îi tratez părinții, dar nu-i place că sunt cicălitoare, că țip la copii și că nu prea mă distrez.” „Ei îi

place cum arăt, cum fac dragoste și cum ajut familia financiar, dar nu-i place că refuz să ajut la treburile casnice, că revin acasă fără să anunț, că amân să ieșim în oraș.” Dacă răspunsurile au fost precise, acestea ne-au oferit șansa să putem spune că membrii familiei au totuși o comunicare bună, din moment ce se cunosc atât de bine și viceversa – în cazurile când răspunsurile au generat un val de reproșuri.

Aplicarea *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, pentru următoarele ședințe, a avut ca scop imediat schimbarea răspunsurilor comportamentale ale membrilor familiei la problemele lor, astfel încât ei să devină sensibili la nevoile și sentimentele lor, iar scopul final să fie reorganizarea structurală a familiei, pentru a fi capabile la schimbare, având capacitatea de a comunica cu claritate și a deveni adaptabile.

Intervențiile noastre la această etapă au luat forma directivelor cu privire la ce trebuie să facă familia marcată de migrația economică, atât în timpul ședinței, cât și în afara ei. Aceste directive se bazează pe tehnici concrete, care au ca scop să îmbunătățească indicatorii funcționalității familiale, conform modelului McMaster și modelului circumplex.

Ședințele au durat în limita de 50 - 1h și 30 de minute și au avut următoarea structură a activităților:

- 1. Trecerea în revistă a performanțelor obținute prin realizarea temelor de acasă (15 min)**
- 2. Stabilirea obiectivelor din cadrul ședinței propriu-zise (5 min)**
- 3. Realizarea strategiilor și tehnicilor pentru atingerea noilor obiective (45 min)**
- 4. Sumarea strategiilor și tehnicilor cu debriefare și oferire de feedback (15 min)**
- 5. Recomandarea temelor pentru acasă (10 min)**

Trecerea în revistă a performanțelor obținute prin realizarea temelor de acasă. Activitatea dată a presupus o debriefare a sarcinilor avute pentru acasă care a inclus următoarele întrebări pentru fiecare membru în parte: *cum a fost realizată?; ce succese au obținut?; care au fost greutățile cu care s-au confruntat și cum au fost depășite?; în ce măsură fiecare membru este satisfăcut de aceste acțiuni?; ce emoții au trăit?; etc.*

Temele erau negociate cu membrii familiilor marcate de migrația economică în ședința precedentă, pentru a ne asigura că au fost conștientizate pentru a fi realizate. Și totuși, dacă familia nu respecta indicațiile și nu realiza sarcinile, atunci reveneam asupra lor prin următoarele subpuncte oferite de Lynh Hoffman [203].

- ✓ sublinierea motivării înțelegerii importanței temelor pentru acasă. Explicarea faptului că respectiva familie se va alege în urma consilierii doar cu ceea ce a investit în ea;

- ✓ revizuirea regulată a sarcinilor pentru acasă, pentru a oferi timp și atenție sarcinilor finalizate, chiar în detrimentul scuzelor pentru care acele sarcini nu au mai fost efectuate;
- ✓ specificarea situațiilor ce prevăd „când, unde și cât de des” deprinderea formată printr-o anumită sarcină o vor mai practica acasă;
- ✓ revenirea cu un apel telefonic între ședințe, pentru a vedea cum se descurcă familia cu rezolvarea temelor pentru acasă. Prin apelul telefonic reamintim membrilor de familie ca și mai departe să pună accentul pe importanța realizării sarcinilor.

Stabilirea obiectivelor din cadrul ședinței propriu-zise (5 min)

Este un proces scurt, dar esențial pentru succesul realizării tehnicilor propuse în continuare. Sunt discutate aspectele disfuncționale ale familiei marcate de migrația economică, laturi pe care ne propunem să le îmbunătățim prin a-i determina pe membrii familiei să formeze căi diferite în scopul flexibilizării modalităților de relaționare din interiorul sistemului familial. Descriem obiectivele pe care ne propunem să le realizăm în urma prescrierii tehnicilor de lucru cu familia. Testăm motivația membrilor de familie pentru a fi siguri că putem merge la următoarea etapă; în cazul când motivația este slabă, vom descrie cum va arăta familia după intervențiile propuse.

Realizarea strategiilor și tehnicilor pentru atingerea noilor obiective (45 min)

În modelul integrativ de atenuare a efectelor migrației economice ne-am propus ca tehnicile să inițieze sau să mențină schimbarea. În cadrul modelului, tehnicile selectate au îndeplinit 3 funcții [116, p.152]:

1. Încurajarea schimbării comportamentului și introducerea de noi experiențe subiective pentru membrii familiei;
2. Intensificarea relației psiholog – client prin utilizarea sarcinilor;
3. Obținerea unor informații utile despre familie prin observarea modului în care familia răspunde la instrucțiuni.

Tehnicile propuse de noi și adaptate familiilor marcate de migrația economică pentru schimbarea indicatorului-problemă a funcționalității acestora, au drept scop să antreneze familia în activități bine structurate, cum ar fi sculptura de familie, harta familiei, termometrul familiei, cu scopul conștientizării complicității și îmbunătățirii rolurilor, funcțiilor familiale pe parcursul ședințelor. Am pus în practică, de asemenea, tehnici din dramaterapie și artterapie (desenul familiei, mâzgăleala, etc.), cu scopul de stimulare a intensității trăirilor afective. Tehnicile selectate au avut ca scop antrenarea familiei într-o activitate comună care permite anularea blocajului afectiv, dezvoltarea spontaneității și atragerea membrilor familiei marcate de migrația economică spre o comunicare autentică. Membrii familiei au fost orientați de noi să conștientizeze propriile

trăiri, să-și ridice nivelul conștiinței de sine și de alții, să îmbunătățească exprimarea sentimentelor și a experienței intime. De asemenea, am utilizat tehnici de comunicare în scopul elucidării sentimentelor proprii, al anihilării plângerilor legate de trecut prin experimentarea verbală și nonverbală a rezolvării problemelor „aici și acum” de către membrii familiei marcate de migrația economică.

Tehnicile selectate au avut drept scop reconstruirea mecanismelor psihologice de suport, care să conducă la îmbunătățirea parametrilor de funcționare a familiilor marcate de migrația economică. Astfel, o tehnică conducea la schimbarea percepției clientului asupra mai multor indicatori respectiv și a comportamentelor. În anexă sunt descrise tehnicile utilizate.

În continuare vom relata unele secvențe din consiliere:

Interviul familiei 1. Familia dată, fiind organizată în mod rigid, s-a prezentat ca neavând nevoie de vreo schimbare. Patternurile tranzacționale preferate erau menținute în mod inflexibil.

Consilierul: De la profesoară am înțeles că v-ați confruntat cu o problemă, și anume relația cu feciorul mai mare? Care este problema în familie acum?

Mama: Alexandru de ceva timp e înstrăinat și mereu creează în familie tensiuni, există foarte multe certuri și acest lucru face ca totul să fie și mai rău în familie și să nu ne mai înțelegem.

Consilierul: Alexandru, ești de acord cu ce a spus Mama ta - că ai o problemă?

Alexandru: Cred că da.

Consilierul: De când?

Alexandru: De când tata a plecat să muncească peste hotare și când revenea acasă tot încerca să ne pună la strungă și să ne certe că tot ce facem e rău. Durează deja de vreo doi ani.

Consilierul: “Cine crede ca ești înstrăinat? Cine crede că nu? Și printre cei care cred, cine crede cel mai mult?”

Ne-am întrebat despre structura acestei familii, în mod special despre legătură dintre frați, care este foarte difuză pe de o parte și pe cealaltă parte, care este relația lui cu tatăl său? Băiatul care devine depresiv încearcă să dea un sens relației cu tatăl său. El trece printr-o stare de trădare - tata nefiind lângă el. Feciorul este în căutare de model, mai ales atingând vârsta de adolescent, speră la susținerea necondiționată a tatălui. Când acest lucru nu se întâmplă, el decide să se inhibe și asta implică prezența exclusivă a părinților, dar fără a rezolva problema. Putem începe cu ipoteza că cel mai important grup este reprezentat de cei trei membrii: 2 frați și mama. Dacă frații devin apropiați, mama este exclusă.

Consilierul: Cine a decis că este vorba de depresie?

Alexandru: Eu am decis.

Tata: Cine a spus că este o boală?

Consilierul: Mama.

Tata: Nu este o boală.

Mama: Nu contează ce este.

Consilierul: Nu sunteți de acord cu ceea ce spune soția dumneavoastră?

Tata: Nu. Depresia nu este o boală.

Consilierul: Cum o vedeți?

Alexandru: O boală.

Tata: Este o dezordine mentală, o problemă psihică, una emoțională, numește-o cum vrei, o boală poate fi explicată ca o stare ca și cum nu ai chef de nimic.

Consilierul: Deci nu este o boală fizică?

Tata: Nu.

Consilierul: E o boală mentală.

Tata: Poți să-i spui cum vrei. Spune-i de suflet sau care ar fi termenul între emoție și minte?

E o diferență între ele?

Consilierul: Nu foarte mare.

E clar că tata nu vrea ca cineva să interfereze cu familia. El a zis că nu vrea să vină nimeni să concureze cu el. Menține mereu starea de conflict cu mama.

Consilierul: (către Alexandru) ești de acord cu ceea ce spun părinții tăi? E o boală, o boală emoțională?

Alexandru: Da, este.

Consilierul: Mama ta a spus că asta aduce probleme în familie. Ce fel de probleme?

Alina: E o întrebare grea.

Consilierul: Ce probleme crezi că îi creează fratele tău mamei și tatălui?

Alina: Mamei? O face pe Mama să se simtă vinovată pentru orice. Mama nu mai are viața ei personală, pentru că mereu e îngrijorată de Alexandru și nu e corect, pentru că ea e îngrijorată tot timpul de Alexandru și Alexandru primește toată atenția ei. Nimeni altcineva nu primește atenția familiei, pentru că aceasta e direcționată către Alexandru. Aici e problema. Pentru că el e bolnav.

Consilierul: Zici de părinții tăi sau doar de mama?

Alina: Mama în special. Mai mult mama decât tata, de fapt cred că amândoi. Și aceasta creează probleme pentru ei amândoi. Își neglijează propriile nevoi.

Consilierul: Spui că Alexandru o face pe Mama ta să se simtă vinovată. Ce o face să se simtă vinovată?

Alina: Se vede pe fața ei.

Alexandru: Dar cred că sunt o scuza bună pentru toți, pentru că atunci când lucrurile merg prost eu sunt de vină.

Copilul depresiv joacă un rol vital în evitarea de către familia sa a conflictului, el reprezentând un punct de concentrare a preocupării. Sistemul reîntărește comportamentul său simptomatic, pentru a-și păstra patternurile de evitare a conflictului dintre soți. Implicarea copilului în conflictul părinților este o caracteristică a unei structuri disfuncționale. În continuare am propus realizarea următoarelor tehnici: harta familie și termometrul familiei.

Secvența din interviul familia 2

Consilierul: Faci exercițiile cu mama ta sau le faci singură?

Paulina: Uneori le fac cu mama iar uneori singură.

Consilierul: care este motivul că le faci cu mama ta?

Paulina: Ca să-mi spună dacă fac bine sau nu.

Consilierul: Tu nu-ti poți da seama? (Spre familie) Ea se bazează pe o alta persoană pentru a o ajuta. (Spre Paulina) Ești iubitoare și ai o minte minunată și gândești foarte drăguț și îmi place cum mi-ai spus ca toți din familie te ajuta, și cum sunt îngrijorați. Dar trebuie să-ți ajuți familia astfel încât ea să nu vorbească pentru tine și să nu se teamă pentru tine. Repetă-mi ca să mă asigur că înțelegi ce-am spus?

Paulina: Trebuie sa fac toate acele lucruri de una singura. Și sa vorbesc mai mult.

Consilierul: Acum vreau sa-i spui asta mamei tale.

Paulina: Mama, pot să gândesc de una singura.

Mama: În acest caz, vreau să-mi arăți. Să vedem de azi.

Consilierul: Vorbește-i și bunicii tale, ca să știe.

Paulina: Bunica, pot să gândesc de una singură.

Bunica: Bine. (Paulina merge pe rând la fiecare membru al familiei și repetă: "N-am nevoie de ajutorul vostru pentru a vorbi în numele meu")

În continuare propunem familiei o metodă din psihodramă și anume: *Dragostea părintească*. Strategia dată are drept scop ca părinții să conștientizeze cât e de important ca fata să-și dezvolte abilități sociale prin a se descurca de una singură, să-și asculte propriul corp, să devină din ce în ce mai implicată în propria ei viață, în loc să le permită membrilor familiei să intervină pentru ea. În final, îi oferim un ritual pentru a întări mesajul, iar ședința se termina cu pacientul identificat angajându-se într-o tranzacție ritualică cu fiecare membru al familiei, în care ea își declara abilitatea, dreptul și obligația de a funcționa independent.

Pentru o altă ședință am rugat ca să rămână doar soții, fără bunica și fată.

Soția: Ion este mai mereu plecat și este obsedat de muncă. Este consumat la munca. Se gândește la asta constant. Când revine acasă de la Moscova, el mereu e în așteptare deja de plecare. Chiar din prima seara e cu telefonul în mână, gata oricând din nou să plece.

Consilierul: Ion, ce ar trebui să facă soția unui obsedat de munca pentru a-l schimba?

Soția: Cred că ar trebui să devin agresivă. Nu sunt o persoană agresivă, dar voi deveni și mă voi arunca pe el de fiecare dată când îl prind, pentru a-i lua gândurile de la munca.

Consilierul: Întreabă-l dacă asta ar fi de folos.

Soția: Te-ar ajuta asta, Ion?

Soțul: Cu siguranță că nu. Pur și simplu, eu nu înțeleg ce se așteaptă de la mine, când sunt acasă..

Consilierul: Cred că este ceva ce Ion nu îți spune pentru că nu o știe. Intr-un fel sau altul, când vine acasă, este mai diferit decât când este la munca. Se simte mult mai competent atunci când lucrează. Poți să verifici dacă am dreptate?

Soția: Așa te simți? E adevărat?

Soțul: Știu că felul în care interacționez cu cei de la muncă, colegii mei, este total diferit de felul în care mă comport acasă.

Consilierul: A spus că atunci când este plecat de acasă se simte competent, responsabil și dedicat. Te-am auzit spunând la ședința trecută că ți-ar plăcea să fie responsabil și dedicat acasă. Cum se face că atunci când este departe de casă, are aceste capacități, iar atunci când e acasă, devine defensiv, dependent, vinovat?

Soția: Nu îl mai cred responsabil de ceva căci, de 7ani tot îmi promite că va face un dulap la bucătărie. Locuind cu el, am auzit sute de promisiuni de genul acesta, nerealizate până în prezent.

Soțul: Explicația ar fi că atunci când am făcut reparație în casă, cu 2 cumătrii de-ai noștri, și ei au spus că nu vor să mai lucreze la noi în casă. Pur și simplu, nu puteau lucra în preajma ta. Iar eu mi-am dat seama că sunt într-o situație similară: oricând lucrez, nu pot lucra în aceeași casă cu tine. Dar nu pot să-ți spun exact de ce – ceva din felul interacțiunilor noastre îmi provoacă ineficiență și mă face să nu-mi doresc să realizez prea multe. Iar motivul care-mi vine în minte este acela că tu nu mă susții și nu ești de acord cu ceea ce fac. Nu accepți.

Consilierul: Poți să-ți schimbi soția în așa fel încât să poți construi lucruri pentru voi amândoi? Dulapul este un simbol al căsniciei voastre; doar că nu te-ai căsătorit încă. Îți dorești să fii căsătorit cu soția ta?

Consilierul: Va trebui sa o schimbi, pentru a putea fi căsătorit cu ea. Pentru ca acum singura relație dintre voi doi este încercarea ta de a scapă de ea oricând are nevoie de tine. Maria, tu vrei sa fii căsătorită cu el? Chiar îți dorești asta?

Soția: Da, mi-o doresc.

Consilierul: Atunci va trebui sa îl schimbi, ca sa fie acasă responsabil și dedicat cum este în celelalte situații. Va trebui să schimbi acest bărbat, dacă dorești să rămâi căsătorită cu el.

Soția: Asta va fi dificil.

Consilierul: Sa nu faci în așa fel, încât sa fie dificil. Eu trec prin ritualul de-a vă uni. Vă spun: "Schimbați-va unul pe altul în așa fel, încât să deveniți un cuplu." Apoi, Ion, tu vei construi un dulap, dar nu pentru ea. Pentru voi amândoi.

Consilierul (către amândoi): Aveți o temă. Tema voastră este să proiectați o bucătărie care sa fie pentru voi amândoi. Un loc pe care îl veți construi împreună. Si, Ion, nu este doar afacerea ta. Este afacerea amândurora.

Urmează mai apoi aplicarea tehnicii familiale „Rezolvare mutuală a problemei” . Ultima parte a ședinței ia forma unei ceremonii de nunta, în care soții efectuează ritualul de reangajare într-o noua relație de căsnicie.

Secvență din interviul cu familia 3

Consilierul (soției): Considerați că există prea multă dezordine în casa/căsnicia dumneavoastră?

Soția: Nu cred, dar sunt sigură că se poate și mai bine.

Consilierul: Când soțul dumneavoastră consideră că este haos în casă, crede despre dumneavoastră că nu vă îndepliniți bine rolurile?

În esență, urmărim „Ce efecte are comportamentul dumneavoastră asupra opiniei pe care o are soțul despre dumneavoastră?”

Soția: Da.

Soțul: Da.

Consilierul (mamei): Și poate să-ți spună direct acest lucru sau trebuie să se abțină?

Examinarea include o inferență referitoare la patternurile relației dintre soți și determină cuplul să efectueze o explorare interpersonală.

Soția: Câteodată spune lucrurilor pe nume, fără să se jeneze, alteori însă se abține, deoarece știe că mă supăr; depinde dacă el este dispus să accepte reacția mea firească.

Soțul: Cred că atunci când ceva mă supără, țin în mine ascuns, până când se ivește ceva care mă face să izbucnesc și să devin foarte critic și nervos. Atunci îi spun soției că nu înțeleg de

ce situația trebuie să fie așa cum e. Încerc să am grijă să nu fiu prea aspru, pentru a nu mă simți ulterior vinovat pentru asta.

Consilierul: Așadar, câteodată familia se află în impas.

Soțul: Nu neapărat toată, ci doar...(arată spre soție)

Rezumăm detaliile referitoare la criticile soțului, folosind metaforă „impas”, „capcană”, care are un răsunet afectiv diferit, confortabil pentru soție. Îl provocăm pe soț la o confruntare cu soția.

Consilierul (completând gestul soțului) : Elena?

Observația simplă transformă o informație nonverbală într-una verbală.

Soțul (uitându-se la soție): Nu. Cred că problema e modul în care își petrece timpul, lucrurile pe care le face sau nu. Uneori cred că ar trebui să-și schimbe prioritățile.

Consilierul: Elena, el discută pe baza afirmației mele.

Urmărind diferența dintre prima și a doua afirmație a soțului, invităm soția să comenteze comportamentul partenerului său.

Soția: Despre cum e să fii în impas?

Consilierul: Da. Consider că unele persoane devin distanțate, asemenea soțului tău, atunci când nu pot să spună lucrurilor pe nume. Vorbele sale nu sunt cinstitute, corecte. Voi vă adresați mai mult indirect unul altuia, pentru că nu doriți să vă răniți unul pe celălalt. De aceea, deseori trebuie să mințiți.

Urmărim să obținem o confirmare și ne centram pe descrierea distanțării soțului într-o manieră non-critică, subliniind relațiile disfuncționale dintre cei doi.

Soțul: Nu ne mințim chiar atât de mult, e vorba mai degrabă de lucrurile pe care ar trebui să le spunem și nu o facem.

Consilierul (Soției): Și tu faci același lucru ca și el.

Soția: Și eu sunt indirectă?

Consilierul: Întreabă-l pe el!

După ce ne-am apropiat de membrii familiei, putem să ne detașăm de ei, solicitându-le să interacționeze unul cu celălalt, pornind de la aceeași problemă.

Soția (soțului): Sunt indirectă?

Soțul: Realmente, nu știi. Câteodată pari foarte directă, dar mă întreb dacă îmi spui tot ceea ce te frământă. Când ești supărată, de exemplu, nu-mi dau seama care este adevărata cauză.

Soția: Aș putea să fiu supărată dintr-un anumit motiv, care în mod normal pe tine nu te-ar supăra?

Soțul: Probabil.

Soția (zâmbind și lăcrimând în același timp): Pentru că tu știi întotdeauna mai bine decât mine ce mă supără la un moment dat.

Consilierul (Soțului): Vezi ce se întâmplă acum? Ea îți spune adevărul, dar se teme ca nu cumva să fie prea directă cu tine, să te rănească, de aceea plânge și zâmbește în același timp. Ea spune de fapt: „Nu lua vorbele mele în serios, deoarece acum sunt prea stresată”. Acesta este modul în care vă adresați unul altuia. Nu puteți să schimbați felul de comunicare, deoarece nu știți ce anume și cum să schimbați, ceea ce vă conduce spre certuri. ă

Consilierul face trecerea de la povestire la relația interpersonală dintre cei doi, păstrând atenția asupra aceleiași probleme. El conduce subsistemul soților spre o explorare terapeutică.

Consilierul: Vă certați des?

Soțul: Nu ne certăm des.

Soția: Nu, așa este.

Soțul: Atunci când ne certăm, eu mă prefac că nu îi ofer atenție și ea se simte neajutorată.

Soția: Eu plâng de lipsa de atenție și astfel soțul se simte neajutorat.

Consilierul: Vreau să meditați asupra acestui aspect. Este posibil ca el să nu mai fie distanța, dacă învață să fie critic. Și este posibil ca tu să nu mai plângi atât de mult, dacă vei fi mai directă. Probabil atunci vă veți putea acorda mai multă libertate unul altuia. Dacă veți putea să vă spuneți fără ocolișuri lucrurile care vă supără, atunci și partenerul va fi capabil să vă asculte, astfel se vor putea rezolva tensiunile din căsnicia voastră.

În continuare, rezumăm convorbirea și propunem realizarea tehnicii Mesajele de tip „Eu...”.

Sumarea strategiilor și a tehnicilor cu debriefare și oferire de feedback

Prin intermediul feedbackului și a sumării noi, împreună cu membrii familiei marcate de migrația economică, evaluăm progresul terapeutic. Membrii familiei își reaminteau pe rând și relatau cele realizate în etapa anterioară și își împărtășeau gândurile, emoțiile și conduitele pe care le-au avut în timpul sarcinilor. Noi sumăm accentuând cum s-au reflectat comportamentele membrilor familiei în scopurile înaintate pentru ședință. Astfel ajutăm familia să-și conceptualizeze interrelațiile familiale ca un proces ce evoluează și se schimbă de la o ședință la alta. Observând progresul, familia marcată de migrația economică manifestă un interes și o motivare tot mai mare în procesul terapeutic și în realizarea sarcinilor pentru acasă.

Repartizarea temelor pentru acasă

Oferirea temelor pentru acasă se referă la activitățile pe care le cerem să fie realizate de către membrii familiei marcate de migrația economică între ședințe, cu scopul de a asigura restructurarea legăturilor din interiorul familiei. Temele vizează patternurile de interacțiune dintre membrii

familiei și nu se opresc asupra însușirilor sau caracteristicilor unui membru. Scopul lor este de a schimba interacțiunile disfuncționale și de a oferi alternative funcționale. Prin teme de acasă noi avem posibilitatea de a observa familia într-un alt cadru, de a sonda aspecte noi, iar familiei i se oferă posibilitatea de a activa patternuri interacționale, care până atunci erau în stare latentă, precum și de a-și crește flexibilitatea și elasticitatea. În realizarea temelor sunt implicați toți membrii familiei [160, p.109-110].

După Haley, atunci când se dă o directivă (sarcină pentru acasă), primul pas este motivarea familiei pentru îndeplinirea acesteia. Modul în care psihologul concepe motivarea unei familii depinde de natura sarcinii, de particularitățile familiei și de tipul relației pe care membrii familiei o au cu acesta. Psihologul trebuie să fie întotdeauna explicit atunci când formulează sarcinile, astfel încât ele să aibă efectul scontat. Când sarcinile trebuie îndeplinite în afara ședințelor, de obicei, participă toți membrii familiei, iar acțiunea adesea este repetată în timpul întrevederii [184].

Exemple de teme pentru acasă oferite familiilor marcate de migrația economică

1. ***Rețeta de patru minute.*** Respectarea ritualurilor de dimineață timp de 4 minute și a celor de seară – 4 minute, prin care membrii familiei reprezintă manifestarea exterioară a interesului și a griji pe care o au unul față de altul sub forma de îmbrățișări și dezmierdări. În cazul soțului plecat la munci peste hotare, manifestarea dată ia forma mesajelor transmise prin rețelele de comunicare (telefon, internet).

2. ***Îndeplinirea jurnalelor.*** Este un mod de a monitoriza emoțiile, gândurile (calde, fierbinți și reci), comunicarea/acțiunile și consecințele acestora. Clienții pot să acorde o atenție deosebită consemnării incidentelor critice în care au folosit comportamente potrivite sau nepotrivite [135].

3. ***Sarcina secretă a soților.*** Soții au săptămânal o întâlnire secretă timp de o lună. Nimeni nu știe unde au fost, iar ei, atunci când se întorc, nu discută despre ceea ce au făcut și unde au fost. Acest ritual a realizat distrugerea triumfiurilor din sistem.

4. ***Măriți cota de râs în familie.*** Decupați din ziare desene și caricaturi amuzante, alcătuind o foaie volantă hazlie. La următoarea masă așezați pe locul membrului de familie un text distractiv.

5. ***Maratonul intimității.*** Soții marcați de migrația economică vor petrece douăsprezece ore consecutiv împreună, fără copii, fără televizor, cărți, ziare, apeluri telefonice sau alt fel de întreruperi, cu excepția meselor și a vizitelor la baie. Nu este îngăduit să se vorbească despre repararea mașinii, despre notele proaste ale copilului sau despre instalarea sistemului de

irigații. Tot ce se discută trebuie să se concentreze asupra relației dintre soți. Dacă nu se simte nevoia de a vorbi, se păstrează tăcerea. Majoritatea subsistemelor maritale marcate de migrația economică s-au confruntat în asemenea situații cu o stânjenală și cu frica de a începe un dialog. Ulterior au apărut supărări și un disconfort evident, dar, odată depășită situația, soții au simțit un sentiment de apropiere și de dragoste unul față de celălalt, ajungând la concluzia că maratonul intimității este un exercițiu elocvent.

6. Crearea unui nou ritual. Au fost propuse diferite ritualuri familiilor, în funcție de structura sistemului familial. Un exemplu de ritual a fost următorul: Respectarea de către membrii familiei a celor **6 reguli de ascultare eficientă**:

- a) Menține un bun contact vizual (concentrează-ți toată atenția asupra membrului familiei);
- b) Așază-te și rămâi atent (apleacă-te înainte, către membru familiei care relatează ceva, în timp ce stai pe scaun, ca și când te-ai agăța de fiecare cuvânt);
- c) Arată-te interesat de ceea ce urmează să auzi (înalță sprâncenele, dă din cap aprobator etc.);
- d) Presară-ți ascultarea activă cu fraze potrivite, care să arate interes și înțelegere („*sunt de acord, așa este, excelent, înțeleg ce vrei să spui...*”);
- e) Pune întrebări bine formulate (oferă încurajare prin întrebările care să arate interesul pe cale-l ai față de ceea ce ți se spune);
- f) Ascultă cu treizeci de secunde mai mult (chiar și atunci când te gândești, trebuie să o faci prin ascultare.).

7. Ședințele de familie. Familia marcată de migrația economică stabilește o zi, o dată în săptămână, în care discută despre „*afacerile familiei*”. În aceste ședințe membrii familiei, inclusiv cel care lipsește temporar (prin intermediul internetului), rezolvă problemele acumulate timp de o săptămână și amânate pentru această ședință, iau decizii în legătură cu planurile familiei, stabilesc programul pentru următoarea săptămână.

8. Oferirea buchetelor verbale. Este modul prin care membrii familiei marcate de migrația economică își exprimă zilnic afecțiunile, aprecierile sau respectul față de ceilalți printr-un „buket verbal”, ca de exemplu: „*Ești cea mai importantă persoană pentru mine. Încerc să vin în întâmpinarea nevoilor tale. Vreau să te mângâi, să stau de vorbă cu tine și să îți spun ce ființă minunată ești...*”

9. Sarcini paradoxale. Sarcinile sunt paradoxale, deoarece, după Haley (1963, 1976b), terapeutul a spus familiei că vrea să-i ajute să se schimbe, dar în același timp, le cere să nu se schimbe. Abordarea se bazează pe ideea că unele familii, care vin pentru ajutor, sunt rezistente la suportul oferit; aici, terapeutul vrea ca membrii familiei să fie rezistenți astfel, încât

să se schimbe. În continuare vom descrie unele sarcini date de noi familiilor marcate de migrația economică.

a) *Soșilor, care după revenirea unuia acasă, se ceartă în mod regulat neproductiv, le-am cerut să se certe după o regularitate în zilele pare, de la orele 19.00 până la orele 20.00 în baie, așezați pe closed și pe cadă.*

b) *Unui copil adolescent i-am cerut să se plângă în momentele în care problema (furia necontrolată) nu este prezentă, astfel încât mama nu va ști dacă copilul problematic este într-adevăr furios sau doar urmează instrucțiunile noastre.*

c) *Soșului, plecat la munci peste hotare, i-am cerut să încurajeze soția sa prin internet să-l gelozeze cât mai mult.*

Încheierea modelului integrativ de consiliere în vederea atenuării efectelor migrației economice

Scopul ultimei etape constă în identificarea progresului realizat de familia marcată de migrația economică în funcționalitatea ei.

Strategiile folosite la încheierea modelului integrativ de consiliere sunt:

- recapitularea și consolidarea a ceea ce a învățat familia marcată de migrația economică;
- anticiparea recidivelor și sublinierea importanței actualizării strategiilor învățate de membrii familiilor marcate de migrația economică;
- în situațiile de dependență de consilier, am utilizat retragerea gradată: creșterea intervalelor dintre ședințe – o dată la două luni, apoi o dată la trei luni;
- încheierea modelului integrativ prin realizarea unui ritual de rămas bun; elaborarea emblemei și alcătuirea devizei sistemului familial.

Un alt scop a fost retestarea membrilor familiei marcate de migrația economică, aplicând chestionarele: Modelul McMaster al funcționării familiale și Modelul „circumplex” al evaluării familiale.

3.4. Impactul Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial

În urma implementării modelului integrativ de consiliere de familie în vederea atenuării efectelor migrației economice a fost validată eficiența lui în cadrul experimentului de control, prin:

1. compararea intragrupală a datelor, între situația inițială (preintervenție) și cea finală (postintervenție), pentru a ilustra evoluția funcționalității sistemelor familiale marcate de ME;

2. compararea intergrupală a datelor, între grupul experimental (GE) și cel de control (GC), care a fost constituit din 12 familii (4 din mediul rural și 8 din mediul urban), cu scopul de a demonstra existența diferenței dintre funcționalitatea sistemelor familiale ale subiecților din diferite grupuri.

La compararea intragrupală a datelor, am utilizat *testul t* pentru eșantioane perechi, deoarece avem rezultatele aceluiași subiecți, înainte și după demersul experimental formativ. Astfel am comparat rezultatele la chestionarele modelului circumplex și McMaster ale celor 12 respondenți – membri ai familiilor marcate de migrația economică, care au participat și la demersul experimental formativ. Menționăm că modelul integrativ de consiliere de familie în vederea atenuării efectelor migrației economice s-a desfășurat în același mod și cu aceeași cronologie atât la subiecții ce provin din familiile în care mama/soția lipsește, cât și la cele în care lipsește tata/soțul, atât în mediul rural, cât și în mediul urban, din familiile cu diferite cicluri de viață familială și perioade diferite de marcarea a migrației economice.

Variabila independentă (VI) a demersului experimentului este modelul integrativ de consiliere de familie în vederea atenuării efectelor migrației economice.

Variabila dependentă (VD) a demersului experimentului este nivelul funcționalității sistemului familial în baza modelelor Circumplex și McMaster cu două niveluri: funcționalitate preintervenție (VD1) și funcționalitate postintervenție (VD2).

Pentru început vom analiza schimbările survenite la nivelul funcționalității familiilor marcate de migrația economică în urma aplicării metodei **Modelului Circumplex**.

Tabelul 3.1. Mediile scorurilor la adaptabilitate înainte și după demersului experimental formativ

	Rezultatele testului t	N	Media
adaptabilitatea	Nivelul inițial	12	15,58
	Nivelul final	12	20,75

Tabelul 3.2. Mediile scorurilor la coeziune înainte și după demersului experimental formativ

	Rezultatele testului t	N	Media
coeziunea	Nivelul inițial	12	13,66
	Nivelul final	12	22,91

Tabelul 3.3. Rezultatele la testul t de comparare a mediilor la adaptabilitate și coeziune înainte și după demersul experimental formativ

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Intervalul de încredere 95%				
					Limita inferioară	Limita superioară			
Pair 1	adaptabilitatea_test - adaptabilitatea_retest	-5,16667	2,55248	,73684	-6,78843	-3,54490	-7,012	11	,000
Pair 2	coeziunea_test - coeziunea_retest	-9,25000	3,36087	,97020	-11,38540	-7,11460	-9,534	11	,000

Mediile inițiale și finale ale subiecților la nivelul adaptabilității sunt: $M_{init}= 15,58$, $M_{fin}=20,75$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11)= -7,01$, $p=0,00001$

Mediile inițiale și finale ale subiecților la nivelul coeziunii sunt: $M_{init}= 13,66$, $M_{fin}=22,91$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11)= -9,53$, $p=0,00001$

Se constată că avem o diferență semnificativă între nivelul inițial și cel final al adaptabilității și coeziunii la subiecții proveniți din familiile marcate de migrația economică, care au participat la demersul experimental formativ. Astfel putem spune că modelul integrativ de consiliere de familie în vederea atenuării efectelor migrației economice a îmbunătățit două tendințe contradictorii ale sistemului familial de stabilitate și capacitatea schimbării prin adaptabilitatea și coeziunea familială.

Analizând schimbările survenite la nivelul funcționalității familiilor marcate de migrația economică în urma aplicării metodei **Modelului McMaster** care descrie funcționarea sistemului familial prin șase dimensiuni: rezolvarea problemelor, comunicarea, rolurile, reactivitatea afectivă, implicarea afectivă, controlul comportamental, am obținut următoarele rezultate:

Tabelul 3.4. Mediile scorurilor la dimensiunile modelului McMaster înainte și după demersul experimental formativ

		N	Mean
Pair 1	rezolv_proble_test	12	16,2500
	rezolv_probl_retest	12	9,4167
Pair 2	comunicarea_test	12	16,8333
	comunicarea_retest	12	12,3333
Pair 3	rolurile_test	12	24,5833
	rolurile_retest	12	14,0000
Pair 4	reactivitatea_afect_test	12	15,7500
	reactivitatea_afect_retest	12	11,6667
Pair 5	implicarea_afect_test	12	19,8333
	implicarea_afect_retest	12	12,5833
Pair 6	controlul_comp_test	12	25,4167
	controlul_comp_retest	12	20,0000
Pair 7	functionarea_test	12	33,7500
	functionarea_retest	12	19,7500

Tabelul 3.5. Rezultatele la testul t de compararea mediilor la dimensiunile funcționării sistemului familial după modelul McMaster înainte și după demersul experimental formativ

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Intervalul de încredere 95%				
					Limita inferioară	Limita inferioară			
Pair 1	rezolv_proble_test - rezolv_probl_retest	6,83333	4,04145	1,16667	4,26552	9,40115	5,857	11	,000
Pair 2	comunicarea_test - comunicarea_retest	4,50000	3,08957	,89188	2,53698	6,46302	5,046	11	,000
Pair 3	rolurile_test - rolurile_retest	10,5833	8,47948	2,44781	5,19573	15,97094	4,324	11	,001
Pair 4	reactivitatea_afect_test - reactivitatea_afect_retest	4,08333	3,70401	1,06926	1,72992	6,43675	3,819	11	,003
Pair 5	implicarea_afect_test - implicarea_afect_retest	7,25000	3,54516	1,02340	4,99751	9,50249	7,084	11	,000
Pair 6	controlul_comp_test - controlul_comp_retest	5,41667	5,01739	1,44840	2,22877	8,60457	3,740	11	,003
Pair 7	functionarea_test - functionarea_retest	14,0000	9,10544	2,62851	8,21468	19,78532	5,326	11	,000

Amintim că scorurile mici prezintă o funcționare mai bună.

➤ Mediile inițiale și finale ale subiecților la *dimensiunea rezolvarea problemelor* sunt: $M_{init}= 16,25$, $M_{fin}=9,41$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11) = 5,85$, $p = 0,00001$

Se constată că avem o diferență semnificativă între nivelul inițial și cel final la *dimensiunea rezolvarea problemelor* la subiecții proveniți din familiile marcate de migrația economică, care au participat la demersul experimental formativ. Astfel încât putem spune că modelul integrativ de consiliere familială în vederea atenuării efectelor migrației economice a îmbunătățit dimensiunea rezolvării problemelor sistemului familial.

➤ Mediile inițiale și finale ale subiecților la *dimensiunea comunicării* sunt:

$M_{init} = 16,83$ $M_{fin} = 12,33$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11) = 5,04$, $p = 0,00001$

Se constată că avem o diferență semnificativă între nivelul inițial și cel final la *dimensiunea comunicării*. Astfel se poate afirma că modelul de consiliere propus de noi a îmbunătățit dimensiunea interrelaționării membrilor în sistemul familial.

➤ Mediile inițiale și finale ale subiecților la *dimensiunea rolurile* sunt: $M_{init} =$

$24,58$, $M_{fin} = 14,00$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11) = 4,32$, $p = 0,001$

Constatăm că există o diferență semnificativă între rezultatele înainte și după experimentul formativ la *dimensiunea rolurile* la subiecții proveniți din familiile marcate de migrația economică, care au participat la demersul experimental formativ. Astfel putem afirma că model integrativ de consiliere a îmbunătățit *dimensiunea roluri* din sistemul familial marcat de migrația economică.

➤ Mediile inițiale și finale ale subiecților la *dimensiunea reactivitatea afectivă* sunt: $M_{init} = 15,75$, $M_{fin} = 11,66$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11) = 3,81$, $p = 0,003$

Se constată că avem o diferență semnificativă între nivelul inițial și cel final la *dimensiunea reactivitatea afectivă*. Putem constata că modelul de consiliere propus a îmbunătățit dimensiunea dată.

➤ Mediile inițiale și finale ale subiecților la *dimensiunea implicarea afectivă*

sunt: $M_{init} = 19,83$, $M_{fin} = 12,58$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11) = 7,08$, $p = 0,00001$

Amintim că scorurile mici prezintă o funcționare mai bună. Se constată că avem o diferență semnificativă între nivelul inițial și cel final la *dimensiunea implicarea afectivă* la subiecții proveniți din familiile marcate de migrația economică, care au participat la demersul experimental formativ. Astfel s-a dovedit că model integrativ de consiliere în vederea atenuării efectelor migrației economice a îmbunătățit *dimensiunea implicarea afectivă* a sistemului familial.

➤ Mediile inițiale și finale ale subiecților la *dimensiunea controlul*

comportamentului sunt: $M_{init} = 25,41$, $M_{fin} = 20,00$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11) = 3,74$, $p = 0,003$

Constatăm că există o diferență semnificativă între rezultatele înainte și după experimentul formativ la *dimensiunea controlul comportamentului* la subiecții proveniți din familiile marcate de migrația economică, care au participat la demersul experimental formativ. Astfel încât putem afirma că modelul integrativ de consiliere a îmbunătățit *dimensiunea controlul comportamentului* din sistemul familial marcat de migrația economică.

➤ Mediile inițiale și finale ale subiecților la *funcționarea generală* sunt: $M_{init} = 33,75$, $M_{fin} = 19,75$

Valoarea lui t și a pragului de semnificație: $t(11) = 5,32$, $p = 0,00001$

Amintim că scorurile mici prezintă o funcționare mai bună. Se constată că avem o diferență semnificativă între nivelul inițial și cel final la *funcționarea generală* la subiecții proveniți din familiile marcate de migrația economică, care au participat la demersul experimental formativ. Astfel s-a demonstrat că modelul integrativ de consiliere de familie în vederea atenuării efectelor migrației economice a îmbunătățit *funcționarea generală* a sistemului familial.

La compararea intergrupală a datelor am confruntat mediile obținute la parametri funcționalității sistemului familial după Modelul McMaster și a Modelului Circumplex dintre grupul de control și grupul experimental, obținând următoarele:

Tabelul 3.6. Mediile scorurilor la parametrii funcționalității sistemului familial la subiecții din GC și GE

	Media la parametrii funcționalității sistemului familial								
	Coeziunea	Adaptabilitate	Rezolvarea probl.	Comunicarea	Rolurile	Reactivitatea afectivă	Implicarea	Controlul	Funcționalitatea
Gr. Experim.	22,91	20,75	9,41	12,33	14,00	11,66	12,58	20,00	19,75
Grup control	14,85	16,22	17,47	17,25	25,63	14,94	19,33	24,11	31,33

Se atestă diferențe între medii la subiecții grupelor de control și experimental, astfel încât se observă o îmbunătățire a parametrilor de funcționare a sistemelor familiale marcate de migrația economică.

Făcând totalurile analizei comparative a rezultatelor obținute la metodele de constatare a funcționalității familiale Modelul McMaster și a Modelului Circumplex, înainte și după realizarea experimentului formativ, cât și analiza mediilor grupului de control și cel experimental am constatat diferențe statistic semnificative, ceea ce înseamnă că partea a doua a ipotezei cercetării

noastre s-a confirmat, astfel încât funcționalitatea familiilor marcate de migrația economică poate fi sporită prin intermediul unui model integrativ de consiliere de familie în vederea atenuării efectelor migrației economice.

3.5. Concluzii la capitolul 3

Generalizând rezultatele demersului experimental formativ în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial, putem formula următoarele concluzii:

- Familiile marcate de migrația economică cu o funcționare slabă au acceptat cu greu să participe la experimentul formativ, manifestând o slabă motivație de a schimba lucrurile din familie, precum și neîncrederea față de procesul de consiliere psihologică ce ar putea aduce schimbări în funcționarea familiei.

- Rolul ședinței de inițiere este unul foarte mare, datorită faptului că venim cu o informație prealabilă despre ceea ce inițiem în procesul de consiliere cu familia, astfel motivându-i la participare și diminuând din rezistența membrilor familiilor marcate de migrația economică la strategiile pe care le propunem.

- Implicarea membrului plecat la munci peste hotare în *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, prin intermediul rețelelor de comunicare virtuală, în special a skype-ului, ne-a permis să avem în față întregul sistem familial. Acest fapt ne-a oferit posibilitatea de a sesiza pattern-urile comportamentale, implicarea fiecărui membru în structura familiei, făcându-i pe toți să definească problema care vizează întregul sistem, și nu doar pe un singur membru. Prezența membrului putea fi una virtuală, dar era una importantă în stabilirea unor noi modele alternative pentru parametrii funcționalității familiei.

- Strategiile implementate în Modelul de consiliere au confirmat ipoteza cercetării, astfel încât: modelul integrativ de consiliere de familie în vederea atenuării efectelor migrației economice, în care sunt antrenate familiile marcate de migrația economică, diminuează disfuncționalitatea acestora.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Principalele cauze care determină membrii familiei să migreze în străinătate sunt de ordin economic, și anume șomajul, nivelul scăzut de trai, sărăcia, locuri de muncă slab plătite etc. Acest fenomen există și va exista în continuare atâta timp cât oamenii aleg să lucreze cu o remunerare mai mare și să ofere familiei lor un trai mai bun, părăsindu-și țara de origine. Studiile de specialitate au relevat rezultate pozitive ale migrației asupra nivelului economic al țării, dar și asupra mentalității și comportamentelor celor care munceau peste hotare, precum și asupra membrilor familiilor migranților în cazul normelor și valorilor fundamentale. Cu toate acestea, a avea părinți care lucrează în străinătate devine o problemă care are influență asupra funcționării sistemului familial.

Studiul teoretic analitic și totalizarea rezultatelor experimentale obținute în urma cercetării noastre au permis formularea următoarelor **concluzii**:

- Familia este ca un organism biologic, a cărui supraviețuire depinde de adaptarea eficientă la schimbările mediului. O familie disfuncțională reprezintă o structură disfuncțională, incapabilă să se adapteze la cerințele schimbătoare ale mediului intern și extern, din cauza incapacității distribuirii și exercitării corespunzătoare a funcțiilor, rolurilor, regulilor specifice la nivelul familiei. Structura poate fi văzută ca un set virtual de exigențe, ce organizează modul în care subsistemele familiei interacționează flexibil, adaptându-se la realitatea imediată [42, p.40-45].

- Viziunea sistemică asupra familiei pornește de la premisa că familia este mai mult decât o colecție de indivizi separați. Aceasta este prezentată ca un sistem, ca un corp, ale cărui părți funcționează astfel, încât transcend caracteristicile individuale. Intervenția asupra sistemului familial presupune nu doar luarea în considerare a tuturor membrilor familiei, ci, de asemenea, și relațiile, experiențele acestora, structura, granițele, ierarhia familiei etc [18, p. 201-206; 44, p. 75-83].

- Un fenomen perturbator al structurii sistemului familial este migrația economică, frecvența acesteia crescând odată cu liberalizarea regimului de vize. Deși migrația reduce sărăcia, ea, pe de altă parte, generează mult stres legat de adaptarea la retransformarea și redistribuirea rolurilor și funcțiilor, comunicării, implicării afective ale membrilor temporar absenți din sistem, ori la reîntoarcerea acestora acasă după o perioadă îndelungată de timp [17, p. 15; 19, p. 69-75; 43, p. 347-350].

- Familiile marcate de migrația economică prezintă o funcționare semnificativ mai joasă decât familiile nemarcate de migrație. Evenimentele generate de fenomenul migrației se răsfrâng asupra funcționalității familiei și se manifestă prin:

a. un deficit de adaptare familială, marcat prin reguli slab definite, neclar distribuite, greu realizate, greu modificate;

b. lipsa de coeziune a familiei reprezentată printr-un grad necorespunzător de implicare și reactivitate afectivă a membrilor familiei, prin patologia granițelor, alianțelor, coalițiilor și prin patologia ierarhiei decizionale a familiei;

c. dificultăți în comunicare, în rezolvarea problemelor și a controlului comportamental;

d. incapacitatea de a defini, realiza și a distribui eficient rolurile;

e. periclitarea stabilității maritale [45, p. 329-334].

- Cele mai scăzute niveluri de disfuncționalitate familială sunt prezente în sistemele marcate de migrația economică din mediul rural, care se află la prima etapă a ciclului de viață și la etapa familiei cu copii mici, în care ambii soți/părinți, ori numai soția/mama a început recent să practice muncile peste hotarele țării [45, p. 329-334; 46, p. 67]..

- Este elaborat *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*, model orientat spre o reorganizare ce conduce la o mai bună funcționare. Modelul implică tehnici care au ca scop să antreneze familia în activități bine structurate, cum ar fi sculptura de familie, harta familiei, termometrul familiei, în vederea conștientizării complicității și îmbunătățirii rolurilor, funcțiilor familiale pe parcursul ședințelor. Modelul aplică, de asemenea, tehnici împrumutate din dramaterapie și artterapie (desenul familiei, mângăleala, etc.), pentru stimularea intensității trăirilor afective. Prin tehnicile selectate am realizat următoarele: renegocierea regulilor sistemului familial marcat de migrația economică; promovarea relațiilor adecvate rolurilor fiecărui membru al familiei; dezvoltarea flexibilității rolurilor în familiile marcate de migrația economică; creșterea libertății și deschiderea interacțiunilor spre reducerea sau rezolvarea conflictelor dintre membrii familiilor marcate de migrația economică; focalizarea atenției asupra nevoilor emoționale și a creșterii gradului de securitate al fiecărui membru al familiei marcate de migrația economică; creșterea coeziunii familiei prin eliberarea de inhibiții și implicare a membrilor familiei marcate de migrația economică; dezvoltarea capacității de adaptare prin schimbarea structurilor de putere, relațiilor de rol și regulilor relaționale [16, p.72-82; 20, p. 198-208].

- Implementarea *Modelului integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial* a îmbunătățit funcționalitatea acestuia.

- Studiul realizat a demonstrat că foarte multe familii marcate de migrația economică se confruntă cu o slabă capacitate de a se adapta și de a se transforma, ca răspuns la consecințele absenței temporare a unuia sau a mai multor membri din sistemul familial. Rezistența la factorii de stres depinde de capacitatea sistemului de a descoperi și de a-și mobiliza resursele individuale,

de a activa potențele comportamentale, care au rămas intacte în dinamica familiei. Nu toate familiile care se confruntă cu fenomenul migrației pot să-și elaboreze o rețea de alternative, pentru a readuce echilibrul anterior [23, p. 77-81.; 44, p. 350].

- Pornind de la faptul ca mecanismul este un proces, un mod de acțiune (de gândire, de comunicare) care se realizează pentru a obține un rezultat, atunci **mecanismele psihologice** identificate pentru atenuarea efectelor migrației economice asupra sistemului familial sunt:

1. **reducerea rezistenței la schimbare** a membrilor familiei marcate de migrația economică cu disfuncționalitate crescută;
2. **motivarea membrilor** familiei marcate de migrația economică spre psihointervenție;
3. **intervenția directă în sistemul familial prin consilierea integrativă de familie.**

Relația dintre a informa, a motiva, a reduce din rezistență și a îmbunătăți funcționalitatea s-a dovedit a fi una de bază căci în lipsa unei componente nu e posibilă schimbarea. Mecanismele psihologice stimulează membrii familiei să-și formeze noi competențe și/sau să renunțe la unele conduite care mențin problemele în familie, astfel atenuând efectele migrației economice asupra întregului sistem familial [44, p. 75-77].

În final, am ajuns la concluzia că disfuncționalitatea familiei marcate de migrația economică poate fi atenuată aplicând un șir de recomandări:

- Pentru a depăși situația dificilă cu care se confruntă, familia marcată de migrația economică are nevoie de sprijin sub forma unor servicii de asistență psihologică. În organizarea unor asemenea servicii, este recomandat *Modelul integrativ de consiliere familială în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial.*

- Asistența psihologică a familiei marcate de migrația economică trebuie acordată cât mai timpuriu, din momentul când se face cunoscută intenția unui membru de a pleca la munci peste hotarele țării. Intervenția este necesară pentru a eficientiza procesul de redistribuire, de renegociere a rolurilor, pentru a interveni în stabilirea regulilor, patternurilor de comunicare, ce vor contribui la adaptarea mai rapidă a sistemului familial la noile condiții.

- Modalitățile prin care putem sprijini membrii familiilor marcate de migrația economică sunt diverse și trebuie propagate anume prin informare, prin organizarea grupurilor de suport și, nu în ultimul rând, prin consilierea familiilor. Asistența psihologică și, mai ales, prevenția poate încuraja dezvoltarea cât mai multor strategii de adaptare familială în situațiile de risc, membrilor familiei le pot fi oferite modalități alternative, mai sănătoase, de a face față stresului provocat de migrația economică. Diversificarea strategiilor de coping, stimularea resurselor de adaptare ar putea ajuta sistemul să își mențină stabilitatea și să consolideze capacitatea familiei de a se schimba.

BIBLIOGRAFIE

1. Agachi S. Cauze și consecințe ale fenomenului migrația ilegală. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Serie nouă „Științe juridice”. Chișinău, 2005, nr.8: Probleme actuale - teoretice și practice - privind legislația Republica Moldova, p. 72-78.
2. Albu G. Copii cu părinți. Copii fără părinți. În: Didactica Pro... , 2007, nr 5-6, p. 10-19.
3. Anghel E. Psihologia cuplului și psihosexologie. Note de curs. București: Ed. Universității Titu Maiorescu. 2009. 56 p.
4. Anghel R. G. (coord.) ș.a. Sociologia migrației : Teorii și studii de caz românești Iași: Polirom, 2009. 310 p.
5. Avrukina O., Bugrimova A. ș.a. Tehnologii sociale modern. Programul „15”. Ghid de implementare al programului de profilaxie a bolilor cu impact social în cadrul comunității. Chișinău: Editat de Organizația publică Orășenească „Proiectul umanitar”, 2016. 365 p.
6. Axentiev A. Familia - comoara copilului. În: Dreptul, 2013, 24 mai (nr 19), p. 4.
7. Baltasiu R. Sociologie economică și teoria elitelor. București, 2003. 277 p.
8. Băran-Pescaru A. Familia azi. O perspectivă sociopedagogică. București: Aramis, 2004. 176 p.
9. Bejan M. Politici sociale orientate spre soluționarea problemelor copiilor rămași fără îngrijire părintească. În: Legea și viața, 2011, nr 2, p. 16-22.
10. Bejan O., Bejan V. Familia. Chișinău: Ericon, 2012. 80 p.
11. Boico C. Impactul migrației părinților asupra comportamentului și reușitei elevilor de vârstă școlară mică. În: Interuniversitaria: Materialele Colocviului științific Studentesc, 12 mai 2012, ed. a 8-a. Bălți, 2013, p. 127-132.
12. Bolea Z. Podubnî C. Imaginea figurilor parentale la copiii din familiile temporar dezintegrate. În: Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare: Conf. șt. naț. cu participare intern. dedicată aniversării 65 de la fondarea Universității de Stat din Moldova: șt. sociale, 21-22 sept. 2011: Rez. comunicărilor. Chișinău, 2011, vol.2, p. 124-127.
13. Bolea Z. Aspecte clinice în problematica psihologică la adolescenții din familiile temporar dezintegrate. În: Studia Universitatis. Științe ale Educației. Chișinău, 2011, nr 5, p. 147-149.
14. Boncu Ș., Ilin C., Sulea C. Manual de psihologie socială aplicată. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2007. 346 p.
15. Branașco N. Migrația forței de muncă: abordări conceptuale și factori motivaționali. În: Analele Universității "Alec Russo" din Bălți. Serie nouă. Economie. Bălți, 2012, T.22, fasc.a. p. 68-73.
16. Briceag S., Cazacu D., Corcevoi M. Cercetarea funcționalității familiilor din Republica Moldova și elaborarea mecanismelor de reajustare psiho-socială a acestora. În: Psihologia socială în secolul

- XXI: provocări, tendințe, perspective. Materialele colocviului șt. intern. 4-5 mai, 2017. Chișinău: Tipografia Centrală. p.72-82.
17. Briceag S., Corcevoi M. Migrația economică – factor cu impact perturbator asupra structurii familiale. Studiu de caz. În: *Kreatikon: creativitate-formare-performanță* Ed a XIII-a: Materialele Simpozionului național în memoria Prof.univ. dr. Mariana Caluschi. Volum de rezumate. Iași: Editura PIM, 2017. p. 15.
 18. Briceag S., Corcevoi M. Funcționalitatea sistemului familial marcat de migrația economică. În: *Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne: Materialele conf. șt. intern.*, 11-12 decemb., 2014. Chișinău: Print Caro, 2014, vol. 2., p.201-206.
 19. Briceag S., Corcevoi M. Migrația economică și impactul ei asupra calității vieții de familie. În: *Univers Pedagogic*, 2016. № 2(50). p. 69-75.
 20. Briceag S., Corcevoi M. Modelul familiei în tranziție: strategii psihologice de menținere a sistemului familial. În: *Tradiții și valori în formarea profesională a cadrelor didactice în învățământul preșcolar și primar: Materialele conf. șt. intern. consacrată aniversării a 55-a de la fondarea Fac. de Științe ale Educației, Psihologie și Arte*, 29 oct. 2015. Bălți: Tipografia din Bălți 2015. p.198-208.
 21. Briceag S., Corcevoi M. Rezistența la educație în familiile marcate de migrația economică. În: *Rezistența la educație: Note de curs pentru formarea inițială și continuă a cadrelor didactice.* Coord. șt. Zorilă L. Bălți: Tipografia din Bălți, 2015. p. 114-128.
 22. Briceag S., Corcevoi M. Comunicarea virtuală vizavi comunicare reală în familia marcată de migrația economică. În: *Revista Tehnocopia*, 2014, nr 2(11), p. 31-34.
 23. Briceag S., Corcevoi M. Familia temporar dezintegrată – teren de apariție și menținerea stresului emoțional. În: *Fortificarea sănătății angajaților prin suprimarea stresului organizațional.* Bălți, 2014, p. 77-81.
 24. Briceag S., Corcevoi M. Impactul tipului de familie asupra percepției ariilor vieții de familie. În: *Managementul educațional: realizări și perspective de dezvoltare. Materialele conf. șt.-pr. intern.* 27 aprilie 2017. Bălți: Tipografia din Bălți, 2017. p.334-338.
 25. Buciuceanu-Vrabie M. Impactul migrației de muncă asupra funcției educative a familiei. În: *Evoluția gândirii geografice și demografice în Republica Moldova. Simpozionul șt. intern.*, 22-24 sept. 2011. Chișinău, 2011, p. 35-40.
 26. Bulgaru M. "Criza" familiei: mit sau realitate? În: *Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare: Conf. șt. naț. cu participare intern. dedicată aniversării 65 de la fondarea Univ. de Stat din Moldova: șt. sociale*, 21-22 sept. 2011: *Rez. Comunicărilor.* Chișinău, 2011, vol. 2, p.224-227.

27. Bulgaru M. (coord) ș.a. Sociologie Vol.I. Chișinău: Centrul Ed. al USM, 2003. 331 p.
28. Cheianu D. Consecințele migrației forței de muncă peste hotare asupra familiei. În: Analele șt ale Universității de Stat din Moldova. Vol.3 : Istoria Românilor și Antropologie ; Istorie Universală ; Pedagogie ; Psihologie ; Studiul Artelor ; Culturologie ; Asistență socială ; Sociologie filosofie. Chișinău, 2005, p. 384-389.
29. Cheianu-Andrei D. (coord.) ș.a. Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați la muncă peste hotare. Chișinău: CEP USM, 2011. 251 p.
30. Cheianu-Andrei D. Aspecte socio-demografice ale migrației (cazul Republicii Moldova). În: Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni : Materialele conf. șt. int. cu prilejul aniversării a 15-a de la adoptarea Progr. de Acțiune al Conf. Int. pentru Populație și Dezvoltare (Cairo,1994), 15-16 oct. 2009. Chișinău, 2009, p. 152-156.
31. Chelcea S., Măgurean I., Cauc I. Cercetarea sociologică. Metode și tehnici. Deva: Editura Destin, 1998. 564 p.
32. Chelcea S. Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative Ed. a 2-a. București: Economică, 2004. 694 p.
33. Ciofu C. Interacțiunea părinți-copii. Ed.a II-a. București: Ed. Medicală Amaltea, 1998. 218 p.
34. Ciorănică R. Procesele de migrație în Republica Moldova. În: Legea și viața, 1997, nr 8, p.32-33.
35. Ciugureanu-Mihailuță C. Protecția drepturilor copiilor lipsiți de mediul lor familial. În: Legea și viața, 2008, nr 9(201), p. 6-9.
36. Ciupercă C. Tratat de psihosociologia familiei. Craiova: Sitech, 2012. 304 p.
37. Cojocaru M. Efectele migrației. În: Migrația și efectele ei în plan familial: Suport de curs adresat participanților la proiectul Migrația și traficul minorilor neînsoțiți: măsuri urgente pentru minorii aflați în situație de vulnerabilitate extremă OIM, 2006, p.33-44;
38. Coliban M. Calitatea vieții de familie și rolul ei în interacțiunea părinți-copii. În: Univers Pedagogic Pro, 2010, 11 noiembrie (nr 40), p. 8.
39. Constantin D. L. (coord.), Nicolescu L., Goschin Zizi. Perspective europene de abordare a azilului și migrației. Studiul nr. 4. București, 2008. 87 p.
40. Constantinescu M. Teorii ale migrației internaționale. În: Sociologie românească, 2002, nr 3-4, p. 93-114.
41. Copii singuri acasă: Carte pentru persoanele care au grijă de copii cu părinți plecați în străinătate. Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului, HelpAge International în Moldova. Chișinău, 2011. 60 p.

42. Corcevoi M. Sisteme familiale funcționale și disfuncționale. Funcționalitatea sistemului familial: evaluare și intervenție În: Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepte, reflecții. Coord. șt. S. Briceag. Bălți: Tipografia din Bălți, 2016. p. 40-68.
43. Corcevoi M. Atributele sistemului familial marcat de migrația economică. În: Educația pentru dezvoltare durabilă: inovație, competitivitate, eficiență: Materialele conf. șt. intern., Chișinău 18-19 oct. Chișinău: IȘE, 2013, p. 347-350.
44. Corcevoi M. Diagnoza și intervenția structurală a familiilor temporar dezintegrate. În: Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice: Materialele conf. șt. intern. 26 mai, USARB. Bălți: Tipografia din Bălți, 2017. p.75-83
45. Corcevoi M. Profilul familiei marcate de migrația economică. În: Perspective și tendințe actuale de dezvoltare a învățământului preșcolar și primar: Materialele conf. șt.-practice intern., 30-31 oct. 2013. Bălți: Tipografia din Bălți, 2014. p. 329-334.
46. Corcevoi M., Ciobanu,V. Relația dintre stres și familia marcată de migrație. În: Fortificarea sănătății angajaților prin suprimarea stresului organizațional. Bălți, 2014, p. 63-67.
47. Costachi J. Migrația reglementată și cea nereglementată. În: Didactica Pro..., 2007, nr 5-6, p. 32-33.
48. Cristei A. Opinii și atitudini ale tinerilor față de posibilitatea de a emigra la muncă peste hotare. În: Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare: Conf. șt. naț. cu participare intern. dedicată aniversării 65 de la fondarea Universității de Stat din Moldova: Șt. sociale, 21-22 sept. 2011 : Rez. Comunicărilor. Chișinău, 2011, vol. 2, p. 248-251.
49. Crișan I.R. Relația părinte-copil în contextul separării partenerilor conjugalii. Rezumatul tezei de doctorat. Cluj Napoca, 2010. 27 p.
50. Cungi Ch. Metode și tehnici de relaxare. Trad. S. Ciocoiu. Iași: Polirom, 2004. 200 p.
51. Cuznețov L. Consilierea parentală. Ghid metodologic. Chișinău: Primex-com SRL. 2013. 111 p.
52. Cuznețov L. Cultura relațiilor familiale: educația copiilor și conduita părinților în cadrul familiilor temporar dezintegrate strategii și tehnologii. În: Tehnologii educaționale moderne în contextul formării culturii învățării. Chișinău, 2008, vol. 9, p.78-94.
53. Cuznețov L. Educație prin optim axiologic. Teorie și practică. Chișinău: Primex-Com SRL, 2010. 159 p.
54. Cuznețov L. Filosofia practică a familiei. Chișinău: Centrul Editorial-poligrafic al USM, 2013. 328 p
55. Cuznețov L. Fundamente teoretice și metodologice ale educației pentru familie. Autoref. tezei de dr. hab. în pedagogie. Chișinău, 2005. 50 p.

56. Cuznețov L. Pedagogia și psihologia familiei. Suport de curs. Chișinău: Primex-Com SRL, 2013. 77 p.
57. Cuznețov L. Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei. Chișinău: Centrul Editorial-poligrafic al USM, 2008. 624 p
58. Dafinoiu I. Elemente de psihoterapie integrativă. Iași: Polirom, 2007. 230 p.
59. Dafinoiu I. Psihoterapii scurte. Strategii, metode, tehnici. Iași: Polirom, 2005. 352 p.
60. Dmitrieva O., Subași B. Direcțiile principale ale proceselor de migrație în Moldova: Migrația și căile ei principale. Chișinău, 1998, 23 p.
61. Drugaș I. (coord.) Educăm și vindecăm prin... povești. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008. 131 p.
62. Drumea M. Migrația forței de muncă - trasee de migrațiune. În: Avocatul poporului, 2007, nr 6-7, p. 30-33.
63. Dumitra I. Al. Consiliere psihopedagogică. Iași: Polirom. 2008. 332 p
64. Efectele migrației și remitențelor în zonele rurale ale Moldovei și Studiul de caz privind gestionarea migrației în Polonia. Centrul de Investigații sociale și economice. Programului de asistență pentru anul 2008. 60 p.
65. Enache R. Elemente de psihodiagnostică, consiliere și terapia familiei. Constanța: Ovidius University Press, 2011. 229 p.
66. Femeile și migrația internațională. Raport de cercetare nr.8. Serie cercetare continuă – Proiect promovează femeia. Editat sub egida ANOFM. Publicat: ianuarie 2013.
67. Filimon L. Psihologia adultului. Note de curs. Oradea, 2009. 85 p.
68. Frangulea S. Impactul globalizării asupra fenomenului migrației internaționale. În: Administrarea publică, 2010, nr 2-3, p. 135-143.
69. Gagauz O. Familia contemporană între tradițional și modern. Chișinău, 2012. 280 p.
70. Gașper L. Rolul familiei în contextul migrației de muncă: aspecte socio-psihologice. În: Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni : Materialele conf. șt. int. cu prilejul aniversării a 15-a de la adoptarea Progr. de Acțiune al Conf. Int. pentru Populație și Dezvoltare (Cairo,1994), 15-16 oct. 2009. Chișinău, 2009, p. 167-170.
71. Gavriiuc C. (coord.). Ghid pentru profesioniștii care lucrează cu copiii migranților. Chișinău : Foxtrot, 2012. 183 p.
72. Gavriiuc C. (coord.). Singur acasă: Carte de buzunar pentru fete și băieți cu părinți plecați în străinătate coord.. Chișinău, 2007. 58 p.
73. Gavriiuc C. (coord.). Situația copiilor rămași fora îngrijire părintească în urma mi grației. Raport de studiu. UNICEF, Chișinău, 2006. 96 p.

74. Gheorghiu D. Statistică psihologică și prelucrarea informatizată a datelor. 2005. 254 p.
75. Gojgar G. Psihoterapia de familie. Suport de curs. București, 2010. 51 p.
76. Golovei L. Familia - promotor al valorilor: Training pentru adolescenții din familiile temporar dezintegrate. Chișinău: UST, 2010. 118 p.
77. Golovei L. Influența relațiilor adolescenți-părinți în formarea sistemului valoric al adolescenților din familiile temporar dezintegrate. În: Psihologie, 2010, nr 2, p. 27-39.
78. Gonța V. Consecințele migrației de muncă a părinților pentru personalitatea copiilor. În: Didactica Pro..., 2007, nr 3-4 (44), p. 38-41.
79. Gonța V. Modelul psihoterapeutic integrativ de lucru cu victimele violenței în familie. În: Psihologie, 2015, nr 3-4, p. 64-74.
80. Gonța V., Focșa T. Consecințele psihosociale ale separării copiilor de părinți în condițiile migrației. În: Probleme ale șt. socioumane și modernizării învățământului: Conf. de totalizare a muncii și șt.-didactice a corpului profesoral-didactic pentru anul 2011. Chișinău, 2012, vol. 1, p. 185-191.
81. Gonța V., Mînăscuță T. Separarea ca stare de criză a cuplului. În: Psihologie, 2008, nr 1, p.34-40.
82. Gonța V., Lazăr C. Familia contemporană: necesități și riscuri în îngrijirea copilului. În: Conferința Internațională Științifico-Practică „Păstrarea integrității familiei – politică prioritară pentru protecția copilului”, din 15 mai 2014, ULIM, Chișinău, 2014. p. 41-44
83. Goodman N. Introducere în sociologie. București: Lider, 1992. 490 p.
84. Gorceag L. Copii orfani cu părinți în viață. În: Didactica Pro..., 2007, nr 5-6, p. 25-26.
85. Gozo Zeno. Implicațiile filosofice ale ideilor școlii de la Palo Alto. Timișoara: Eurobit, 2010. 325 p.
86. Hedeșiu B. V. Transformări în modelele familiale din România. Teză de doc. Rezumat. Cluj-Napoca, 2013.15 p.
87. Holdevici I. Elemente de psihoterapie. București: ALL, 1998. 276 p.
88. Ianceva A. Bani - copii - bani: migrațiunea. În: Capital, 2004, 29 aprilie, nr 16, p.12.
89. Impactul socio-economic al crizei economice asupra migrației și remitențelor în Republica Moldova. Primii indicatori – Primăvara 2009. Chișinău, 2009. 38 p.
90. Ionescu M., Negreanu E. Educația în familie. Repere și practici actuale. București: Cartea universitară, 2006. 197 p.
91. Isac O. Subminarea valorilor familiei în cadrul societății moderne. În: Poliția și valorile general umane în contextul integrării europene: Materialele conf. șt.-practice, 30 mar. 2007. Chișinău, 2007, p. 135-137.
92. Iuga V. Comunicarea în familie. Arad: Multimedia Int., 2004. 194 p.

93. Konya Z. *Terapie familială sistemică*. Ed. a 2-a. Iași: Polirom, 2012. 296 p.
94. Lazariuc, C. Copiii migranților: cauza emigrării și/sau motivația reintoarcerii. În: *Moldoscopie*, 2012, Partea LVIII, nr 3, p. 51-71.
95. Lazo M. *Violența domestică și consecințele ei asupra sistemului familial*. În: *Pledoarie pentru educație – cheia creativității și inovării*. Materialele conf. șt. intern., 1-2 noiem. Chișinău: IȘE, 2011. – P. 181-183;
96. Lazo M., Briceag S. *Moldovan families system marked by economic migration*. În: *Hayka, образование, общество глазами молодых*. Ucraina, Ровно, 2013, p. 208-209.
97. Lazo M., Briceag S. *Psihologul ca mediator între școală și familia temporar dezintegrată*. *Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere*: Materialele conf. șt. intern., 2-3 noiem. 2012. Chișinău, 2012. p. 361-364.
98. *Lăsați în urma migrației persoane în etate și copii din Moldova*. Studiu național realizat de HelpAge Internațional și UNICEF. Chișinău, 2010. 44 p.
99. Losfi E. *Disfuncționalitatea familiei ca factor generator al comportamentului dependent*. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*: Conf. de totalizare a muncii șt. și șt.-didactice a corpului profesoral-didactic pentru anul 201. Chișinău, 2012, vol. 1, p. 117-123.
100. Luca A. *Migrația forței de muncă: factori și alternative*. În: *Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare*: Conf. șt. națională cu participare internațională dedicată aniversării 65 de la fondarea Universității de Stat din Moldova: Șt. sociale, 21-22 sept. 2011: Rez. comunicărilor. Chișinău, 2011, vol. 1, p. 70-74.
101. Lucke M. *Modele și tendințe ale migrației și remitențelor în Republica Moldova*. Chișinău: Org. Int. pentru Migrație (OIM), 2007. 57 p.
102. Malanciuc I. (coord.). *Abandonul copiilor în Republica Moldova*. Chișinău: Trigraf-Tipar, 2005. 140 p.
103. Matei C. *Impactul migrației populației asupra situației demografice din Republica Moldova*. Chișinău: Ed. ASEM, 2006. 175 p.
104. Midari V. *Protecția socială a copiilor rămași fără îngrijire părintească*. În: *Didactica Pro...*, 2007, nr 5-6, p. 30-32.
105. *Migrația forței de muncă*. Biroul Național de Statistică. *Ancheta Forței de muncă*. Chișinău, 2013 52 p.
106. Mitrofan I. (coord). *Orientarea experiențială în psihoterapie: dezvoltare personală, interpersonală, transpersonală*. București: Sper, 2000. 373 p.
107. Mitrofan I. *Cuplul conjugal. Armonie și dizarmonie*. București 1989. 279 p.

108. Mitrofan I. Psihoterapie. Repere teoretice, metodologice și aplicative. București: SPER, 2008. 517 p.
109. Mitrofan I., Buzducea D. Psihologia pierderii și terapia durerii. București: Editura SPER, 2002. 204 p.
110. Mitrofan I., Ciupercă C. Familia de la A ... la Z: mic dicționar al vieții de familie. București: Editura Științifică, 1991. 359 p.
111. Mitrofan I., Ciupercă C. Incursiune în psihosociologia și psihosexologia familiei. București: Edit Press Mihaela S.R.L.390 p.
112. Mitrofan I., Ciupercă C. Psihologia relațiilor de cuplu. Abordarea teoretică și aplicativă. București: Ed. SPER, 2009. 463p.
113. Mitrofan I., Ciupercă C. Psihologia relațiilor dintre sexe. Mutații și alternative. București: Alternative, 1997. 369 p.
114. Mitrofan I., Ciupercă C. Psihologia vieții de cuplu. București: SPER, 2002. 494 p.
115. Mitrofan I., Mitrofan N. Elemente de psihologie a cuplului. București: Casa de Ed. și Presă „Sansa”, 1994. 190 p.
116. Mitrofan I., Vasile D. L. Terapii de familie. București: SPER, 2001. 250 p.
117. Mîinăscuță T. "Abandonați" acasă. (Aspecte ale dezvoltării psihosomatice a adolescenților) Didactica Pro..., 2007, nr 5-6, p. 22-25.
118. Modelul familiei în tranziție și răspunsul politicilor publice la schimbări de valori și structuri sociale în Republica Moldova. Raport de cercetare. Unicef. Chișinău, 2008. 58 p.
119. Moraru V. (coord.). Republica Moldova: provocările migrației. Chișinău: Știința, 2010. 148 p.
120. Moșneaga V. Bătrânescu V. Cercetare privind influența migrației asupra dezvoltării comunității în viziunea gospodăriilor casnice din fostul județ Orhei: Raport de cercetare sociologică. Chișinău: Policolor, 2013. 107 p.
121. Moșneaga V. și a. (coord.) Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale. Vol.1. Iași, 2006. 300 p.
122. Moșneaga V. și a. (coord.) Moldoscopie (problem de analiză politică). Nr.1 (LXIV), 2014. Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2014. 214 p.
123. Moșneaga V. și a. Migrațiunea forței de muncă în Republica Moldova: cauze, tendințe, efecte. În: Moldoscopie, 2004, Partea XXV, p. 63-77.
124. Muntean G. Exodul forței de muncă - o consecință a crizei economice. În: Dreptul, 2005, 6 ian. (nr1), p. 6.
125. Munteanu A., Savca L. Influența separării părinți-copii asupra calității relației de cuplu în viața adultă a copilului. În: Psihologie, 2012, nr 2, p. 14-25.

126. Munteanu V. Despre situația migratorie în Republica Moldova și măsurile necesare pentru coordonarea și reglementarea fluxului migrațional. În: *Moldoscopie*, 2002, Partea XIX, p. 83-87.
127. Muraru A. A. Adaptarea maritală și familia de origine în contextul perspectivei teoretice și al intervenției terapeutice narative. Teză de dr. Iași, 2013. 248 p.
128. Mureșan C. Statistică socială și analiza computerizată a datelor. Cluj-Napoca, 2010. 118 p.
129. Nancy L. Van Pelt. Secretele comunicării. București: Casa de Editură Viața și Sănătate, 2011. 300 p.
130. Nelson-Jones Richard; trad: Ruse Clara. Manual de consiliere. București: Trei, 2009. 303 p.
131. Nichols M. P., Schwartz R. C. Terapia de familie. Concepte și metode. Ed. a 6-a. Iași: Pearson Education Limited, 2006. 550 p.
132. Nuță A. Laborator de comunicare. Note de curs. București: CREDIS, 2008. 98 p.
133. Oameni în mișcare: selecție de termeni și concepte [ghid pentru jurnaliști, politicieni, profesori, studenți și pentru toți cei interesați de fenomenul migrației]. Buzău: Alpha MDN, 2009. 62 p
134. Papuc B., Bodrug-Lungu V. Familia în contextul transformărilor contemporane. În: *Analele șt. ale Univ. de Stat din Moldova. Seria Științe Socioumanistice. Vol.3: Asistență Socială; Sociologie; Filosofie; Istoria Românilor și Antropologie; Istorie Universală; Pedagogie; Psihologie; Studiul Artelor, Culturologie*. Chișinău, 2006, p. 448-451.
135. Perjan C., Verdeș A. Particularitățile dezvoltării personalității preadolescenților din familiile temporar dezintegrate. În: *Probleme ale șt. socioumane și modernizării învățământului: Conf. șt. an. a Univ. Pedagogice de Stat "Ion Creangă", (14-15 mart. 2007)*. Chișinău, 2007, vol.1, p. 286-293.
136. Pescaru O. Terapii de familie - concepte și metode. În: *Eficiență, legalitate, etică în economiile postaderare: conf. șt. int.: lucr. celei de a 16-a ses. de comunic. șt., Brașov 13-14 mai 2006*. Sibiu, 2006, p. 621-625.
137. Poalelungi O. Particularități de integrare a copiilor imigranților moldoveni în societatea-gazdă. *Cazul Federației Ruse*. În: *Moldoscopie*, 2012, partea LVIII, nr 3, p. 96-105.
138. Popescu R. Introducere în sociologia familiei: familia românească în societatea contemporană. Iași: Polirom, 2009. 199 p.
139. Popescu R. Profilul familiei românești contemporane. În: *Quality of life (Calitatea vieții) XXI*, 2010, nr 1-2, p. 5-28.
140. Postolachi V. ș.a. Republica Moldova - problemele migrației. Chișinău, 2007. 381 p.
141. Profilul migrațional extins al Republicii Moldova 2008-2013. Raport analitic. Ministerul Afacerilor Interne al RM. Biroul Migrației și azil. Chișinău, 2014. 101 p.

142. Răileanu N. Singuri acasă: 25 de mii de copii din Republica Moldova au fost lăsați din capul lor de către părinții plecați la muncă în străinătate. În: *Democrația*, 2005, 8 februarie, p.6.
143. Ruppert F. Trauma, atașament, constelații familiale. Psihoterapia traumei. București: Trei, 2006. 384 p.
144. Rusnac S. Rolul familiei în formarea identității în perioada adolescenței: efectele carențelor familiale. În: *Didactica Pro...*, 2007, nr 5-6, p. 26-30.
145. Sandu D. Fluxurile de migrațiune în România. București: Editura Academiei, 1984. 169 p.
146. Satir V. Terapia familiei. București: Editura Trei, 2011. 393 p.
147. Savca L. Prevenția abaterilor în conduita copiilor din familia dezmembrată. În: *Psihologie*, 2013, nr 3, p. 61-67.
148. Savelieva G., Marcova I. Efectele migrației cetățenilor Republicii Moldova la muncă peste hotare asupra proceselor de reproducere a populației. În: *Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni: Materialele conf. șt. int. cu prilejul aniversării a 15-a de la adoptarea Progr.de Acțiune al Conf. Int. pentru Populație și Dezvoltare (Cairo,1994), 15-16 oct. 2009. Chișinău, 2009, p. 156-161.*
149. Sănătatea migranților moldoveni. Impactul situației social-economice: raport. Chișinău, 2010. 60 p.
150. Scutaru A. Familia monoparentală de la vulnerabilitate la autocontrol. Iași: Lumen, 2006. 314p.
151. Segalen M. Sociologia familiei. Iași: Polirom, 2011. 436 p.
152. Situația copiilor rămași fără îngrijire părintească în urma migrației: Raport de statistică. Chișinău: Unicef, 2006. 95 p.;
153. Sînchevici I. Factorii care influențează relațiile din cadrul familiei tinere din Republica Moldova. În: *Studia Universitatis. Științe sociale. Chișinău, 2009, nr 8, p. 227-230.*
154. Sorici O. Educația prin și pentru valori în cadrul familiei. În: *Analele șt. ale doctoranzilor și competitorilor. Probleme actuale ale șt. umanistice. Chișinău, 2008, vol.7, partea 1, p. 230-243.*
155. Stănculescu M. S., Stoicu V. Impactul crizei economice asupra migrației de muncă din România. București: Paideia, 2012. 228 p.
156. Șaragov N. Abordarea problemelor familiei monoparentale: aspecte sociale Chișinău: Monograf, 2008. 177 p.
157. Șchiopu L. Sentimentul singurătății - unul din factorii de risc frecvent în viața familiilor dezintegrate. În: *Psihologie*, 2008, nr 2-4, p. 60-65.
158. Toth G., Toth A., Voicu, O., Ștefănescu, M. Efectele migrației. Copii rămasi acasă, Fundația Soros Romania, Bucuresti, 2007. 59 p.

159. Trandafir M. S. Evoluția psihoterapiei de familie. În: Practica medicală, 2011, vol. VI, nr 4, p. 331-336.
160. Trandafir M. S. Terapie de familie. București 2010. 310 p.
161. Trandafirescu Z. Familia - instituție fundamentală aflată la baza dezvoltării societății civile. În: Legea și viața, 2004, nr 4, p.51-55.
162. Turchină T., Versteac T. Familia dezintegrată și viața afectivă a copilului. În: Didactica Pro..., 2006, nr 4(38), p. 41-44.
163. Turcu I.C. Psihoterapia familiei în fazele de debut ale sindromului discordant. Teză de dr. în psihologie. Iași, 354 p.
164. Turliuc M. N. Dimensiuni etice în terapia de cuplu și de familie. În: Revista română de bioetică, 2008, vol.6, nr2, p. 98-105.
165. Turliuc M. N. Psihologia cuplului și a familiei. Iași: Performantica, 2004. 248 p.
166. Țurcan A. Analiza statistică a fenomenelor demografice în contextul dezvoltării economice a țării. În: Anuar Științific IRIM, 2007. Chișinău, 2007, p. 180-185.
167. Vaculovschi Dorin. Fenomenul migrației de muncă: Moldova în perioada actuală. În: Moldoscopie, 2001, partea XVI, p. 138-147.
168. Vasile D. Trauma familială și resursele compensatorii. București: Sper, 2012. 230 p.
169. Vasile D. Introducere în psihologia familiei și psihosexologie. Ediția a VI-a. București: Fundația România de Măine, 2007. 160 p.
170. Verdeș A. Dimensiuni ale afectivității la preadolescenții din familiile temporar dezintegrate. În: Psihologie, 2010, nr 3, p. 88-94.
171. Vîrlan M., Frunze O. Copilul - victima crizei din familiile contemporane. În: Psihologie, Pedagogie specială, Asistență socială, 2012, nr 4, p. 40-46.
172. Vîrlan M., Vîrlan M. Impactul separării temporare de părinți asupra comportamentului preadolescenților. În: Psihologie, 2012, nr 4, p. 3-8.
173. Voinea M. Familia contemporană. Mică enciclopedie. București: Focus, 2005. 242 p.
174. Vorotneac, E. Singur acasă. În: Făclia, 2011, 7 mai (Nr 18), p. 6.
175. Vozian N. Identificarea activităților extracurriculare pentru copiii și tinerii lăsați acasă în urma migrației. Raport asupra elaborării propunerii de politici publice. Chișinău, 2015. 69 p.
176. Zamfir E., Stănescu S.M., Aprinte D. Asistența socială în România după 25 de ani: Răspuns la problemele tranziției. Cluj-Napoca: Școala Ardeleană; București: Eikon, 2015. 645 p.
177. Zamfirov C. Impactul globalizării asupra familiei și educației tinerilor. În: Impactul globalizării asupra învățământului superior și preuniversitar. Conf. șt.-didactică, Cahu, 2012, 28 febr.. Cahul, 2012, p. 153-168.

178. Zamoșteanu A. O. Psihoterapie familială și intervenții sistemice. Timișoara: Eurobit, 2008. 294 p.
179. Александрова Ю. В. Психологическая помощь в преодолении семейных проблем. Москва, 2000. 86 с.
180. Варга А. Я., Драбкина Т. С. Системная семейная психотерапия: Крат. лекцион. курс. Санкт-Петербург: Речь, 2001. 144 с.
181. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций. Москва: Эксмо-пресс, М, 2000. 320 p.
182. Елизаров А. Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования. Учебное пособие. Москва: «Ось-89», 2003. 336 с.
183. Карабанова О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. Москва: Гардарики, 2005. 320 с.
184. Маданес К. Стратегическая семейная терапия. Москва: Независимая фирма «Класс», 1999. 272 с.
185. Минухин Ч. Ф. Техники семейной терапии. Москва: Независимая фирма «Класс», 1998. 304 с.
186. Николе М., Шварц Р. Семейная терапия. Концепции и методы. Москва: Эксмо-пресс, 2004. 960 с.
187. Палаццоли М. С., Босколо Л. Парадокс и Контрпарадокс. Москва: Когито-Центр, 2002. 137 p.
188. Пэпп П. Семейная терапия и ее парадоксы. Москва: Независимая фирма «Класс», 1998. 288 с.
189. Сатир В. Как строить себя и свою семью. Москва: Педагогика-Пресс, 1992. 192 с.
190. Сатир В. Психотерапия семьи. . Санкт-Петербург: Речь, 2000. 101 с.
191. Старшенбаум Г. В. Сексуальная и семейная психотерапия. Москва: Высшей школы психологии, 2003. 300 с.
192. Уорден М. Основы семейной психотерапии. 4-е междунар. изд. Санкт-Петербург: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2005. 256 с.
193. Черников А. (сост.). Системная семейная терапия. Интегративная модель диагностики. Москва: Независимая фирма «Класс», 2001. 208 с.
194. Черников А. (сост.). Системная семейная терапия. Классика и современность. Москва: Независимая фирма «Класс», 2005. 400 с.
195. Шнейдер Л. Б. Основы семейной психологии: Учебное пособие. Москва, 2005. 301 с.

196. Шнейдер Л. Б. Семейная психология. Москва: Академ. Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. 768 с.
197. Эйдемиллер Э. Г., Добряков И. В., Никольская И. М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 336 с.
198. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 672 с.
199. Baldwin L., Epstein B., Bishop D.S. The Mc Master family Assessment device. În: Journal of Marital and Family Therapy, 1983, vol. 9, nr 2, p. 171-180.
200. Epstein N. B., Baldwin L. M., Bishop D. S. The McMaster family assessment devise. În: Journal of Marital and Family Therapy 1983, Vol. 9, nr 2, p. 171-180.
201. Handbook of clinical family. Edited by Jay L. Lebow. New York , John Wiley & Sons, Inc., 2005. 650 p.
202. Handbook of couples Therapy. Edited by Michele Harway. New York , John Wiley & Sons, Inc., 2005. 505 p.
203. Hoffman L. Fondation of family therapy. Conceptual Framework for Systems Change. New York: Basic Books. 1981.
204. Olson D. H. Faces IV and Circumplex Model: Validation Study. În: Press Journal of Marital & Family Therapy, 2010. 23 p.
205. Abordarea efectelor negative ale migrației asupra minorilor și familiilor rămas în țară. În: <http://www.iom.md/index.php/ro/media-center/media...> (vizitat 10.01.2017).
206. Analiză a situației familiilor monoparentale: Raport de cercetare. Editat sub egida ANOFM. Publicat: aprilie 2013. www.promoveazafemeia.com (vizitat 28.02.2017).
207. Caracteristicile-cheie ale migrației din Moldova. În: <http://www.criticatac.ro/11434/caracteristicile-cheie-ale-migraiei-din-moldova/>
208. Caracterizarea sistemului familial. În: <http://psihologiafamiliei.blogspot.com/2011/03/capitol-2-sistemul-familial.html> (vizitat 18.02.2017).
209. Cartea Verde a Populației Republicii Moldova. În: [http://www.unfpa.md/images/stories/...](http://www.unfpa.md/images/stories/) (vizitat 08.02.2017).
210. Câteva efecte socioeconomice ale migrației forței de muncă asupra țărilor de emigrație. Cazul României. În: http://store.ectap.ro/articole/484_ro.pdf (vizitat 04.02.2016).
211. Cercetarea cuplului casatorit - teorii de baza. În: [http://www.scribub.com/sociologie/...](http://www.scribub.com/sociologie/) (vizitat 14.03.2016).
212. Consecințele migrației de muncă a părinților pentru personalitatea copiilor. În: http://www.prodidactica.md/viitor/viitor_rom/sugestii_10.htm (vizitat 04.02.2016).

213. Consecințele migrației familiei contemporane asupra creșterii și educării copiilor. În: <http://cluj2010.files.wordpress.com/2010/09/paper-maria-pescaru-ro.pdf> (vizitat 24.03.2016).
214. Consecințele migrației forței de muncă pentru personalitatea copiilor: studiu În: http://www.prodidactica.md/viitor/viitor_rom/sugestii_10.htm (vizitat 04.02.2016).
215. Consolidarea legăturii dintre migrație și dezvoltare în Moldova. În: <http://siteresources.worldbank.org/...> (vizitat 07.09.2016).
216. Cum influențează migrația asupra dezvoltării comunităților din Republica Moldova. În: <http://unimedia.info/stiri/...> (vizitat 14.05.2016).
217. Derks Lucas. Sistemul familiei în panorama socială: studiu În: <https://www.researchgate...> (vizitat 04.02.2016).
218. Enache R. Curs parteneriatul educațional. Management educațional. În: <https://ru.scribd.com/doc/51124773/CURS-parteneriatul-educational> (vizitat 08.02.2017).
219. Gaspar G. Abordarea strategică în terapia familiei. Institutul Român de psihoterapie integrativă. În: <https://psihoterapieintegrativa.files.wordpress.com/2010/02/familia.pdf> (vizitat 08.02.2016).
220. <http://www.mmppsf.gov.md/> (vizitat 27.05.2017).
221. Impactul migrației părinților asupra copiilor rămași acasă. În: <http://weblogformigrants.ro/wp-content/uploads/2009/06/impactul-migratiei-asupra-copiilor.pdf> (vizitat 15.05.2017).
222. Influenta migrației asupra dezvoltării comunității. În: <http://migranti.md/2013/09/influenta-migratiei-asupra-dezvoltarii-comunitatii/> (vizitat 25.07.2017).
223. Migrația populației din Republica Moldova și consecințele acesteia. În: <http://www.preferatele.com/docs/management/noi/tez-de-licen--migrai22191291018.php> (vizitat 14.11.2016).
224. Migrația și drepturile copiilor din Moldova: Raport UNICEF. 12 p. În: <http://www.unicef.org/moldova/...> (vizitat 10.02.2016)
225. Migrația și efectele ei în plan familial. În: <http://singuracasa.ro/...> (vizitat 15.03.2017).
226. Migrația. În: <http://www.scribgroup.com/istorie-politica/istorie/MIGRATIA54876.php> (vizitat 27.02.2017).
227. Migrațiile internaționale ale populației din Moldova. În: <http://www.academia.edu...> (vizitat 13.01.2017).
228. Mukomel Vladimir, Cheianu-Andrei Diana. Moldovenii în Federația Rusă: profilul socioeconomic și provocările de politici: Studiu. În: <http://www.iom.md/attachments/...> (vizitat 09.02.2016)
229. Tatu C. Consilierea familiei și terapii de familie. Note de curs masterat. 95p. <https://ru.scribd.com/...> (vizitat 22.10.2017)

230. Zamoșteanu A. O. Psihoterapie de cuplu. Terapia de cuplu: Note de curs. 2010. 36 p.
<https://ru.scribd.com/...> (vizitat 24.12.2017)

ANEXE

Anexa 1. Descrierea *Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial*

1. **TITLUL PROGRAMULUI:** Modelul integrativ de consiliere a familiilor în vederea atenuării efectelor migrației economice asupra sistemului familial
2. **TIPUL DE PROGRAM:** Program de psihoconsiliere de familie
3. **SCOPUL PROGRAMULUI:** Optimizarea capacității de funcționare a sistemelor familiale în condițiile schimbărilor survenite ca rezultat al migrației economice.
4. **OBIECTIVUL GENERAL AL PROGRAMULUI:**
 - Schimbarea sistemul relațional familial prin reechilibrarea și optimizarea rolurilor, granițelor intrasistemice și a relațiilor (emoționale, sexuale, comunicaționale, cognitive, decizionale etc.);
 - Activarea mecanismelor din interiorul sistemului familial care-i conservă homeostazia.
5. **OBIECTIVELE SPECIFICE ALE PROGRAMULUI:**
 - Creșterea libertății și deschiderii interacțiunilor spre reducerea sau rezolvarea conflictelor dintre membrii familiilor marcate de migrația economică;
 - Focalizarea atenției asupra nevoilor emoționale și a creșterii gradului de securitate al fiecărui membru al familiei marcate de migrația economică;
 - Promovarea relațiilor adecvate rolurilor fiecărui membru al familiei, dar și dezvoltarea flexibilității rolurilor în familiile marcate de migrația economică;
 - Renegocierea regulilor sistemului familial marcat de migrația economică;
 - Creșterea coeziunii familiale prin eliberarea de inhibiții a membrilor familiei marcate de migrația economică.

BENEFICIARII PROGRAMULUI: membrii familiilor marcate de migrația economică.

SURSELE BIBLIOGRAFICE: Tehnicile care au fost utilizate în lucru cu familia marcată de migrația economică au fost preluate și adaptate specificului membrilor sistemului temporar dezintegrat din sursele [131, 65, 146, 106, 108, 129, 112, 116, 132, 61]

Ședința 1. Eu în sistemul familial

Scopul ședinței:

- ✓ Cunoașterea reciprocă;
- ✓ Crearea unei relații confortabile între membrii familiei și neutre față de consilier;
- ✓ Analiza și conștientizarea percepției familiei ca sistem;
- ✓ Creșterea libertății și deschiderii interacțiunilor;
- ✓ Identificarea rolului și locului în cadrul sistemului familial;

Exercițiul „Prezentarea membrului de familie”

Fiecare membru are sarcină să-și aleagă un alt membru pe care îl va prezenta din postura acestuia. E de preferat să se împartă pe subsistemele familiale: subsistemul fraților unde copiii se reprezintă unul pe celălalt și subsistemul marital în care soții se prezintă reciproc.

Exercițiul „5 lucruri în care sunt bun”

Membrii familiei pe rând vor povesti despre 5 lucruri, domenii, acțiuni în care au succes și se simt bine.

Noțiuni introductive „Sistemul familial”

Conform Dex-ului noțiunea de sistem este un ansamblu de elemente (principii, reguli, forțe etc.) dependente între ele și formând un întreg organizat. Dacă să ne referim la caracteristicile familie ca sistem putem evidenția următoarele: întregul este mai mare decât suma părților sale constitutive; componentele unui sistem pot fi înțelese doar în contextul întregului sistem; din moment ce comportamentul uman apare în context social, el poate fi înțeles doar în acest context; schimbarea uneia dintre părțile sistemului social (de ex. a unui membru al familiei) influențează toate celelalte părți ale sistemului, (întreaga familie); intervențiile dintr-o perspectivă sistemică se concentrează mai curând pe relațiile din interiorul întregului sistem familial, decât pe unul dintre membrii familiei. Ca și concluzie importantă am putea evidenția că comportamentele noastre pot fi explicate prin sistemul relațiilor din propria familie.

Exercițiul „Harta familiei” (autorul Satir V.) Membrii familiei desenează pe o coală de hârtie mare afișată pe peretele casei cercuri pentru fiecare persoană din sistemul familial. Sunt desemnate pe hartă pentru fiecare membru niște caracteristici distinctive, ca: nume, trăsături fizice, interese, gusturi, talente, obiceiuri. După care sunt trasate prin linii conectările dintre ei formând o rețea de legături având ca fundament rolurile și perechile din familie. Acestea se împart în trei categorii importante: maritală, cu etichetele de soț și soție; parentală, cu etichetele tată – fiică, mamă – fiică, tată – fiu și mamă – fiu; fraternă, având etichetele frate- frate, soră- soră, soră – frate. Rolurile din familie implică întotdeauna perechi. Nu poți lua rolul de soție dacă nu ai un soț, nici rolul de tată dacă nu ai un fiu sau o fiică ș.a.m.d. După ce membrii familiei răspund la un set

de întrebări (de ex: *Cum vă înțelegeți rolurile? Care sunt așteptările și definițiile pentru diverse roluri? Cum ați defini împreună fiecare rol în parte? etc.*) și Analizând harta membrii conștientizează pe deplin complicitatea sistemului familial. Fiecare se simte că este într-o mișcare continuă, că este tras în mai multe direcții simultan. Deseori presiunea rolului de părinte este atât de mare, încât o foarte mică parte îi revine rolului de soț. Dacă membrii familiei nu primesc șansa de a se dezvolta, atunci sistemul familial se umple de noduri și cocoșe, ceea ce îi fac pe acestea să crească și să se dezvolte strâmb.

Tehnica „Întrebări circulare”

Prin această tehnică am cerut membrilor de familie să comenteze sau să speculeze cu privire la credințele, sentimentele și comportamentele altor membri ai familiei. Tot odată observăm dinamica sistemului familial.

Exemple de întrebări:

Cum ați descrie relația dintre copilul cel mare și tatăl?

Ce credeți despre relația dintre mama și tată?

Când un părinte nu este acasă cine îi preia rolul?

Dacă unui membru nu îi reușește ceva cine îi sare mai des în ajutor?

Părinții se cearta mai des când revine tatăl acasă de la munci peste hotare?

Cine mai des petrece timpul liber cu membrul cel mai mic al familiei?

Exercițiul „Mâzgălitură a sistemului familial”

Familia realizează o serie de desene, incluzând-o într-o „mâzgălitură a familiei unite”, în care fiecare membru face repede o mâzgălitură, iar apoi întreaga familie încorporează mâzgălitura într-un tablou unificat.

Temă pentru acasă

Realizarea ședințelor sistemului familial cu analizări completări ai hărții familiei. Odată pe săptămână, timp de o lună familia discută despre reușitele interrelații dintre membrii familiei folosind întrebări circulare. La fel, la aceste ședințe membrii familiei, inclusiv cel care lipsește temporar (prin intermediul internetului), rezolvă problemele acumulate timp de o săptămână, iau decizii în legătură cu planurile familiei, stabilesc programul pentru următoarea săptămână.

Îndeplinirea jurnalelor care este un mod de a monitoriza emoțiile, gândurile (calde, fierbinți și reci), comunicarea/acțiunile și consecințele acestora. Clienții pot să acorde o atenție deosebită consemnării incidentelor critice în care au folosit comportamente potrivite sau nepotrivite.

Ședința 2. Comunicare familială constructivă

Scopul ședinței:

- ✓ Creșterea eficacității în comunicare;
- ✓ Focalizarea atenției asupra nevoilor emoționale;
- ✓ Formarea abilităților de ascultare activă;
- ✓ Promovarea relațiilor adecvate rolurilor fiecărui membru al familiei.

Exercițiul „Desenele familiei unite”

Acest exercițiu este un mijloc de a încălzi familia și de a elibera pentru a se exprima ei înșiși. În această procedură i se spune familiei: „să deseneze un tablou așa cum se văd ei ca o familie”. Imaginile care au rezultat au dezvăluit percepțiile care nu au fost discutate și pot stimula persoana care desenează tabloul să realizeze ceva la care el sau ea nu s-au gândit niciodată înainte.

Exercițiul „Mesajele de tip „Eu...”

Prin acest exercițiu membrii familiei asimilează o metodă nouă prin care își exprimă în mod direct simțămintele atunci când sunt supărați, deranjați sau enervați de comportamentul altui membru de familie. Acest mesaj este alcătuit din 3 părți:

- *O afirmație cu privire la modul în care te face să te simți comportamentul inacceptabil al partenerului tău. (folosește un cuvânt care să descrie un simțământ);*
- *O descriere neacuzatoare a comportamentului membrului de familie (în această descriere poți să folosești cuvântul „tu”);*
- *O explicație cu privire la efectul concret, pe care acel mod de comportare îl are asupra ta, (spune ce anume consideri că trebuie să faci ca urmare a comportamentului său inacceptabil).*

Exercițiul „Jocul de comunicare familială”

Fiecare membru al familiei alege un mod de comunicare: împăciuitorul, acuzatorul, raționalul, confuzul și egalizatorul. Timp de cinci minute membrii familiei aduc în discuție un conflict care mocnește între ei păstrând un tipar de comunicare. În timp ce se joacă membrii sunt rugați să conștientizeze ceea ce simt despre ei și despre ceilalți. Combinațiile mai des întâlnite în familie sunt: 1. Acuzatorul, împăciuitorul, acuzatorul, 2. Rațional, acuzator, confuz, 3. Rațional, rațional împăciutor, 4. Rațional, confuz, acuzator etc. Din aceste cazuri deseori familia identifică combinația care le este familială astfel ei învață cum aceasta funcționează împotriva membrilor de familie.

Tiparele de comunicare

Împăciuitorul vorbește într-un mod lingușitor, încercând să fie pe plac, scuzându-se, neexprimându-și niciodată dezacordul, indiferent de situație. Este tipul care e mereu de acord, care vorbește de parcă nu poate face nimic de unul singur; întotdeauna are nevoie de aprobarea cuiva. Veți vedea mai încolo că, dacă jucați acest rol chiar și cinci minute, vă apucă greața și vă vine să vomitați.

De mare ajutor în jucarea acestui rol este să vă gândiți că, într-adevăr, nu valorăți absolut nimic. Aveți noroc că vi se permite să mâncați. Le datorați tuturor recunoștință și chiar sunteți răspunzător pentru tot ce merge prost. Știți că, dacă v-ați folosi creierul, ați putea opri ploaia, dar, cum nu aveți creier... În mod evident, veți fi de acord cu toate criticile care vi se aduc. Le sunteți recunoscător tuturor celor care vă vorbesc, indiferent de ce și cum vă spun. Nu v-ar trece niciodată prin cap să cereți ceva. La urma urmei, cine sunteți ca să puteți cere ceva? În plus, dacă sunteți destul de bun, lucrurile vor veni singure la voi.

Fiți persoana cea mai plină de dulcегării, cel mai mare martir, cel mai lingușitor om din lume. Imaginați-vă că sunteți așezat într-un genunchi, că șchiopătați, că stați cu mâna întinsă, ca un cerșetor. Țineți capul ridicat, astfel încât să vă doară gâtul, să vi se încordeze privirea și, în scurt timp, să vă apuce durerea de cap.

Când vorbiți din această poziție, veți avea o voce plângăcioasă și pițigăiată, pentru că nu veți avea destul aer pentru a vorbi tare. Veți răspunde afirmativ la tot, indiferent de ce simțiți sau gândiți. Postura împăciuitoare este acea poziție a corpului care se potrivește răspunsurilor împăciuitoare.

Să ne imaginăm că tocmai v-am lovit din greșeală peste braț.

ÎMPĂCIUITORUL (*privind înjos, frângându-și mâinile*): Vă rog să mă scuzați. Sunt un țărănoi neîndemânatic.

Să luăm o altă situație imaginară. Sunt tatăl vostru, sunteți fiul meu și văd ceva în neregulă în ceea ce faceți.

ÎMPĂCIUITORUL (cu o voce înceată și privirea în pământ): Ăăăă, mmmm, cum să zic, Jim, îmi pare rău — te simți bine? Știi ce, promite-mi să nu te superi. Nu, nu, e bine ce faci, doar că, știi, poate reușești să fii mai atent? Puțin mai atent? Ce zici?

Acuzatorul este acea persoană care găsește greșeli, un dictator, un șef care se poartă superior și pare să spună „Totul ar fi perfect dacă nu ai exista tu“. Senzația internă este de încordare în mușchi și organe. Între timp, tensiunea sanguină crește. Vocea este surdă, încordată și adeseori stridentă și zgomotoasă.

Pentru a avea succes când acuzați, trebuie să vorbiți cât puteți de tare și să fiți cât mai tiranici. Ucideți totul, lucruri și ființe. Imaginați-vă cu degetul îndreptat acuzator și începeți orice propoziție cu: „Tu niciodată nu faci asta...“, „Tu întotdeauna faci asta...“, „De ce.... Întotdeauna?!“, „De ce nu... niciodată?“ și așa mai departe. Nu vă bateți capul să așteptați și răspunsul, acesta nu are nicio importanță. Acuzatorul este mult mai interesat să lovească în stânga și în dreapta decât să afle cu adevărat ceva.

Când acuzați, ori respirați cu inspirații mici, ori pur și simplu vă țineți respirația, încordându-vă mușchii gâtului. Ați văzut vreodată un acuzator adevărat cu ochii ieșiți din orbite, cu nările fremătând, cu mușchii gâtului stând să plesnească, roșu ca un rac, cu vocea ca a cuiva care tocmai a descărcat un camion de cărbune?

Imaginați-vă stând cu o mână în șold și cu alta întinsă, într-un gest acuzator. Fața vă este crispată, buzele strânse, nările umflate, urlați, proferați injurii, criticați tot ce există. Poziția voastră de acuzator arată ca în desen.

De fapt, nu prea credeți că sunteți mai bun decât restul. Prin urmare, dacă reușiți să faceți pe cineva să vi se supună, o să vi se pară că îi sunteți superior măcar unei persoane. Ținând cont de comportamentul supus al acestei persoane, o să vă simțiți eficient.

Să ne imaginăm că tocmai v-am lovit din greșeală peste braț.

ACUZATORUL: O, Doamne, te-am lovit! Data viitoare să îți ții mâinile aproape, ca să nu te mai lovesc!

Să luăm o altă situație imaginară. Sunt tatăl vostru, sunteți fiul meu și văd ceva în neregulă în ceea ce faceți.

ACUZATORUL: Ce se întâmplă cu tine? Chiar nu ești în stare de nimic, prostule?!

Evaluatorul este foarte corect, foarte rațional și nu arată nicio urmă de sentimente. Persoana pare calmă, relaxată, liniștită. Chiar poate fi comparată cu un calculator sau un dicționar. Corpul său este uscat, adeseori îi este frig, pare detașat. Vocea este monotonă și uscată, cuvintele înclină să fie abstracte.

Atunci când sunteți evaluator, folosiți cele mai lungi cuvinte cu putință, chiar dacă nu știți exact ce înseamnă. Cel puțin o să dați impresia că sunteți inteligent. Și oricum, după primul paragraf nu va mai asculta nimeni ce spuneți. Ca să vă pregătiți pentru acest rol, imaginați-vă că aveți în loc de coloană vertebrală o bară de oțel lungă și grea, care pornește din bazin și urcă până la ceafă, iar în jurul gâtului aveți un guler de fier lat și strâmt. Mișcați-vă cât mai puțin corpul și gura. Nu va fi ușor să vă țineți mâinile nemișcate pe lângă corp, dar încercați.

Când evaluați lucrurile, vocea vă va pieri puțin câte puțin, pentru că nu simțiți nimic mai jos de creier. Minte se concentrează ca să nu vă mișcați, sunteți ocupat încercând să găsiți cuvintele potrivite. Doar nu trebuie să greșiți niciodată. Partea tristă a acestui rol este că pare să reprezinte idealul pentru mulți oameni. „Spune cuvintele potrivite, nu-ți arăta sentimentele. Nu reacționa. “

Să ne imaginăm că tocmai v-am lovit din greșeală peste braț.

EVALUATORUL: Aș dori să îmi cer scuze. Din neatenție, v-am lovit peste braț în timp ce treceam pe lângă dumneavoastră. Dacă v-am produs pagube, vă rog să îl contactați pe avocatul meu.

Să luăm o altă situație imaginară. Sunt tatăl vostru, sunteți fiul meu și văd ceva în neregulă în ceea ce faceți.

EVALUATORUL: Facem o evaluare a nivelului de eficiență în familia noastră. Observăm că în acest departament, mai exact în departamentul tău, eficiența a început să scadă. Ai ceva de spus în acest sens?

Confuzul. Orice ar face sau ar spune *confuzul* este lipsit de importanță pentru ce spune sau face altcineva. Senzația internă este una de amețeală. Vocea poate fi târăgănată, deseori în falset față de cuvinte, poate urca și coborî fără **motiv** din cauză că nu este concentrată pe ceva anume.

Când jucați rolul confuzului, imaginați-vă că sunteți UN capac strâmb, că vă învârtiți întruna dar nu știți încotro mergeți și că, atunci când ați ajuns undeva, nu vă dați seama că trebuie să vă opriți. Sunteți prea ocupați cu mișcarea gurii, a corpului, a brațelor, a picioarelor. Aveți grijă să nu vorbiți niciodată la subiect. Ignorați toate întrebările celorlalți; mai degrabă puneți și voi o întrebare pe o temă total diferită. Luați o scamă imaginară de pe haina cuiva, desfaceți șireturile oamenilor și așa mai departe. Imaginați-vă cum corpul o ia simultan în mai multe direcții. Așezați-vă genunchii în x, exagerând cât puteți de tare, ca și cum ați avea picioarele strâmbe. Ca urmare va trebui să vă scoateți fesele în afară, să vă cocârjați umerii și să stați cu brațele și mâinile în direcții opuse. La început, acest rol pare să fie o eliberare, dar, după câteva minute de joacă, apare sentimentul îngrozitor al singurătății și lipsei de sens. Și dacă vă mișcați destul de rapid, nici nu veți observa toate acestea.

Să ne imaginăm că tocmai v-am lovit din greșeală peste braț.

CONFUZUL (privind la altcineva): Oooo, cineva s-a supărat. Cred că tocmai l-a lovit vreunul.

Să luăm o altă situație imaginară. Sunt tatăl vostru, sunteți fiul meu și văd ceva în neregulă în ceea ce faceți.

CONFUZUL (vorbind cu celălalt fiu, care stă lângă Ion): Ia zi, Andrei, camera ta seamănă cu a lui Ion? Nu, nu s-a întâmplat nimic — am făcut doar un tur prin casă. Spune-i lui Ion să se ducă până la mama lui înainte de culcare.

Egalizatorul. Mai există un răspuns, *egalizatorul* sau echilibratul. În acest caz, toate părțile mesajului merg în același sens: cuvintele se potrivesc cu expresia feței, cu poziția corpului, cu tonul vocii. Relațiile sunt simple, libere, oneste, iar oamenii nnt puține amenințări la adresa stimei de sine. Această reacție elimină orice nevoie de a concilia, de a acuza, de a te retrage în fața unui computer sau de a fi într-o mișcare continuă.

Dintre cele cinci răspunsuri, doar *egalizatorul* are șanse să vindece rupturile, să spargă blocajele, să construiască punți între oameni. Iar dacă această reacție vi se pare nerealistă, permiteți-mi să vă asigur de faptul că, dacă alegeți să faceți asta, puteți la fel de bine să fiți împăciuitor, să dați vina pe ceilalți, să fiți cel mai rațional sau să fiți confuz. Diferența este că, în acest caz, știți ce faceți și sunteți gata să vă asumați consecințele.

Când *egalizați*, vă cereți scuze dacă ați făcut ceva neintenționat. Vă cereți scuze pentru o acțiune și nu pentru faptul că existați. Tot așa, puteți critica și evalua din această poziție, dar evaluați o acțiune, nu acuzați o persoană. În general, veți fi capabili să oferiți și un sfat.

În anumite situații, veți purta discuții intelectuale, veți ține discursuri, veți da explicații sau sfaturi — exact contexte în care sensul cuvintelor este esențial. Dacă adoptați poziția egalizatoare, vă veți arăta sentimentele și vă veți mișca liber în timp de explicați. Doar nu sunteți o mașină. (Mulți dintre cei care își câștigă traiul din activități intelectuale — oameni de știință, matematicieni, contabili, profesori, terapeuți — sunt adeseori motivați de dorința de a fi obiectivi. Ei se poartă asemeni mașinilor și sunt varianta concentrată a reacției de evaluare.) În plus, veți dori uneori să schimbați subiectul. În reacția egalizatoare puteți spune tot ce doriți în loc să tot săriți de la o idee la alta.

Efectul egalizării este congruența. Când un egalizator spune „îmi place de tine“, vocea lui este caldă și privirea îi este îndreptată către cel căruia i se adresează. Când spune „Sunt supărat foarte tare pe tine“, vocea este aspră și fața încordată. Mesajul este simplu și direct.

Să ne imaginăm că tocmai v-am lovit din greșeală peste braț.

ECHILIBRATUL (privind direct către interlocutor): V-am lovit, îmi cer scuze. Vă doare?

Să luăm o altă situație imaginară. Sunt tatăl vostru, sunteți fiul meu și văd ceva în neregulă în ceea ce faceți.

ECHILIBRATUL: Ion, în camera ta e dezordine. Nu ți-ai făcut patul nici ieri, nici azi. Trebuie să stăm puțin și să vedem care e problema.

Instrucțiuni: *Acum, că ați decis cine ce fel de comunicare va utiliza, anunțați asta cu voce tare. Începeți prin a lua poziția fizică adecvată tipului de comunicare ales. Vă amintiți pozițiile care corespund celor patru tipuri de comunicare? În acest caz, ele sunt prezentate în diverse combinații. Păstrați-vă pozițiile timp de un minut. În timp ce faceți asta, fiți conștient de ceea ce simțiți despre voi înșivă și despre ceilalți. Apoi așezați-vă și jucați aceleași stiluri de comunicare folosind conversația. Iată un exemplu de posibilă interacțiune: Puneți ceasul să sune după un interval de cinci minute. Dacă în familia voastră există în prezent un conflict care mocnește, folosiți-l în exercițiu. Dacă nu aveți o astfel de situație, încercați să plănuiți ceva împreună: o masă, o vacanță, curățenie în garaj, orice altceva s-ar putea ivi în familia voastră. Când jucați, nu vă temeți să exagerați modul în care comunicați. Când sună ceasul, opriți-vă, chiar dacă sunteți în mijlocul unei propoziții. Relaxați-vă. Deschideți ochii încet, apoi povestiți-le partenerilor ce experiențe ați trăit în timp ce v-ați jucat rolul. Ce s-a întâmplat de fapt? Ce gândeați și ce simțeați, ce părți din lumi și prezent au ieșit la iveală? Ce făcea corpul? Spuneți ce simțiți față de ceilalți membri ai familie în timp ce interpretați rolul.*

Tema de acasă

Crearea unui nou ritual prin respectarea **mesajelor de tip Eu** și a celor **6 reguli de ascultare eficientă** a membrilor familiei:

1. Menține un bun contact vizual (concentrează-ți toată atenția asupra membrului familiei);
2. Așază-te și rămâi atent (apleacă-te înainte, către membru familiei care relatează ceva, în timp ce stai pe scaun, ca și când te-ai agăța de fiecare cuvânt);
3. Arată-te interesat de ceea ce urmează să auzi (înalță sprâncenele, dă din cap aprobator etc.);
4. Presară-ți ascultarea activă cu fraze potrivite, care să arate interes și înțelegere („sunt de acord, așa este, excelent, înțeleg ce vrei să spui...”);
5. Pune întrebări bine formulate (oferă încurajare prin întrebările care să arate interesul pe cale-l ai față de ceea ce îți se spune);
6. Ascultă cu treizeci de secunde mai mult (chiar și atunci când te gândești, trebuie să o faci prin ascultare.).

Ședința 3. Sistemul de reguli care reglementează familia

Scopul ședinței:

1. Sensibilizarea membrilor de familie asupra cunoașterii și înțelegerii impactului regulilor în sistemul familial
2. Identificarea setului de reguli

3. Renegocierea regulilor sistemului familial marcat de migrația economică

Tehnica „*Metafora terapeutică*”

În domeniul terapiei de familie, termenul de metaforă are două accepțiuni:

a) comportamentul, simptomul unui membru al familiei este o expresie, o metaforă a ceea ce se întâmplă în sistemul familial. Ideea simptomului ca metaforă este specifică orientării strategice;

b) modalitate de intervenție în terapia propriu-zisă.

Ea se referă la folosirea în procesul terapeutic a diverse parabole, fabule, pilde, mituri, analogii, anecdote, gesturi și obiecte metaforice. În scopul redefinirii și reîncadrării problemei, în schimbarea percepției clientului asupra problemei, în creșterea calității comunicării, a rezolvării problemei și schimbării comportamentelor. În continuare descriem două exemple de metafore utilizate (la o familie în care una din probleme era gelozia în subsistemul fratriilor, iar în alt caz - granițe difuze în subsistemul parental: mamă-fiică). Specificam că am utilizat diferite metafore în dependență de disfuncționalitatea sistemului, descoperind acea legitate de reguli care menține problema.

La marginea unui orașel, trăiau într-o casă sărăcăcioasă un moș și o babă. Toată averea lor era un păr care dădea rod în fiecare toamnă pere mari și gustoase, pe care moșul le vindea trecătorilor pentru a obține bani. An de an, părul facea din ce în ce mai multe fructe, iar moșul îl îngrijea ca pe propriul lui copil. În fiecare dimineață mergea de-l saluta și în fiecare seară îi ura noapte bună. Peste zi, când soarele puternic ardea pământul, moșul și baba se așezau la umbra părului de se odihneau, iar acesta parcă își apleca crengile deasupra bătrânelor și îi ferea de razele puternice. Îi iubea nespuse de mult și-i era atât de ușor să-i mulțumească și să-i facă fericiți... Trecătorii își întorceau privirea după păr și îl priveau plini de admirație, iar atunci, de parcă părul le ghicea gândul, își ridică și mai sus crengile și era cel mai impunător pom de prin împrejurimi. De altfel îi plăcea să fie admirat, privit și iubit de toată lumea.

Într-un an, toamna, moșul s-a așezat lângă păr și i-a vorbit:

- Ești deja un pom mare și de nădejde pentru noi, dar tare aș vrea să știu dacă ai fi de acord ca, alături de tine, să mai plantez un pomișor.

Părul nici nu a stat pe gândiuri, și-a dat trunchiul și întreaga coroană în față și în spate, în semn afirmativ, iar moșul înțelegând mesajul transmis de păr a cumpărat de îndată un alt pom, un măr. A pregătit din timp cel mai bun loc unde să fie plantat. Era destul de aproape de păr, iar acesta din urmă era de-a dreptul încântat de faptul că de acum înainte va mai trăi încă cineva alături de el și de bătrânei.

Dar, de cum a fost plantat mărul, viața părului nu a mai fost la fel ca înainte. Se străduia din greu să rămână în centrul atenției, dar simțea cum i se clatină pământul sub rădăcini ori de câte ori moșul se apropia de măr și clătinatul acela sigur nu era cutremur.

„Nu înțeleg, cum de moșul și baba au grijă mai mare pentru pomișorul ăsta mititel care sigur nu le va aduce rod la toamnă? De ce trebuie ca mărul să primească mai multă atenție? ” se întreba părul.

Intr-o noapte a încercat să intre în vorbă cu mărul, dar nici măcar nu știa să-i răspundă sau să vorbească. „Ești cam prostuț! ” i-a spus părul și atunci mărul a început să-și scuture crengile și să plângă. La auzul foșnetelor, moșul a ieșit în prag de noapte la pomi, liniștindu-i cu vorbe calde pe amândoi. ..Cum poate să-i iubească lumea pe un plângăcios ca acesta? ” se întreba mirat părul.

Primăvara părul a dat muguri de frunze și în curând și flori.

- Dacă vremea ar fi bună, părul va rodi bogat la toamnă, îi spunea moșul babei, iar părul era din nou în centrul atenției... cel puțin pentru un moment...

- Uite și la măr o florică! A zis entuziasmată baba, și parcă toate florile părului la un loc nu valorau atât de mult ca prima florică a mărului. Suferind, părul își agăța crengile de fusta babei să-i vadă din nou florile, dar nimic... parcă nu avea timp de el.

„Lasă că am eu ac de cojocul tău” și-a spus în sinea lui părul. Așa că ziua părul își apleca crengile deasupra mărului ținându-i umbră, ca să nu crească și nici să nu se mai dezvolte. De abia noaptea își retrăgea crengile lăsându-l pe măr singur și zgribulind. Cu toate acestea, mărul creștea și era din ce în ce mai frumos.

- Mulțumesc că faci pentru măr ceea ce eu nu pot, adică umbră să nu-l arză soarele, i-a spus într-o zi moșul părului. Ai avantajul că ești mai mare și știi deja mult mai multe lucruri. Întotdeauna am avut încredere în tine. Ești un pom tare bun și sunt mândru și de tine și de cel mai mic.

Măgulit de ceea ce a auzit, părul nu i-a mai făcut niciodată rău intenționat mărului, ba mai mult, aveau grijă unul de altul în întuneric, pe furtună sau pe vreme rea. Iar toamna dădeau fructe dulci și gustoase stăpânilor.

Discuții în baza metaforii:

Identificarea soluțiilor

- Tu ce faci ca să îți mulțumești părinții?*
- Ce a făcut moșul la finalul poveștii, pentru ca părul să nu se simtă singur și dat la o parte?*
- Ce ar trebui să facă părinții tăi ca să nu te simți dat la o parte?*
- Dar tu ce ai putea face, ca să petreci suficient timp cu ei?*

Identificarea obstacolelor

- In ce situații crezi că mama sau tatăl tău trebuie să se ocupe mai mult timp de fratele ori sora ta mai mică? Tu ce poți face în acest timp?

- Ce ar trebui să faci atunci când părinții tăi sunt ocupați cu fratele/sora ta, dar ai nevoie de ei și tu?

- Ce faci dacă fratele/sora ta este lăudat/ă și tu nu?

- Cum crezi că vor sta lucrurile în relația ta cu fratele și părinții, din acest moment? Dar peste ani de zile?

Exercițiul „*Dragostea părintească*”

În acest exercițiu părintele preia rolul de copil iar psihologul de moderator descriind următoarele scene din viață:

1) Copilul în dezvoltarea sa încearcă nu o dată să se îndepărteze de mama, să fugă de ea, iar mama îi zice: „*Nu ai voie! Stai lângă mine, ține-te de mine! Nu fugi!*” Moderatorul îi leagă cu o lentă picioarele părintelui în rol de copil;

2) Copilul vrea să cunoască lumea înconjurătoare, să pipăie, să manipuleze cu obiectele să le tragă, strice, iar mama îi zice: „*Nu ai voie! Eu din dragoste mare pentru tine vreau să te protejez*” – și-i leagă mâinile cu o lentă.

3) Copilul mult vorbește, oferă multe întrebări, ce e caracteristic și vârstei, iar mama îi zice: „*Mai taci, încetează să pui întrebări fără rost. Taci! E pentru binele tău!*” - și-i leagă gura cu o lentă.

4) Copilul trăiește o serie de emoții în dezvoltarea sa – bucurie, încântare, dragoste dar și supărare, frică, ură. Părinții, de regulă, limitează copilul în reflectarea stărilor emoționale prin critică și interzicerea acestora, din dragostea pe care o poartă față de el, protejându-l – astfel îl legăm cu o lentă pieptul.

5) La final moderatorul îl mai leagă pe părintele-copil cu o lentă la gât asemenea unei zgarde ținându-l de ea, declarându-i copilului că el este gata de viață, de ași alege prietenii, hobbyuri, facultatea, partenerul de viață etc.

6) Discuții în baza metaforii: De ce rămâne el pe loc? Cui îi înmănăm zgarda oare: profesorului, psihologului, prietenilor? Cum vă simțiți în rolul acestui „copil iubit”?

Exercițiul „*Experimentează*”

Acesta constă în experimentarea succesivă, de către membrul familiei a rolurilor altor persoane, mai întâi a celei cu care se află în conflict, apoi a celei care e martoră la discuția celor două și o evaluează, apoi rolul celei de-a treia care a văzut cum a fost evaluată discuția de către martor și așa mai departe. Experimentarea din perspective „cât mai distanțate” a conflictului

permite creșterea gradului de evaluare obiectivă a acestuia și, implicit, creează premisa unei abordări mai realiste a lui în viața reală.

Tema pentru acasă:

Sarcina secretă a soților. Soții au săptămânal o întâlnire secretă timp de o lună. Nimeni nu știe unde au fost, iar ei, atunci când se întorc, nu discută despre ceea ce au făcut și unde au fost. Acest ritual a realizat distrugerea triumfiurilor din sistem.

O zi specială de răs în familie. Decupați din ziare desene și caricaturi amuzante, alcătuind o foaie volantă hazlie. La următoarea masă așezați pe locul membrului de familie un text distractiv.

Ședința 4 Rolurile și jocul de rol în familie

Scopul:

1. Identificarea rolurilor familiale pentru fiecare membru al familiei;
2. Conștientizarea rolurilor familiale și a consecințelor rolurilor pentru sistemul familial;
3. Dezvoltarea flexibilității rolurilor

Exercițiul „Sculptura familială”

Acest exercițiu constă în a atribui unuia dintre membrii familiei rolul de “sculptor”, în scopul de a realiza un tablou structural format din ceilalți membri ai familiei, pe care îi poate așeza în poziția spațială și postura corporală pe care o dorește, ca și cum ar fi niște marionete. În final, “sculptorul” se va insera el însuși în acest tablou, în poziția și locul pe care le consideră ca fiind potrivite. Terapeutul îl roagă pe sculptor să-i întrebe pe membrii familiei cum se simt în postura și poziția în care se găsesc, dacă ar vrea să facă schimbări etc. Fiecare dintre membrii familiei devine sculptor. În cursul aceleiași ședințe sau în ședințe diferite, fiecare tablou sculptural fiind urmat de discuții referitoare la percepțiile fiecărui membru despre dinamica și structura familiei, despre modificările considerate necesare.

Utilă, în acest sens, este realizarea unei sculpturi despre cum va arăta familia peste 2 sau 5 sau 10 ani. respectiv care este proiecția membrilor cu privire la familia lor în viitor.

Indicația dată fiecărui membru ai familiei este: „*Să aranjeze pe ceilalți membri ai familie într-o scenă tipică în momentul când revine acasă.*” După o analiza amplă a tabloului se oferă următoarea indicație: „*Să aranjeze pe ceilalți membri ai familie într-o scenă ideală, cum și-ar fi dorit să fie familia în momentul când revine acasă.*” Asemenea dramatizări sunt foarte folositoare căci ele demonstrează membrilor familiei tipul de relație care există între aceștia cât și sugerează necesitatea schimbărilor asupra cărora se poate acționa.

Tehnica „*Genograma*” ce este un mijloc prin care organizăm informațiile referitoare la sistemul familial. De asemenea, permite examinarea și înțelegerea familiei în contextul relaționării și a pattern-urilor de comportament.

Exercițiul „*Jocul de rol*”. Folosirea lui se bazează pe premisa că experiența, trebuie să fie reală, dar trebuie să fie simțită și expusă în prezent. Amintirea evenimentelor trecute și considerarea unor evenimente de speranță sau de teamă viitoare poate fi făcută imediat prin jocul de rol în perioada imediată a ședinței. Astfel se încurajează părinții să-și imagineze și să joace scene de rol din copilărie. Astfel mamei i se cere să realizeze un joc de rol ca atunci când ea era o fetiță doar că să fie în rolul propriei fici iar tatălui să se imagineze pe el însăși ca fiind un băiat prins în aceeași dilemă ca fiul său.

Tema pentru acasă:

Maratonul intimității. Soții marcați de migrația economică vor petrece douăsprezece ore consecutiv împreună, fără copii, fără televizor, cărți, ziare, apeluri telefonice sau alt fel de întreruperi, cu excepția meselor și a vizitelor la baie. Nu este îngăduit să se vorbească despre repararea mașinii, despre notele proaste ale copilului sau despre instalarea sistemului de irigații. Tot ce se discută trebuie să se concentreze asupra relației dintre soți. Dacă nu se simte nevoia de a vorbi, se păstrează tăcerea.

Rețeta de patru minute. Respectarea ritualurilor de dimineața timp de 4 minute și a celor de seara – 4 minute, prin care membrii familiei reprezintă manifestarea exterioară a interesului și a grijii pe care o au unul față de altul sub forma de îmbrățișări și dezmierdări. În cazul soțului plecat la munci peste hotare, manifestarea dată ia forma de mesaj transmis prin rețelele de comunicare (telefon, internet).

Ședința 5 Rezolvarea conflictelor

Scop:

1. Reducerea sau rezolvarea conflictelor dintre membrii familiilor marcate de migrația economică;
2. Focalizarea atenției asupra nevoilor emoționale;

Exercițiul „*Scenarizarea*” este o modalitate bazată pe acțiune și verbalizare și se referă la punerea în acțiune chiar a sentimentelor și ideilor incomode, nemărturisibile, reținute sau refuzate conștient în a fi comunicate. Membrul familiei este încurajat prin formula „spune-i-o!” să verbalizeze toate acele sentimente și idei la adresa unui alt membru de familie, pe care de obicei nu îndrăznește sau se abține să le comunice. Se utilizează jocul de rol prin tehnica scaunului gol (ex.: „Imaginează-ți că X este chiar acum, aici, în fața ta, pe acest scaun. Spune-i tot ceea ce nu

reușești să-i spui de obicei, sau ceea ce ai fi vrut să-i spui atunci și nu ai putut. Fă-o acum, spune-i tot, spune-i ce simți, ce gândești..."). O altă modalitate constă în a-i cere membrului de familie să exprime în cuvinte ceea ce simte, ceea ce trăiește. De pildă, cuiva care plânge pe înfundate i se poate cere să-și „pună plânsul în cuvinte”, să îl exprime prin vorbe, adică să verbalizeze o stare emoțională greu traductibilă sau o manifestare nonverbală. Scenarizarea sau punerea în acțiune este folosită ca un mod de a crește conștientizarea și nu ca un mijloc de catharsis. Consilierii preferă să o folosească în scop de clarificare și de autoînțelegere, autoacceptare, dându-i un sens transformativ la nivelul mentalului. Ei activează și reconstruiesc mecanisme psihologice de suport care să conducă la o restructurare atât în plan afectiv, cât și cognitiv și comportamental.

Exercițiul „*Pașaportul către rezolvarea problemei*” cuprinde un plan de „părtășie-preocupare” format din patru pași parcurși de membrii familiei marcate de migrația economică:

1. Specificarea problemei printr-un mesaj formulat la persoana întâia: eu simt.....atunci când tu..... pentru că.....

2. O respecificare a problemei și a simțămintelor exprimate de membru familiei este pentru acesta un mesaj de preocupare, de grijă față de el. Această respecificare arată că s-a auzit corect care este problema și că s-a înțeles care sunt sentimentele implicite.

3. O exprimare a acceptării. Aceasta oferă membrului de familie posibilitatea de a ști că îi sunt acceptate sentimentele, chiar dacă nu sunt de acord ceilalți cu punctul său de vedere.. a accepta nu înseamnă neapărat a fi de acord.

4. Rezoluția. Atunci când membrul familiei supărat nu mai are de exprimat și alte sentimente și când, atât problema, cât și sentimentele implicite, au fost respecificate și acceptate, trebuie să fii gata pentru ați cere scuze și pentru a căuta împreună o rezolvare. când se cere scuze, trebuie de spus mai mult decât „îmi pare rău”. Pentru ce îți pare rău? Specifici pentru ce anume îți pare rău. A cere iertare reprezintă o parte importantă a rezolvării unei probleme.

Exercițiul „*Rezolvare mutuală a problemei*”

Părintele și copilul încearcă să-și imagineze soluții pentru problemă, urmând **pași** specifici:

✓ în primul rând se exprimă acordul asupra faptului că există o problemă și definesc exact care este problema - să spunem că în fiecare seară există certuri legate de ora de culcare a copilului. Acestea ar putea fi schimbate cu alte momente mult mai plăcute pentru copil.

✓ în al doilea rând vor stabili dacă sunt sau nu capabili să învingă împreună problema (părintele și copilul devin o echipă, iar problema devine inamicul numărul unu).

Dacă este implicată o terță persoană, atunci aceasta poate veni cu cel puțin cinci sugestii care să privească îmbunătățirea comunicării în familia respectivă.

✓ al treilea pas ar fi ca fiecare dintre membrii familiei să exploreze împreună toate posibilitățile și toate alternativele în rezolvarea problemei respective. Uneori, când copiii se simt fără ajutor, nici nu sunt dornici să participe la acest proces. Vor mormăi, vor folosi propoziții incomplete, vor spune „nu știu” etc. Vor fi încurajați să-și folosească energia și sursele de care dispun .

✓ al patrulea mod membrii familiei vor discuta fiecare punct de pe lista stabilită anterior.

Dacă cineva are vreo obiecție legată de vreuna dintre soluțiile sugerate, atunci o vom elimina de pe listă. Aceasta va elimina conflictul latent dintre „părerea ta “ și „părerea mea”, întărind sentimentul muncii în echipă și, mai mult, copiii se vor simți mult mai bine contribuind ei înșiși la rezolvarea problemei respective. Faptul că sunt implicați, că li se cere părerea și se ține cont de dorințele și nevoile lor în rezolvarea problemei contribuie la maturizarea și creșterea normală a acestora. În cazul în care nu se ajunge la o soluție comună, agreată de toată lumea, atunci se poate lua o pauză de o săptămână, timp în care vor medita în liniște la cele discutate, urmând a se întâlni din nou și a stabili concluzia la care au ajuns.

✓ în al cincilea rând, familia va supune la vot părerile și soluțiile discutate, pentru a selecta pe cea care a întrunit cele mai multe voturi.

✓ în al șaselea rând, după ce s-a realizat un consens într-o anumite direcție, se vor încuraja unul pe altul și vor devaloriza lucrurile care ar putea sabota încercarea respectivă.

✓ în final, membrii familiei vor încerca să determine dacă fiecare persoană implicată este dornică să înceapă acest nou experiment în săptămâna următoare.

La sfârșitul perioadei de probă, membrii familiei se reîntâlnesc pentru a evalua eforturile depuse și rezultatele la care s-a ajuns. Vor stabili dacă problema s-a rezolvat în totalitate sau numai anumite părți și fațete ale ei, iar dacă nu s-a obținut nimic bun, se reevaluează situația și se reîncepe procesul de la capăt. Această tehnică dă rezultate surprinzătoare. Interacțiunile dintre părinte și copil încep prin definirea problemei și se termină într-o notă pozitivă, de cooperare, angajament și unire a eforturilor în rezolvarea problemei respective.

Tema de acasă

Se continue cu exersarea *Rezolvării mutuale a problemei* la fiecare „ședință” de familie și se înscriu în jurnal emoțiile, gândurile, comportamentele cu referire la competența învățată.

Ședința 6 Adaptarea și coeziunea

Scop:

1. Creșterii gradului de securitate al fiecărui membru al familiei;
2. Creșterea coeziunii familiale și a adaptabilității;
3. Eliberarea de inhibiții a membrilor familiei marcate de migrația economică.

Exercițiul „*Descrierea planului casei familiale*” se bazează pe principiul conform căruia împărțirea unui spațiu (aici casa familială) reprezintă o componentă importantă a identității proprii și familiale”.

Modul în care este împărțit spațiul casei familiale ne aduce informații cu privire la relații de atașament, excludere între membrii familiei, puncte de tensiune, echilibru, de forță lipsa puterii. Este important de asemenea în ce mod este folosit fiecare spațiu: pentru odihnă, pentru muncă, pentru desfășurarea conflictelor etc. În final, toate acestea reprezintă expresia dinamicii familiale. Descrierea planului casei familiale are un caracter explorativ, deoarece putem avea o imagine asupra modelelor de interacțiune, miturilor și regulilor din familia actuală dar și asupra celor aduse din familia de origine, și în același timp constituie și o modalitate de intervenție în structura familiei, deoarece, se poate interveni pentru folosirea în comun a spațiilor, crearea de noi modele de interacțiune. Îmbunătățirea celor existente etc. Această metodă reprezintă o trăire, o revelație comună, intensivă pentru membrii familiei .

Metoda se aplică în trei variante:

➤ În primul caz, părinții primesc o bucată mare de hârtie, creioane și carioca, și sunt rugați să deseneze planul casei în care și-au petrecut copilăria (dacă au locuit în mai multe case, li se cere să reprezinte planul casei care le-a rămas cel mai viu în minte). Copiii privesc la părinții lor în timp ce aceștia desenează.

➤ În al doilea caz, copiii sunt cei care desenează, în timp ce părinții sunt cei care îi privesc.

➤ În al treilea caz, fiecare membru al familiei este rugat să deseneze planul casei în care trăiește familia.

Între timp cât membrii desenă, oferim următoarele întrebări

- care este „temperatura” camerelor desenate, cum se explică ea, cine și cum o percepe această temperatură?;

- descrieți persoanele din camerele reprezentate;

- unde e locul favorabil al tuturor membrilor de familie?

- cine, unde, cât de des se ia decizii în camerele reprezentate?;

- care e încăperea în care se primeau musafirii și cât de des era populată această cameră?
- există vreo încăpere cu semnificație deosebită pentru cel care desenează?
- evocarea cuvintelor membrilor familiei;
- evocarea unei întâmplări care a avut loc în casă.

Informațiile pe care ni le furnizează aplicarea acestor metode sunt diferite, în funcție de cine sunt cei care execută desenul:

✓ În primul caz vom avea o imagine asupra granițelor intergeneraționale din perspectiva familiei, precum și asupra funcționării subsistemelor. Relatarea unei întâmplări din familie poate reflecta amănunte legate de tradițiile din familie și creează o atmosferă caracterizată prin empatie, apropiere. Pot fi scoase la iveală diferențele dintre așteptările cu rădăcini în familiile de origine ale soților, care pot genera stări conflictuale. Rezultatul este acela că soții pot să înțeleagă mai ușor diferențele dintre ei.

✓ În al doilea caz se realizează o delimitare a subsistemului copiilor, fraților, pentru a fi conturate granițele diferitelor generații și pentru a fi exprimată opinia copiilor cu privire la interacțiunile din cadrul familiei.

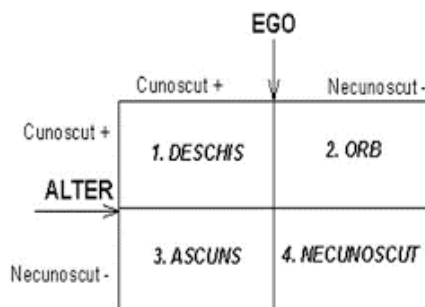
✓ În al treilea caz, desenarea planului casei familiale îi poate ajuta pe membrii familiei să realizeze care sunt normele proprii, iar consilierul are o imagine asupra modului de organizare a familiei, a coalițiilor dintre membrii familiei (caracterizate prin forța legăturilor dintre ei, depărtarea, apropierea lor, ajutorarea reciprocă, relații tensionate).

Exercițiul „Termometrul familiei”

Membrii familiei contribuie fiecare prin pot la crearea unui „termometru” cu 5 gradații: 1. *Apreciere* – a exprima în cuvinte sentimentele de apreciere față de alții și față de noi înșine înseamnă a păstra o stare internă echilibrată și a face un dar membrilor de familie; 2. *Nemulțumire* – este exprimarea grijilor și insatisfacțiilor cât și cererea ajutorului pentru a face schimbarea. Este încurajarea spre a rezolva singur problemele și nu așteptării minunii din partea altor membri ai familiei; 3. *Nedumerire* – a expune în familie neclaritățile avute, acestea fiind deseori consecințe ale uitării, pronunțării greșite sau neascultării active a mesajelor; 4. *Informații noi* – expunerea membrilor de familie a noutăților din mediul extrafamilial și discutarea acestora; 5. *Speranțe și dorințe* – exprimarea gândurilor de viitor, a scopurilor spre care se tinde. Prin expunerea acestora membrii familiei pot ajuta și încuraja atingerea obiectivelor. Fiecare membru mutând pe rând gradațiile vorbește despre această „temperatură” și tot odată îi ascultă pe ceilalți. Această tehnică păstrează limpede climatul emoțional. Citirile regulate ale „temperaturii” cresc încrederea și stima de sine a tuturor membrilor familiei, continuând cunoașterea lucrurilor noi despre fiecare și apropierea lor.

Exercițiul „Prin fereastră”

Pornind de la ideea că soții sunt arhitecții familiei li se propune completarea matricei Johari, elaborată de J.Luft (1969). Prin aceasta se realizează o creștere a nivelului de relaționare în care fiecare partener înțelege clar ce are de făcut, de ce face acel lucru și care este semnificația acestuia.

Există următoarele situații după aplicarea acestei tehnici:

- ✓ Cunoașterea interpersonală corectă, când imaginile celor doi parteneri coincid în mare măsură
- ✓ Cunoașterea interpersonală iluzorie, când așteptările unui partener nu sunt confirmate de răspunsurile celuilalt partener;
- ✓ Cunoașterea interpersonală unilaterală, când imaginile unui singur partener sunt bine și concret cunoscute de celălalt partener;
- ✓ Cunoașterea interpersonală eronată, când fiecare din cei doi parteneri au o cu totul altă imagine în raport cu poziția și conduita reală a celuilalt partener.

Tema de acasă:

Oferirea buchetelor verbale. Este modul prin care membrii familiei marcate de migrația economică își exprimă zilnic afecțiunile, aprecierile sau respectul față de ceilalți printr-un „buket verbal”, ca de exemplu: „Ești cea mai importantă persoană pentru mine. Încerc să vin în întâmpinarea nevoilor tale. Vreau să te mângâi, să stau de vorbă cu tine și să îți spun ce ființă minunată ești...”

Descoperă temperatura casei. Utilizarea exercițiului „termometrul familiei” în zilele impare ale săptămânii și zilnic oferirea de „buchete verbale” cu înregistrarea gândurilor în agende.

Anexa 2. Tabelele cu rezultatele statistice obținute

Tabelul A2.1. Mediile și rezultatele testului ANOVA obținute de către subiecții ce aparțin familiilor marcate de migrație cu diferit nivel al studiilor la aspectele funcționării familiale după modelul McMaster

Descriptives				ANOVA					
Aspectele funcționării	Nivel studii	N	Mean		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig
abilitatea de rezolvare a problemelor	generale	36	15,08	<i>Between Groups</i>	57,787	2	28,894	1,904	,152
	medii	78	14,00	<i>Within Groups</i>	3020,193	199	15,177		
	superioare	88	13,58						
nivelul comunicării familiale	generale	36	18,64	<i>Between Groups</i>	127,028	2	63,514	1,676	,190
	medii	78	16,41	<i>Within Groups</i>	7540,893	199	37,894		
	superioare	88	16,81						
rolurile familiale	generale	36	18,61	<i>Between Groups</i>	42,377	2	21,188	,443	,643
	medii	78	19,38	<i>Within Groups</i>	9527,881	199	47,879		
	superioare	88	19,89						
reactivitatea afectivă	generale	36	17,97	<i>Between Groups</i>	261,493	2	130,747	9,376	,000
	medii	78	16,18	<i>Within Groups</i>	2774,903	199	13,944		
	superioare	88	14,83						
implicarea afectivă	generale	36	20,89	<i>Between Groups</i>	130,256	2	65,128	2,882	,058
	medii	78	18,97	<i>Within Groups</i>	4496,595	199	22,596		
	superioare	88	18,68						
controlul comportamental	generale	36	25,06	<i>Between Groups</i>	423,333	2	211,667	4,915	,008
	medii	78	23,41	<i>Within Groups</i>	8569,261	199	43,062		
	superioare	88	21,25						
funcționarea generală	generale	36	33,47	<i>Between Groups</i>	650,488	2	325,244	4,027	,019
	medii	78	31,13	<i>Within Groups</i>	16071,77	199	80,763		
	superioare	88	28,65						

Tabelul A2.2. Mediile și rezultatele testului ANOVA obținute de către subiecții ce aparțin familiilor marcate de migrație cu ciclul vieții diferit la aspectele funcționării familiale după modelul McMaster

Descriptives				ANOVA					
	Etapele vieții de familie	N	Mean		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	cuplu	54	15,74	<i>Between Groups</i>	346,547	3	115,516	8,374	,000
	familii cu copii mici	68	13,71						
	familii cu copii școlari și adolescenți	52	12,23	<i>Within Groups</i>	2731,433	198	13,795		
	familii cu copii adulți	28	14,71						
2	cuplu	54	20,93	<i>Between Groups</i>	1200,045	3	400,015	12,24	,000
	familii cu copii mici	68	15,97						
	familii cu copii școlari și adolescenți	52	14,73	<i>Within Groups</i>	6467,876	198	32,666		
	familii cu copii adulți	28	16,00						
3	cuplu	54	20,85	<i>Between Groups</i>	480,263	3	160,088	3,487	,017
	familii cu copii mici	68	19,88						
	familii cu copii școlari și adolescenți	52	19,42	<i>Within Groups</i>	9089,995	198	45,909		
	familii cu copii adulți	28	15,86						
4	cuplu	54	15,30	<i>Between Groups</i>	120,196	3	40,065	2,720	,046
	familii cu copii mici	68	16,53						
	familii cu copii școlari și adolescenți	52	16,50	<i>Within Groups</i>	2916,200	198	14,728		
	familii cu copii adulți	28	14,50						
5	cuplu	54	20,70	<i>Between Groups</i>	496,621	3	165,540	7,936	,000
	familii cu copii mici	68	19,76						
	familii cu copii școlari și adolescenți	52	16,62	<i>Within Groups</i>	4130,231	198	20,860		
	familii cu copii adulți	28	19,64						
6	cuplu	54	23,07	<i>Between Groups</i>	904,963	3	301,654	7,385	,000
	familii cu copii mici	68	25,26						
	familii cu copii școlari și adolescenți	52	20,92	<i>Within Groups</i>	8087,631	198	40,847		
	familii cu copii adulți	28	19,50						
7	cuplu	54	33,63	<i>Between Groups</i>	982,801	3	327,600	4,121	,007
	familii cu copii mici	68	30,47						
	familii cu copii școlari și adolescenți	52	29,04	<i>Within Groups</i>	15739,457	198	79,492		
	familii cu copii adulți	28	27,00						

Tabelul A2.3. Diferențele între medii la dimensiunile funcționării familiei după modelul McMaster la subiecții din diferite etape de viață de familie

Dependent Variable	(I) ciclul vieții de familie	(J) ciclul vieții de familie	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Abilitatea de rezolvare a problemelor	cuplu	familii cu copii mici	2,035*	,677	,018
		familii cu copii școlari si adolescenți	3,510*	,722	,000
		familii cu copii adulți	1,026	,865	1,000
	familii cu copii mici	familii cu copii școlari si adolescenți	1,475	,684	,194
		familii cu copii adulți	-1,008	,834	1,000
	familii cu școlari adolescenți	familii cu copii adulți	-2,484*	,871	,029
nivelul comunicării familiale	cuplu	familii cu copii mici	4,955*	1,042	,000
		familii cu copii școlari si adolescenți	6,195*	1,110	,000
		familii cu copii adulți	4,926*	1,331	,002
	familii cu copii mici	familii cu copii școlari si adolescenți	1,240	1,053	1,000
		familii cu copii adulți	-,029	1,283	1,000
	familii cu copii si adolescenți	familii cu copii adulți	-1,269	1,340	1,000
sistemul de reguli	cuplu	familii cu copii mici	,969	1,235	1,000
		familii cu copii școlari si adolescenți	1,429	1,316	1,000
		familii cu copii adulți	4,995*	1,578	,011
	familii cu copii mici	familii cu copii școlari si adolescenți	,459	1,248	1,000
		familii cu copii adulți	4,025	1,521	,053
	familii cu copii si adolescenți	familii cu copii adulți	3,566	1,588	,155
reactivitate a afectivă	cuplu	familii cu copii mici	-1,233	,700	,477
		familii cu copii școlari si adolescenți	-1,204	,746	,648
		familii cu copii adulți	,796	,894	1,000
	familii cu copii mici	familii cu copii școlari si adolescenți	,029	,707	1,000
		familii cu copii adulți	2,029	,862	,117
	familii cu școlari si adolescenți	familii cu copii adulți	2,000	,900	,164
implicarea afectivă	cuplu	familii cu copii mici	,939	,832	1,000
		familii cu copii școlari si adolescenți	4,088*	,887	,000
		familii cu copii adulți	1,061	1,064	1,000
	familii cu copii mici	familii cu copii școlari si adolescenți	3,149*	,841	,001
		familii cu copii adulți	,122	1,026	1,000
	familii cu școlari si adolescenți	familii cu copii adulți	-3,027*	1,071	,031
controlul comportamental	cuplu	familii cu copii mici	-2,191	1,165	,369
		familii cu copii școlari si adolescenți	2,151	1,242	,509
		familii cu copii adulți	3,574	1,488	,104
	familii cu copii mici	familii cu copii școlari si adolescenți	4,342*	1,177	,002
		familii cu copii adulți	5,765*	1,435	,001
	familii cu școlari si adolescenți	familii cu copii adulți	1,423	1,498	1,000
funcționare generală	cuplu	familii cu copii mici	3,159	1,625	,320
		familii cu copii școlari si adolescenți	4,591	1,732	,052
		familii cu copii adulți	6,630*	2,076	,010
	familii cu copii mici	familii cu copii școlari si adolescenți	1,432	1,642	1,000
		familii cu copii adulți	3,471	2,002	,507
	familii cu școlari si adolescenți	familii cu copii adulți	2,038	2,090	1,000

Tabelul A2.5. Mediile și rezultatele testului ANOVA obținute de către subiecții ce aparțin familiilor marcate de migrație, în funcție de membrul plecat la munci peste hotare, la aspectele funcționării familiale după modelul McMaster

Descriptives				ANOVA					
Aspectele funcționării	Membru lipsă	N	Mean		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
abilitatea de rezolvare a problemelor	Soț	122	12,85	<i>Between Groups</i>	426,803	2	213,401	16,01	,000
	soție	56	15,50	<i>Within Groups</i>	2651,178	199	13,323		
	ambii soți	24	16,42						
nivelul comunicării familiale	Soț	122	15,49	<i>Between Groups</i>	1402,667	2	701,334	22,27	,000
	soție	56	17,29						
	ambii soți	24	23,83	<i>Within Groups</i>	6265,254	199	31,484		
sistemul de reguli	Soț	122	17,74	<i>Between Groups</i>	981,937	2	490,968	11,37	,000
	soție	56	22,68	<i>Within Groups</i>	8588,321	199	43,157		
	ambii soți	24	20,75						
reactivitatea afectivă	Soț	122	15,25	<i>Between Groups</i>	165,559	2	82,779	5,738	,004
	soție	56	17,32						
	ambii soți	24	16,00	<i>Within Groups</i>	2870,837	199	14,426		
implicarea afectivă	Soț	122	18,85	<i>Between Groups</i>	284,650	2	142,325	6,523	,002
	soție	56	20,86	<i>Within Groups</i>	4342,201	199	21,820		
	ambii soți	24	17,00						
controlul comportamental	Soț	122	21,95	<i>Between Groups</i>	685,032	2	342,516	8,205	,000
	soție	56	25,61						
	ambii soți	24	20,25	<i>Within Groups</i>	8307,562	199	41,747		
funcționarea generală	Soț	122	28,10	<i>Between Groups</i>	1773,223	2	886,612	11,80	,000
	soție	56	33,57	<i>Within Groups</i>	16722,25	201	16722,2		
	ambii soți	24	35,25						

Anexa 3. Modelul „circumplex” al evaluării familiale
Scala evaluării adaptabilității și coeziunii familiale
(D.H. Olson, J.Portner, Y. Lavee, 1985)

Vă rugăm să folosiți următoarea scală pentru a răspunde la ambele seturi de întrebări:

0 – aproape niciodată

1 – o singură dată

2 – uneori

3 – frecvent

5 – aproape întotdeauna

Cum este familia d-voastră acum?

_____ 1. Membrii familiei cer ajutor unul altuia.

_____ 2. În rezolvarea problemelor, se ține cont de sugestiile copiilor.

_____ 3. Suntem de acord cu prietenii fiecărui membru al familiei.

_____ 4. Copiii au un cuvânt de spus în privința modalităților de disciplinare a lor.

_____ 5. Ne place să facem diverse lucruri împreună doar cu membrii familiei noastre restrânse.

_____ 6. Rolul de lider este jucat în familie de diferite persoane.

_____ 7. Membrii familiei se simt mai apropiați unii față de alții, decât de persoanele din afara familiei.

_____ 8. Familia noastră își modifică felul de a face față sarcinilor.

_____ 9. Membrilor familiei le place să-și petreacă timpul liber împreună.

_____ 10. Părinții și copiii discută împreună despre modalitățile de pedeapsă.

_____ 11. Membrii familiei se simt foarte apropiați unii față de alții.

_____ 12. Copiii iau decizii în familia noastră.

_____ 13. Atunci când familia se reunește pentru anumite activități, toată lumea este prezentă.

_____ 14. În familia noastră regulile se schimbă.

_____ 15. Este ușor să ne gândim la lucruri pe care să le facem împreună, ca familie.

_____ 16. Responsabilitățile gospodărești se mută de la o persoană la alta.

_____ 17. Membrii familiei îi consultă pe ceilalți atunci când iau o decizie.

_____ 18. Este greu identificat liderul/liderii în familial noastră.

_____ 19. „A fi împreună” în familie este un lucru foarte important.

_____ 20. În familia noastră este dificil de spus cui îi revine o anumită sarcină gospodărească.

La modul ideal, cum ați dori să fie familia d-voastră?

_____ 1. Membrii familiei ar cere unul altuia ajutorul.

_____ 2. În rezolvarea problemelor, sugestiile copiilor ar fi luate în considerare.

_____ 3. Am fi de acord cu prietenii fiecăruia dintre noi.

_____ 4. Copiii ar avea ceva de spus în ceea ce privește modalitățile de disciplinare a lor.

_____ 5. Ne-ar plăcea să facem lucruri împreună doar cu membrii familiei noastre restrânse.

_____ 6. Diferite persoane ar putea acționa ca lideri în familia noastră.

_____ 7. Membrii familiei s-ar simți mai apropiați unii față de alții decât de persoanele din afara familiei.

_____ 8. Familia noastră și-ar schimba felul de a face față sarcinilor.

_____ 9. Membrii familiei le-ar plăcea să petreacă timpul liber unul cu altul.

_____ 10. Părinții și copiii ar discuta împreună modalitățile de pedeapsă.

_____ 11. Membrii familiei s-ar simți foarte apropiați unii de alții.

_____ 12. Copiii ar lua decizii în familia noastră.

_____ 13. Atunci când s-ar reuni, toată lumea ar fi prezentă.

_____ 14. Regulile s-ar schimba în familia noastră.

_____ 15. Ar fi ușor să ne gândim la lucruri pe care le-am face împreună cu familia.

_____ 16. Am schimba responsabilitățile gospodărești de la o persoană la alta.

_____ 17. Membrii familiei i-ar consulta pe ceilalți în deciziile lor.

_____ 18. Am ști care este liderul/liderii din familia noastră.

_____ 19. „A fi împreună” în familie ar fi foarte important.

_____ 20. Am putea spune cine realizează fiecare sarcină sau treabă gospodărească.

Scorarea: se calculează scorul prin însumarea valorii tuturor itemilor: suma itemilor fără soț va indica scorul pentru coeziune, iar suma itemilor cu soț va reprezenta scorul pentru adaptabilitate.

Cu cât este mai mare scorul la coeziune, cu atât membrii familiei vor fi mai înlănțuiți, mai prinși în mrejele realității familiale. Cu cât va fi mai mare scorul la adaptabilitate, cu atât familia este mai haotică. De asemenea, cu cât diferențele dintre răspunsurile la itemii 1-20 și 21-40 sunt mai mari cu atât este subiectul mai nemulțumit de familia sa, de viața sa familială.

Anexa 4. Modelul McMaster al funcționării familiale
Scala de evaluare a familiei FAD

(Family Assessment Device, Nathan B. Epstein, Lawrence M. Baldwin și Duane S.
Bishop, 1983)

Următoarele pagini conțin un număr de enunțuri referitoare la familii. Vă rugăm să citiți cu atenție fiecare afirmație și să decideți cât de bine descrie ea propria dumneavoastră familie. Ar trebuie să răspundeți conform modului în care vă vedeți familia.

Pentru fiecare afirmație sunt 4 răspunsuri posibile:

- 1 - **acord puternic** (alegeți 1 dacă simțiți că enunțul descrie familia dvs. cu foarte mare acuratețe, foarte exact),
- 2 - **acord** (alegeți 2 dacă simțiți că enunțul descrie familia dvs. În majoritatea situațiilor),
- 3 - **dezacord** (alegeți 3 dacă simțiți că enunțul nu descrie familia dvs. În majoritatea situațiilor),
- 4 - **dezacord puternic** (alegeți 4 dacă simțiți că enunțul nu descrie familia dvs. deloc).

Încercați să nu vă gândiți prea mult înainte de a răspunde; răspundeți cât se poate de rapid și de sincer. Alegeți prima reacție dacă nu știți ce să răspundeți. Vă rugăm să răspundeți la toate enunțurile și să vă scrieți răspunsurile în spațiul din stânga fiecărui enunț.

- ___1. Planificarea activităților familiale este dificilă deoarece nu ne înțelegem unii cu alții.
- ___2. Rezolvăm majoritatea problemelor gospodărești.
- ___3. Când cineva este supărat, ceilalți știu de ce.
- ___4. Când cineva îi cere cuiva să facă un anumit lucru, trebuie să verifice dacă a făcut acel lucru.
- ___5. Dacă cineva este în dificultate, ceilalți devin implicați.
- ___6. În situații de criză putem cere sprijin de la ceilalți.
- ___7. Nu știm ce să facem când apare o urgență.
- ___8. Câteodată ni se termină lucrurile de care avem nevoie.
- ___9. Suntem reticenți când vine vorba de a ne arăta afecțiunea unii față de ceilalți.
- ___10. Ne asigurăm că membrii familiei își îndeplinesc responsabilitățile familiale.
- ___11. Nu putem discuta unii cu alții când ne simțim triști.
- ___12. De obicei, acționăm pe baza deciziilor noastre în legătură cu problemele.
- ___13. Obținem interesul celorlalți numai când devine important pentru ei.

- ___14. Nu poți să îți dai seama ce simte o persoană din ceea ce ea spune.
- ___15. Sarcinile familiei nu sunt împărțite suficient de bine.
- ___16. Persoanele sunt acceptate pentru ceea ce sunt.
- ___17. Poți să scapi ușor fără să suporti consecințele dacă încalci regulile.
- ___18. Toată lumea se exprimă și spune lucrurilor pe nume, în loc să facă aluzie la ele.
- ___19. Unii dintre noi pur și simplu nu reacționează emoțional.
- ___20. Știm ce să facem într-o situație de urgență.
- ___21. Evităm să discutăm despre temerile și grijile noastre.
- ___22. Este dificil să discutăm unii cu alții despre tandrețe.
- ___23. Nu ne ajung întotdeauna banii pentru a ne plătim facturile.
- ___24. După ce familia noastră a încercat să rezolve o problemă, de obicei discutăm dacă soluția funcționează sau nu.
- ___25. Fiecare membru al familiei este centrat pe sine.
- ___26. Putem să ne exprimăm sentimentele unii față de alții.
- ___27. Nu avem așteptări clare în privința deprinderilor de igienă personală.
- ___28. Nu ne arătăm iubirea unii față de alții.
- ___29. Discutăm cu oamenii mai degrabă direct decât prin intermediari.
- ___30. Fiecare dintre noi are îndatoriri și responsabilități specifice.
- ___31. Există multe sentimente negative în cadrul familiei.
- ___32. Avem reguli în legătură cu lovirea celorlalți.
- ___33. Devenim mai implicați doar când ceva ne interesează.
- ___34. Există puțin timp pentru a explora interesele personale.
- ___35. Adesea nu spunem ceea ce gândim.
- ___36. Ne simțim acceptați pentru ceea ce suntem.
- ___37. Ne arătăm interesul față de ceilalți atunci când avem ceva personal de obținut.
- ___38. Rezolvăm conflictele emoționale când apar.
- ___39. Tandrețea este mai puțin importantă față de alte lucruri în familia noastră.
- ___40. Discutăm despre ce treburi gospodărești urmează să facă fiecare membru al familiei.
- ___41. Luarea deciziilor este o problemă în familia noastră.
- ___42. Persoanele din familia noastră devin interesate de ceilalți numai când obțin ceva din aceasta.
- ___43. Suntem deschiși unii cu alții.
- ___44. Nu respectăm nici un fel de reguli sau standarde.
- ___45. Dacă celor din familie li se cere să facă ceva, trebuie să li se reamintească.

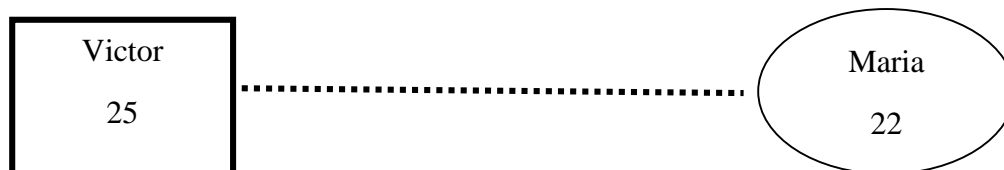
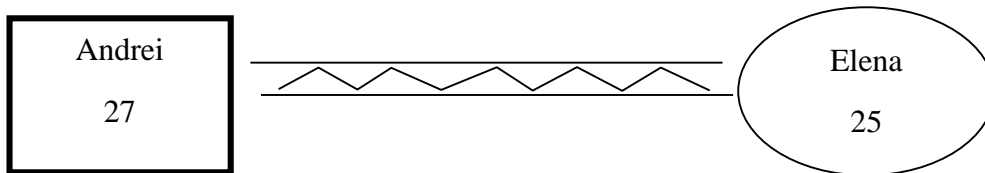
- ___46. Suntem capabili să luăm decizii în legătură cu rezolvarea problemelor.
- ___47. Dacă se încalcă regulile nu știm la ce să ne așteptăm.
- ___48. Totul este permis în familia noastră.
- ___49. Ne exprimăm tandrețea.
- ___50. Ne consultăm în probleme ce implică sentimente.
- ___51. Nu ne înțelegem bine unii cu alții.
- ___52. Nu vorbim unii cu alții când suntem furioși.
- ___53. În general suntem nemulțumiți de îndatoririle familiale care ni s-au atribuit.
- ___54. Chiar dacă avem intenții bune, ne implicăm prea mult unii în viața celorlalți.
- ___55. Exista reguli în privința situațiilor periculoase.
- ___56. Avem încredere unii în ceilalți.
- ___57. Plângem fără să ne ascundem.
- ___58. Nu avem mijloace de transport rezonabile.
- ___59. Când nu ne place ceea ce face o persoană din familie îi spunem.
- ___60. Încercăm să găsim modalități diferite de rezolvare a problemelor.

Scorare:

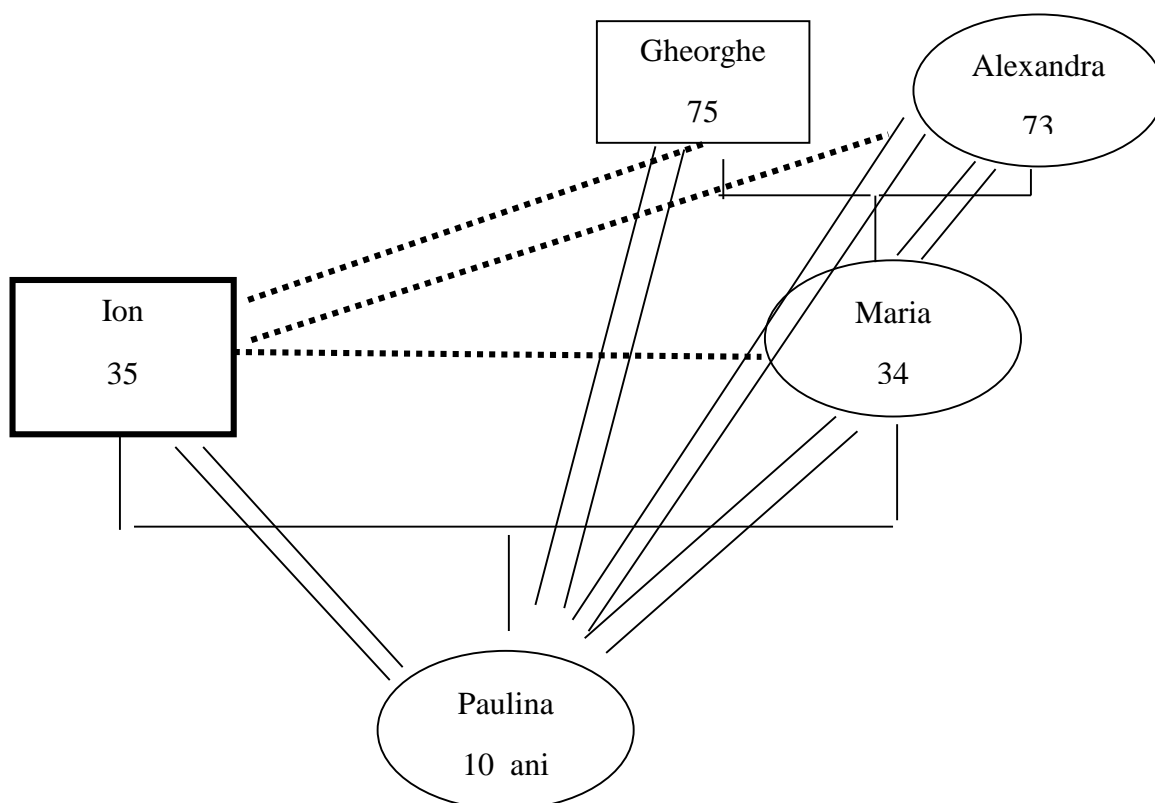
Itemii care descriu funcționarea familială nesănătoasă sunt inversați (cei care apar numerotați în bold). Pe fiecare din cele 7 subscale vom putea obține media valorii răspunsurilor, care variază de la 1 la 4. Valorile scăzută indică funcționarea mai sănătoasă iar cele mai ridicată, funcționarea mai nesănătoasă a familiei.

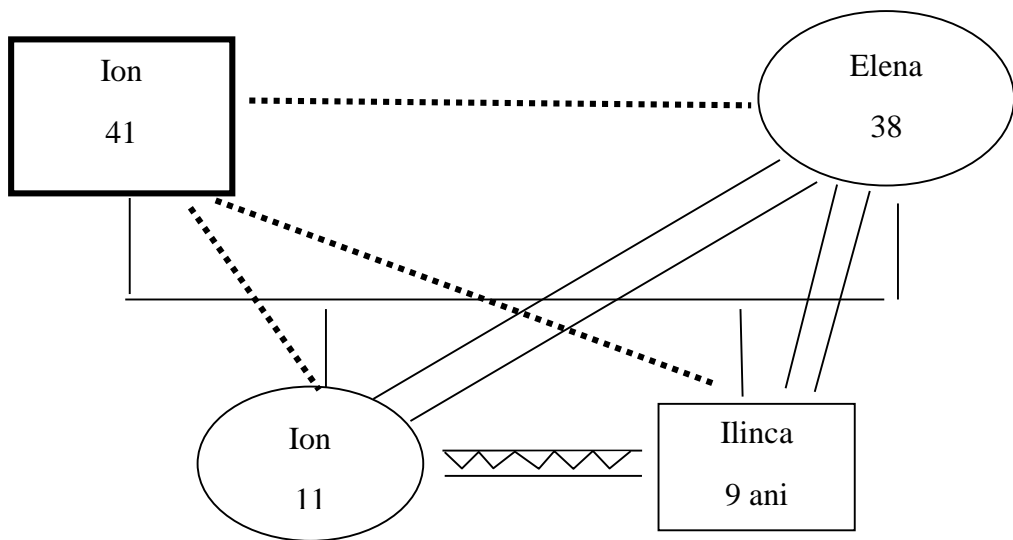
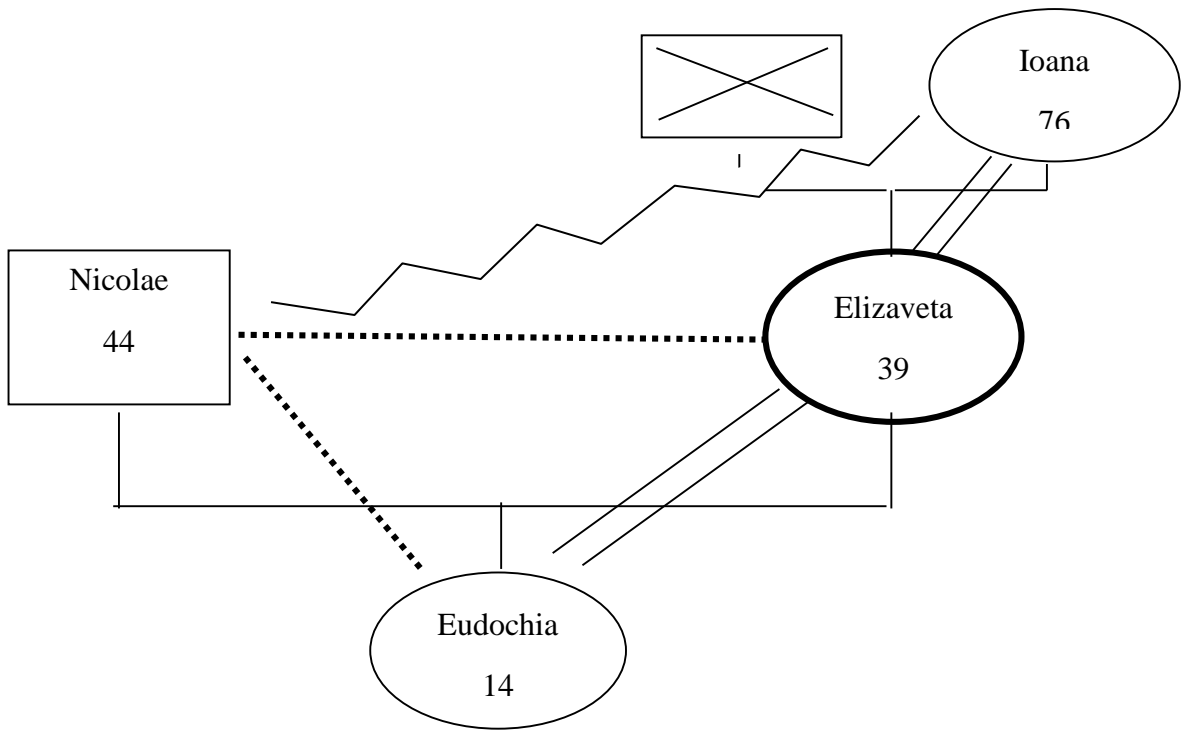
Anexa 5. Genogramele pentru cele 12 sisteme familiale ale lotului experimental

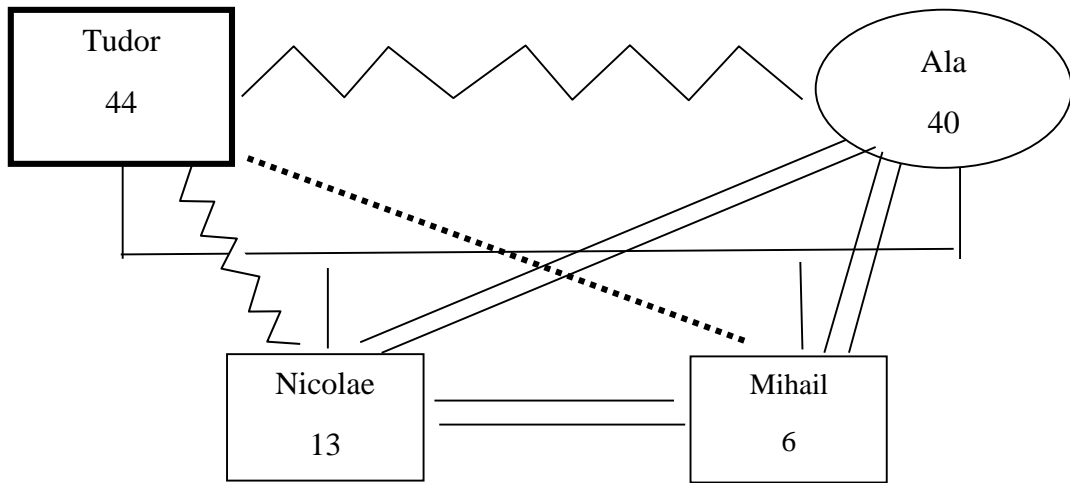
2 cupluri:

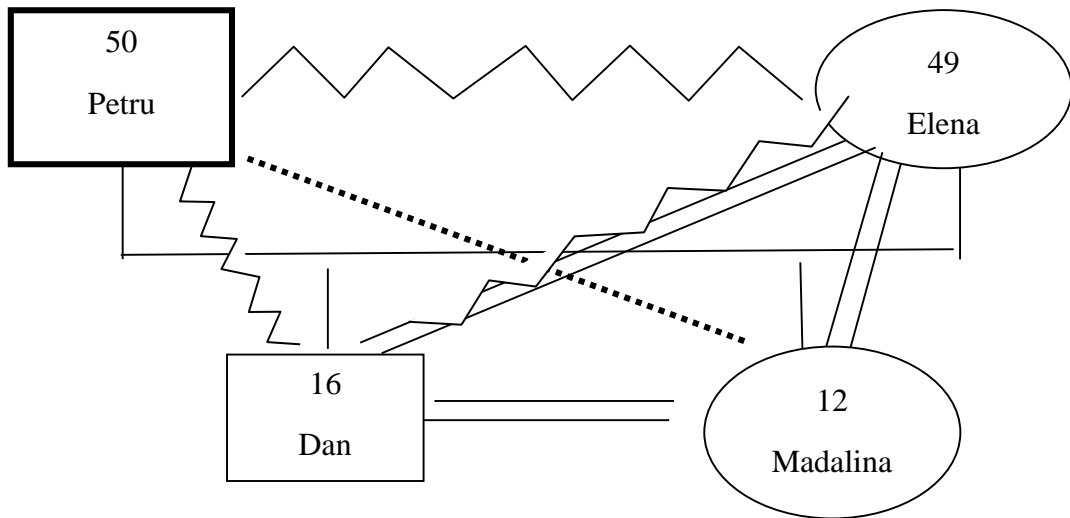
4 familii cu copii mici:

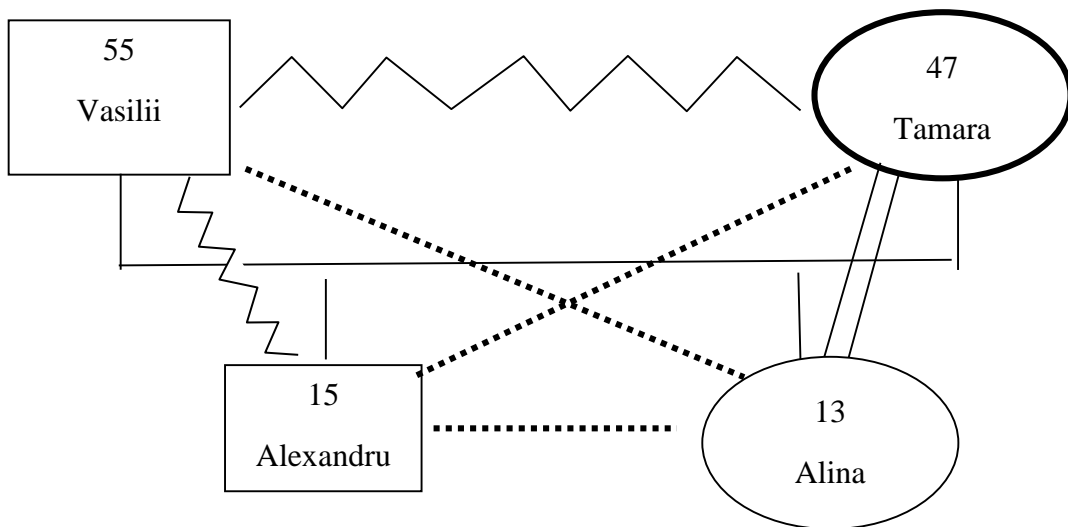
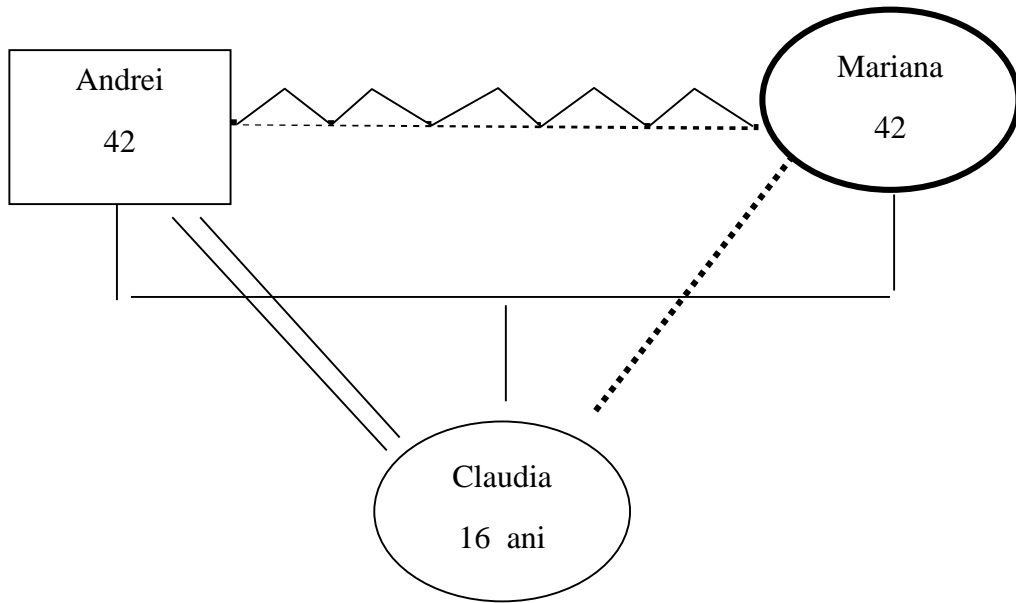

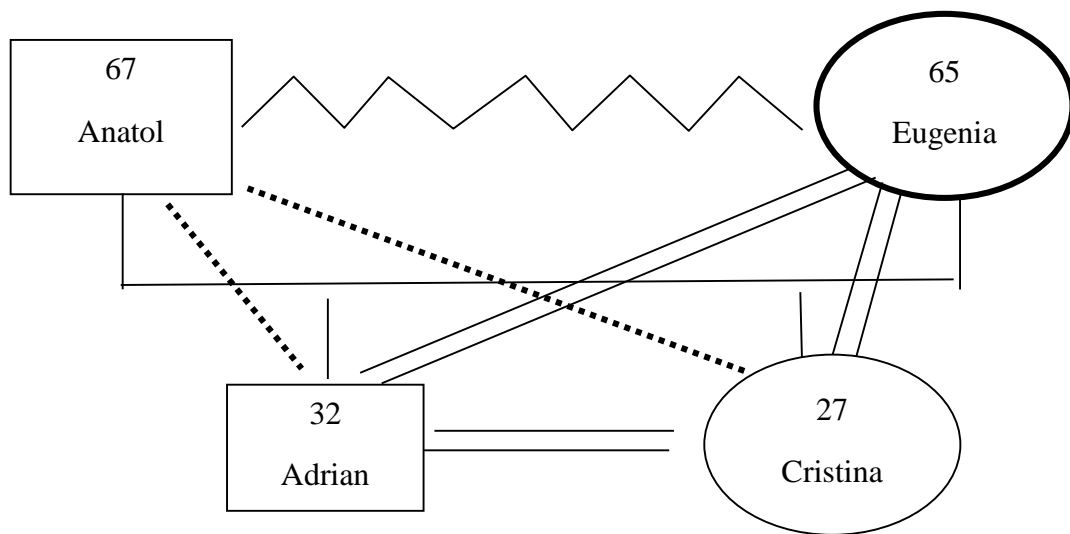
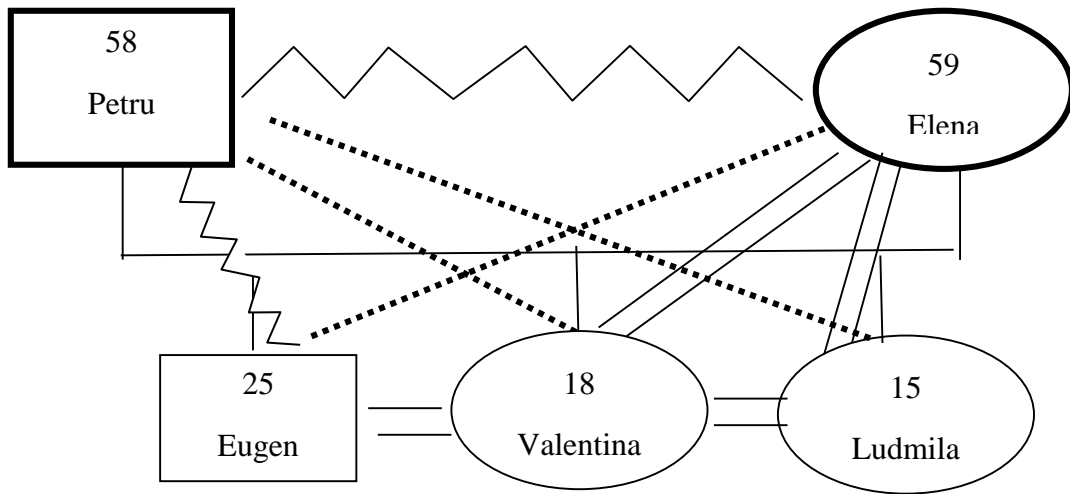

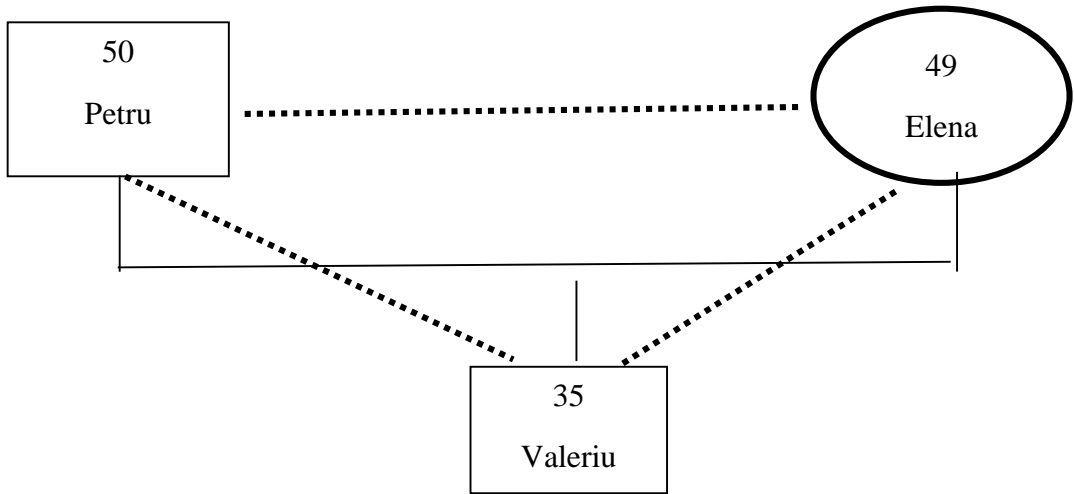
3 familii cu școlari și adolescenți:

3 familii cu copii adulți:

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Corcevoi Maria, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctor sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Corcevoi Maria

05.07.2018

CURRICULUM VITAE

Date personale:

Nume de familie și prenume: **Corcevoi Maria**

Data nașterii: 22 aprilie 1981

Locul nașterii: Republica Moldova, mun. Bălți

STUDII:

2013-2016 - Studii Postuniversitare, doctorat, Institutul de Științe ale Educației, Sectorul Asistența Psihologică în Educație, Specialitatea Psihologie socială;

2008- 2010 - Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, studii de master în Terapii de cuplu și de familie;

2004-2008 - Universitatea de Stat „A. Russo”, Facultatea de Pedagogie și Psihologie, Specialitatea Psihologie Judiciară;

1998-2003 - Universitatea de Stat „A. Russo”, Facultatea de Pedagogie și Psihologie, Specialitatea Pedagogia Învățământului Primar și Limba Engleză.

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ:

2010-până în prezent - lector universitar, Catedra de psihologie, Facultatea de Științe ale Educației Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți;

2006-2008 – psiholog, Centrul de plasament pentru copii în situație de risc „Drumul spre casă”, Republica Moldova, mun. Bălți;

2003-2007 – psiholog școlar, Liceul Teoretic „G. Coșbuc”, Republica Moldova, Mun. Bălți.

DOMENIILE DE INTERES ȘTIINȚIFIC:

Consilierea psihologică, Consilierea de cuplu și familie, Consilierea familiilor cu copii cu dizabilități, Consilierea familiilor marcate de migrația economică.

PARTICIPĂRI ÎN PROIECTE ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE:

- secretar, membru al Echipei multidisciplinare în Programului de Acțiune pentru consolidarea capacității Comisiilor Municipale și Raionale de Combatere a Traficului de Ființe Umane și Centrelor Comunitare pentru Copii, „Monitorizarea muncii copilului”;
- cercetător științific în Proiectul „Cercetarea funcționalității familiilor din Republica Moldova și elaborarea mecanismelor de reajustare psiho-socială a acestora în contextul integrării europene”.

PARTICIPĂRI LA FORURI ȘTIINȚIFICE (NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE)

- Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere. Chișinău, 2012;
- Наука, образование, общество глазами молодых. Ровно, Ucraina, 2013;
- Educația pentru dezvoltare durabilă: inovație, competitivitate, eficiență. Chișinău, 2013;
- Perspective și tendințe actuale de dezvoltare a învățământului preșcolar și primar. Bălți, 2014;
- Fortificarea sănătății angajaților prin suprimarea stresului organizațional. Bălți, 2014;
- Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. Chișinău, 2014;
- Educația incluzivă: dimensiuni, provocări, soluții, Bălți, 2015;
- Tradiții și valori în formarea profesională a cadrelor didactice în învățământul preșcolar și primar. Bălți, 2015;
- Preocupări contemporane ale științelor socio-umane în contextul transformării de mentalități. Chișinău, 2015;
- Kreatikon: creativitate-formare-performanță Ed. a XIII-a: în memoriam Prof.univ. dr. Mariana Caluschi. Iași, 2017;
- Psihologia social în secolul XXI: provocări, tendințe, perspective. ULIM, Chișinău, 2017;
- Managementul educațional: realizări și perspective de dezvoltare. USARB, Bălți, 2017;
- Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice. USARB, Bălți, 2017.

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE PUBLICATE:

Monografii cu mai mulți autori:

1. **Corcevoi M.** Sisteme familiale funcționale și disfuncționale. Funcționalitatea sistemului familial: evaluare și intervenție În: *Familia în spațiul reprezentărilor sociale:*

definiții, concepte, reflecții. Coord. șt. S. Briceag. Bălți: Tipografia din Bălți, 2016. p. 40-68.

2. Briceag. S., **Corcevoi M.** Rezistența la educație în familiile marcate de migrația economică. În: *Rezistența la educație: Note de curs pentru formarea inițială și continuă a cadrelor didactice*. Coord. șt. Zorilă L. Bălți: Tipografia din Bălți, 2015. p. 114-128.

Articole științifice în reviste de profil recunoscute

3. Briceag. S., **Corcevoi M.** Comunicarea virtuală vizavi comunicare reală în familia marcată de migrația economică. În: *Revista științifico-didactică semestrială Tehnocopia*, 2014. Nr 2(11). p. 31-34. (Categorie C)
4. Briceag. S., **Corcevoi M.** Migrația economică și impactul ei asupra calității vieții de familie. În: *Univers Pedagogic*, 2016. № 2(50). p. 69-75. (Categorie C)

Articole în culegeri științifice internaționale

5. **Lazo M.** Violența domestică și consecințele ei asupra sistemului familial. În: *Pledoarie pentru educație – cheia creativității și inovării. Materialele conf. șt. intern., 1-2 noiem. 2011, IȘE*. Chișinău: Print Caro, 2011. p. 181-183
6. **Lazo M.**, Briceag S. Psihologul ca mediator între școală și familia temporar dezintegrată. În: *Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere: Materialele conf. șt. intern., 2-3 noiem. IȘE*, Chișinău, 2012. p. 361-364.
7. **Lazo M.**, Briceag S. Moldovan families system marked by economic migration. În: *Наука, образование, общество глазами молодых. Materialele conf. șt. intern. Ucraina, Ровно, 2013*. p. 208-209.
8. **Corcevoi M.** Atributele sistemului familial marcat de migrația economică. În: *Educația pentru dezvoltare durabilă: inovație, competitivitate, eficiență: Materialele conf. șt. intern. 18-19 oct., 2013. IȘE*. Chișinău: Print Caro, 2013. p. 347-350.
9. Briceag. S., **Corcevoi M.** Familia temporar dezintegrată – teren de apariție și menținerea stresului emotional. În: *Fortificarea sănătății angajaților prin suprimarea stresului organizațional: Materialele conf. șt. intern.* Bălți: Tipografia din Bălți, 2014. p. 77-81.
10. **Corcevoi M.** Ciobanu, V. Relația dintre stres și familia marcată de migrație. În: *Fortificarea sănătății angajaților prin suprimarea stresului organizațional: Materialele conf. șt. intern.* Bălți: Tipografia din Bălți, 2014. p. 63-67.

11. Briceag. S., **Corcevoi M.** Funcționalitatea sistemului familial marcat de migrația economică. În: *Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne: Materialele conf. șt. intern., 11-12 decemb., 2014.* Chișinău: Print Caro, 2014, vol. 2., p.201-206.
12. **Corcevoi M.** Profilul familiei marcate de migrația economică. În: *Perspective și tendințe actuale de dezvoltare a învățământului preșcolar și primar: Materialele conf. șt.-practice intern., 30-31 oct. 2013.* Bălți: Tipografia din Bălți, 2014. p. 329-334.
13. Briceag. S., **Corcevoi M.** Modelul familiei in tranziție: strategii psihologice de menținere a sistemului familial. În: *Tradiții și valori în formarea profesională a cadrelor didactice în învățământul preșcolar și primar: Materialele conf. șt. intern. consacrată aniversării a 55-a de la fondarea Fac. de Științe ale Educației, Psihologie și Arte, 29 oct. 2015.* Bălți: Tipografia din Bălți 2015. p.198-208.
14. Briceag. S., **Corcevoi M.** Migrația economică – factor cu impact perturbator asupra structurii familiale. Studiu de caz. În: *Kreatikon: creativitate-formare-performanță Ed a XIII-a: Materialele Simpozionului național în memoriam Prof.univ. dr. Mariana Caluschi. Volum de rezumate.* Iași: Editura PIM, 2017. p. 15.
15. Briceag. S., Cazacu D., **Corcevoi M.** Cercetarea funcționalității familiilor din Republica Moldova și elaborarea mecanismelor de reajustare psiho-socială a acestora. În: *Psihologia socială în secolul XXI: provocări, tendințe, perspective. Materialele colocviului șt. intern. 4-5 mai, 2017.* Chișinău: Tipografia Centrală. p.72-82.
16. **Corcevoi M.** Diagnoza și intervenția structurală a familiilor temporar dezintegrate. În: *Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice: Materialele conf. șt. Intern. 26 mai., USARB.* Bălți: Tipografia din Bălți, 2017. p. 75-83.
17. Briceag. S., **Corcevoi M.** Impactul tipului de familie asupra percepției ariilor vieții de familie. În: *Managementul educațional: realizări și perspective de dezvoltare. Materialele conf. șt.-pr. intern. 27 aprilie 2017.* Bălți: Tipografia din Bălți, 2017. p.334-339.

Competențe lingvistice și de comunicare:

- Limba română (maternă);

- Limba rusă (mediu)
- Limba engleză (începător).

Date de contact:

Adresa: RM, mun. Bălți, str. Colesov 3/18

Telefon de contact: mobil: 069693135

E-mail: corcevoimaria981@gmail.com